ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

НОВИЦЬКА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 336:502

ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Якушик Іван Давидович
доктор економічних наук, професор

Ірпінь – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ....3
ВСТУП .... ОШИБКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 12
1.1. Природоохоронна діяльність та особливості її фінансування....12
1.2. Джерела фінансування природоохоронної діяльності в Україні 26
1.3. Зарубіжний досвід фінансування природоохоронної діяльності 41
Висновки до розділу 1....54
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 57
2.1. Аналіз фінансових надходжень для фінансування природоохоронної діяльності в Україні....57
2.2. Оцінка державного фінансування природоохоронної діяльності 79
2.3. Порівняльний аналіз фінансування природоохоронної діяльності України та країн ЄС 100
Висновки до розділу 2....120
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 124
3.1. Концептуальні засади формування та функціонування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони навколишнього природного середовища України 124
3.2. Напрями удосконалення фінансового планування фонду охорони навколишнього природного середовища....132
3.3. Альтернативні джерела фінансування природоохоронної діяльності в Україні 146
Висновки до розділу 3....170
ВИСНОВКИ.... ОШИБКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ....176
ДОДАТКИ 204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НПС – навколишнє природне середовище;

ПД – природоохоронна діяльність;

ПК – природокористування;

ФПД – фінансування природоохоронної діяльності;

ПЗ – природоохоронні заходи;

ПП – природоохоронні програми;

ПВ – природоохоронні витрати;

ЕП – екологічний податок;

ПІІ – прямі іноземні інвестиції;

СПБВ – середньострокове планування бюджетних витрат;

ДЦЕП – державна цільова екологічна програма;

НПП – недержавний природоохоронний проект;

ОДР – офіційна допомога розвитку;

ЄС – Європейський Союз;

ОЕСР – Організація економічної співдружності та розвитку.

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах жорсткої економії та нестачі фінансових ресурсів актуалізуються питання розробки методичних підходів до підвищення ефективності фінансування в цілому та фінансування природоохоронної діяльності зокрема. Значний рівень забруднення навколишнього природного середовища в Україні є яскравим свідченням низької ефективності всіх інструментів і методів як екологічної, так і фінансової та податкової політики, що використовуються державою для регулювання процесів покращання якості довкілля та якості життя населення.

Фінансування природоохоронної діяльності, хоча й зазнало суттєвих змін, втім за своїми якостями та функціональним змістом не відповідає ознакам ефективності й оптимальності. Питання охорони довкілля залишається непріоритетним на рівні держави; кошти фонду охорони навколишнього природного середовища використовуються неефективно, а природоохоронна діяльність фінансується за залишковим принципом. Можливості суб'єктів господарювання щодо збільшення обсягів фінансування природоохоронної діяльності на недержавному рівні обмежені малорозвиненим ринком фінансових послуг. У зв'язку з цим питання фінансування природоохоронної діяльності набуває особливої актуальності: від визначення її сутності, класифікації, особливостей фінансування до оцінки ефективності та розробки пропозицій щодо її підвищення.

Питання підвищення ефективності фінансування природоохоронної діяльності стали предметом досліджень багатьох науковців. Серед вітчизняних учених-економістів вивчали це питання І. Бистряков, О. Веклич, З. Герасимчук, О. Кашенко, Л. Мельник, Г. Погріщук, В. Трегобчук, Р. С. Филипів, С. Харічков, Є. Хлобистов, І. Якушик та ін., серед зарубіжних – У. Беренс, С. Бобильов, Е. Гірусов, Д. Медоуз, Й. Рандерс, Н. Реймерс, О. Шимова та ін.

Незважаючи на значну кількість праць, у яких містяться рекомендації щодо вдосконалення фінансування природоохоронної діяльності, сучасні тенденції в цій сфері, оцінка його ефективності, а також залежність екологічної ситуації від рівня фінансування природоохоронних витрат досліджені не повною мірою. З огляду на залежність життєзабезпечення суспільства від рівня забруднення навколишнього природного середовища, надзвичайно важливим постає завдання дослідження та обґрунтування особливостей такого фінансування, а також визначення напрямів його вдосконалення. Зазначене зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідних робіт Національного університету державної податкової служби України, а саме: „Податковий менеджмент у транзитивній економіці" (реєстраційний номер: 0102U002787), у межах якої автором висвітлено проблеми формування фінансово-організаційного механізму управління природоохоронною діяльністю, та „Фінансові важелі соціально-економічного зростання України та її регіонів" (реєстраційний номер: 0107U004128), у межах якої автором обґрунтовано напрями реформування бюджетної політики України в контексті фінансування природоохоронної діяльності.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад ФПД і практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності в Україні.

Для досягнення окресленої мети в дисертації були визначені такі завдання:

– конкретизувати сутність поняття „природоохоронна діяльності", виокремивши її елементи на макро- і мікрорівнях;

– визначити особливості фінансування природоохоронної діяльності;

– розглянути та систематизувати джерела фінансування природоохоронної діяльності в Україні;

– проаналізувати обсяг коштів для фінансування природоохоронної діяльності;

– оцінити ефективність фінансування природоохоронної діяльності на державному рівні;

– дослідити зарубіжний досвід фінансування природоохоронної діяльності з метою його вдосконалення в Україні;

– обґрунтувати концептуальні засади впорядкування процесів формування та функціонування фінансово-орієнтовної моделі фонду охорони навколишнього природного середовища;

– розробити практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності фінансування природоохоронної діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають у процесі акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів для здійснення природоохоронної діяльності.

Предметом дослідження є фінансування природоохоронної діяльності в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів. Загальнонаукові методи (абстрактний, метод логічного узагальнення, системний підхід, методи міжнародного порівняльного аналізу, індуктивний та дедуктивний методи) було застосовано для виділення істотних властивостей та особливостей ФПД; для дослідження теоретичних основ ПД; основних досягнень зарубіжної та вітчизняної практики ФПД; при визначенні логіки і структури дисертаційної роботи. З поміж спеціальних методів було використано так: графічний метод – для наочного зображення динаміки показників ФПД; методи аналізу рядів динаміки – в ході аналізі багаторічних даних для виявлення змін у часі показників розвитку об'єкта дослідження; структурний метод – для розрахунку питомої ваги окремих видів витрат на природоохоронну діяльність у сукупних витратах, а також при здійсненні розрахунку обсягів надходжень від екологічного податку, ресурсних зборів і платежів; кластерний аналіз – для

групування країн за рівнями захворюваності, обумовленими забрудненням навколишнього природного середовища, обсягом фінансування природоохоронної діяльності та визначення зв'язку між показниками; кореляційно-регресійний аналіз – для оцінки екологічної ефективності фінансування природоохоронної діяльності в Україні та країнах Європейського Союзу, а метод експертних оцінок – для розрахунку коригуючих коефіцієнтів для екологічного та соціального критеріїв ефективності фінансування природоохоронної діяльності.

Інформаційну базу досліджень становили нормативно-правові акти України з питань охорони навколишнього природного середовища і міжнародні правові акти з питань регулювання функціонування та фінансового забезпечення екологічної політики; статистична та фінансово-економічна інформація Міністерства екології та природних ресурсів України, Державної служби статистики України, Євростату, ОЕСР, Світового банку та Міжнародної організації охорони здоров'я, Міністерства фінансів України, Рахункової палати України; інтернет-ресурси офіційних веб-сторінок державних органів влади України, Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу, Росії, публікації вітчизняних і зарубіжних науковців у періодичних виданнях, пов'язані з проблемами дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні результати, що визначають наукову новизну дисертаційної роботи, полягають у такому:

вперше:

– розроблено фінансово-орієнтовану модель фонду охорони навколишнього природного середовища щодо об'єктоспрямованого фінансування природоохоронної діяльності;

удосконалено:

– визначення сутності поняття „природоохоронна діяльність" залежно від рівня її реалізації, а саме: на макрорівні – як комплексу заходів держави, спрямованих на попередження, мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище та його відновлення після наслідків техногенних і

природних надзвичайних ситуацій, раціональне використання природних ресурсів, екологічну освіту, науку; мікрорівні – як сукупності видів діяльності, спрямованих на попередження і мінімізацію наслідків забруднення та інших видів негативного впливу на навколишнє природне середовище і відновлення його якості. Це дозволяє розмежовувати пріоритетні напрями фінансування природоохоронної діяльності, сприяти його ефективності та більш повній реалізації екологічного, економічного та соціального ефекту природоохоронної діяльності;

– концептуальний підхід до визначення особливостей фінансування природоохоронної діяльності у напрямі забезпечення фінансування суспільного блага на макрорівні, а також фінансування неприбуткової діяльності, спрямованої на підтримку якісних параметрів навколишнього природного середовища на мікрорівні;

– класифікацію природоохоронної діяльності за рахунок виокремлення таких критеріїв, як рівень, форма реалізації, напрям економічної діяльності, цільове призначення та види, що дозволить більш чітко структурувати основні характеристики природоохоронної діяльності, забезпечити всебічний аналіз фінансування природоохоронної діяльності;

– методику бюджетного планування витрат на природоохоронну діяльність, що на відміну від інших методів дає змогу планувати бюджетні витрати з урахуванням довготермінового характеру природоохоронних програм, а також доповнено показниками ефективності, які необхідно застосовувати у процесі планування, враховувати їх під час проведення екологічної експертизи та проведенні оцінки ефективності бюджетних природоохоронних витрат, що забезпечує результативність їх виконання в перебігу декількох років;

– методичні підходи до оцінки ефективності бюджетних витрат на природоохоронну діяльність, що на відміну від інших, ґрунтуються на розрахунку поряд з економічним критерієм екологічного та соціального ефекту і вагових коефіцієнтів до них, виділених експертним шляхом. Це дає змогу більш повно оцінити фінансування природоохоронної діяльності з метою

адекватної реалізації його впливу на стан навколишнього природного середовища та здоров'я населення;

набули подальшого розвитку:

– узагальнення та систематизація кращих практик фінансування природоохоронної діяльності європейських країн, що дало змогу обґрунтувати потребу в акумуляції зборів за спеціальне використання природних ресурсів у фонді охорони навколишнього природного середовища з метою створення єдиного консолідованого джерела державного фінансування природоохоронної діяльності з автоматизованою системою управління фінансовими ресурсами, чітко визначеною організаційною і управлінською структурою, системою контролю та відповідальності. Це забезпечить необхідний обсяг фінансування робіт з відтворення, підтримання природних ресурсів у належному стані на рівні держави, а також державну фінансову підтримку реалізації природоохоронних заходів на мікрорівні (рівні підприємств).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання як державними структурами управління, так і органами місцевого самоврядування під час розробки екологічної та бюджетної політики з метою визначення стратегічних пріоритетів у фінансуванні природоохоронної діяльності та підвищення його ефективності.

Практичні рекомендації, обґрунтовані у дисертаційній роботі, використовуються фінансовим управлінням Ірпінської міської ради Київської області (довідка № 01-14/2147 від 23.05.2012 р.), Інститутом законодавчих передбачень і правової експертизи при статей розробці проекту Екологічного кодексу України, а саме: „Джерела фінансування заходів щодо охорони довкілля", „Планування заходів щодо охорони довкілля які фінансуються за власні та залучені кошти підприємства", „Планування заходів щодо охорони довкілля, які фінансуються за кошти, отримані від продажу одиниць (частин) установленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату", „Фінансування заходів щодо зміни клімату за рахунок коштів від продажу

одиниць (частин) установленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату", „Фінансування екологічних програм та заходів з охорони довкілля" (довідка № 2/02 від 08.04.2014 р.).

Теоретичні напрацювання, які є результатами виконаної дисертаційної роботи, використовуються у Національному університеті державної податкової служби України при підготовці методичних розробок і під час викладання навчальної дисципліни „Фінансова безпека" (довідка № 2473/01-12 від 29.08.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Наукові положення, розробки та висновки дисертаційної роботи, які виносяться на захист, отримані самостійно. Внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, визначено у списку опублікованих джерел.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження було розглянуто і обговорено на 11 науково-практичних конференціях і конгресах, а саме: Міжнародному екологічному конгресі (м. Санкт-Петербург, 2000 р.); „Теорія і практика державного управління в умовах євроінтеграції" (м. Луцьк, 2006 р.); „Фінансовий та банківський менеджмент: досвід та проблеми" (м. Донецьк, 2006 р.); „Розвиток наукових досліджень 2006" (м. Полтава, 2006 р.); „Співробітництво для вирішення проблеми відходів" (м. Харків, 2007 р.); „Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку фінансових ринків та фінансового посередництва" (м. Ірпінь, 2008 р.); „Фінансова політика в контексті глобальних перетворень суспільного розвитку" (м. Ірпінь, 2011 р.); „Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика" (м. Луцьк, 2011 р.), Міжнародних наукових читаннях „Белые ночи – 2012: Проблемы безопасности XXI века и пути их решения" (м. Київ, 2012 р.), XV Балканському конгресі – 2013 (м. Созополь, Болгарія,

2013), „Міжнародна практика економічного розвитку країни” (м. Сімферополь, 2013 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 22 наукових працях загальним обсягом 9,53 друк. арк., з них 7 обсягом 2,46 друк. арк. – у фахових виданнях, особисто автору належить 8,01 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 278 сторінок комп’ютерного тексту. Основний обсяг роботи становить 173 сторінки, що містить 19 таблиць (із них 3 таблиці займають 4 окремих сторінки), 41 рисунок, 17 додатків на 74 сторінках. Список використаних джерел нараховує 212 найменувань і займає 27 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Природоохоронна діяльність та особливості її фінансування

Не дивлячись на те, що природоохоронна діяльність має глибокі історичні корені, цей термін стали вживати лише з часом. Йому передувало таке поняття як „охорони природи" яке вперше було визначено після проведення у Швейцарії Першого міжнародного з'їзду з охорони природи (1913 р.) як „спільне прагнення до збереження пам'яток природи та догляду за ними". Поступово зміст цього поняття розширювався. Перший Всеросійський з'їзд з охорони природи (1929 р.) у своїй резолюції сформулював: „Охрана природы … должна рассматриваться как единая система мероприятий, направленных на защиту, развитие, качественное обогащение и рациональное использование природных фондов страны с точки зрения их охраны в интересах хозяйственных, научных и культурных ..." [1, с. 5]. Пізніше вчені та фахівці різних країн давали свої визначення поняттю „охорона природи", але це не змінювало зміст тих завдань, які були окреслені на Першому всеросійському з'їзді.

І тільки згодом було введено таке поняття як „природоохоронна діяльність", призначення якого зводилося до організації раціонального використання природних ресурсів, захисту НПС від забруднення та збереження унікальних об'єктів природи в їх первинному стані.

Якісно змінився зміст поняття ПД на початку 70-х років XX століття. У цей час така діяльність розглядалася як головна умова гармонійного розвитку системи „суспільство-природа". Одним з основних напрямів розвитку виробництва стає діяльність, спрямована на захист і раціональне використання природних ресурсів [2, с. 33].

У Системі стандартів в галузі охорони природи та покращання використання природних ресурсів (1979 р.) [3] зазначено, що ПД є системою заходів щодо підтримки взаємодії між діяльністю людини і НПС, а далі зауважено, що навколишнє природне середовище забезпечує збереження і відновлення природних ресурсів, яке попереджує прямий або опосередкований вплив результатів діяльності суспільства на природу та людину.

Досліджуючи поняття ПД, нами було з'ясовано, що і донині не має єдиної думки щодо його формулювання. Так, Л. Ю. Бернштейн [4] стверджує, що ПД виступає складовою природокористування (далі – ПК) і в зв'язку з цим тісно пов'язана з раціональним використанням природних ресурсів, а також включає запобіжні заходи створення умов для збереження сталого розвитку у країні, регіоні, населеному пункті. Але у цьому визначенні до ПД не включено діяльність щодо відновлення якості НПС. Крім того, Л. Ю. Бернштейн вживає термін „збереження сталого розвитку", що, на нашу думку, є не коректним. Адже саме поняття „розвиток" означає зростання складності (перехід до вищого якісного стану), рівень організації системи, а збереження розвитку означає консервацію на одному і тому самому рівні. Тому в цьому випадку доцільно застосувати вислів „забезпечення сталого розвитку".

В. М. Ячменева, Н. В. Святохо [5, с. 156] розглядають ПД лише на рівні підприємства та визначають її як частину його господарської діяльності, яка є сукупністю заходів, спрямованих на попередження, зменшення та ліквідацію негативних наслідків виробничої діяльності на НПС та потребує особливого обліку, фінансування, контролю та стимулювання, що, на нашу думку, значно звужує сутність цього поняття. В. С. Джигирей, В. М. Сторожук, Р. А. Яцюк [6] дуже широко розглядають природоохоронну діяльність на макро- та мікрорівнях, але на макрорівні до ПД вони включають діяльність щодо збереження біорізноманіття, екологічну освіту та науку, що, на нашу думку, дуже обмежує його суть, а на мікрорівні до ПД не включено діяльність щодо усунення наслідків забруднення та інших видів негативного впливу на НПС. Є. М. Кондратюк, Г. Л. Хархота [7] ПД визначають по-перше, як систему

науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підтримання раціональної взаємодії між діяльністю людини і навколишнім природним середовищем, а по-друге – комплексну програму щодо забезпечення збереження та відновлення природних ресурсів Землі, запобігання негативним наслідкам прямого та побічного впливу діяльності суспільства на природу. Але автори не включають в поняття діяльність щодо відновлення якості НПС.

В. Й. Самолюк [8, с. 7] ПД визначає як систему державних і громадських заходів, спрямованих на покращання стану НПС, що передбачає заходи щодо запобігання і компенсації шкоди довкіллю та забезпечує збереження і відтворення природних багатств. Автор включає в сутність поняття лише природоохоронні заходи на рівні держави, що значно обмежує її. О. М. Саксонова стверджує, що ПД – це система організації і ведення суспільних відносин та економічних зв’язків у сфері збереження НПС [9, с. 7]. ПД включає такі питання: встановлення лімітів, нормативів плати, розмірів зборів за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу; надання пільг при оподаткуванні та стимулюванні під час реалізації природоохоронних заходів; формування переліку першочергових заходів національних, державних, регіональних природоохоронних програм; розподіл зборів за забруднення НПС та формування джерел для фінансування природоохоронних заходів. На нашу думку, О. М. Саксонова поняття ПД ототожнює з організаційно-економічним механізмом ПК та природоохоронної діяльності. До поняття включено всі складові механізму, крім системи фінансування і кредитування, природоохоронні заході щодо становлення та розвитку екоіндустрії.

І. М. Васькович, М. М Баран [10, с. 94] під ПД розуміють діяльність промислових підприємств, у процесі якої здійснюється комплекс заходів, спрямованих на запобігання, зменшення або ліквідацію негативних впливів основного виробництва на елементи НПС. Також науковці стверджують, що сутність ПД у вузькому розумінні визначається методами запобігання забрудненням та усунення збитку, завданого природі. На нашу думку, це звужує

ПД до мікрорівня, а також, розглядаючи сутність ПД, учені обмежуються лише методами, не включаючи форми, засоби, інструменти та механізми її реалізації.

Для аналізу визначень цього економічного явища зарубіжними науковцями проведена їх вибірка та критичний аналіз (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення природоохоронної діяльності зарубіжними науковцями*

Автор	Дефініція	Критичний аналіз
1	2	3
А. А. Ляпина [11, с. 283–284]	ПД – это совокупность видов деятельности, направленных на предотвращение, сокращение или устранение последствий загрязнения и других видов негативного воздействия на окружающую среду	Автор звужує ПД до мікрорівня
О. С. Шимова, Н. К. Соколовский [12, с. 185]	Природоохранные мероприятия – это природоохранная деятельность, которая осуществляется с целью значительного улучшения состояния окружающей природной среды или создания условий для её улучшения. Результатом природоохранных мероприятий может быть создание основных фондов природоохранного назначения	Автори обмежуються лише метою ПД не уточнюючи її сутність
Н.Ф. Реймерс [13, с. 335]	ПД включает международную, государственную, региональную и местную административно-хозяйственную, технологическую, политическую, юридическую и общественную деятельность, направленную на сохранение, рациональное использование и восстановление природы в интересах настоящего и будущего поколений	Перевагою цього визначення є те, що автор розглядає чотири типи ПД на чотирьох рівнях, але не включає усунення наслідків забруднення та інших видів негативного впливу на НПС
В.В. Куриленко [14, с. 42]	ПД – это планирование деятельности, то есть система мер, направленных на наиболее полное извлечение ресурсов и использование природных условий, минимальное их удельное потребление на единицу продукции	Автор обмежується лише плануванням, що є одним із методів управління ПК та ототожнює ПД з раціональним ПК

Продовження табл. 1.1.

1	2	3
Большая советская энциклопедия [15]	Охрана природы, система естественнонаучных, технико-производственных, экономических и административно-правовых мероприятий, осуществляемых в пределах данного государства или его части, а также в международном масштабе и направленных на сохранение и контролируемое изменение природы в интересах развивающегося человечества, на поддержание и увеличение её продуктивности, обеспечение рационального использования (включая восстановление) природных ресурсов в окружающей среде	У визначення ПД не включено діяльність, спрямовану на попередження скорочення, усунення наслідків забруднення НПС
Elzbieta Broniewicz [16, с. 31]	Environmental protection is an action or activity (which involves the use of equipment, lab our, manufacturing techniques and practices, information networks or products) where the main purpose is to collect, treat, reduce, prevent, or eliminate pollutants and pollution or any other degradation of the environment resulting from the operating activity of the organization[1]	Автор, визначаючи ПД, звужує її до мікрорівня
Временная типовая методика [17]	К природоохранным мероприятия относятся все виды хозяйственной деятельности, направленные на снижение и ликвидацию отрицательного антропогенного воздействия на окружающую природную среду, сохранение, улучшение и рациональное использование природно-ресурсного потенциала страны: строительство и эксплуатация очистных и обезвреживающих сооружений и устройств, развитие малоотходных и безотходных технологических процессов и производств, размещение предприятий и систем транспортных потоков с учётом экологических требований, рекультивация земель, меры по борьбе с эрозией почв, по охране и воспроизводству флоры и фауны, охране недр и рациональному использованию минеральных ресурсов	Автори, визначаючи ПД, обмежуються лише її видами

[1] ПД – це дія або діяльність (використання обладнання, праця, технології виробництва і методи, інформаційні мережі або продукти), мета якої полягає в тому, щоб зібрати, розглядати, зменшити, запобігти, або усунути забруднювачі та забруднення або будь-яку іншу деградацію НПС, яка є наслідком операційної діяльності організації.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Glossary of Environment Statistics, Studies in Methods [18, p.48]	Environmental protection refers to any activity to maintain or restore the quality of environmental media through preventing the emission of pollutants or reducing the presence of polluting substances in environmental media[2].	Автори, розкриваючи сутність ПД включають у нього таку дію як відновлення якості НПС
Pollution Abatement and Control Expenditure in OECD Countries, Environment Monograph, Paris, 1996 [19]	Pollution abatement and control (PAC) activities are defined as purposeful activities aimed directly at the prevention, reduction and elimination of pollution or nuisances arising as a residual of production processes or the consumption of goods and services[3]	Дане визначення звужує ПД до макрорівня, а також не включає усунення наслідків забруднення НПС

**Джерело: систематизовано автором.*

Отже, ПД доцільно розглядати, як складову ПК; частину господарської діяльності підприємства; систему організації і ведення суспільних відносин та економічних зв'язків у сфері збереження НПС; велику за масштабами, здійснювану на загальнодержавному рівні діяльність щодо збереження еталонних зразків незайманої природи та збереження різноманітності видів на Землі та діяльність окремих підприємств, спрямовану на збереження, раціональне використання, запобігання, зменшення або ліквідацію негативних впливів основного виробництва та відновлення природи в інтересах сучасного та майбутнього поколінь; метою природоохоронних заходів може бути створення основних фондів природоохоронного призначення.

З урахуванням підходів вітчизняних і зарубіжних науковців до визначення ПД, вважаємо, що її потрібно розглядати на макро- і мікрорівнях. Зауважемо, що до макрорівня нами віднесено ПД, яка здійснюється на міжнародному, державному (національному), регіональному (мезо) і місцевому (локальному) рівнях оскільки вона реалізується державою, тому має спільні риси, а до мікрорівня – ПД підприємств і домогосподарств.

[2] ПД – це будь-яка діяльність, спрямована на збереження та відновлення якості оточуючого середовища через запобігання викидів або зниження вмісту забруднюючих речовин у навколишньому середовищі.

[3] ПД визначається як цілеспрямована діяльність, спрямована безпосередньо на запобігання, скорочення та усунення забруднення або збитків, що виникають від виробництва або споживання товарів і послуг.

На макрорівні, виходячи з аналізу наведених визначень та переліку видів ПД, затверджених постановою КМУ №1147 від 17 вересня 1996 р., ПД – це комплекс заходів держави, спрямованих на попередження, мінімізацію негативного впливу на НПС, відновлення НПС після наслідків техногенних і природних надзвичайних ситуацій, раціональне використання природних ресурсів, екологічну освіту, науку, просвітництво.

На мікрорівні більш точним вважаємо є визначення ПД А. А. Ляпіної, відповідно до якого ця діяльність визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на попередження, скорочення або усунення наслідків забруднення та інших видів негативного впливу на НПС. Але, на нашу думку, необхідно замість словосполучення „усунення наслідків" застосовувати поняття „відновлення якості", як запропонував Н. Ф. Реймерс. Адже відновлення[4], відповідно до словника [20] включає усунення наслідків і, крім того, також відновлення здатності об'єктом виконувати потрібну функцію. Отже, ПД на мікрорівні – це сукупність видів діяльності, спрямована на попередження, мінімізацію, усунення наслідків забруднення та інших видів негативного впливу на НПС і відновлення його якості [79, с. 54].

Основною проблемою, яку було виявлено при дослідженні цього питання, було те, що на сьогодні немає систематизованої інформації про види, форми, напрями ПД. З огляду на це пропонуємо класифікацію ПД, яка схематично зображена на рис. 1.1. Природоохоронну діяльність доцільно класифікувати за такими критеріями: рівень здійснення, форма реалізації, напрям економічної діяльності, цільове призначення та види. Кожний вид діяльності має свою специфіку, мету, особливості фінансування та критерії оцінки ефективності фінансування. Зауважимо, що на макрорівні нами об'єднано міжнародну, державну (національний рівень), регіональну (мезорівень) і місцеву (локальний рівень) природоохоронну діяльність через те, що на цих рівнях вона має однакому методику формування по відношенню до мікрорівня.

[4] Відновлення визначається як подія, яка полягає в тому, що після усунення несправності об'єкт знову відновлює здатність виконувати потрібну функцію.

У подальшому наше дослідження процесу ФПД буде побудоване на критерії рівня здійснення ПД.

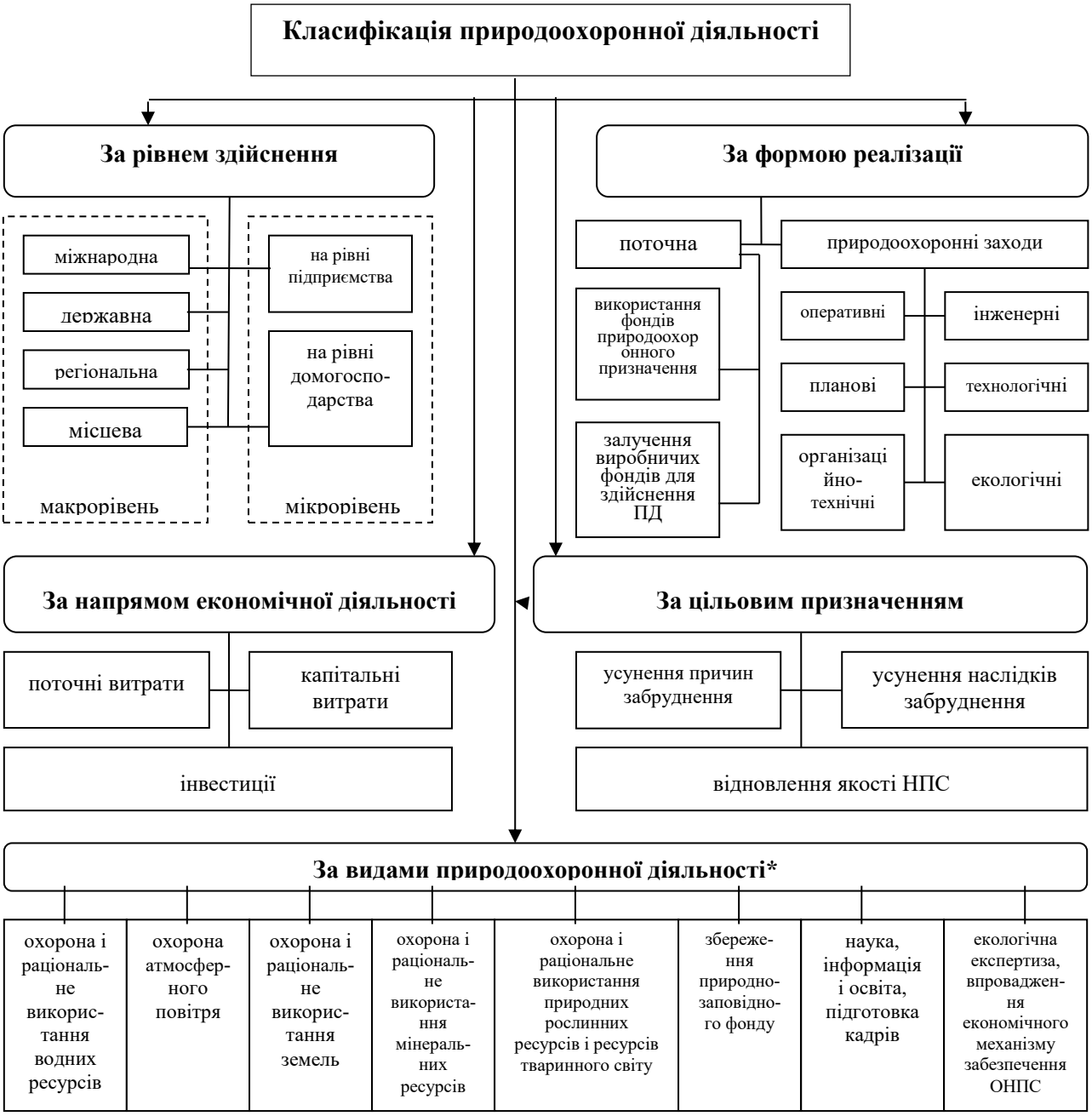

Рис. 1.1. Класифікація ПД[**]

***Джерело: Систематизовано автором.*

[*]За даними Постанови КМУ „Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів" від 17.09.1996 р. № 1147 [21].

Оскільки об'єктом нашого дослідження є ФПД ми пропонуємо розмежувати його особливості на макро- та мікрорівнях.

Для з'ясування особливості ФПД на макрорівні важливо визначитися з поняттям „фінансування", яке належить до найбільш загальних у фінансовій науці. Існує велика кількість визначень, що відрізняються між собою. Так, на

думку В. Чанталадзе [22, с. 19], фінансування – це фінансова категорія, М. Романовський [23, с. 86] називає формою перерозподілу, В. Гончаров, І. Бузько, В. Євстигнєєв [24, с. 8] вважають специфічною економічною формою управління суспільним виробництвом. Окремі автори під фінансуванням розуміють систему форм і методів використання фінансових ресурсів. Також існує думка [25, с. 303], що фінансування – це врегульована нормативно-правовими нормами або певними правилами процедура виділення коштів на розвиток, виконання програм, утримання органів влади, соціальні, екологічні та інші потреби. Джерелами фінансування є державний бюджет, бюджети органів місцевого самоврядування, власні кошти підприємств, установ і організацій, фізичних осіб.

Отже, фінансування – це формування і використання фінансових ресурсів.

На нашу думку, для з'ясування особливостей ФПД на рівні держави доцільно використати методологію теорії добробуту, за якою придатне для життя людини НПС є суспільним благом. Теорія добробуту виходить з того, що в рамках класичної ринкової моделі немає умов для автоматичного узгодження індивідуального і суспільного оптимуму [26, с. 406]. Застосування цієї теорії в ПД визначається тим, що існують громадські екологічні блага (придатне для життя людини НПС) і природні ресурси спільного користування. Люди не мають стимулів до скорочення і оптимізації їх споживання, що особливо важливо для природних ресурсів: на відміну від громадських екологічних благ, вони є вичерпними [27, с. 12]. Потреба у державному втручанні в даному випадку набагато вища, ніж в інших сферах економіки. Основою державного регулювання в природоохоронній сфері є теорія зовнішніх ефектів (екстерналій). Екстерналії виникають тоді, коли дає збій ціновий механізм, вони не віддзеркалюються в ринкових цінах, але їх вплив відчувається за межами певної господарської діяльності на споживачах чи виробниках, безпосередньо не задіяних у ній [28, с. 88]. Екстерналії від певної господарської діяльності можуть бути позитивними та негативними для інших суб'єктів господарювання, які не задіяні в цій діяльності. Забруднення НПС є прикладом негативних

екстерналій, що погіршують показники ефективності, спричиняють переміщення ресурсів між окремими суб'єктами, галузями, видами діяльності, порушуючи внаслідок цього їх оптимальне розміщення у межах економічної системи в цілому [28, с. 88–90]. Забруднення НПС приносить, здебільшого, економічний збиток, який, без застосування спеціальних інструментів, є зовнішнім стосовно забруднювача і який несе суспільство, і, по-друге, з того, що згаданий збиток може бути оцінений і компенсований грошовими виплатами [29, с.15; 30].

Р. Коуз вважав, що причиною зовнішніх ефектів (екстерналій) є відсутність чітко встановлених прав власності на ресурси та екологічні блага. Якщо цей недолік усунуто, а також при дотриманні ряду інших умов (вони сформульовані у загальновідомій теоремі Р. Коуза), оптимальну якість НПС можна забезпечити на ринковій основі. Держава повинна лише встановлювати майнові права на природні ресурси. Недолік підходу Р. Коуза до інтерналізації екстерналій лише один – високі транзакційні витрати.

Відповідно, завдання держави полягає у нейтралізації наслідків негативних екстерналій і посиленні дії позитивних у цьому випадку, що забезпечує більш ефективний розподіл ресурсів у ринковій економіці [31]. У випадку існування екстерналій підтримка, яка надається суб'єктам господарювання з боку держави, спрямована на :

– стимулювання розвитку виробництва так, щоб мінімізувати негативні зовнішні ефекти. Зокрема, якщо негативним зовнішнім ефектом діяльності суб'єкта господарювання є забруднення НПС, то зусилля держави повинні спрямовуватися на заохочення до використання у виробництві технологій та обладнання, які зменшують забруднення НПС;

– стимулювання розширення тих видів економічної діяльності, які здатні покращити показники ефективності діяльності в інших сферах;

– стимулювання зростання витрат на НДДКР для доведення їх до необхідного рівня, який відповідає суспільному попиту на результати НДДКР, втілені в інноваційних товарах і послугах [31].

Якщо функцію усунення наслідків негативних екстерналій від діяльності приватних суб'єктів господарювання виконуватиме безпосередньо держава (це є особливістю ФПД (див. рис. 1.1), то це вимагає виділення фінансових ресурсів з бюджету на реалізацію цієї функції [31, с. 20–21]. Хоча, відповідно до принципу екологічної політики „забруднювач платить"[5], застосування субсидій не доцільне. Передбачено окремі винятки із загальної ідеології відсутності субсидій. Зокрема, субсидія може виявитися виправданою за таких умов:

– якщо вона має вузьку цільову спрямованість (тобто коли чітко визначені природоохоронні цілі, які повинні бути досягнуті в результаті застосування субсидії);

– коли така субсидія обмежена за розміром і термінами застосування і коли вона не призводить до істотних спотворень ринкових умов;

– у разі їх значного зовнішнього ефекту або на благо суспільства в цілому.

Сьогодні перша умова щодо цільового призначення субсидій не застосовується, що призводить до неефективного використання ресурсів і формування відомчих пріоритетів. Ця умова є загальновизнаним механізмом, що забезпечує стабільність і надійність спрямування ресурсів у пріоритетні напрями ФПД (є особливістю ФПД на макрорівні). Можливості розвитку системи фінансування охорони НПС на основі принципу „забруднювач платить" у сучасних умовах обмежені. Це, на думку іноземних фахівців, пов'язано з такими факторами, як слабка система управління і контролю ПД, відсутність розвинених ринків капіталу та фінансових інститутів, обмежені можливості фінансування з приватних джерел, нестабільність як політичної, так і фінансової системи, недостатньо розвинене громадянське суспільство.

Також фонди охорони НПС визнані у всьому світі як один з ключових фінансових інструментів природоохоронної політики на державному рівні. Це дійсно за умови їх належної організації, адміністрування та використання

[5] Суть принципу полягає в повному фінансуванні забруднювачем витрат на виконання екологічних нормативів, установлених відповідними державними органами.

принципів ефективної роботи, наприклад тих, що наведені в підготовлених ОЕСР „зразках кращої практики управління державними природоохоронними витратами” [32].

Важливою умовою ефективності ФПД є стабільне фінансування протягом декількох років. У зв’язку з цим річний цикл бюджетних субсидій на ПД є значною перешкодою для їх реалізації. В Україні вже почали застосовувати певні інструменти середньострокового бюджетного планування (це є особливістю ФПД, див. рис. 1.2), використовуючи дворічний термін. Проте міжнародні фахівці рекомендують застосовувати для довгострокових інвестиційних проектів у середньому трьох-, чотирьохрічний термін.

Розглянувши особливості фінансування природоохоронної діяльності на макрорівні, зазначимо, що предметом дослідження такої діяльності на мікрорівні є підприємства. Фінансування на рівні домогосподарств суттєво не впливає на якість НПС країни, оскілки відомо, що левову частину ФПД здійснюють за рахунок коштів підприємств, а статистика щодо ФПД домогосподарства в нашій країні взагалі не ведеться. ПД домогосподарств здебільшого реалізується через екологічно свідому поведінку, наприклад, сортування відходів, економія електроенергії, води та тепла, екологізація споживання („зелений тариф”), а заходами державного впливу на цю поведінку є переважно адміністративні та масово-роз’яснювальні методи.

Важливим моментом осмислення сутності ФПД на рівні підприємства є її така особливість – вона не приносить прибутку в класичному розумінні цієї економічної категорії, на відміну від інших видів діяльності, при здійсненні яких прибуток є основною метою (крім спеціалізованих підприємств) (рис. 1.2). Ця діяльність насамперед призначена для недопущення, скорочення та відновлення якості НПС.

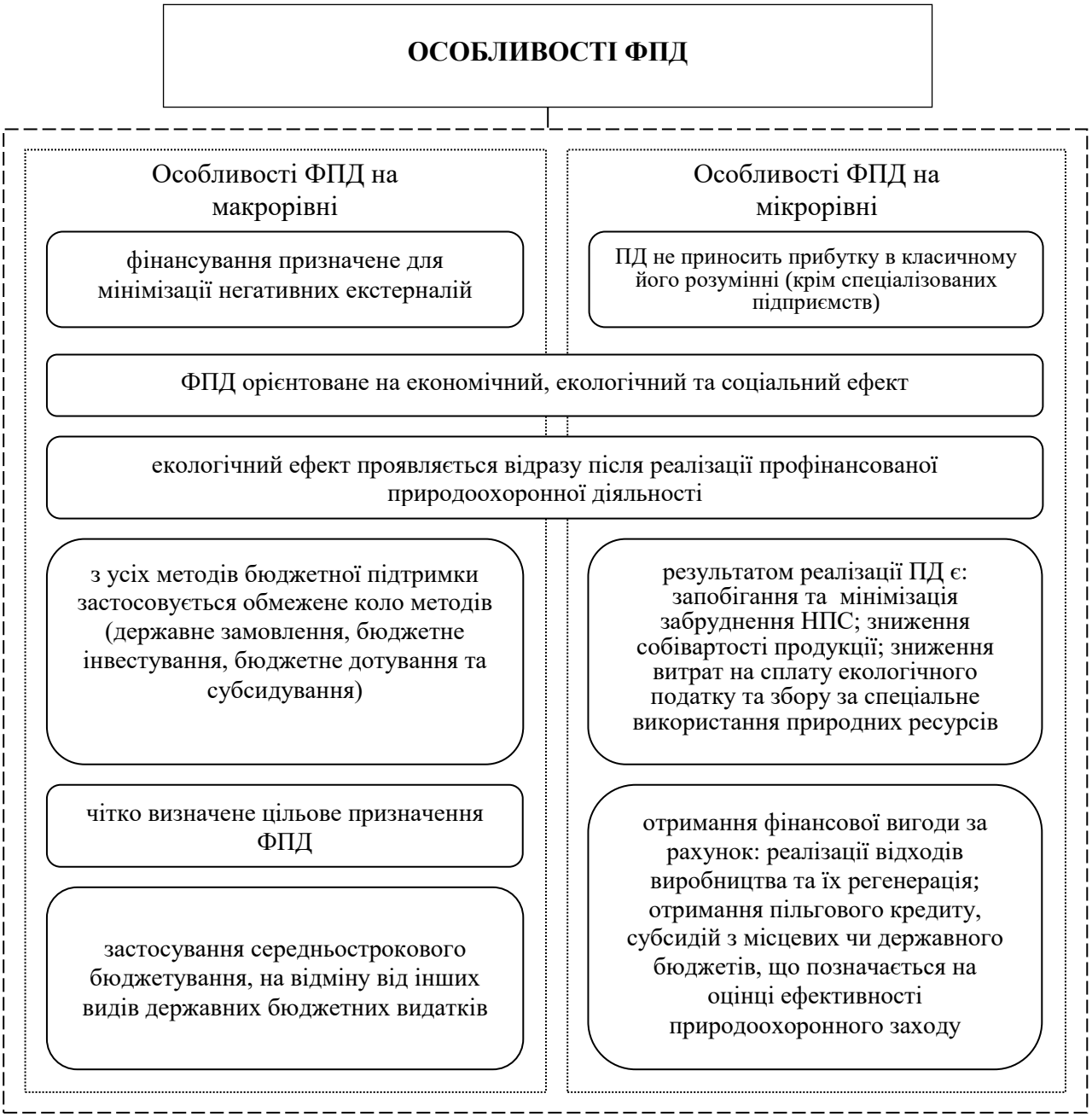

Рис 1.2. Особливості фінансування природоохоронної діяльності*

**Джерело: Побудовано автором.*

Основним ефектом від реалізації ПД є екологічний та соціальний, що значно відрізняє ПД від інших заходів. Зауважимо, що під екологічним ефектом ми розуміємо різницю екологічних показників стану НПС (стан води, атмосферного повітря, грунту) до і після реалізації профінансованої ПД. Економічний ефект є додатковим, що виражається в прирості прибутку, який може бути отриманий за рахунок реалізації виробленої продукції з відходів основного виробництва або безпосередньої реалізації відходів іншому підприємству для подальшої переробки.

Крім того, це проявляється у зниженні витрат на сплату екологічного податку та збору за спеціальне використання природних ресурсів. Стосовно підприємства, основним ефектом є економічний, „якщо збиток, заподіяний НПС не призводить до зниження ефективності функціонування підприємства-забруднювача" [33, с. 340], а з погляду держави та суспільства, основними є екологічний та соціальний ефекти.

„Для інтерналізації даного зовнішнього ефекту (державою, – примітка автора) застосовують економічні методи зменшення забруднення довкілля підприємством-забруднювачем, які вводять плату за перевищення гранично допустимих викидів (скидів) – з прибутку підприємства, а в межах гранично допустимих викидів (скидів) із собівартості" (в Україні – екологічний податок, – примітка автора) [33, с. 341].

Результатом реалізації ПД може бути зниження собівартості продукції або зниження витрат з доходу (зменшення витрат на сплату екологічного податку та ресурсних зборів і платежів). Підприємство також зацікавлене в отриманні додаткового прибутку за рахунок реалізації відходів виробництва, або їх регенерації. Крім того, для виконання ПД підприємство може отримати пільговий кредит, що є стимулом у реалізації ПД і підвищує їх ефективність з погляду підприємства. Також можуть бути надані субсидії з місцевих чи державного бюджетів, що відображається на оцінці ефективності ПД.

Отже, дослідивши сутність ПД та визначивши особливості її фінансування можемо зробити висновок, що реалізація ПД забезпечує придатне для життя людини природне середовище, яке, нарівні з виробництвом економічних благ, є найважливішою умовою для життя людини. Оскільки ФПД на рівні підприємства не приносить прибутку у класичному його розумінні, роль держави у даному випадку набуває виняткового значення, яке полягає у забезпеченні перетворення зовнішніх негативних екстерналій у внутрішні витрати на ПД підприємств і таким чином отримання зовнішніх позитивних екологічних ефектів.

1.2. Джерела фінансування природоохоронної діяльності в Україні

Необхідною умовою для здійснення ПД є її фінансування. Загальну схему ФПД зображено на рис. 1.3. В Україні джерелами ФПД є такі: фонд охорони НПС; пряма підтримка державного бюджету; кошти підприємств, установ, організацій; благодійні внески; інші кошти (фінансові ресурси донорів у вигляді міжнародної технічної допомоги) [34].

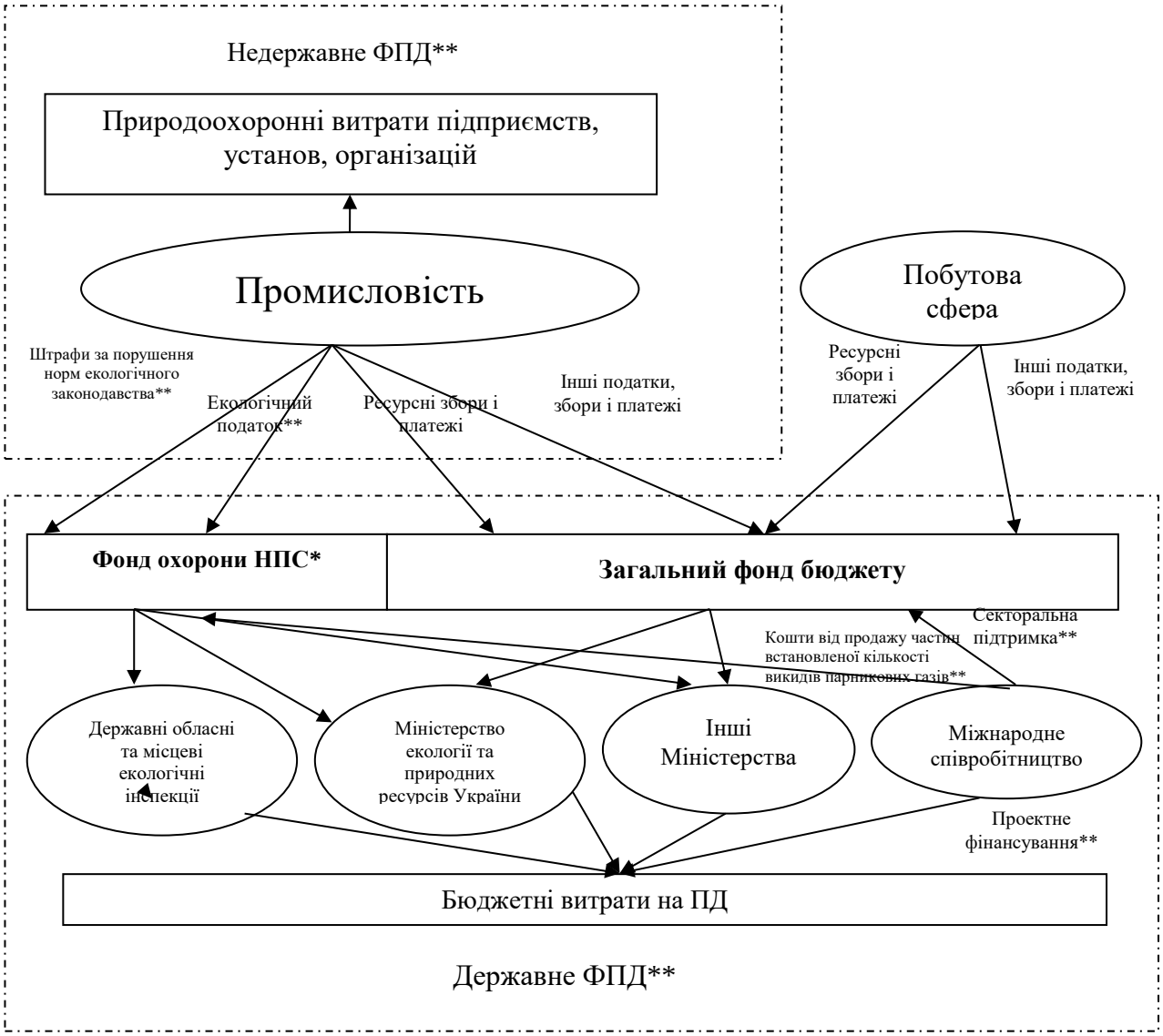

Рис. 1.3. Фінансування природоохоронної діяльності в Україні*
**Джерело: [35, с. 96]. ** – уточнення автора.*

Відповідно до рівня здійснення ПД (макро- та мікрорівні) розглянемо джерела фінансування за рівнем їх утворення – державний та недержавний. На державному рівні джерела ФПД розділимо на внутрішні та зовнішні. До

внутрішніх віднесемо систему фондів охорони НПС, державний та місцеві бюджети, а до зовнішніх – фінансову підтримку донорів у вигляді офіційної допомоги розвитку (далі – ОДР) на охорону НПС відповідно. На недержавному рівні джерелами ФПД є кошти підприємств.

Логіка нашого дослідження буде полягати у розгляді джерел ФПД та їх фінансових надходжень (рис 1.4).

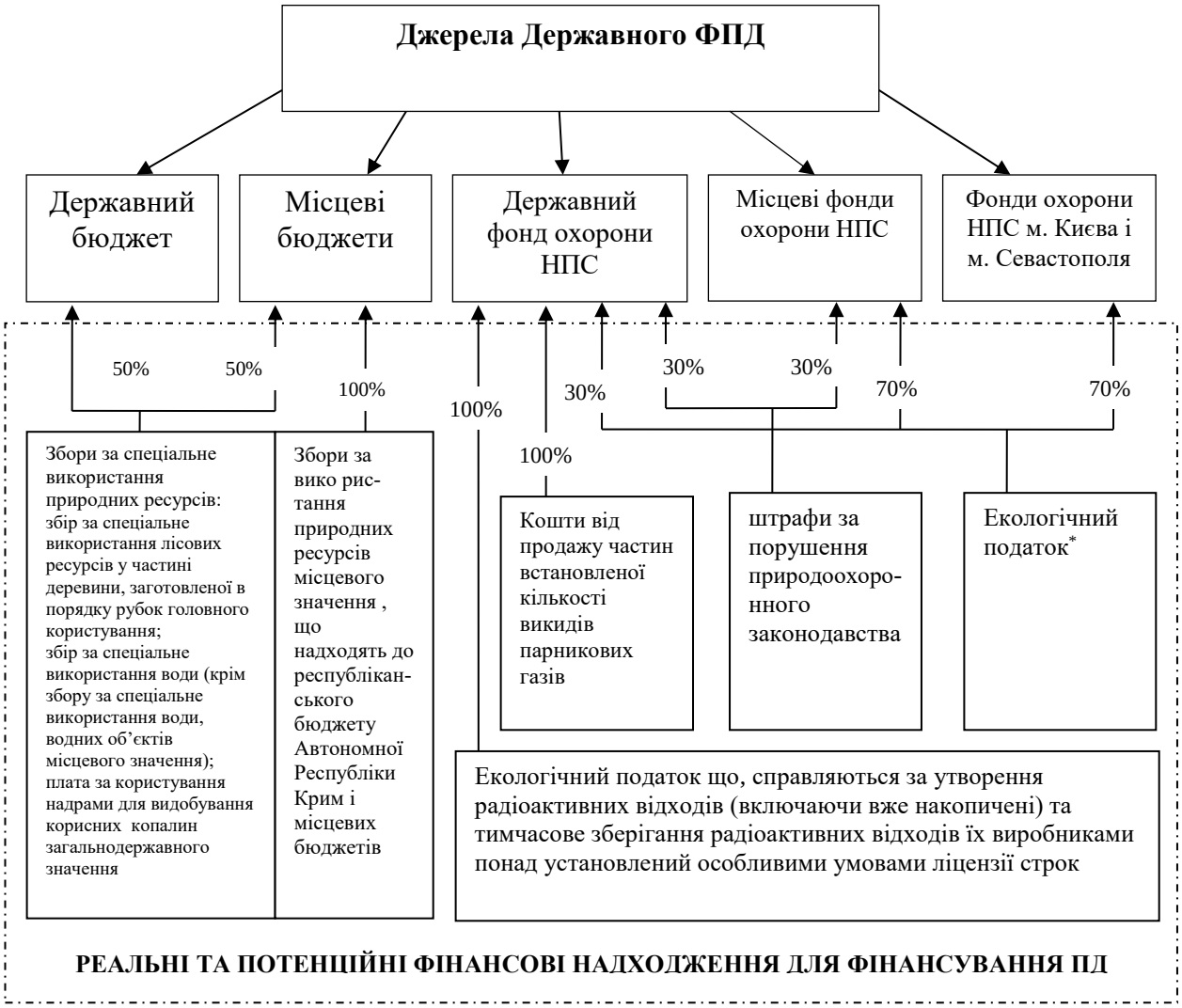

Рис. 1.4. Взаємозв'язок джерел фінансування природоохоронної діяльності та їх фінансових надходжень**

** *Джерело: систематизовано та побудовано автором за даними [36].*

* до прийняття ПКУ – збір за забруднення НПС.

Отже, відповідно до Бюджетного кодексу України [37], єдиним централізованим джерелом ФПД, пов'язаним із відтворенням і підтриманням природних ресурсів і довкілля у належному стані у складі Державного бюджету України, запроваджено окремий розділ видатків „Охорона НПС". Розділом

передбачено фінансування на: запобігання та ліквідацію забруднення НПС, охорону та раціональне використання природних ресурсів, утилізацію відходів, ліквідацію іншого забруднення НПС, збереження природно-заповідного фонду, дослідження і розробки у сфері охорони НПС. Відповідно до цього розділу фінансування здійснюється з Фонду охорони НПС (спеціальний фонд державного бюджету) та інших підрозділів державних видатків.

Погоджуючись з думкою О. Веклич [38, с. 21] та Г. Погріщук [39, с. 131], під ФПД розуміємо законодавчо усталену систему джерел і форм фінансування з метою збереження, відновлення та покращання НПС, а також природно-ресурсного потенціалу. Їй притаманна виняткова впливовість на розвиток цієї сфери, її поточне функціонування й перспективи. Від його потужності, злагодженості дії власних складових, їхньої ефективності залежить успішне розв'язання нагальних екологічних проблем, а отже, і стан довкілля в Україні.

Складовою державного фінансування є фонд охорони НПС, який включений до державного і місцевих бюджетів, створений в 1991 р. на підставі Закону „Про охорону НПС" і заснований на таких рівнях – державному, Автономної Республіки Крим, місцевих – областей, міст Києва і Севастополь та інших міст, сіл і селищ. У 1998 р. Державний фонд охорони НПС був включений до Державного бюджету, а місцеві фонди охорони НПС – до відповідних місцевих бюджетів [34]. У 2004 р. для забезпечення цільового фінансування заходів з охорони НПС за рахунок коштів Державного фонду охорони НПС у складі державного бюджету та інших коштів, визначених у державному бюджеті на відповідні цілі був створений Державний фонд стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища (Державний екологічний фонд). У 2005 р. діяльність Державного екологічного фонду була припинена.

Фонд охорони НПС на даний час не є юридичною особою та немає власної адміністративної структури і персоналу. Його робота безпосередньо організовується Міністерством екології та природних ресурсів України, а також Міністерством фінансів України, а програми Фонду охорони НПС виконуються

штатними співробітниками цього міністерства. Сьогодні він, по суті, є рядком у бюджеті для акумулювання і витрачання державних коштів, надходження і витрати Фонду проходять через Державне казначейство контролюються Рахунковою палатою. Така ситуація, на нашу думку, спричиняє недоліки:

– відсутня чітка і виважена політика та організаційна структура Фонду, що значно обмежує його фінансові можливості;

– неефективне фінансове планування призводить до недофінансування ПД з Фонду;

– нечітко, без конкретного розподілу відповідальності сформульовані обов'язки з розгляду і вибору проектів для фінансування через що не забезпечується вибір найбільш економічно, екологічно та соціально ефективних проектів;

– відсутній ефективний моніторинг програм, виконання яких уже розпочато, а також недосконала оцінка ефективності природоохоронних програм призводить до їх недофінансування.

Основними (реальними) фінансовими надходженнями Фонду охорони НПС є екологічний податок (до прийняття Податкового Кодексу – збір за забруднення НПС) та штрафи за порушення природоохоронного законодавства (див. рис. 1.4). Бюджетним кодексом і ЗУ „Про охорону навколишнього природного середовища" передбачено цільове використання цих надходжень саме для ФПД.

Істотними відмінностями екологічного податку від збору за забруднення НПС, на базі якого він був створений, є те, що ставки податку суттєво збільшено, проведено диференціацію ставок відповідно до видів палива, перелік суб'єктів оподаткування розширено за рахунок фізичних осіб, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у разі використання ними палива. Відповідно до статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення [40], можуть застосовуватися такі адміністративні стягнення: попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного

правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об’єктом адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинові (права полювання). Штрафи за порушення природоохоронного законодавства на практиці є найбільш розповсюдженим видом адміністративної відповідальності, та накладається на громадян і посадових осіб у випадках і розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України.

Механізм ФПД з Фонду охорони НПС полягає в тому, що фінансові ресурси використовують у межах бюджетних програм, згідно з кошторисами доходів і видатків, що затверджує міністр екології та природних ресурсів за погодженням з Міністерством фінансів. Фінансову підтримку Фонду охорони НПС отримують державні та недержавні юридичні особи, які подають заявку на реалізацію природоохоронної програми (проекту), також він може фінансувати місцеві та регіональні програми на умовах пайової участі заявників. Частина надходжень Фонду охорони НПС використовується для фінансування програм інших міністерств і відомств, які отримали доступ до його коштів, що значно ускладнює оцінку екологічної ефективності його роботи.

Державний фонд охорони НПС використовує два механізми розподілу коштів: програмний (відповідно до міжнародних підходів – грантовий) і здешевлення кредитів. Сьогодні істотним недоліком ФПД на основі бюджетних програм є: відсутність чітко визначених критеріїв відбору програм для виконання та оцінки екологічної, соціальної та економічної ефективності; річні бюджетні рамки фінансування із Фонду охорони НПС несумісні із завданнями підтримки довгострокових природоохоронних програм. Також у більшості випадків програми використовують для юридичного обґрунтування бюджетних витрат, а не як інструмент фінансового планування для конструктивного формування бюджетного процесу [41, с. 60].

Як було зазначено вище, у бюджеті є інші видатки на ПД, крім видатків Фонду охорони НПС, які фінансуються із загального фонду за такими програмами: управлінський апарат; наука та підвищення кваліфікації; заходи

щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуації; розвиток мінерально-сировинної бази; геодезичні та картографічні роботи; демаркація та делімітація державного кордону, проведення земельної реформи; збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів; безоплатне оформлення та видача державних актів на право власності на землю.

Ці видатки не мають законодавчо закріплених джерел фінансових надходжень, що спричиняє їх фінансування за остаточним принципом. Потенційним джерелом вказаних видатків можуть бути ресурсні збори і платежі, які визначаються як сукупність усіх зборів і платежів за використання, користування та транспортування природних ресурсів, які сплачують усі суб'єкти господарювання на території України (рис. 1.5). Сьогодні вони не мають цільового призначення, акумулюються в загальних фондах бюджетів різних рівнів.

Фінансування з бюджету програм за розділом „Охорона НПС", робіт з відтворення, підтримання природних ресурсів у належному стані є вагомим аргументом для акумуляції зборів за спеціальне використання природних ресурсів у спеціальному фонді бюджету (фонд охорони НПС), що закріплено ЗУ „Про охорону НПС", але не відображено у Бюджетному кодексі.

Відповідно до бюджетної класифікації вони відносяться до податкових доходів, хоча це питання є спірним. Так, на думку В. Федосова, В. Опаріна, Л. Сафонової та ін. [42, с. 47], віднесення їх, згідно з діючою бюджетною класифікацією, до податкових доходів необґрунтоване, оскільки це еквівалентні взаємовідносини їх платників із державою. Цю думку підтримують І. Назаркевич і А. Козюк [43, с. 193], які наголошують, що ресурсні платежі передбачають еквівалентність відносин між платниками і державою, їх величина залежить від обсягу використаних ресурсів.

Рис. 1.5. Система ресурсних зборів і платежів*

**Джерело: систематизовано автором на основі Податкового кодексу України, Земельного кодексу України, Лісового кодексу України, Кодексу України про надра, Водного кодексу України.*

Водночас Ю. С. Шемшученко [44, с. 307] стверджує, що ресурсні платежі виражають економічні відносини між власником ресурсів і природокористувачами, що здійснюють їх експлуатацію. Ресурсні збори і платежі розглядають як засоби податкової політики у сфері ПК та ПД. Вони здійснюють грошову компенсацію втрачених ресурсів у процесі виробництва та споживання. В українському законодавстві запроваджено велику кількість ресурсних зборів і платежів, які повинні забезпечувати ефективне ФПД, але, на думку Л. І. Новосельської [45, с. 291], з якою ми погоджуємось, багато з них

існують лише на рівні законодавчих положень, а в практику господарювання вони так і не впроваджені.

З введенням у дію Податкового кодексу (02.12.2010 р.) деякі ресурсні збори і платежі були змінені та вдосконалені. Наприклад, в один податковий платіж об'єднано плату за користування надрами для видобування корисних копалин, два діючих податкових платежів (платіж за користування надрами для видобування корисних копалин і збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету) з метою удосконалення структури оподаткування, підвищення ефективності та спрощення адміністрування. З метою забезпечення фінансовими ресурсами для стимулювання програм розвитку мінерально-сировинної бази України зараховують 50 % плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення до спеціального фонду Державного бюджету України.

Також запроваджено механізм щорічної індексації ставок збору за спеціальне використання лісових ресурсів наростаючим підсумком на індекс цін виробників промислової продукції, який діяв до 2009 р., замість введеного у 2010 р. механізму індексації на індекс споживчих цін (індекс інфляції), який не передбачає індексації ставок збору наростаючим підсумком з метою створення рівних умов оподаткування для всіх природокористувачів і забезпечення фіскальної функції податкової системи, а також збільшення надходжень до бюджету. Встановлено відповідність розміру рентної плати змінам у тарифах на транспортування природного газу, нафти, нафтопродуктів та аміаку шляхом запровадження коригуючого коефіцієнта до ставок рентної плати, порядок обчислення якого встановлюватиметься Кабінетом Міністрів України з метою забезпечення збалансованості податкової системи [46].

Відносно новим джерелом фінансових надходжень для ФПД є кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів (див. рис. 1.3) (квоти на викиди парникових газів), передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, так звані „зелені інвестиції".

Попит на вуглецеві одиниці та саму можливість міжнародної торгівлі ними було закладено Кіотським протоколом, яким передбачено такі гнучкі механізми:

– торгівля квотами (стаття 17 Кіотського протоку);

– спільне впровадження (стаття 6 Кіотського протоколу);

– чистий розвиток (стаття 12 Кіотського протоколу).

Нині Україна реалізує своє право на міжнародну торгівлю вуглецевими одиницями через два з них: торгівля квотами та спільне впровадження. Крім того, в торгівлі квотами продавцем вуглецевих одиниць є Україна як держава, а в механізмі спільного впровадження продавцем виступають господарюючі суб'єкти України [47, с. 13].

Для реалізації державної політики у сфері регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін в Україні створене Державне агентство екологічних інвестицій України. Відповідно до Положення про Державне агентство екологічних інвестицій України від 13 квітня 2011 р. [48] Агентство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра екології та природних ресурсів України, який у межах компетенції забезпечує реалізацію державної політики у сфері регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання вимог Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї.

Починаючи з 29 квітня 2008 р., Україна має право реалізовувати механізм проектів спільного впровадження та продавати свої надлишкові квоти [46, с. 8]. За даними Нацекоінвестагентства, Україна є світовим лідером з уведення механізму спільного впровадження за ст. 6 Кіотського протоколу:

– перша позиція за кількістю затверджених і зареєстрованих проектів спільного впровадження за міжнародною процедурою;

– перша позиція за кількістю введених в обіг одиниць скорочення викидів;

– друга позиція за кількістю затверджених і зареєстрованих проектів спільного впровадження за національною процедурою (25 проектів), поступаючись лише Чехії, яка впроваджує невеликими за масштабами проекти спільного впровадження, об’єднані у 7 однотипних проектів;

– введено в обіг 15 605 823 вуглецеві одиниці за підсумками верифікації 25 проектів спільного впровадження [49].

Найбільшим покупцем квоти на викиди парникових газів в Україні є Японія. Також підписано меморандуми про взаєморозуміння щодо співробітництва за Кіотським протоколом із урядами Іспанії, Канади, США, Нідерландів, Данії, Франції, Італії, Португалії, Австрії і Німеччини.

Кошти від продажу квоти зараховуються на спеціальний фонд державного бюджету та повинні використовуватися за цільовим призначенням на: здійснення заходів з енергозбереження; застосування палива, використання якого має незначний вплив на зміну клімату (перехід на альтернативні види палива); утилізація шахтного метану; використання відновлювальних джерел енергії; зменшення обсягу викидів інших парникових газів, крім діоксиду вуглецю; захист НПС; впровадження технологій комбінованого виробництва тепла та електроенергії [48].

Останнім часом міжнародна технічна допомога стає все більш вагомим джерелом ФПД для України, тому розглянемо її більш детально. Не зважаючи на те, що вона має міжнародне джерело походження, ми відносимо її до джерел державного ФПД, оскільки вона надається у межах офіційної допомоги розвитку країні та підтримує виключно державні проекти. Також міжнародна технічна допомога, як один з видів допомоги донорів, підлягає повній синхронізації з національними пріоритетами країн-партнерів, гармонізації вимог донорів і більш широкого застосування фінансової системи країни-партнера в управлінні допомогою [50].

Це означає поступову відмову донорів від фінансування проектів на користь інших форм надання матеріальної технічної допомоги, а саме:

– допомога на врегулювання галузевого бюджету – ресурси на врегулювання бюджету умовно виділяються цільовим призначенням певного сектору, підсектор або на програму сектору;

– допомога на врегулювання бюджету в цілому – ресурси на врегулювання бюджету, умовно виділяються цільовим призначенням на заходи по зниженню рівня бідності в цілому, а не окремим секторам;

– повна допомога на врегулювання бюджету в цілому – ця допомога є повністю нецільової.

Допомога на врегулювання бюджету в цілому визначається як метод фінансування бюджету країни-партнера шляхом трансферту ресурсів в національне казначейство країни-партнера. Ці фінансові ресурси утворюють частину загальних ресурсів країни-партнера і, як наслідок, використовуються відповідно до її системи управління державними фінансами. У зв'язку з цим підтримка бюджету складається з трьох основних елементів: по-перше, відбувається трансферт валюти від донора в центральний банк країни-партнера; по-друге, центральний банк кредитує національному казначейству країни еквівалентну суму в національній валюті. Нарешті, лише після виконання узгоджених умов виплати здійснюється трансферт центральному банку. Після трансферту ці ресурси використовуються разом з іншими державними ресурсами відповідно до систем управління державними фінансами держави-партнера. Схематично цей інструмент подано на рис. 1.6.

В Україні у річному бюджеті допомога донорів відображається як офіційні трансферти. Вона далі вказується в розбивці як допомога міжнародних організацій та допомога ЄС.

Отже, відповідно до Постанови КМУ „Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги" [51], міжнародна технічна допомога – це ресурси та послуги, що, відповідно до міжнародних договорів України, надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України, а донор – іноземна держава, уряд та уповноважені урядом іноземної держави органи, іноземний

муніципальний орган або міжнародна організація, що надають міжнародну технічну допомогу відповідно до міжнародних договорів України.

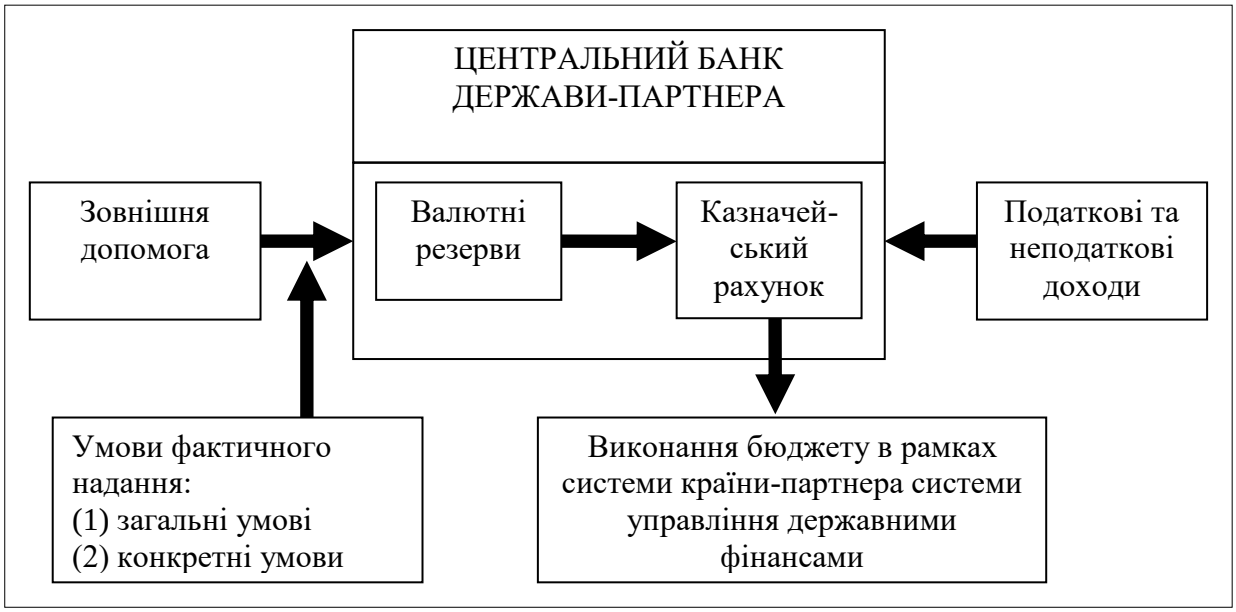

Рис. 1.6. Трансферт фінансових потоків у рамках допомоги на врегулювання бюджету в цілому*

**Джерело: [41, с. 54].*

У рамках надання Україні міжнародної технічної допомоги співробітництво здійснюється з 15 країнами, Європейським Союзом і понад 20 міжнародними організаціями. За всі роки співробітництва донорами виділено понад 8 млрд дол США. З 1996 р. здійснено державну реєстрацію 2 771 проекту технічної допомоги. На 1 грудня 2012 р. впроваджувалося 250 проектів загальною контрактною вартістю понад 3 млрд дол США [52].

Оскільки на сьогодні в Україні ФПД переважно здійснюється за рахунок коштів підприємств розглянемо їх більш детально. На нашу думку, насамперед необхідно з'ясувати, як утворюються фінансові ресурси на фінансування капітальних і поточних природоохоронних витрат. У Господарському кодексі визначено, що фінансові ресурси підприємства колективної власності формуються за рахунок доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), пайових та інших внесків членів кооперативу, кредитів та інших надходжень, не заборонених законодавством [53].

Професор А. М. Поддєрьогін, А. М. Білик, Л. Д. Буряк [54] визначає фінансові ресурси підприємств як грошові кошти, що є у розпорядженні

підприємства. До них належать грошові фонди та частина грошових коштів, які використовують у не фондовій формі. На нашу думку, С. В. Онишко [55] найбільш вдало визначила фінансові ресурси суб'єктів господарювання, які є наявним і потенційним джерелом фінансування, в тому числі і ПД (рис. 1.7).

У реаліях сьогодення до фінансових ресурсів, які є джерелом фінансових надходжень для ФПД на підприємстві, відносять такі: прибуток, амортизаційні відрахування, банківські кредити, державну допомогу через механізм здешевлення кредитів комерційних банків, екологічне страхування. Усі інші фінансові ресурси є потенційними джерелами фінансових надходжень для ФПД, зокрема, недостатньо задіяний потенціал фондового ринку, амортизаційні відрахування в більшості випадків також не використовуються на інвестиційні цілі, зокрема і ПД [56, с. 39–40].

Також зосередимо увагу на таких поняттях як природоохоронні витрати, витрати на ПД та екологічні витрати, що надасть нам можливість у подальшому виявити потенційті та нереалізовані джерела ФПД на недержавному рівні.

У дослідженнях науковців є різні тлумачення цих трьох економічних категорій. Наприклад, Т. А. Дьоміна [57] природоохоронні витрати підприємства визначає як виражену у вартісній формі сукупність усіх видів ресурсів, необхідних для ПД. С. В. Макар природоохоронні витрати визначає як суспільно необхідні витрати на підтримку якості НПС, на будь-які форми та види господарської діяльності чи загальну підтримку природно-ресурсного потенціалу, у тому числі збереження екологічної рівноваги на всіх рівнях – від локального до глобального [58].

Рис. 1.7. Фінансові ресурси господарюючих суб'єктів**

**Джерело: [55, с. 130].*

**уточнено автором.*

Але, на нашу думку, саме Н. В. Святохо вдалося науково обґрунтувати відмінності між природоохоронними витратами, витратами на ПД та екологічними витратами на підприємстві (рис. 1.8). Так, витрати на ПД науковець визначає як сукупність капітальних витрат і поточних витрат на ПД, а природоохоронні витрати – як сукупність витрат на ПД та екологічні платежі, збори, штрафи за порушення природоохоронного законодавства. У свою чергу, екологічні витрати є найбільш широким поняттям, яке включає в себе витрати на ПД, екологічні платежі, збори, штрафи за порушення природоохоронного законодавства та економічний збиток від забруднення НПС.

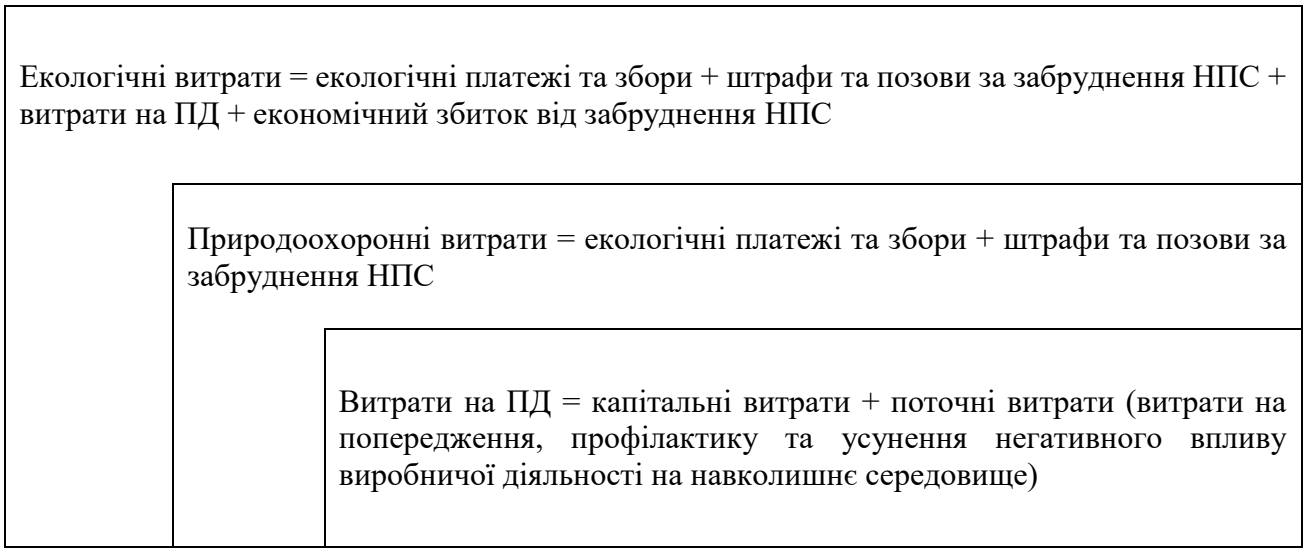

Рис. 1.8. Взаємозв'язок і склад екологічних, природоохоронних витрат і витрат на ПД підприємства*

**Джерело: [59, с. 210].*

Джерелом ФПД на недержавному рівні, на нашу думку, є саме кошти підприємств, які вважаються витратами на ПД, тобто капітальні і поточні витрати на попередження, профілактику та усунення негативного впливу виробничої діяльності на НПС. Відповідно витрати на ПД обраховують так [17]:

$$З = С + Ен \times К, \qquad (1.1.)$$

де $З$ – затрати на здійснення природоохоронних заходів;

$С$ – сукупні експлуатаційні витрати (затрати на пальне, електроенергію, сировину, реагенти, транспортні послуги, амортизаційні відрахування, заробітна плата робітників, що обслуговують природоохоронні заходи, відрахування на соцстрах тощо), грн;

$Ен$ – коефіцієнт оборотності капіталовкладень (для техніки природоохоронного призначення $Ен = 0{,}15$);

$К$ – капіталовкладення в природоохоронні заходи, грн.

Через те що законодавством України визначено, що ФПД також можна здійснювати за рахунок благодійних внесків та інших джерел ФПД, зауважимо, що до таких джерел відносяться фінансові ресурси благодійних організацій, громадських екологічних організацій, окремих осіб. У нашому дослідженні ми не розглядаємо їх як джерело ФПД, оскільки їх фінансові ресурси фактично не впливають на покращання стану НПС.

Підсумовуючи зазначене, можна констатувати, що джерелами ФПД в Україні є: Державний та місцеві бюджети, які акумулюють усі ресурсні збори і платежі, та кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів (квоти на викиди парникових газів); Державний та місцеві фонди охорони НПС, до яких перераховується екологічний податок і штрафи за порушення природоохоронного законодавства; міжнародна технічна допомога; власні та залучені кошти підприємств на капітальне та поточне ФПД, а також благодійні внески, кошти громадських екологічних організацій.

На нашу думку, особливу увагу необхідно зосередити на вивченні та впровадженні сучасних підходів і технологій до управління бюджетними видатками на ПД, завдяки яким ФПД стане більш результативним з погляду досягнення саме економічного, екологічного та соціального ефектів. Для вирішення проблеми ФПД доцільно вивчати досвід зарубіжних країн у цій сфері, щоб запроваджувати у власній практиці найбільш ефективні та сприйнятливі підходи до ФПД.

1.3. Зарубіжний досвід фінансування природоохоронної діяльності

Основним завданням України у процесі інтеграції до Європейського Союзу є не лише підтримання високих темпів фінансового розвитку, але й дотримання високого рівня екологічної безпеки серед європейських країн. Інтеграція України до світової спільноти включає вивчення досвіду ФПД у різних країнах, а також впровадження прийнятних технологій, форм, методів, засобів і систем в Україні. Вивчаючи досвід розвинених країн, необхідно провести ретроспективний аналіз становлення та вивчити сучасний стан ФПД в окремих країнах світу. Одним з яскравих прикладів цього є Сполучені Штати Америки (далі – США).

Так, у США „екологічна політика – це дії федерального уряду, спрямовані на регулювання діяльності, пов'язаної з впливом на НПС". В основі такої політики є поєднання соціального інтересу та досягнення екологічного ефекту через ефективне ФПД. Мета екологічної політики – захищати НПС для майбутніх поколінь [60].

Уряд США почав приділяти увагу екологічному питанню в 1960–1970 роках. За цей період накопичений досвід у вирішенні проблем екологізації економіки, сталого розвитку, захисту НПС, що є досить суттєвим як для вивчення, так і для впровадження в Україні.

Саме в цей період були сформовані основні екологічні закони, які донині регулюють забруднення повітря та водних ресурсів, глобальне потепління, контроль за відходами. Також була розроблена стратегія щодо зниження парникового ефекту та створено Агентство охорони НПС (United States Environmental Protection Agency (USEPA), яке є основним державним органом управління охороною НПС. Агентство має матричну структуру управління, засновану на проектно-консультативному підході.

Відповідальність за ефективне ФПД несе Управління головного фінансового директора. Воно також забезпечує реалізацію механізму фінансування охорони НПС США. До основних фінансових методів ПД, завдяки яким забезпечується ефективне ФПД у США відносять такі: стратегічне фінансове планування (на 5 років); річне планування та бюджетування; фінансове регулювання; фінансовий контроль.

Фінансові інструменти природоохоронної політики США зібрані в одному документі – „Довідник фінансових інструментів " (далі – Довідник) (Guidebook of Financial Tools) та визначені як всі джерела фінансових ресурсів, які можуть залучати державні і недержавні організації для збільшення обсягу фінансування охорони НПС [61]. У Довіднику вказано більше трьохсот фінансових інструментів, що можуть застосовувати при ФПД, а також зазначено специфічні механізми фінансування, які використовують на рівні держави та штатів, щоб фінансувати екологічні захисні програми та ініціативи. Також у Довіднику

вказані загальнодержавні податки, мито і грошові збори. Податок визначається як фінансова плата або інші збори, що накладаються на фізичну чи юридичну особу, що введена державою, або функціональний еквівалент, такий як громада.

Податковою системою США, зокрема, визначено 27 загальнодержавних податків і 23 види митних платежів і грошових зборів, які перераховуються у фонди державних і місцевих управлінь, тому вони безумовно є найбільшим джерелом доходу для державних і місцевих управлінь. Відповідно екологічний податок належить до загальнодержавних, його як елемент фіскальної політики, яка застосовує податки з метою стимулювання до ПД через економічні стимули. Екологічний податок (податок Пігу) стягують з метою акумулювання фінансових ресурсів для ліквідації негативних наслідків від забруднення НПС, які були заподіяні через господарську діяльність підприємства. Податки Пігу сплачуються підприємствами для забезпечення ФПД на рівні держави, та включають податки на продукцію та діяльність, яка призводить до забруднення НПС, як, наприклад, податки на моторне паливо. Такі податки заохочують споживача до зменшення використання подібної продукції, тому що включаються до ціни продукції і сплачуються споживачем.

Інвестиції в ПД (ініціативи щодо захисту екологічного стану НПС, у тому числі попередження забруднення) здійснюють за рахунок облігацій (зобов’язань), кредитів (суд) і грантів, що надають державним, місцевим і некомерційним організаціям. Облігації і кредити передбачають погашення боргу за основною сумою і відсотків, хоча виплати по відсотках можуть бути зменшені через державні субсидії. Гранти є безповоротною фінансовою допомогою, що надається на конкретні цілі та не підлягає поверненню. Як облігації та кредити, так і гранти мають своє цільове призначення (виділяють лише для реалізації екологічних програм, проектів та ініціатив), а також визначені обмеження.

За даними фінансового звіту, фінансові ресурси Агентства охорони НПС США були спрямовані на реалізацію таких екологічних програм (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Фінансові ресурси Агентства охорони НПС США, які були спрямовані на реалізацію екологічних програм у 2010 – 2011 рр. [60, с. 7]

Назва екологічної програми	Витрати (млн дол США)		від загального обсягу ФПД, %
	2010	2011	
Чиста і безпечна питна вода	6 385,5	5 369,9	55 %
Чисте повітря	1 194	1 181	10 %
Здоров'я нації та екосистеми	1 451,3	1 574,5	12 %
Очищення та відновлення земель	1 888,7	1 952,3	16 %
Охорона НПС	793,3	801,7	7 %

Традиційно, екологічні програми фінансуються із грошових фондів загального доходу у формі грандів, а також із спеціалізованих револьверних екологічних фондів. Так, для фінансування програми по забезпеченню очищення стічних вод та безпечної питної води створені Державні револьверні фонди (Clean Water State Revolving Funds, Drinking Water State Revolving Funds) [62], а для фінансування програм по очищенню та відновленню земель – Суперфонд (Superfund) [63]. Ввитрати Державного револьверного фонду очищення стічних вод у 2011 р. становили 2 млрд долл США, у 2012 р. – 1,550 млрд долл США, а витрати Державного револьверного фонду питної води у 2011 р. становили 1,287 млрд долл США, у 2012 р. – 990 млн долл США відповідно. Для фінансування очищення та відновлення земельних ресурсів із Суперфонду було витрачено у 2011 р. 1,293 млрд долл США, а у 2012 р. – 1,236 млрд долл США [64, с. 127; 65, с. 149].

На той випадок, коли федеральні, державні і місцеві органи влади стикаються з фінансовими обмеженнями, альтернативні джерела фінансування (оренда, лізинг, державно-приватне партнерство, державна лотерея та інші) стають додатковим джерелом ФПД [66, с. 3].

На нашу думку, доцільно вивчити систему штрафів за порушення природоохоронного законодавства США. Для визначення суми штрафу застосовують підхід, заснований на визначенні економічної вигоди, яку отримує порушник за недотримання законодавчих актів, а також враховують серйозність

порушення, кількість днів порушення, кількість порушень, суму грошей на складання адміністративної скарги та судові витрати. Серйозність порушення визначають двома факторами – потенційний збиток і ступінь відхилення від нормативу. Далі враховують число днів порушення – як правило, від 2 до 180, при цьому за кожний день порушення нараховують пеню від 5 до 20 % (але не менше 110 дол США у день), хоча персонал Агентства може встановлювати пеню до 27,5 тис. дол США у день (жив. табл. 1.3).

Інформаційно-консультативна робота займає важливе місце у роботі всього Агентства. Інформаційна мережа, яка існує в Агентстві, надає можливість усім користувачам отримати швидкий доступ до будь-якої інформації як на рівні держави, федерального округу (штату), так і на рівні міста або його еквівалента (общини). Консультативна робота насамперед пов'язана з прийняттям ефективних управлінських рішень щодо ФПД як на державному, так і приватному рівні.

Таблиця 1.3

Розрахунок штрафів за екологічне порушення в США*

Критерії		**Відхилення від нормативу**		
		Велике	**Помірне**	**Мале**
Потенційний збиток (дол США)	Великий	27 500–22 000	21 999–16 500	16 499–12 100
	Помірний	12 099–8 800	8 799–5 500	5 499–3 300
	Малий	3 299–1 650	1 649–550	549–100

**Джерело: офіційні дані Агентства охорони НПС США [67].*

Організаційна робота має специфічну ознаку, яка полягає у тому, що штаб-квартира Агентства знаходиться у Вашингтоні, але для здійснення охорони НПС по всій території США Агентство має 10 місцевих відділень, більше ніж 12 науково-дослідних лабораторій. Наймає 17 тисяч співробітників, серед яких інженери, вчені, фінансові експерти та інший висококваліфікований персонал.

Не менш важливим є досвід ЄС у процесі ФПД, оскільки її дієвість та ефективність доведена на практиці. Екологічна політика ЄС була сформована на початку 70-х років XX ст. після Стокгольмської конференції ООН з НПС (1972

р.). За цей час було створено більше ніж 500 правових актів, які визначили стратегічні напрями дій по досягненню сталого розвитку. Перший екологічний план дій ЄС було прийнято в 1973 р. Єдиний європейський акт (1986 р.) ЄС, який було значно розширено Маастрихтським (1992 р.) та Амстердамським (1997 р.) договорами. Сталий розвиток є одним із основних завдань ЄС і стрижневою частиною „Європейської стратегії розвитку 2020", що лежить у основі всієї політики ЄС щодо єдиного ринку.

Визначення екологічної політики ЄС можна знайти в Єдиній інформаційній мережі з НПС (Eionet) – офіційні заяви про принципи, наміри, цінності і цілі, які засновані на законодавчому рівні і служать керівництвом для діяльності урядових і приватних організацій у галузі екологічних справ [68]. Багаторічний досвід підтвердив, що єдиного унікального інструменту екологічної політики, який би забезпечив вирішення всіх екологічних проблем, не існує. Тому відповідно до Шостої екологічної програми дій ЄС в основу екологічної політики покладено поєднання таких інструментів: дотримання екологічних правових вимог, передача технологій, ринкові інструменти, наукові дослідження, екологічні положення про відповідальність, зелені державні закупівлі та угоди. Дослідження ефективності екологічної політики показали, що інституціональна структура важлива, як і всі інші інструменти.

Особливостями діяльності ЄС у сфері ПД є такі: спільна екологічна компетенція ЄС з державами-членами; нерозривний зв'язок екологічної діяльності ЄС з іншими напрямами інтеграції; „дуалізм компетенції", який виражається у тому, що організації надають установчим договором повноваження у сфері охорони НПС для досягнення цілей безпосередньо екологічної політики ЄС, а також для досягнення цілей підтримки функціонування внутрішнього ринку. До природоохоронних заходів ЄС почали застосовувати „горизонтальний" підхід, головним принципом якого є облік усього спектра галузей, що викликають забруднення НПС [69].

Питаннями охорони НПС на рівні ЄС займаються такі організації: Європейська комісія, Європейський парламент, Європейська рада і Європейське

агентство з НПС, що було утворено у 1991 р. Для забезпечення об'єктивною і достовірною інформацією про стан НПС ЄС і держав-учасників, а також країн, що не є членами ЄС, створена Європейська мережа екологічної інформації і спостережень (Eionet), реалізується організаційно-інформаційне забезпечення.

У складі Єврокомісії створено Генеральний Директорат з НПС, який є виконавчим органом ЄС і здійснює стратегічне фінансове планування, бюджетування екологічних програм, фінансове регулювання, фінансовий контроль та оцінку ефективності інтеграції екологічної політики ЄС.

Генеральний Директорат з НПС також здійснює фінансування екологічної програми „ЖИТТЯ +" (2007–2013 рр.), що спрямована на підтримку екологічних і природоохоронних проектів на всій території ЄС, а також для кандидатів приєднаних і сусідніх країн. Бюджет програми „ЖИТТЯ +" становить 2 143 млн євро на весь період її реалізації. Фінансується програма за трьома пріоритетними напрямами:

– „ЖИТТЯ +" – природа і біорізноманіття. Фінансується діяльність, що сприяє збереженню диких птахів і середовища їх приживання, а також діяльність пов'язана із збереженням біорізноманіття;

– „ЖИТТЯ +" – екологічна політика та управління. Фінансуються інноваційні проекти, які сприяють реалізації європейської екологічної політики та розвитку інноваційних ідей у сфері політики, технологій, методів, інструментів;

– „ЖИТТЯ +" інформація та зв'язок. Фінансуються проекти, пов'язані з підвищенням обізнаності у екологічних, природоохоронних питаннях, збереженні біорізноманіття, а також проектів, пов'язаних із попередженням лісових пожеж (підвищенням обізнаності, спеціальної підготовки) [70].

Велике практичне значення у вирішенні екологічних проблем і реалізації екологічної політики надається екологічним податкам, зборам і платежам, через які реалізується принцип „забруднювач платить".

Відповідно до визначення, яке прийняла Єврокомісія, податки та платежі являють собою будь-які обов'язкові некомпенсаційні виплати незалежно від

того, надходять вони безпосередньо в урядовий бюджет чи є цільовими (наприклад, адресне використання).

Термін „платіж” застосовують, як правило, коли, вносячи платіж, платник очікує отримати певну послугу (компенсацію). Некомпенсаційні платежі зазвичай називаються податками і надходять до державного бюджету відповідного рівня. Для позначення податків і платежів до ЄС часто використовують узагальнене поняття „збори”.

Перелік екологічних податків ЄС досить великий і поділяється на 4 види: енергетика, транспорт, забруднення, природні ресурси. Основними з них є такі: податки на споживання енергії, викиди в атмосферу, викиди шкідливих речовин (наприклад, пестицидів) у НПС, на випуск неекологічної продукції, експортні та імпортні тарифи – незалежно від мотивів такого оподаткування, а також від використання коштів, що надходять від цих податкових систем [68].

Платежами за використання природних ресурсів і негативний вплив на НПС в країнах-членах ЄС є: платежі за забруднення НПС, збори за користування природними ресурсами, за вплив на НПС, за меліорацію, дорожні збори. Деякі з цих зборів передбачені законодавством ЄС, також вони є національними, регіональними та муніципальними.

У країнах ЄС дохідна частина бюджету значно залежить від екологічних податків. Так, екологічні податки Данії становили 5,7 % від ВВП, Нідерландів – 3,9 %, Болгарії – 3,5 %. Енергетичні податки становлять 72 % від загальної кількості екологічних податків в ЄС–27, транспортні податки – 23 %, а податки за забруднення НПС – 5 % [71].

Енергетичні податки утворюють найбільшу частку екологічних податків в усіх країнах-членах ЄС, за винятком Мальти. Найвища частка податків на споживання енергії в Литві, Люксембурзі та Чехії – 93 % від загального числа екологічних податків і Словаччині – 90 %. Найвища частка транспортних податків на Кіпрі – 50 % від загальної кількості екологічних податків, у Мальті – 48 % і Ірландії – 47 %, а найбільші доходи від податків за забруднення НПС і ресурсокористування має Данія –31 %, Нідерланди – 17 % та Естонія – 14 % [71].

Крім того, для збільшення обсягу та підвищення ефективності ФПД, ЄС застосовує інструменти стимулювання виробництва екологічних транспортних засобів, диференціацію податків, інвестиційні податкові кредити, прискорену амортизацію; продаж дозволів на викиди (скиди) у межах встановлених лімітів, штрафи за недотримання нормативів, страхування відповідальності, гнучку систему гарантій та компенсацій.

Такі питання, як енергетика, НПС, клімат, стале зростання та фінансова стабільність, вирішуються на європейському рівні, тому бюджетом ЄС на 2011 р., обсяг якого становить 126 500 млн євро, передбачено видатки на:

– стале зростання – 53 300 млн євро (тобто 45,5 % від загального бюджету);

– збереження та раціональне використання природних ресурсів – 56 400 млн євро (тобто 41,3 % від загального бюджету).

Для ефективного фінансування ПД ЄС велике значення має правове забезпечення охорони НПС. Мережа по здійсненню та забезпеченню дотримання екологічного права була створена для більш ефективного застосування норм екологічного законодавства ЄС, підвищення обізнаності, обміном передовим досвідом, співробітництва у галузі правозастосування, а також надання консультацій та рекомендацій щодо дотримання природоохоронного законодавства. Бюджетне фінансування передбачає 9 700 млн євро на організаційно-правове забезпечення інтегрованої екологічної політики ЄС. З них бюджетне фінансування на свободу, безпеку і правосуддя становить 1 500 млн євро, а на організаційне забезпечення – 8 200 млн євро.

Отже, ПД є повністю інтегрованою в усі види діяльності всіх країн-членів європейської спільноти, а ФПД здійснюється як на національному (рівні країни-члена), так і на глобальному рівні через систему екологічних податків, зборів, платежів, податкових пільг, пільгових кредитів, грандів, а також структурних екологічних фондів і екологічної програми „ЖИТТЯ +”. Інформаційне та організаційно-правове забезпечення є загальним для усіх країн-членів ЄС, що дає можливість ефективно реалізовувати екологічну політику.

Для України у практичному значенні не менш важливий досвід Російської Федерації. Це пов’язано насамперед з тим, що наші країни мають багато спільного у політичній, економічній, екологічній та інших сферах.

Становлення та розвиток екологічної політики Російської Федерації припало на початок створення Радянського Союзу. Так, з початку існування Радянської держави приділялася значна увага проблемам збереження та раціонального використання природних ресурсів, було розроблено та впроваджено 268 правових документів з питань регулювання охорони НПС і ПК [72, с. 5].

Незважаючи на те що Радянський Союз, через політичні мотиви, не брав участі у Стокгольмській конференції 1972 р., саме з цього моменту розпочалося цілеспрямоване вивчення економічних і фінансових аспектів ПД та управління в сфері НПС.

Базовими документами, які визначили основні напрями екологічної політики Радянського Союзу стали постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів” від 29 грудня 1972 р. № 898 і „Про додаткові заходи щодо посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів” від 1 грудня 1978 р.

На сьогодні в Російській Федерації розроблено ряд правових документів та створено систему управлінських органів, які визначають і реалізують екологічну політику держави, що зумовлена концепцією сталого розвитку. Основні принципи, завдання та заходи екологічної політики встановлені Конституцією Російської Федерації, Екологічною доктриною Російської Федерації (2002 р.), Федеральним законом „Про охорону НПС”, програмами Уряду Російської Федерації в сфері структурної перебудови економіки та економічного зростання, федеральними цільовими екологічними програмами; державними екологічними стандартами та іншими нормативними актами.

У Російській Федерації існує досить розгалужена система управлінських структур, які регулюють ПД і реалізують основні принципи екологічної

політики держави. Так, до складу Державної Думи входить Комітет з питань екології та раціонального використання природних ресурсів, у структурах виконавчої влади також є значна кількість управлінських органів, які здійснюють контроль у різних галузях ПК, при Раді безпеки РФ також діє Міжвідомча комісія з екологічної безпеки. Також природоохоронні функції здійснюють: Міністерство природних ресурсів та екології РФ, Державний комітет з охорони НПС (Госкомэкология), Федеральна служба лісового господарства Росії (Рослесхоз), Державний комітет РФ по земельних ресурсах і землеустрою (Госкомзем) та інші державні органи.

ФПД РФ включає: планування ПК та ПД; встановлення платності ПК через систему платежів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу; джерела ФПД; систему податкових та інших пільг, які надаються підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам при впровадженні ними маловідходних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, а також нетрадиційних видів енергії.

Планування ПК та ПД здійснюється відповідно до Федерального закону „О государственном прогнозировании и программах социально-экономического развития Российской Федерации” від 20 липня 1995 р., яким визначені загальні нормативні вимоги державного планування. Відповідно до цього Закону розробляються державні прогнози на довгострокову, середньострокову та короткострокову перспективи. Уряд Росії розробляє довгостроковий прогноз, створюючи основу Концепції розвитку Росії (один раз у п’ять років на десять років). На основі концепції розвитку розробляються державні екологічні програми. Нині в РФ розроблена Концепція довгострокового економічного розвитку Російської Федерації до 2020 р. Суб’єкти РФ створюють регіональні державні цільові програми захисту НПС. Ефективність реалізації екологічних планів і програм залежить від їх фінансового забезпечення.

Застосування принципу платності за негативний вплив стимулює природокористувачів до раціонального ПК, до підвищення ефективності ПД.

Плата за негативний вплив є фінансовим джерелом наповнення бюджетів та екологічних фондів. Податковим кодексом Російської Федерації [73] передбачено такі екологічні податки та платежі:

– плата за викиди, скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів та інші види забруднення в межах встановлених лімітів;

– плата за викиди, скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів та інші види забруднення понад встановлені ліміти;

– податок на видобування корисних копалин;

– водний податок;

– збір за право користування об'єктами тваринного світу та водними біологічними ресурсами;

– транспортний і земельний податки. Інші види платежів за користування природними ресурсами визначаються Земельним кодексом, Законом РФ „О недрах", Водним кодексом, Лісовим кодексом.

Усі податки, збори і платежі за користування природними ресурсами та негативний вплив на НПС перераховуються до федерального, регіонального та місцевого бюджетів, а також бюджетних і позабюджетних екологічних фондів Російської Федерації.

Федеральним законом Російської Федерації від 27 грудня 2001 р. „О федеральном бюджете на 2001 г." були ліквідовані Федеральний екологічний фонд Російської Федерації, а також Федеральний фонд відтворення мінерально-сировинної бази, Федеральний фонд відтворення і охорони водних об'єктів, Фонд охорони озера Байкал. Але, відповідно до Федерального закону „Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации" [74], порядок утворення та діяльність позабюджетних фондів суб'єктів Російської Федерації визначається законодавством суб'єктів Російської Федерації, тобто регіональними і місцевими органами самоврядування. Тому ФПД здійснюється із федерального бюджету, бюджетних і позабюджетних регіональних і місцевих екологічних фондів.

Зауважимо також для порівняння, що в Україні на сьогодні визначені Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 р. Нині сформована та інтегрована до галузевих політик екологічна політика, метою якої є „стабілізація і поліпшення стану НПС шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку для гарантування екологічно безпечного природного середовища, а також життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи ПК та збереження природних екосистем" [75]. Створені адміністративні структури управління та регулювання природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності, прийняті природоохоронні закони, розроблені програми. Для забезпечення стабільного ФПД в Україні упроваджений механізм фінансування реалізації екологічної політики, але, як ми знаємо він не досить дієвий, оскільки екологічний стан НПС в країні не покращується.

Саме тому досвід США, ЄС та Росії у сфері природоохоронної політики є дуже важливим і може бути впроваджений у нашій країні. Так, наприклад, значна кількість фінансових інструментів і альтернативних джерел фінансування, які використовується у США для фінансування природоохоронної діяльності, можуть бути використані і в Україні. Розширюючи можливості підприємств у залученні додаткових коштів створюються умови для збільшення обсягу ФПД. Так само удосконалення існуючої системи розрахунку штрафів за екологічні правопорушення в Україні, враховуючи досвід США у цьому напрямі, може значно вплинути як на обсяг ФПД так і на екологічний та соціальний ефекти від нього. Враховуючи досвід США, ЄС та Росії, на нашу думку, в Україні варто запровадити середньострокове бюджетне планування (3–5 років) витрат на ПД, що призведе до підвищення ефективності ФПД на державному рівні.

Висновки до розділу 1

Дослідження сутності ПД, особливостей та джерел її фінансування, а також вивчення світового досвіду ФПД дозволило зробити такі висновки:

1. До сьогодні не існує єдиної думки щодо визначення природоохоронної діяльності, але серед науковців сформовано два погляди щодо цього, а саме: ПД розглядають як велику за масштабами, здійснювану на загальнодержавному рівні, та як частину господарської діяльності підприємства.

2. Основною проблемою, яку було виявлено при дослідженні ПД, є відсутність систематизованої інформації про її види, форми, напрями. У роботі запропоновано класифікацію ПД за такими критеріями: рівень здійснення, форма реалізації, напрям економічної діяльності, цільове призначення та види.

3. Враховуючи попередні дослідження ними запропоновано класифікувати ПД за двома рівнями її здійснення, а саме: макро (на рівні держави) і мікро (на рівні підприємств і домогосподарств). На основі сформованої концепції обґрунтовано теоретичні основи та визначені особливості фінансування природоохоронної діяльності.

4. З’ясовано, що реальними і потенційними джерелами фінансових надходжень для ФПД в Україні є: екологічний податок, збори за спеціальне використання природних ресурсів, штрафи за порушення природоохоронного законодавства; кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів (квоти на викиди парникових газів), передбачені статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату; власні та залучені кошти підприємств на капітальні та поточні природоохоронні витрати; благодійні внески, кошти громадських екологічних організацій, міжнародна технічна допомога, які перерозподіляються через Державний та місцеві бюджети і фонди охорони НПС.

5. З’ясовано, що, крім видатків Фонду охорони НПС, у бюджеті є інші природоохоронні видатки, а саме на: заходи щодо запобігання та ліквідації

надзвичайних ситуації; розвиток мінерально-сировинної бази; геодезичні та картографічні роботи; збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів; безоплатне оформлення та видача державних актів на право власності на землю та інші, які не мають законодавчо закріплених джерел фінансування. Доведено, що потенційним джерелом вказаних видатків можуть бути ресурсні збори і платежі, які в сьогоденні не мають цільового призначення, акумулюються в загальних фондах бюджетів різних рівнів.

6. Запропоновано законодавчо закріпити акумуляцію зборів за спеціальне використання природних ресурсів у спеціальному фонді бюджету (що закріплено у ЗУ „Про охорону НПС", але не відображено у Бюджетному кодексі), оскільки фінансування робіт з відтворення, підтримання природних ресурсів у належному стані здійснюється з бюджету за розділом „Охорона НПС".

7. З'ясовано, що основними проблемами фінансування державних природоохоронних витрат на основі бюджетних програм є: низький рівень економічної обґрунтованості програми; не визначені цільові екологічні та соціальні показники, яких можна досягнути після закінчення реалізації програми; відсутність чітко визначених критеріїв відбору програм до виконання та оцінки ефективності (екологічної та соціальної) під час її реалізації та після закінчення; річні бюджетні рамки фінансування Фонду несумісні із завданнями підтримки довгострокових природоохоронних програм.

8. Вивчення світового досвіду ФПД на прикладі США, ЄС та Росії дозволило сформувати основні орієнтири удосконалення ФПД в Україні, а саме: інтеграція екологічної політики в усі сфери виробничої діяльності, збільшення видів екологічних податків, запровадження та розвиток альтернативних джерел ФПД, удосконалення системи розрахунку штрафів за порушення екологічного законодавства, а також впровадження середньострокового бюджетного планування витрат на ПД. Такі заходи призведуть не лише до збільшення обсягів і підвищення ефективності ФПД, а також отримання екологічного і соціального ефекту від нього.

Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [76, 77, 78,79, 196–199].

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Аналіз фінансових надходжень для фінансування природоохоронної діяльності в Україні

Мобілізація фінансових ресурсів на природоохоронну діяльність значною мірою впливає на поліпшення стану навколишнього природного середовища. Відповідно до запропонованої нами класифікації (див рис. 1.1), ПД в Україні здійснюється на макро- та мікрорівнях, тому аналіз фінансових надходжень для ФПД проведемо саме за вказаним критерієм.

Для аналізу динаміки та структури фінансових надходжень для ФПД проведемо їх класифікацію. Це дозволить встановити структуру порядку нормативно-вимірного упорядкування множини, розбити на гетерономні по один стосовно одного, але гомогенні всередині себе за ознакою форми, відокремлені один від одного підмножини.

Оскільки ФПД нами було розмежовано на державне та недержавне, логічно буде провести класифікацію джерел фінансових надходжень для кожного рівня окремо. Так, фінансові надходження для державного ФПД на такі групи: екологічний податок, ресурсні збори і платежі; штрафи та кошти від компенсації збитків від забруднення НПС, кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів; міжнародна технічна допомога. Відповідно, фінансові надходження для недержавного ФПД поділимо на такі групи: власні кошти підприємств, кредити банків, бюджетна підтримка на ПД, прямі іноземні інвестиції (далі –ПІІ).

Проаналізуємо насамперед фінансові надходження для державного ФПД. У всіх групах фінансових надходжень для ФПД на державному рівні є своя

специфіка, що проявляється у виконанні ними різних функцій. Так, функціями екологічного податку, ресурсних зборів і платежів є такі: фіскальна – акумуляція фінансових ресурсів для державних природоохоронних витрат; регулююча – проявляється у тому, що цей податок, збори і платежі призначені для стимулювання ефективного використання природних ресурсів, мінімізації забруднення НПС, стримування обсягів нераціонального використання (споживання) і забруднення НПС, зниження емісії парникових газів. Штрафи виконують компенсаційну функцію та попередження екологічних правопорушень. Суть компенсаційної функції полягає у відновленні стану НПС завдяки компенсації завданих збитків підприємством-забрудником. А попередження правопорушень полягає в тому, що внаслідок застосування відповідальності не лише усувається факт забруднення НПС, а й застосовують правові заходи, спрямовані на усунення його причин та умов. Кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів і міжнародна технічна допомога здійснюють функцію мобілізації фінансових ресурсів для фінансування заходів зі зниження емісії парникових газів, а також державних природоохоронних проектів і розвитку природоохоронної галузі.

Виходячи з об’єкта дослідження, визначимо, наскільки вказані групи виконують роль джерел фінансових надходжень для ФПД на державному рівні. Досліджуючи блок „екологічний податок та ресурсні збори і платежі” проаналізуємо їх фіскальну ефективність.

Насамперед зосередимо увагу на аналізі надходжень від сплати екологічного податку, оскільки за його рахунок формуються Державний та місцеві фонди охорони НПС і фінансуються бюджетні програми, спрямовані на вирішення екологічних проблем. Надходження від екологічного податку на сьогодні є основним реальним джерелом ФПД на державному рівні. Відповідно до Податкового кодексу України з 1 січня 2011 р. термін „збір за забруднення НПС” замінено на „екологічний податок”. Іншим нововведення є збільшення ставок податку (Додаток А), які як і раніше [80], будуть щорічно коригуватися, з урахуванням індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової

продукції. Якщо порівняти ставку екологічного податку і нормативи збору за забруднення НПС, то можна визначити, що рівень збільшення є суттєвим і становить від 8,4 до 20,4 разів. З урахуванням індексації нормативів збору –3,6–4,8 раза.

До набрання чинності Податкового кодексу діяли коригуючі коефіцієнти, які фактично включалися в розмір базової ставки для всіх складових бази оподаткування, крім обсягів розміщення відходів. Якщо порівняти рівень збільшення ставки екологічного податку з проіндексованим нормативом збору за забруднення НПС з граничним значенням добутку коригуючих коефіцієнтів, то рівень підвищення буде не дуже високим. Крім того, збільшення ставок є відтермінованим і поступовим [81].

Динаміка надходжень від екологічного податку до Зведеного бюджету України з 2007 по 2012 рр. (див. рис. 2.1) ще раз доводить правдивість наведених вище фактів.

Проаналізувавши фіскальну ефективність екологічного податку за 2012 р. можна визначити, що надходження від його сплати становили 2816 млн грн, що порівняно з 2007 р. більше у 2,9 раза, а порівняно із 2010 р. – 2,28 раза відповідно. На нашу думку, доцільно зауважити, що з 2008 р. по 2011 р. відбувалося систематичне недовиконання фактичних надходжень від запланованих, через що у бюджет країни не надійшло у 2008 р. – 23,5 млн грн, у 2009 р. – 91,6 млн грн, у 2010 р. – 131,5 млн грн, у 2011 р. – 162,7 млн грн через завищення планових показників. Але у 2012 р. перевиконання фактичних надходжень становило 307,9 млн грн.

Як було зазначено раніше (п. 1.2), ресурсні збори і платежі необхідно віднести до потенційних джерел фінансових надходжень для ФПД через те, що вони поступають до загального фонду бюджету та не мають цільового призначення для використання. Але через те що одним із джерел ФПД на державному рівні, крім Державного та місцевих фондів охорони НПС, є Державний та місцеві бюджети, можемо припустити, що деякі природоохоронні витрати здійснюються також за рахунок ресурсних зборів і платежів.

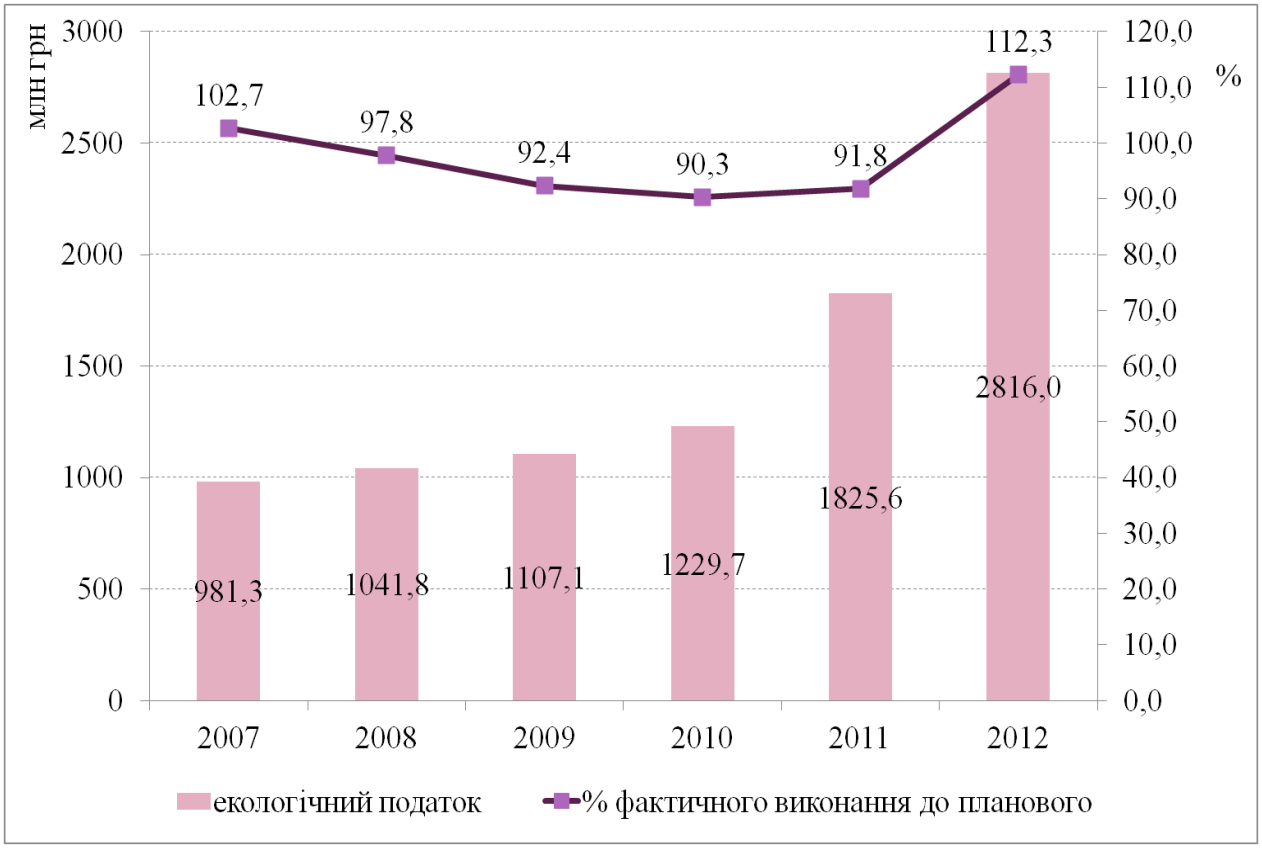

Рис. 2.1. Динаміка надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України, 2007 – 2012 рр.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби [82].*

Отже, до ресурсних зборів і платежів пропонуємо відносити збори за спеціальне використання природних ресурсів і рентну плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобувається в Україні. Динаміка надходжень до бюджету України ресурсних зборів і платежів у 2007–2012 рр. наведена у табл. 2.1. Дані таблиці свідчать про те, що надходження від ресурсних зборів і платежів у 2012 році порівняно із 2011 р. зменшилися на 2,2 %. Насамперед це пов'язано із недовиконанням фактичних надходжень від рентної плати за нафту, що видобувається в Україні, на 3 422 млн грн, а також недовиконанням фактичних надходжень від рентної плати за газовий конденсат на 1 069,7 млн грн. Порівнявши надходження від ресурсних зборів і платежів до бюджету України у 2012 р. із надходженнями у 2007 р. можна побачити їх зростання у 2,5 раза. Найбільше зростання надходжень відбувається від ресурсних зборів і платежів за спеціальне використання надр – у 5,5 раза. Також надходження від ресурсних зборів і платежів за видобуток природного газу

збільшились у 2012 р. порівняно із 2007 р у 4,8 раза, за землю – 3,2 раза відповідно.

Таблиця 2.1

Надходження до бюджету України ресурсних зборів і платежів у 2007 – 2012 рр., млн грн*

Збори і платежі / роки	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2012/ 2007, %**
Всього ресурсних зборів та платежів	11 166,8	17 012,9	15 896,9	20 058,1	29 111,9	28 473,76	60,8
у тому числі:							
за спеціальне використання лісових ресурсів	173,1	213,3	213,3	219,3	269,5	316,8	45,4
за спеціальне використання водних ресурсів	507,6	584,5	711,9	883,6	1 170,3	1 363,2	62,8
за спеціальне використання надр	591,5	1 190,2	1 335,1	1 481,1	2 683,9	3 271,6	81,9
за геологорозвідку-вальні роботи, виконані за рахунок держбюджету	785,3	621,4	606,5	584,7	0	0	–
за землю	3 889,3	6 681,4	8 362,7	9 539,9	10 701	12 581,7	69,1
за використання інших природних ресурсів	1,5	1,4	1,2	0,9	1,7	4,1	63,4
за видобуток нафти	3 615,67	4 476,9	2 459,9	3 553,94	8 295,84	5 315,78	32,0
за видобуток природного газу	729,9	1 527,8	1 177,7	2 460,7	3 080,5	3 483,97	79,0
за видобуток газового конденсату	873	1 716,2	1 028,6	1 334	2 909,2	2 136,61	59,1

**Джерело: складено та розраховано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Таке значне зростання надходжень у період 2007–2012 рр. свідчить про нарощування як реальних, так і потенційних джерел ФПД, а також виявляє процеси активізації фіскальної функції нинішньої системи екологічного оподаткування, посилення значущості останньої як засобу наповнення бюджету [83, с. 244].

Отже, для визначення фіскальної ефективності екологічного податку та ресурсних зборів і платежів виділимо їх частку у загальних доходах бюджету та ВВП (рис. 2.2.). Як видно з рис. 2.2, у 2012 р. загальний обсяг надходжень від екологічного податку та ресурсних зборів і платежів, становив 31 289,8 млн грн, що становить 7,0 % доходів Зведеного бюджету України, та 2,2 % ВВП. У країнах ЄС – 25, де експлуатація природних ресурсів є менш інтенсивною ніж в Україні, надходження від цієї групи податків становлять 3,6 % ВВП, а в структурі доходів бюджетів окремих країн їхня частка сягає 15 % [84, с. 328]. Таким чином, порівнюючи надходження в Україні і ЄС можна зробити висновок, що екологічний податок та ресурсні збори і платежі як джерела фінансових надходжень для ФПД на державному рівні мають нереалізований фіскальний потенціал.

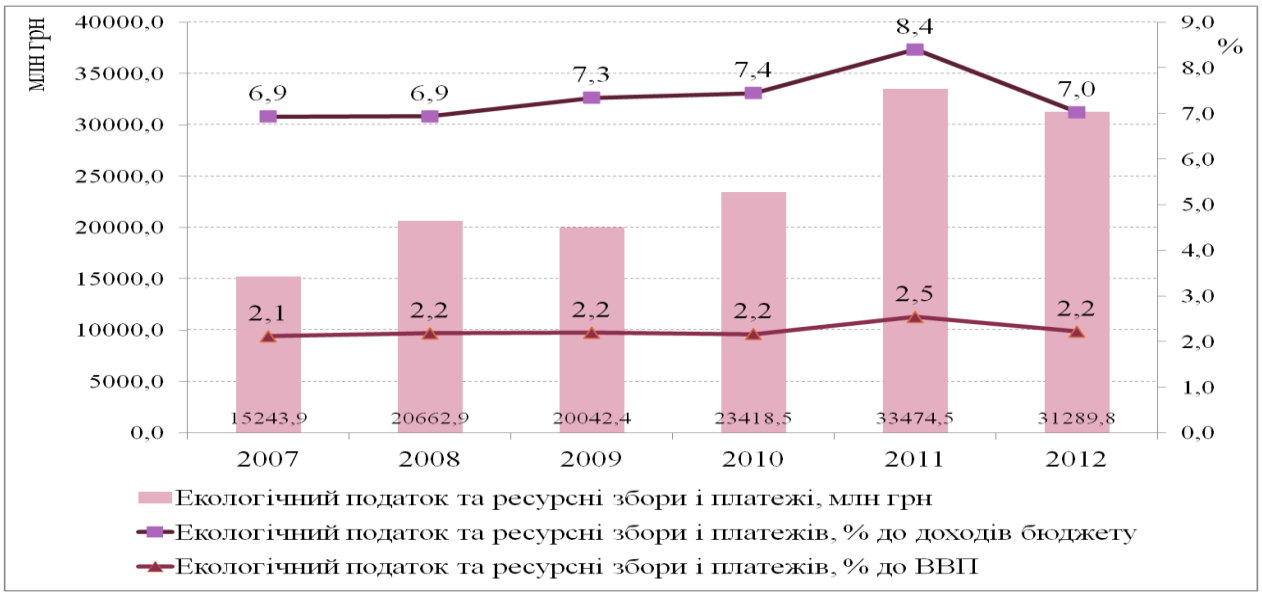

Рис. 2.2. Динаміка екологічного податку та ресурсних зборів і платежів, сплачених до бюджету та їх частка у доходах Зведеного бюджету та ВВП, 2007–2012 рр.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Далі проаналізуємо штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства та кошти від компенсації збитків від забруднення. Насамперед зауважимо, ці кошти поступають до Державного та місцевих фондів охорони НПС, тому є реальним джерелом фінансових надходжень для ФПД. Їх частка у загальних реальних і потенційних фінансових надходженнях для ФПД

становить 0,1 %. Тому стверджувати про їх фіскальну ефективність або порівнювати ці надходження із доходами бюджету або ВВП немає сенсу. Навіть проаналізувавши ці кошти як джерело фінансових надходжень, за рахунок яких формуються фонди охорони НПС, можна зробити висновок, що їх обсяг зовсім не значний (рис. 2.3).

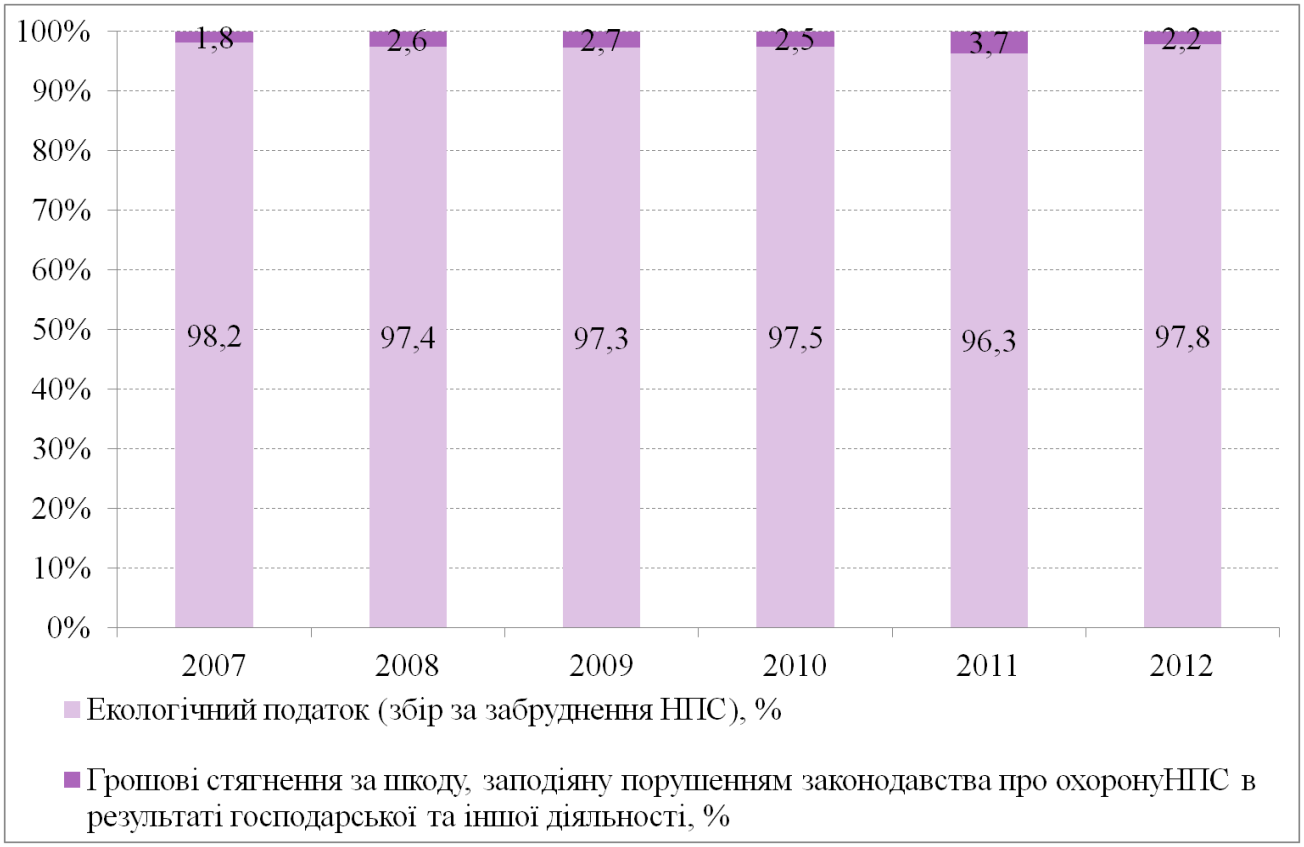

Рис. 2.3. Структура джерел фінансових надходжень до Державного та місцевих фондів охорони НПС, 2007–2012 рр.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Так, за розглянутий період їх частка не перевищувала 3,8 %. Тому можна зазначити, що штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства та кошти від компенсації збитків від забруднення НПС не є вагомим джерелом фінансових надходжень для ФПД. Через такий незначний розмір штрафних санкцій вони також не виконують свою пряму функцію – компенсаційну та попередження екологічних правопорушень. Так, відповідно до ст. 59 Кодексу України про адміністративні правопорушення, введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об’єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню, тягне за

собою накладення штрафу на посадових осіб від п’яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [85]. Для упередження порушення природоохоронного законодавства, розмір штрафу повинний бути настільки великий, наскільки він може стати фінансово невигідним для підприємства [86].

Наступну групу, яку ми виділили при класифікації фінансових надходжень для ФПД на державному рівні, становлять кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів, функцією яких є фінансування заходів зі зниження емісії парникових газів, а саме:

– здійснення заходів з енергозбереження; застосування палива, використання якого має незначний вплив на зміну клімату (перехід на альтернативні види палива);

– утилізація шахтного метану;

– використання відновлювальних джерел енергії; зменшення обсягу викидів інших парникових газів, крім діоксиду вуглецю;

– захист НПС;

– впровадження технологій комбінованого виробництва тепла та електроенергії [49].

На підставі проведеного аналізу було визначено, що продаж частин встановленої кількості викидів парникових газів (квоти на викиди парникових газів) для України міг би стати вагомим джерелом фінансового надходження для ФПД. Обсяг, який потенційно міг бути реалізований урядом України на міжнародному ринку квот на викиди парникових газів, становить 2 424,2 млн тонн еквіваленту CO_2, що може бути оцінено не менше ніж у 24 000 млн дол США [47, с. 8].

У 2009 та 2010 рр. кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об’єднаних націй про зміну клімату, були зараховані у сумі 3 300,5 млн грн та 1 538,2 млн грн відповідно.

Отже, розглядаючи кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів як джерело фінансових надходжень для ФПД, необхідно зауважити, що у 2009 р. сума становила 1,2 % доходів Зведеного бюджету, що в 3 раза більше ніж надходження від екологічного податку за цей період, у 2010 р. – 0,5 % доходів зведеного бюджету та майже відповідала сумі надходжень від екологічного податку. На жаль, через повільну реалізацію проектів і затримки із погодженням як проектів, так і напрямів фінансування, Україна у 2011 р. недоотримала до державного бюджету кошти у сумі 180 млн грн. Саме це призвело до того, що очікувані результати не досягнуті, а кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів як джерело фінансових надходжень реалізовано не повністю.

Проаналізуємо фінансові надходження для ФПД у сукупності всіх джерел (Додаток Б) (екологічний податок; ресурсні збори і платежі; штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства та кошти від компенсації екологічних збитків; кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів), що дозволить нам визначити обсяг мобілізованих фінансових надходжень на рівні держави для ФПД.

На рівні держави зосереджені значні фінансові ресурси для ФПД (див. рис. 2.4). Проте водночас необхідно зазначити, що реальні фінансові ресурси, які витрачає держава саме на ФПД, набагато менші. Цей факт ще раз доводить доцільність нашої пропозиції щодо акумуляції зборів за спеціальне використання природних ресурсів у спеціальному фонді бюджету. Зауважимо, що це дозволить збільшити саме реальні фінансові надходження для державного ФПД, посилити значення державного ФПД на даному етапі розвитку нашої країни, а також вирішить нагальні екологічні проблеми.

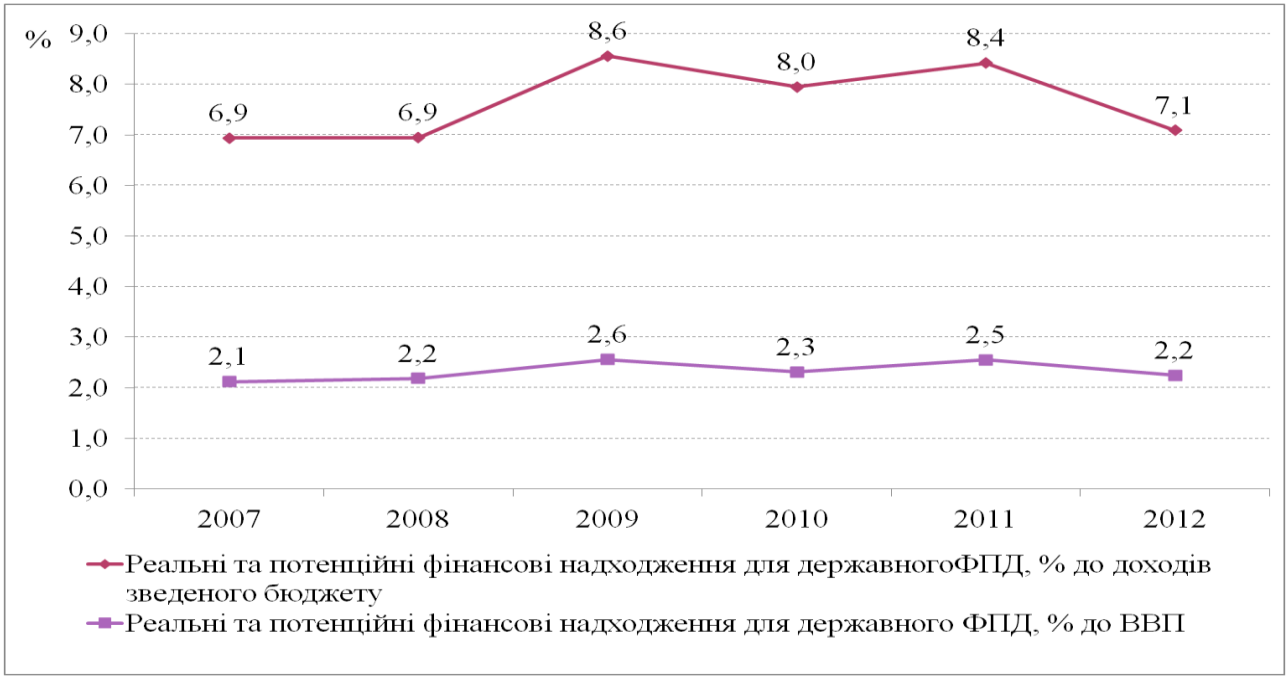

Рис. 2.4. Реальні та потенційні фінансові надходження для державного ФПД у сукупності всіх джерел у % до доходів бюджету та ВВП України, 2007 – 2012 рр.*

**Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків, здійснених за даними Державної казначейської служби [82] та Державної служби статистики України [87].*

Не зважаючи на те, що внаслідок аналізу фінансових надходжень для державного ФПД були виявлені такі позитивні тенденції, доцільно зауважити, що через недосконалу податкову систему держава не отримує адекватних доходів від оподаткування господарської діяльності, пов'язаної з експлуатацією природних ресурсів. Оптимізація системи екологічного оподаткування – це один із небагатьох доступних Україні інструментів, за рахунок якого можна збільшити доходи бюджету, не посилюючи тиск на перспективні високотехнологічні галузі економіки [84, с. 328]. Також екологічний податок, ресурсні збори і платежі є найбільш ефективним економічним засобом впливу на захист НПС [88, с.16].

Міжнародна технічна допомога[6] є ще одним законодавчо закріпленим джерелом фінансових надходжень для ФПД на державному рівні. Хоча після прийняття Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої

[6] Ресурси, які відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній основі Україні для здійснення програм, проектів міжнародної технічної допомоги з метою проведення реформ і реалізації програм соціально-економічного розвитку України.

допомоги [50] донори переорієнтовуються з механізмів фінансування конкретних проектів на надання допомоги на врегулювання бюджету в цілому (п. 1.2.), в нашій країні цей механізм реалізований не повністю, а у галузі охорони НПС все ще здійснюється проектне фінансування. Це пов'язано насамперед з тим, що такий процес потребує середньострокового фінансового бюджетного планування [41, с. 14], а в Україні він перебуває на початковому етапі. Також саме відсутність ефективного середньострокового бюджетного планування стримує рівень допомоги донорів нашій країні, яка набуває все більшої актуальності в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Оскільки ОДР на охорону НПС має цільове призначення та прогнозований характер, будемо розглядати її як реальне джерело фінансових надходжень для ФПД.

Отже, міжнародна технічна допомога надається в рамках офіційної допомоги розвитку (official development assistance), яка, в свою чергу, є одним з основних інструментів надання допомоги країнам, що розвиваються. Україна може отримувати таку допомогу через те, що її внесено до списку Комітету зі сприяння розвитку ОЕСР країн, які мають право на отримання ОДР від розвинених країн.

Інформацію про ОДР в усьому світі забезпечує ОЕСР. Дані для моніторингу надаються країнами-партнерами та донорською спільнотою на основі відповідних анкет-опитувань, у яких донори повідомляють про ОДР для цілей охорони НПС за допомогою статистичних „маркерів". Для моніторингу рівня ОДР на охорону НПС у 1997 р. були введені „Ріо-маркери". Таку назву вони отримали тому, що безпосередньо пов'язані з цілями конвенцій, підписаними у Ріо-де-Жанейро 1992 р., а саме: про збереження біологічного різноманіття, про боротьбу із спустелюванням та про зміни клімату. Кожна допомога повинна бути перевірена і позначена так: „головна мета", „значні цілі", або не орієнтована на мету. Діяльність може бути класифікована як орієнтована на НПС „головна мета", якщо вона спрямована на удосконалення або пов'язана із удосконаленням, у фізичному і/або біологічному НПС країни-одержувача, області або зацікавленої цільової аудиторії. Відповідно допомога на „значні

цілі", включає певну дію, яка об'єднує екологічні проблеми з іншими цілями розвитку за допомогою будівництва та або розвитку потужності [89, с. 2].

Для аналізу використаємо статистику ОЕСР Комітету сприяння розвитку (Development Assistance Committee), яка дає вичерпну інформацію про обсяг, походження і види допомоги, а також потоки ресурсів. Дані охоплюють ОДР, інші офіційні потоки державного і приватного фінансування (прямі іноземні інвестиції, банківські та небанківські кредитопотоки) від членів Комітету сприяння розвитку, багатосторонніх організацій та інших донорів. Наше дослідження базуються на трансакціях ОДР, що спрямована в Україну на заходи, пов'язані із охороною НПС у формі грантів[7], тобто, по суті, є міжнародною технічною допомогою.

Частка ОДР, яка надходить в Україну на охорону НПС, становить лише 9 %, а основний обсяг допомоги Україні припадає на розвиток економічної інфраструктури та послуг – 41 % і соціальний сектор – 40 % відповідно (Додаток В).

Серед головних донорів, які надають допомогу країні саме для вирішення екологічних проблем та інтеграцію екологічної політики у всі сектори, без сумніву можна віднести ЄС, рівень допомоги якого за досліджений період становив більше 1 млрд дол США. А рівень допомоги безпосередньо на охорону НПС був 417,2 млн дол США (Додаток Д). найбільшими країнами-донорами є: Німеччина, Швеція, Сполучені Штати Америки, Франція, Швейцарія, Норвегія.

Досліджуючи ОДР, яка надходить в Україну за „Ріо-маркерами" (рис. 2.5), було визначено, що переважно допомога надається на охорону НПС у цілому, тобто на удосконалення екологічної політики, інтеграцію її у інші галузі, а також на екологічну освіту та наукові дослідження пов'язані, із зменшенням забруднення НПС.

[7] Фінансові ресурси, що надаються донором реципієнту на безповоротній основі та спрямовуються на реалізацію цілей, визначених програмою, проектом міжнародної технічної допомоги.

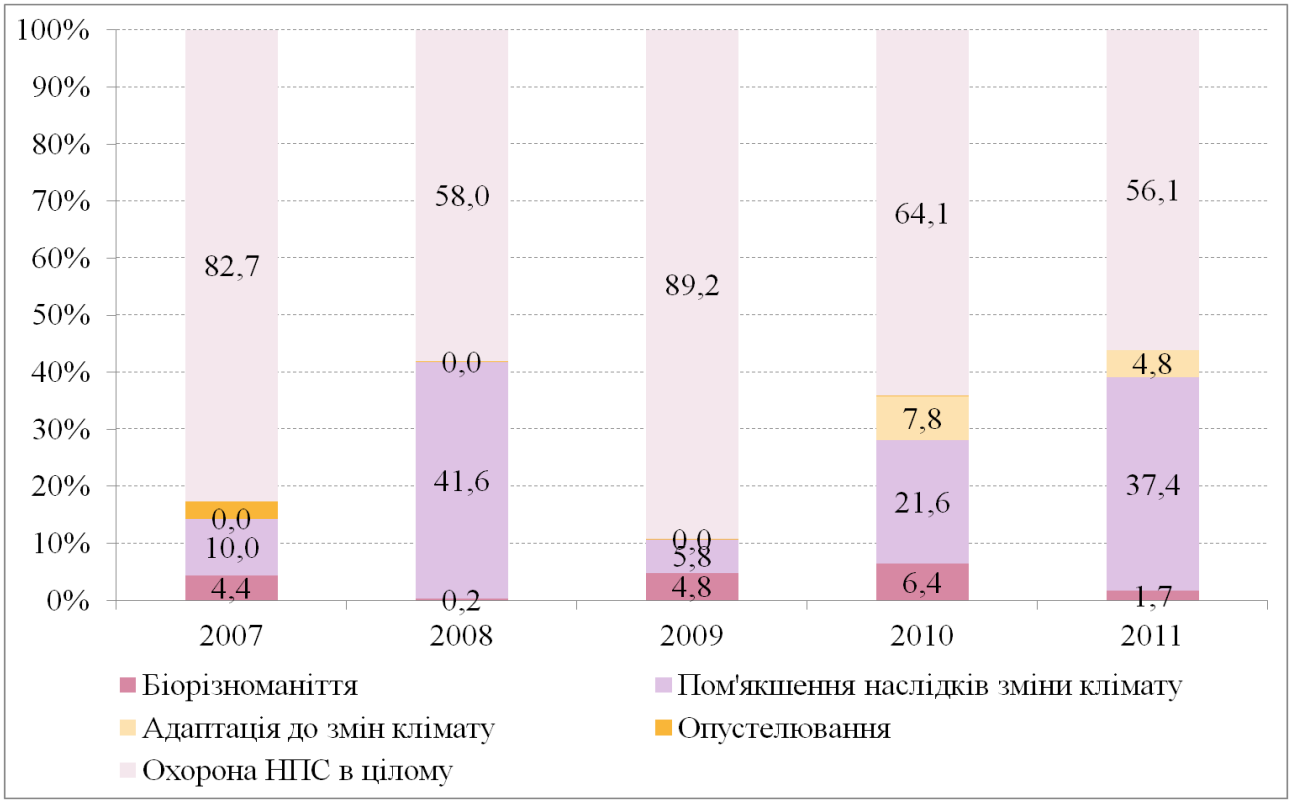

Рис. 2.5. Структура ОДА за „Ріо-маркерами" в Україні, 2007–2011 рр.*

*Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР [90].

**2011 р. – останній період оновленої інформації статистичної бази даних ОЕСР.

Суттєва допомога надходить на пом'якшення наслідків зміни клімату. У 2010 р. та 2011 р. почала надходити допомога на адаптацію до змін клімату. Це пов'язано із тим, що зазначена проблема набула значення на глобальному рівні. На вирішення проблем втрати біорізноманіття рівень допомоги за досліджений період не перевищував 6,4 %. Проблеми спустелювання займають останнє місце та становлять зовсім не значний відсоток (від 0,1 до 1). Переважно, це пов'язано із тим, що така проблема для України не є актуальною. Це підтверджує той факт, що у 2011 р. допомога на вирішення цієї проблеми зовсім не надходила.

Потрібно також звернути увагу на той факт, що з 2007 р. до 2011 р. орієнтири допомоги на охорону НПС були зміщені із „значних цілей" на „головну мету" (Додаток Е). Така зміна стала наслідком реалізації Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги [50] та загальносвітових тенденцій.

Для того щоб з'ясувати, яке значення ОДР на охорону НПС має для України як реальне джерело фінансових надходжень для ФПД, порівняємо її

обсяг із реальними фінансовими надходженнями для ФПД на державному рівні. Для цього виділимо їх частку у структурі ВВП. За досліджений період ОДР на охорону НПС у номінальному вираженні становила від 40,8 млн дол США до 478 млн дол США, а це складає від 0,03 % до ВВП у 2007 р. до 0,29 % до ВВП у 2011 р. (рис. 2.6).

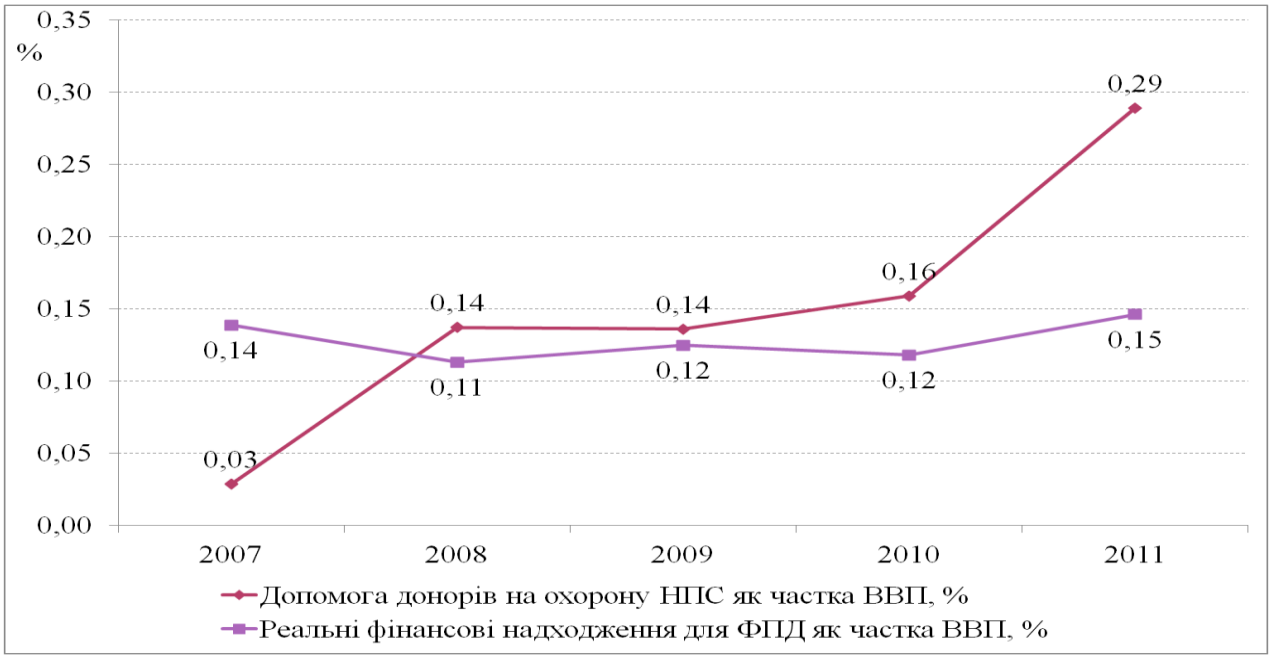

Рис. 2.6. Порівняння ОДР на охорону НПС із реальними фінансовими надходженнями для ФПД, 2007–2011 рр.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87] та ОЕСР [90].*

Таке порівняння надало нам можливість зробити висновок, що ОДР на охорону НПС є вагомим джерелом фінансових надходжень для ФПД в Україні, яке останні роки було навіть більше за обсягом фінансових ресурсів ніж надходження до фондів охорони НПС. Отже, у зв'язку з такими результатами проведеного нами дослідження виникає питання не лише щодо пошуку фінансових надходжень для ФПД, скільки щодо сучасних підходів управління державними витратами на ПД.

Отже, аналіз фінансових надходжень для ФПД довів, що на рівні держави мобілізовано значний обсяг фінансових ресурсів, і при умові їх консолідації, наприклад, у фонді охорони НПС, на нашу думку, надасть можливість більш ефективно вирішувати екологічні проблеми.

Далі проаналізуємо фінансові надходження для ФПД, які мобілізуються на недержавному рівні, а саме на рівні підприємств (рис. 2.7).

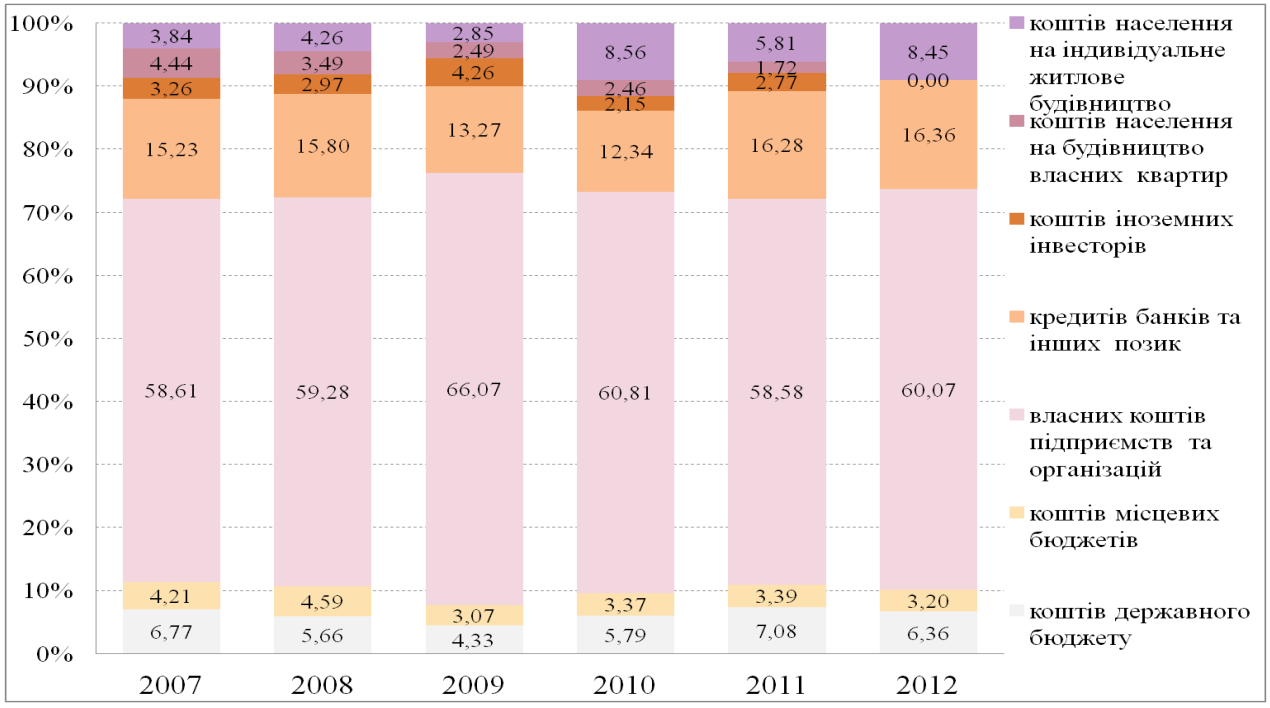

Рис. 2.7. Структура джерел фінансування інвестицій в Україні, 2007 – 2012 рр., %*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87].*

Досліджуючи структуру джерел фінансування інвестицій в цілому нами було з'ясовано, що за розглянутий період найбільш значним джерелом фінансування інвестицій (у тому числі для придбання основних промислово-виробничіх фондів природоохоронного призначення) підприємствами є їх нерозподілений прибуток (середнє значення за досліджуваний період – 60,6 %). На частку банківських кредитів припадає всього 10 %, а на частку інших позабюджетних кредитів – 15 %.

Висока частка нерозподіленого прибутку у фінансуванні інвестицій підприємств та організацій в Україні вказує на обмежуючий фактор для ФПД, показник якого за досліджений період не перевищував 2,37 % у 2011 р. у сукупних інвестиціях підприємств (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Частка інвестицій підприємств природоохоронного призначення в сукупних інвестиціях в 2007–2012 рр., %*.

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87].*

На нашу думку, внутрішні джерела самофінансування мають важливе значення ФПД на рівні підприємства. Це пов'язано саме із особливостями, які були виділені у п. 1.2, а саме те, що ПД не є пріоритетною серед інших видів господарської діяльності тому, що не приносить прибуток у прямому його розумінні (крім спеціалізованих підприємств), але потребує значних інвестицій.

Тому, крім нерозподіленого прибутку, також доцільно розглянути таке важливе джерело самофінансування, як амортизація, яка б могла стати реальним фінансовим надходженням для ФПД на рівні підприємств.

Для підприємств амортизаційні відрахування становлять собою поступове повернення іммобілізованих засобів, які в свій час підприємство витратило на придбання або створення амортизаційного активу в оборотні. Тому не можна точно визначити, на які цілі підприємство направляє суми амортизаційних відрахувань, які надійшли в обіг (за винятком законодавчо регламентованого створення амортизаційного фонду). Вони починають інертний рух, який, можливо, не пов'язаний з рухом основних фондів, на які вони нараховуються [91, с. 157].

Так, порівнявши природоохоронні витрати підприємств із амортизаційними відрахуваннями в Україні (рис. 2.9) визначимо перевищення останніх від 9 до 13 разів за період з 2007 р. до 2010 р. (останній рік офіційної статистичної інформації).

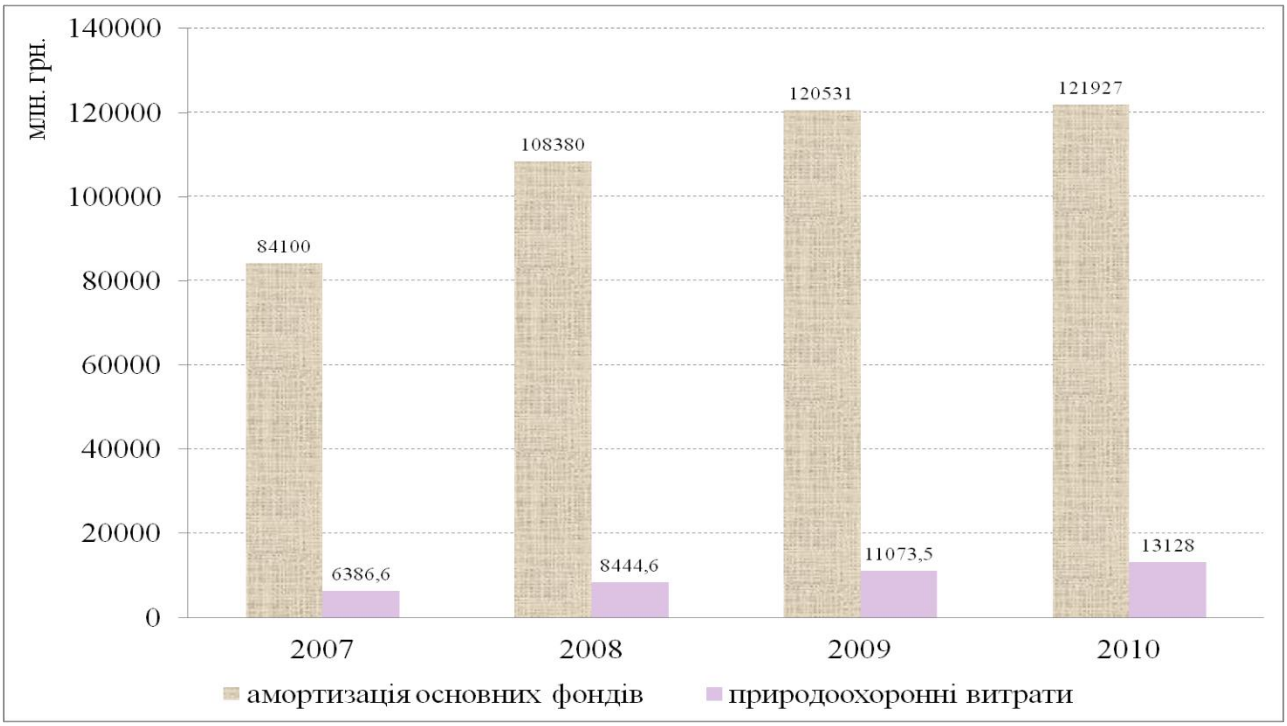

Рис. 2.9. Порівняння природоохоронних витрат підприємств із амортизаційними відрахуваннями в Україні, 2007–2010 рр.*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87].*

***2010 р. – рік останньої офіційної інформації статистичної бази Державної служби статистики України.*

Таке порівняння дає нам можливість припустити, що частка амортизаційних відрахувань, яка нараховується з природоохоронних засобів є досить значною і могла б утворити амортизаційний фонд для природоохоронних інвестицій. За умови цільового спрямування ці кошти могли б стати реальним фінансовим надходженням для ФПД підприємствами. Отже, для підприємства амортизаційні відрахування можуть відігравати ключову роль у ФПД через те, що порівняно з прибутком є більш стабільними і менш залежними від результатів роботи підприємства (наприклад, амортизація на відміну від прибутку накопичується навіть у збиткових підприємствах) [91, с. 154].

Також амортизаційні відрахування можуть формувати екологічний амортизаційний фонд, з якого буде здійснюватися фінансування відтворення

природоохоронних фондів на підприємстві. Контроль за використанням коштів фонду потрібно включити у функції служби охорони НПС, яку доцільно створювати на базі існуючих на підприємствах відділів охорони природи [92, с. 9].

Не зважаючи на те, що з погляду самофінансування підприємств нерозподілений прибуток є найважливішим і найбільш надійним джерелом фінансування капіталовкладень [93, с. XI], але для ФПД на рівні підприємств не менш важливими є зовнішні джерела фінансових надходжень у вигляді як фінансових, так і матеріальних ресурсів. За даними Організації економічного співробітництва та розвиткуіз часом майже всі підприємства досягнуть такого рівня, коли внутрішніх ресурсів буде недостатньо для капіталовкладень у наявні комерційні проекти, а тим більше у ПД, фінансовий ефект, від яких для підприємств є меншим. Тому, для забезпечення ефективного ФПД підприємствам необхідно буде все більшою мірою покладатися на зовнішні джерела – державний сектор і фінансові ринки [94].

Проаналізуємо потенційні фінансові надходження, які підприємства можуть використовувати для ФПД. В Україні фінансовий ринок забезпечує накопичення і розподіл інвестиційних ресурсів і фінансових послуг, взаємодію виробників і споживачів цих послуг, складовими якого виступають ринок банківських послуг, ринок кооперативного кредитування, страховий ринок, фондовий ринок, ринок інвестиційних послуг, недержавних пенсійних послуг та інші ринки фінансових послуг.

За останні 10 років вітчизняний фінансовий сектор досяг певного рівня розвитку, але його рівень не відповідає зростаючим потребам національної економіки та суттєво відстає від середньоєвропейських параметрів. Як стверджують науковці [95], величина фінансового сектору в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку в середньому становила понад 100 % до ВВП. Проте, не зважаючи на досить високу динаміку свого формування, фінансовий ринок України поки що не став ефективним механізмом реалізації

інвестиційних програм держави, суб'єктів підприємницької діяльності та домашніх господарств [96].

З урахуванням зазначеного проаналізуємо фінансову підтримку природоохоронної діяльності через механізм здешевлення кредитів комерційних банків за рахунок державного бюджету, який був введений у дію з 2006 року. Насамперед зауважимо, що для України це помітний крок уперед у напрямі підтримки ФПД, але аналіз доводить, що така підтримка в загальній сумі кредитів, наданих в економіку країни, має мізерну частку (менше 0,01 %).

Співвідношення планових і фактичних показників фінансової підтримки природоохоронної діяльності через механізм здешевлення кредитів комерційних банків за рахунок державного бюджету за 2007–2010 рр. становило менше 50 %. За рахунок цих коштів було профінансовано близько 0,05 % від загальної суми природоохоронних інвестицій у цілому (див. табл. 2.2). У 2011 р. така підтримка навіть не планувалася, що доводить неефективність механізму здешевлення банківських кредитів за рахунок державного бюджету.

Для банків кредитування природоохоронних проектів є дуже ризикованим, оскільки такі проекти не забезпечують утворення швидкого прибутку, а швидше досягаються зовнішні економічні вигоди. Тому комерційні кредити для цих проектів є дорогими, а терміни кредитування – відносно короткими при вимозі гарантійного забезпечення 150 % і вище.

У деяких видах ПД екологічний лізинг міг би стати альтернативним джерелом ФПД. По суті, лізинг є угодою, у якій визначаються умови, за якими власник майна, орендодавець, передає орендарю право користуватися майном. Оперативний лізинг являє собою простий договір оренди, тоді як фінансовий лізинг подібний до купівлі майна за рахунок позикових коштів. Підприємства можуть брати в лізинг землю, будівлі і майже будь-який вид устаткування.

Таблиця 2.2

Природоохоронні інвестиції, профінансовані за рахунок механізму здешевлення кредитів, 2007–2012 рр., млн грн*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012

Фінансова підтримка природоохоронної діяльності, у тому числі через механізм здешевлення кредитів комерційних банків, млн грн	7,859	0,932	0,387	1,351	0,00	0,00
Співставлення плану і факту фінансування	72,2	69,3	19,4	47,5	0,00	0,00
Природоохоронні інвестиції за рахунок власних коштів, млн грн	2 781,8	3 022,4	2 417,4	2 521,2	4 297,6	3 893
Частка природоохоронних інвестицій в загальних природоохоронних інвестиціях за рахунок власних коштів, профінансованих за рахунок механізму здешевлення кредитів	0,28	0,23	0,02	0,05	0,00	0,00
Всього кредитів, наданих в економіку, млн грн	426 867	734 022	723 295	732 823	801 809	н.д.

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [87].*

Лізингові компанії успішно функціонують у країнах Західної Європи, надаючи лізингові послуги щодо обладнання та машин по збору та транспортуванню твердих побутових відходів. Не зважаючи на те що лізингові послуги в Україні динамічно розвиваються, на жаль, лізингові операції не охопили ПД, що значно обмежує можливості підприємств для її фінансування.

Емпіричний досвід свідчить про те, що з макроекономічного погляду, для фінансування інвестицій вітчизняні ресурси важливіші за зарубіжні. Однак останні можуть відігравати важливу роль на певних етапах розвитку країни [86, с. XI]. Саме тому вагомим джерелом фінансових надходжень для ФПД підприємствами можуть стати іноземні фінансові ресурси (іноземні інвестиції), яким сприяє інвестиційний клімат в Україні. Так, у Програмі економічних реформ на 2010–2014 рр. „Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [97] питання сприяння залученню інвестицій знайшли своє відображення, а саме: удосконалення дозвільної системи, ліцензування, адміністративних послуг, започаткування та

ліквідація бізнесу, державного нагляду та контролю, технічного регулювання, формування митних процедур.

Прямі іноземні інвестиції мають ряд переваг у порівнянні з іншими видами кредитно-фінансового забезпечення. По-перше, вони не збільшують зовнішній державний борг країни, сприяють отриманню коштів для розвитку виробництва і, по-друге, вивіз прибутку, зробленої інвесторами завдяки участі у виробництві, є меншою небезпекою, ніж повернення кредитів з відсотками [98]. Динаміка ПІІ в Україні наведена табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка ПІІ в Україні, 2007–2012 рр.*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ПІІ (млн дол США)	29 542,7	35 616,4	40 053	44 806	49 362,3	64 044,1
% ВВП	20,7	19,8	34,2	32,9	29,9	36,3
ПІІ на душу населення (дол США)	637,7	773	873,1	980,6	1084,3	1157
Темп зростання (зменшення) обсягу ПІІ (акціонерного капіталу)	136,7	120,6	112,5	111,9	110,2	129,7

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України [86].*

Проаналізувавши обсяг ПІІ в економіку України було визначено, що їх обсяг у 2011 р. становив 49 362,3 млн дол США, або 1 084,3 дол США на душу населення. У порівнянні із 2007 р. ПІІ зросли майже на 20 млрд дол США, або в 1,6 разів, хоча темп зростання уповільнився у порівнянні із попереднім періодом.

Середнє значення прямих іноземних інвестицій у % до ВВП за 2007–2012 рр. становить 29,0 %, що на 9,2 % більше відповідного показника Італії (15,7 % ВВП) та близько до відповідного показника Німеччини (27,3 % ВВП), економіка яких меншою мірою залежить від зовнішнього фінансування. Але порівняно із багатьма європейськими країнами, рівень ПІІ в Україні залишається непомірно малим (рис. 2.10).

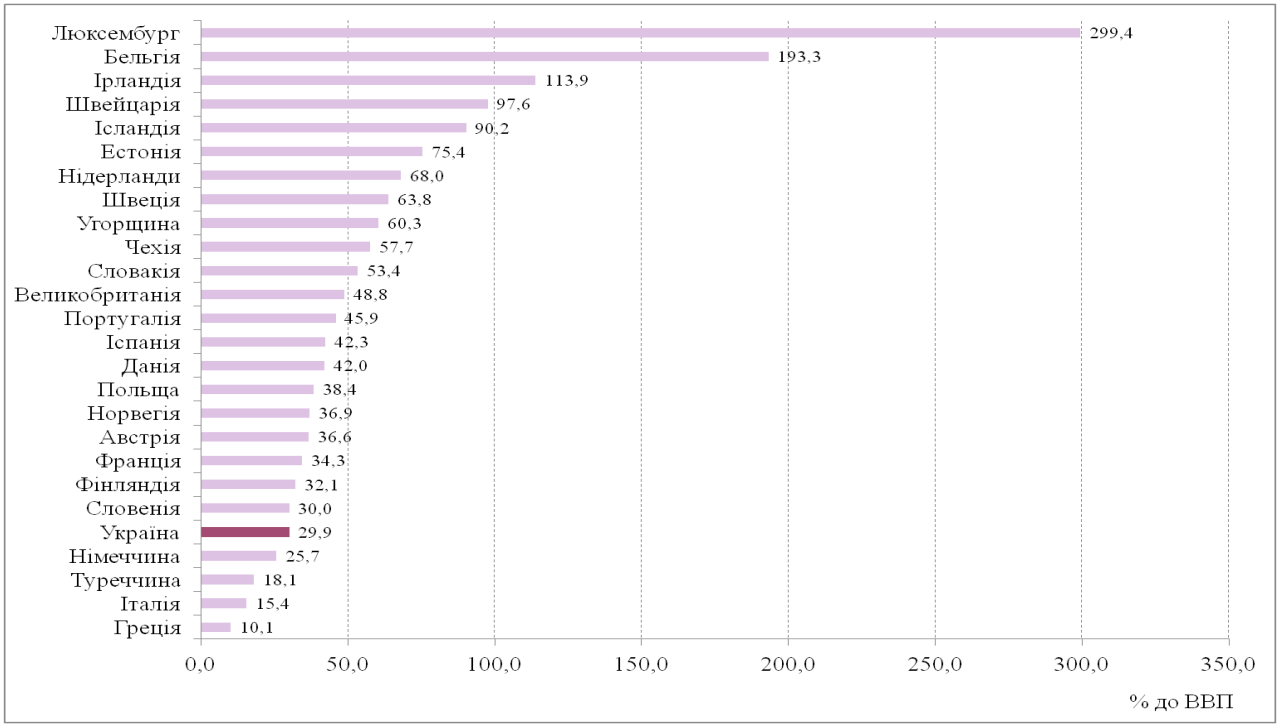

Рис. 2.10. Рівень прямих іноземних інвестицій в Україні та інших Європейських країнах у 2011 р., % ВВП*

**Джерело: побудовано за даними ОЕСР [90].*

В Україні майже 65 % іноземних інвестиції спрямовуються в уже розвинені сфери економічної діяльності, а саме: промислові підприємства та фінансові установи. Також значна їх частка спрямовується в організації, які здійснюють операції у сфері надання послуг та обслуговування (16 % та 10 % відповідно). Порівнюючи обсяг природоохоронних інвестицій на рівні підприємств із обсягом іноземних інвестицій в економіку країни, зазначимо, що останні у 2010 р. перевищували у 141,5 раза, а у 2011 р. – 91,5 раза. Тобто, ПІІ як потенційне джерело фінансових надходжень, які можуть бути залучені для ФПД відповідно можливі для використання в Україні.

Як бачимо із зазначеного вище, на сьогодні реальними фінансовими надходженнями для ФПД на рівні підприємств є нерозподілений прибуток. Залишаються не достатньо реалізованими такі джерела фінансових надходжень для ФПД: амортизаційний фонд, державна фінансова підтримка, банківські кредити, екологічний лізинг, прямі іноземні інвестиції та інші.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні як на державному, так і недержавному рівні мобілізуються значні фінансові ресурси для здійснення

ПД. Але незважаючи на те, що виявлено багато джерел ФПД, змушені констатувати, що проблема недофінансування ПД на рівні держави і підприємств залишається не вирішеною.

Також, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку України саме державне ФПД набуває особливого значення, оскільки від нього залежить реалізація екологічної політики країни в цілому. Тому доцільно проаналізувати ефективність ФПД саме на державному рівні.

2.2. Оцінка державного фінансування природоохоронної діяльності

Успішне вирішення завдань державної екологічної політики залежить від ефективного ФПД, причому найважливішу роль в цьому відіграє методика її оцінки. Оскільки, відповідно до встановлених стандартів «належного» державного управління, має забезпечуватися раціональне управління фінансовими ресурсами, які мобілізуються на рівні держави на природоохоронні цілі. Традиційними критеріями оцінки бюджетних витрат на ПД є показники їх ефективності (результативності) та цільового використання. Проведемо оцінку державного ФПД за цими критеріями.

Спершу здійснимо оцінку державного ФПД за критерієм ефективності. У Економічному енциклопедичному словнику поняття „ефективність” трактується як здатність створювати ефект, результативність процесу, проекту тощо та визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [99]. Відповідно до Бюджетного кодексу України, ефективність – це досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів (економність); досягнення максимального результату з використанням визначеного бюджетом обсягу коштів [37].

Отже, ФПД на державному рівні відбувається через фінансування бюджетних програм шляхом затвердження їх паспортів. Для оцінки

ефективності бюджетної програми використовують результативні показники, які характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та виконання її завдань. Відповідно до законодавства [100], результативні показники поділяються на такі групи: показники затрат, показники продукту, показники ефективності та показники якості. Показники затрат визначають обсяги та структуру ресурсів, які забезпечують виконання бюджетної програми та характеризують структуру її витрат. Показники продукту використовуються для оцінки досягнення поставленої мети. Показниками продукту є: обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт на виконання бюджетної програми, кількість користувачів товарами (роботами, послугами). Показники ефективності визначаються як витрати ресурсів на одиницю показника продукту; відношення максимальної кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до визначеного обсягу фінансових ресурсів; досягнення визначеного результату. Показники якості – це сукупність властивостей, які характеризують досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми.

Для даної оцінки використаємо результативні показники бюджетної програми 2401270 „Комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів”[8] (Додаток Ж), профінансованої у 2011 році, оскільки дані за інші періоди не оприлюднені. Результативні показники, які наведені у даній бюджетній програмі узагальнені в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

[8] Звіт про фінансування бюджетної програми 2401270 „Комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів” оприлюднений на офіційному веб-сайті Міністерства екології та природних ресурсів України.

Результативні показники бюджетної програми 2401270 „Комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів", 2011 р.*

	Показник				
	витрати, тис. грн	**продукт, тонн**	**продукт, од**	**ефективність, тис. грн**	**якість, %**
Затверджено паспортом бюджетної програми на звітний період, у тому числі:	963 053	15 628,2	192	–	–
загальний фонд	75 210	0	21	2 950	–
спеціальний фонд (фонд охорони НПС)	887 843	15 628,2	171	19 595,3	–
Виконано за звітний період, у тому числі:	444 137,9	15 616,2	125	–	–
загальний фонд	12 496	0	10	6 248	3,2
спеціальний фонд (фонд охорони НПС)	431 641,9	15 616,2	125	8 662,4	69,0

**Джерело: побудовано автором за даними [101].*

Дослідивши результативні показники бюджетної програми 2401270 „Комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів" можна зробити висновок про її недофінансування на 53,8 % від загальної суми запланованих витрат. При чому фактичне фінансування із загального фонду бюджету менше від запланованого на 83,4 %, а із фонду охорони НПС – 51,4 %. Можна було б припустити ефективність ФПД лише за умови повного виконання запланованих заходів, але саме фінансування у неповному обсязі призвело до невиконання 11 заходів із 21 запланованих. Відповідно, показник якості по загальному фонду становив 3,2 %, а по фонду охорони НПС – 69 %.

Також, на нашу думку, дані таблиці вказують на недосконаліть показників, якими оцінюється ефективність бюджетної програми, а відповідно бюджетних витрат на ПД. Головним недоліком цієї групи показників оцінки бюджетних програм є те, що вони не дозволяють повною мірою прослідкувати вплив фінансування на зміну стану НПС і підвищення якості рівня життя

населення. Саме така ситуація унеможливлює повну оцінку ефективності бюджетних витрат на ПД.

Вважаємо, що при розрахунку результативних показників окрім економічної ефективності також доцільно проводити оцінку за критеріями екологічної та соціальної ефективності, які в Тимчасовій типовій методиці визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів і оцінки економічного збитку, заподіяного народному господарству забрудненням навколишнього середовища [17] були запропоновані для використання як додаткові критерії, але в переліку сучасних результативних показників [102] не були відображені.

Звернемо увагу, що у методиці [17] соціальна ефективність природоохоронних витрат вимірюється співвідношенням натуральних показників, які виражають соціальний результат до витрат, як необхідних для його досягнення. Соціальний результат визначається як різниця показників, які характеризують зміни в соціальній сфері, які виникають у наслідок природоохоронної діяльності. Також зазначено, що соціальний та екологічний результат і відповідні показники ефективності використовують як додаткові до економічних показників ефективності та слугують для:

– визначення фактичного рівня і нормативів показників витрат, необхідних для досягнення встановленої величини зниження шкідливих викидів і підтримки задовільного стану НПС;

– розрахунку ефективності витрат, результат яких не має безпосереднього грошового вираження (попередження скорочення генетичного фонду некультивованих тварин та рослин, збереження естетичної цінності природних ландшафтів, пам’ятників природо тощо).

Продовжуючи дослідження економічної ефективності вчені запропонували формули для розрахунку соціальної ефективності та соціального ефекту [103, 104]. Соціальну ефективність було визначено як частину економічної ефективності, що відображає результативність затрат, пов’язаних з екологічною нормалізацією умов життєдіяльності людини. Тобто, по суті,

О. Шимова, Л. Мельник та ін. соціальну ефективність вважають економічною ефективністю природоохоронних витрат на запобігання втрат чистої продукції внаслідок захворюваності, зниження виплат з фонду соціального страхування, скорочення витрат суспільства на лікування працюючих через забруднення НПС і т.д.

У свою чергу, показник соціальної ефективності Ес науковці визначають як відношення річного ефекту (Е) (у даному випадку – соціального) до сукупних природоохоронних витрат (З) (формула 2.1):

$$E_c = E / З \,, \qquad (2.1)$$

Соціальний ефект ПД проявляється в зниженні захворюваності населення, поліпшенні умов праці та відпочинку. Він безпосередньо не має вартісної форми. Разом з тим поліпшення здоров'я населення супроводжується цілим рядом економічних результатів: економією витрат на соціальне страхування та лікування хворих, ліквідацією втрат продукції за дні хвороби і через зниження продуктивності праці і т.п. Тобто, у загальному вигляді соціальний ефект Е було визначено за допомогою економічних показників (формула 2.2):

$$E = E_{ч.п.} + E_{с.с} + E_{з.л.} + E_{п.т}, \qquad (2.2)$$

де: $E_{ч.п.}$ – ефект від запобігання втрат чистої продукції внаслідок захворюваності працюючих через забруднення середовища;

$E_{с.с.}$ – ефект від скорочення виплат з фонду соціального страхування (за лікарняними листами) через ті самі причини;

$E_{з.л.}$ – ефект від скорочення витрат на лікування працюючих через ті самі причини;

$E_{з.п.}$ – ефект від підвищення продуктивності праці внаслідок нормалізації екологічного стану НПС.

Також науковці запропонували здійснювати розрахунки складових соціального ефекту природоохоронних заходів наступним чином (формули 2.3 – 2.5):

Ефект від запобігання втрат чистої продукції внаслідок захворюваності через забруднення середовища:

$$E_{ч.п.} = Б \times П_ч (Р1 - Р2), \quad (2.3)$$

де: $Б$ – кількість хворих;

$П_ч$ – чиста продукція на один людино-день роботи;

$Р1$ і $Р2$ – кількість людино-днів роботи на одного працівника до і після проведення природоохоронного заходу відповідно.

Ефект від скорочення виплат з фонду соціального страхування було визначено за формулою:

$$E_{с.с.} = Б \times В_п (Р1 - Р2), \quad (2.4)$$

де $В_п$ – середній розмір допомоги (оплата лікарняного) на одного хворого.

Ефект від скорочення витрат держави на лікування працюючих розраховано так:

$$E_{з.л.} = Б_а \times Т_а \times З_а + Б_с \times Д_с \times З_с, \quad (2.5)$$

де $Б_а, Б_в$ – число хворих, що лікувалися відповідно амбулаторно і в стаціонарах від захворювань, викликаних забрудненням середовища;

Так, $Д_с$ – середня кількість днів лікування одного хворого в поліклініці і стаціонарі;

$З_а, З_с$ – середні витрати на лікування одного хворого відповідно в поліклініці і стаціонарі.

Ефект $E_{п.т.}$ від зростання продуктивності праці внаслідок нормалізації екологічного стану НПС в галузях матеріального виробництва розраховано по приросту чистої продукції (формула 2.6), а в невиробничій сфері – по скороченню витрат на обслуговування:

$$\Delta Д = \sum_{j=1}^{n} g_j \cdot z_j - \sum_{i=1}^{m} g_i \times z_i, \quad (2.6)$$

де g_i, g_j – кількість продукції i-, j-го видів, одержуваних відповідно до і після здійснення оцінюваного заходу; zi, zj-оцінка одиниці i-, j-й продукції.

Інші науковці екологічну ефективність природоохоронних витрат визначають відносячи величини екологічних результатів до витрат, яки їх викликали. Екологічні результати (ефекти) розраховуються по різниці показників негативного впливу на НПС і по різниці показників стану НПС до і після проведення заходів [17].

На нашу думку, більш доцільно використовувати критерії соціальної та екологічної ефективності як основні, одночасно з економічним критерієм. Аргументи щодо правильності даної пропозиції наводились нами у попередньоопублікованих працях [105], але вважаємо доцільним навести відповідні розрахунки соціальної та екологічної ефективності.

Спершу проаналізуємо залежність захворюваності від витрат на ПД. На макрорівні оцінка соціальної ефективності може мати такий вигляд: із зростанням ФПД рівень захворюваності повинний зменшуватися. Так, якщо зіставити темпи зростання обсягів ФПД з усіх джерел із темпами зростання захворюваності, то можна побачити зворотний зв'язок із зростанням темпів ФПД, темпи захворюваності зменшуються і навпаки (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Порівняння темпів зростання захворюваності та природоохоронних витрат у 2007–2011 р.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87].*

Наприклад, у 2009 р. природоохоронні витрати зменшилися з 12,2 до 11,1 млрд грн, у свою чергу, рівень захворюваності зріс з 32,4 до 33,0 млн осіб, у 2010 – 2011 рр. спостерігалося зростання природоохоронних витрат і відповідно зменшувався рівень захворюваності. Також, зв'язок між рівнями захворюваності, зумовленими забрудненням НПС і ФПД, можна визначити, якщо провести кластерний аналіз країн ЄС за вказаними показниками. Для аналізу були використані дані звіту ВООЗ стосовно кількісного розрахунку „тягаря хвороб", зумовленого екологічними факторами за всім спектром найважливіших категорій хвороб і станів здоров'я в 2004 р. (останні офіційні дані у вільному доступі), а також дані Євростату стосовно ФПД з усіх джерел в % до ВВП за вказаний рік (Додаток З).

За допомого кластерного аналізу, проведеного методом k-середніх, країни ЄС було розбито на три кластери (табл. 2.5). Середнє значення відсотку DALYs, що зумовлене забрудненням НПС, у країнах першого кластера становить 17 % і є найбільшим, а середнє значення ФПД – 1,04 % і є найменшим, у третьому кластері перший показник – 13 % (найменше значення), другий показник – 1,17 % (найбільше значення). Отримані результати підтверджують зворотній зв'язок між захворюваністю, зумовленого забрудненням НПС і ФПД.

Таблиця 2.5

Результати кластерного аналізу країн ЄС за показниками рівня захворюваності та природоохоронних витрат, проведеного методом k-середніх*

Країни, що ввійшли до кластера 1	Країни, що ввійшли до кластера 2	Країни, що ввійшли до кластера 3
Болгарія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія, Естонія, Латвія, Литва	Великобританія, Данія, Іспанія, Люксембург, Мальта, Португалія, Словенія, Франція, Греція, Фінляндія, Чеська республіка	Австрія, Італія, Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Швеція

середнє значення % DALYs, пов'язаних з забрудненням НПС	середнє значення природо-охоронних витрат, у % до ВВП	середнє значення % DALYs, пов'язаних з забрудненням НПС	середнє значення природо-охоронних витрат, у % до ВВП	середнє значення % DALYs, пов'язаних з забрудненням НПС	середнє значення природо-охоронних витрат, у % до ВВП
17	1,04	14	1,08	13	1,17

[*]Джерело: розроблено автором за даними Євростату [106] та Всесвітньої організації охорони здоров'я [107].

Отже, підвищення ефективності витрат на ПД є контрзаходом не лише до зниження тягаря хвороб, але і до скорочення витрат на охорону здоров'я[9], зниження екологічних ризиків і ступеня їх впливу на здоров'я населення. Воно дозволить забезпечити інші супутні вигоди, наприклад привести до підвищення якості життя та добробуту і навіть до покращання можливостей у сфері освіти та працевлаштування [108].

Проведене нами ранжування видатків зведеного бюджету за розглянутий період (табл. 2.6) дозволяє стверджувати, що фінансування охорони НПС на рівні держави не є пріоритетним серед інших напрямів витрат.

Таблиця 2.6

Ранжування видатків Зведеного бюджету України в 2007–2012 рр.[*]

Видатки Зведеного бюджету України	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальнодержавні функції	5	5	5	3	4	4
Оборона	7	7	7	8	7	8
Громадський порядок, безпека та судова влада	6	6	6	6	6	6
Економічна діяльність	3	3	3	5	3	3
Охорона НПС	10	10	10	10	10	10
Житлово-комунальне господарство	8	8	9	9	9	7
Охорона здоров'я	4	4	4	4	5	5
Духовний та фізичний розвиток	9	9	8	7	8	9
Освіта	2	2	2	2	2	2

[9] Розділ щодо фінансування охорони здоров'я займає 4–5-й ранги, частка цього розділу в сукупних видатках бюджету складає від 10,9 % до 11,9 %, що в середньому за аналізований період складає близько 35 млрд грн.

Соціальний захист та соціальне забезпечення	1	1	1	1	1	1

[*]Джерело: Розраховано автором за даними Державної казначейської служби України [82].

На нашу думку, не доцільно зменшувати видатки на охорону здоров'я, надавши перевагу видаткам на охорону НПС. Такий вихід необхідно шукати серед інших джерел. При належному та ефективному ФПД видатки на охорону здоров'я можна зменшити автоматично. Крім видатків з бюджету, фінансуючи охорону НПС, можна зменшити видатки на виплати по лікарняних листах, а також частку витрат на лікування в сукупних витратах населення, що нині становлять близько 5 %.

Тобто можна стверджувати, що видатки на ПД – це вкладання коштів, яке принесе прибуток у майбутньому. Економісти-екологи в загальному випадку називають цей процес як сукупний попереджений збиток, який відображає недопущені втрати економіки та суспільства при ФПД. Такий вид збитку матиме свої наслідки:

– для держави: зменшення видатків на охорону здоров'я та медичні послуги; зменшення втрати продукції через зниження рівня захворюваності працівників; попередження або зменшення додаткових витрат на утримання житлово-комунального господарства через попередження погіршення стану сельбищних територій, житлового фонду, рослинності;

– для підприємств: зменшення додаткових витрат на ремонт і відновлення основних фондів у зв'язку із попередженням скорочення строків їх експлуатації в більш сприятливих умовах НПС; зменшення додаткових витрат у зв'язку із попередженням втрати сировини у відходах виробництва; зменшення додаткових витрати на очищення повітря та води, які використовуються у технологічних процесах; зменшення додаткових витрат через втрату сировини та продукції у разі зміни врожайності та продуктивності у сільському та лісовому господарстві; попередження збитку від збільшення плинності кадрів;

– для населення: зменшення додаткових витрат на споживання побутових послуг у разі попередження збільшення кількості відвідувань побутових

підприємств і додаткових витрат через зростання частоти та дальності поїздок на відпочинок [109, с. 255–256].

Також можна зазначити, що, за розрахунками російських учених [110, с. 28; 111, с. 23; 112], сумарні витрати для охорони здоров'я населення від забруднення вод і атмосферного повітря оцінювався в діапазоні 2,3–3,4 % від ВВП. При цьому витрати, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, були приблизно в 10 разів більші за витрати, пов'язані із забрудненням води. Крім того, 95 % сумарних витрат були зумовлені смертністю, викликаною забрудненням атмосферного повітря. Тому, при використанні „вартісної оцінки життя середньостатистичної людин" (для США) в 2 млн дол США замість 3,1 млн дол США, тобто при її зменшенні на 35 %, отримані оцінки витрат у середньому зменшаться на 32 % і становитимуть 2,3–3,4 % ВВП. Ці оцінки узгоджуються з оцінками експертів Світового банку [113], зробленими раніше, виходячи з обмінного курсу, а не паритету купівельної спроможності. Згідно з оцінками науковців частка щорічних втрат від передчасної смертності, зумовленої забрудненням НПС, становить у середньому 4,2 % ВВП, що близько до розрахунків експертів Світового банку, який визначає для Росії величину в 6,5% ВВП.

За нашими підрахунками, для України це становило б в 2011 р. від 40,8 до 76,4 млрд грн. Визначені показники є більшими за обсяг ФПД в 2,2 і 4,1 разів відповідно. Тобто, фінансуючи ПД на відповідному рівні, можна було б отримати значну економію коштів.

Далі наведемо аргументи та розрахунки щодо критерію екологічної ефективності. Зазначимо, що специфіка природоохоронної діяльності полягає в тому, що основним ефектом від її реалізації є саме екологічний та соціальний, що значно відрізняє ПД від інших заходів. У зв'язку з цим проаналізуємо екологічну ефективність природоохоронних витрат (рис. 2.12).

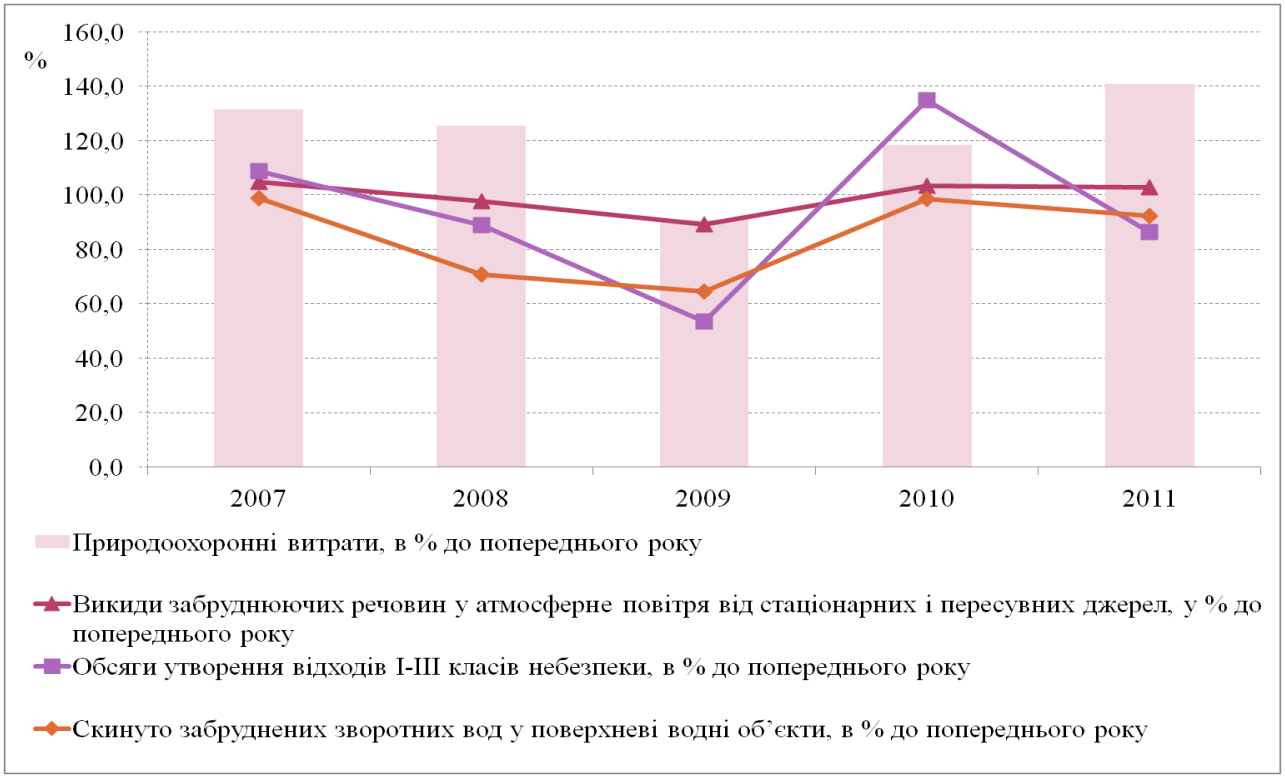

Рис. 2.12. Зіставлення темпів зростання рівнів техногенного навантаження на НПС та природоохоронних витрат в 2007–2011 рр.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України [86].*

Для цього порівняємо динаміку природоохоронних витрат з динамікою техногенного навантаження на НПС: темпами зростання обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скидами забруднюючих речовин у водні об'єкти, та утворення відходів I–III класів небезпеки.

Проведений аналіз дозволив виявити певні тенденції. Так, у 2008 р. спостерігалася тенденція, яка свідчить, що природоохоронні витрати досягли певного ефекту, їх приріст становив 25,6 %, у цей період спостерігалися темпи падіння показників техногенного навантаження на НПС, які для викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря становили 2,3 %, для обсягів утворення відходів – 11,0 %, для скидів забруднюючих речовин – 29,2 %. В інші періоди, тенденції зростання та падіння природоохоронних витрат і показників техногенного навантаження на НПС практично співпадали. Дані для дослідження були взяті без лагу, адже однією з особливостей фінансування ПД є те, що екологічний ефект (покращання санітарно-гігієнічного стану НПС) проявляється відразу після запровадження природоохоронних заходів.

Також екологічну ефективність ФПД підтверджує аналіз, проведений нами за регіонами (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Порівняння регіонів України за рівнем антропогенного навантаження та обсягом природоохоронних витрат*

Регіон	Ранг регіону за рівнем антропо-генного наванта ження	Ранг регіону за обсягом природо-охоронних витрат	Регіони, в яких ранг за рівнем антропогенного навантаження вищий за ранг за обсягом природоохо-ронних витрат	Регіони, в яких ранг за обсягом природоохорон них витрат вищий за ранг за рівнем антропогенного навантаження	Витрати на природо-охоронну діяльність у % до ВРП
1	2	3	4	5	6
АР Крим	3	10	1	0	1,1
Вінницька	15	18	1	0	0,5
Волинська	27	24	0	1	0,4
Дніпро-петровська	2	1	0	1	2,9
Донецька	1	2	1	0	1,7

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6
Житомирська	23	21	0	1	0,4
Закарпатська	22	23	1	0	0,4
Запорізька	11	4	0	1	2,2
Івано-Франківська	13	12	0	1	1,4
Київська	14	11	0	1	0,7
Кіровоград-ська	18	17	0	1	0,7
Луганська	8	3	0	1	3,1
Львівська	12	13	1	0	0,6
Миколаїв-ська	5	6	1	0	2,4
Одеська	10	9	0	1	0,7
Полтавська	4	7	1	0	1,2
Рівненська	24	14	0	1	1,4
Сумська	7	16	1	0	0,9

Тернопіль-ська	21	27	1	0	0,2
Харківська	6	5	0	1	1,0
Херсонська	9	22	1	0	0,4
Хмельницька	25	19	0	1	0,6
Черкаська	17	20	1	0	0,4
Чернівецька	26	26	0	0	0,5
Чернігівська	19	15	0	1	1,2
м. Київ	16	8	0	1	0,2
м. Севастополь	20	25	1	0	0,7

**Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [87].*

Було розраховано ранги регіонів України за рівнем антропогенного навантаження (обсягами викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, розміщення відходів I–III рівнів небезпеки) та обсягом природоохоронних витрат. У таблиці видно, які саме регіони України найбільше приділяють уваги екологічним проблемам.

Так, у Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Одеській, Рівненській, Харківській, Хмельницькій, Чернігівській областях, а також м. Києві, ранг за обсягом природоохоронних витрат вищий ніж за рівнем антропогенного навантаження. Це підтверджує факт впливу ФПД на якість НПС.

Також про екологічну ефективність ФПД свідчить показник природоохоронних витрат на одиницю зниження техногенного навантаження. Так, оцінюючи екологічну ефективність ФПД на макрорівні, як показник екологічної ефективності використаємо коефіцієнт еластичності застосовуючи кореляційно-регресійний аналіз для вибраних країн ЄС та України. Як вихідні дані, візьмемо такі показники: залежна змінна – емісія забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними і пересувними джерелами, незалежна змінна – ФПД за рахунок державних коштів за період 1990–2011 рр. (Додаток И). Вибір вихідного масиву інформації зумовлений відсутністю повних даних про інший техногенний вплив на НПС за вказаний період.

Оскільки однією з особливостеей ФПД є те, що ефект від цього виду

діяльності появляється без часового лагу, це було враховано нами при проведенні розрахунків. Для кожної країни був проведений окремий кореляційно-регресійний аналіз та вибрана „найкраща" кореляційно-регресійна модель (за найбільшим значенням коефіцієнта детермінації). Розраховані коефіцієнти детермінації високі, що означає, високий ступінь взаємозв'язку розглянутих показників, зв'язок є зворотним, а це доводить, що ФПД впливає на емісію забруднюючих речовин в атмосферне повітря в напрямі зменшення. Нами були розраховані значення критеріїв і проведені всі необхідні тести для визначення адекватності кожної моделі[10].

Результати кореляційно-регресійного аналізу подано в додатку К. Розглянемо отримані під час розрахунків коефіцієнти еластичності і, як було зазначено вище, будемо їх тлумачити як коефіцієнти екологічної ефективності (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Коефіцієнти екологічної ефективності вибраних країн ЄС та України*

№ з / п	Країна	Значення показника
1	2	3
1.	Бельгія	– 0,6
2.	Данія	– 0,7
3.	Німеччина	– 0,7
4.	Іспанія	– 0,3
5.	Франція	– 0,5
6.	Італія	– 0,7
7.	Люксембург	– 0,9
8.	Нідерланди	– 0,6
9.	Австрія	– 0,9
10.	Португалія	– 0,1
11.	Фінляндія	– 0,3
12.	Швеція	– 0,4
13.	Великобританія	– 0,9
14.	Україна	0,1

**Джерело: розраховано автором.*

[10] Проведені тести Фішера та Стьюдента, протестовано моделі на наявність автокореляції залишків та гетероскедастичність.

Отримані в ході розрахунків показники екологічної ефективності можна пояснити декількома факторами. У країнах ЄС функціонує надзвичайно ефективна екологічна політика, яка передбачає функціонування економічних та адміністративних інструментів у тісному взаємозв'язку. Різні показники екологічної ефективності у вибраних країнах ЄС можна пояснити тим, що у кожній країні прийняті власні пріоритети застосування фінансових інструментів для вирішення екологічних проблем.

У таких країнах як Бельгія (– 0,6), Данія (– 0,7), Німеччина (– 0,7), Франція (– 0,5), Італія (– 0,7), Люксембург (– 0,9), Нідерланди (– 0,6), Австрія (– 0,9), Великобританія (– 0,9), Швеції (– 0,4), де показник екологічної ефективності високий спостерігався найбільший темп зниження показника емісії CO_2 на ВВП[11]. Так, у Великобританії темп зниження зазначеного показника в 2010 р. порівняно з 1990 р. становив – 44,6 %, у Бельгії – 31,0 %, Данії – 31,8 %, Німеччині – 39,7 %, Франції – 25,3 %, Люксембурзі – 52,5 %, Нідерланди – 23,3 %, Швеції – 40,5 %.

У Італії показник ФПД до ВВП складає 0,9 %, що вище за середній по ЄС–27. У Австрії встановлені жорсткі стандарти якості атмосферного повітря, створені позитивні умови для експорту екологічних технологій та розвитку зеленого туризму, що є наслідком конвергенції суспільних вимог і законодавчих ініціатив. Також в цій країні до 1990 р. рівень ФПД був одним з найвищих не лише в ЄС, а й у країнах ОЕСР. Основна увага в ті часи була спрямована на підвищення якості атмосферного повітря, і з часом увага змістилась на фінансування заходів пов'язаних із водними ресурсами та відходами[12].

У Іспанії (– 0,3) і Португалії (– 0,1) коефіцієнт екологічної ефективності менший ніж в досліджуваних країнах, але вище ніж в Україні. Це пояснюється тим, що у цих країнах обсяг ФПД у % до ВВП нижчий за середній по ЄС–27 (у Іспанії 0,3 %, у Португалії 0,5 %) і темп зниження викидів СО2 на ВВП нижчий ніж в країнах першої групи. Так, цей показник у Іспанії дорівнює – 19,1 %, у

[11] Вимірюється в кг CO_2 на долар США (в цінах 2005 р.) розраховано за даними Міжнародного енергетичного агентства.

[12] за даними Environmental performance review of Austria, OECD, 2002 р.

Португалії – 14,1 %. Фінляндія (– 0,3) значно знизила рівень забруднення атмосферного повітря до досліджуваного періоду, а на даний час дуже широко застосовує дуже широкий спектр економічних інструментів, який використовується для зменшення рівня забруднення. Зокрема підприємства промисловості уклали угоду з державою про підвищення енергоефективності, також створена ефективні система фінансування екоінновацій, надзвичайно розвинена екологічна політика на місцевому рівні і т.п.

Крім фінансових інструментів у країнах ЄС застосовують адміністративні інструменти. Згідно з вимогами Директиви 2001/80/ЕС, країни – члени ЄС мають створити власні програми моніторингу викидів, гармонізовані з директивами ЄС. Системи моніторингу країн ЄС мають такі спільні риси: використання численних методів підтвердження результатів (внутрішній і зовнішній контроль якості), проведення консультацій із зацікавленими сторонами (представниками галузей, що забруднюють повітря, місцевими органами влади) та надання інформації таким чином, щоб громадськість могла легко отримати доступ до неї. Більшість країн також делегують частину функцій контролю на місцевий рівень.

Країни – члени ЄС використовують безперервну систему моніторингу викидів (CEMS) і послідовну (наприклад щоденну) систему вимірювання рівнів викидів біля джерела викиду. Витрати зазвичай покладаються на підприємства, які мають робити моніторинг власними силами. Ці підприємства підлягають аудиту для перевірки дотримання екологічних вимог. Моніторинг здійснюють незалежні акредитовані інституції. Країни ЄС використовують стандартизовані методи вимірювання викидів для досягнення порівнювальних результатів на європейському та міжнародному рівнях [114].

Додатній знак коефіцієнта екологічної ефективності в Україні показує неефективність фінансування. Так, зокрема, найбільшим джерелом забруднення атмосферного повітря є теплові електростанції, викиди яких у 5–30 разів перевищують стандарти ЄС. Відповідно, на галузь припадає майже 80 % загальнонаціональних викидів діоксиду сірки та 25 % оксидів азоту.

Продуктами спалювання палива (головним чином вугілля) є тверді частинки золи (пил), оксиди сірки (SO_2), оксиди азоту (NO_2) та вуглецю (CO_2). Викиди підприємств теплової електроенергетики не зменшуються попри те, що українські екологічні нормативи наблизилися до європейських стандартів. Енергетичні підприємства практично не інвестують у природоохоронні заходи на наявних енергоблоках, за винятком деяких проектів реконструкції пиловловлювального обладнання. Будівництво нових енергоблоків, що відповідатимуть екологічним нормативам в осяжному майбутньому не передбачається. За оцінками, Україна має залучити від 5 до 17 млрд дол США. Таким чином, інвестиції лише на забезпечення відповідності вимогам ЄС щодо викидів ТЕС в атмосферу мали б в кілька раз перевищувати щорічний сукупний обсяг інвестицій у теплову генерацію [115, с. 6].

Наведені розрахунки стосовно впливу ФПД на рівень захворюваності та стан НПС доводять доцільність нашої пропозиції, щодо використання критеріїв економічної, екологічної та соціальної ефективності в якості основних при оцінці ефективності бюджетних витрат на ПД.

Далі проведемо оцінку державного ФПД за критерієм цільового використання бюджетних коштів. Оскільки Державний фонд охорони НПС в Україні є основним реальним джерелом ФПД на державному рівні, а джерела його фінансових надходжень мають цільове призначення, проведемо аналіз цільового використання коштів на ФПД саме з цього джерела.

Отже, бюджетна система України ґрунтується на принципах, визначених статтею 7 Бюджетного кодексу, одним із яких є принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються лише на цілі, визначені бюджетними призначеннями. У статті 119 Бюджетного кодексу [116] зазначено, що нецільовим використанням бюджетних коштів є витрачання їх на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням, встановленим Законом України „Про Державний бюджет України” чи рішенням про місцевий бюджет, виділеним бюджетним кошторисом.

Так, проведений нами аналіз чинного законодавства стосовно зміни підходів до формування Державного фонду охорони НПС (Додаток Л) свідчить про систематичне порушення ЗУ „Про охорону НПС" а саме ст. 46 та ст. 47. Це перешкоджає обґрунтованому прогнозуванню і плануванню як доходів так і витрат Державного фонду охорони НПС. Наслідком такої ситуації є неефективне та нецільове використання даних коштів, а також тривале утримання їх без використання на реєстраційних рахунках розпорядників бюджетних коштів і на поточних рахунках підвідомчих організацій та утворення залишків коштів на рахунках на кінець бюджетного року.

Доказом даного твердження є порівняння планових і фактичних надходжень до Державного фонду охорони НПС за досліджуваний період (див. рис. 2.13).

Рис. 2.13. Порівняння планових і фактичних надходжень до Державного фонду охорони НПС, 2007–2012 рр.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Як бачимо, неефективне прогнозування призвело до занижування прогнозних показників надходжень від екологічного податку (збору за

забруднення НПС). Така тенденція притаманна всьому розглянутому періоду. Так, перевищення фактичних надходжень від запланованих складало від 1,07 до 5,3 разів у різні роки. Припустимо, що за рахунок перевиконання надходжень до Державного фонду охорони НПС була вирішена проблема із недофінансуванням бюджетних програм. Але нами буо з'ясовано, що у 2007 р. фінансування бюджетних програм Державного фонду охорони НПС складало 75 % від наявних надходжень, у 2008 р. – 78 %, у 2009 р. – 66 %, у 2010 р. – 32 %, у 2011 р. – 31,8 %, у 2012 – 55 % відповідно.

Отже, враховуючи результати аналізу можемо стверджувати, що за аналізований період факти витрачання коштів Державного фонду охорони НПС України не за цільовим призначенням мали суттєві розміри. В підтвердження цього можна привести факти, виявлені Рахунковою палатою під час проведення аудиту законного та цільового використання коштів Державного фонду охорони НПС [117]. Так, на кінець 2008 р. Міністерством фінансів України за рахунок коштів Фонду охорони НПС було створено власний резервний фонд, який становив майже 379 млн грн. У 2009 р. недотримання вимог чинного законодавства при прийнятті рішень стосовно виконання ЗУ „Про Державний бюджет України на 2009 рік", в частині використання залишку коштів Державного фонду охорони НПС призвели до нецільового використання коштів у сумі 363,8 млн грн. У 2010 р. план надходжень до Державного фонду охорони НПС, перевиконано у 5,3 раза, але бюджетні програми профінансовано лише на 58,6 млн грн, що становить менше третини запланованого. У 2011 р. кошти Державного фонду охорони НПС взагалі не спрямовувалися на попередження та ліквідацію наслідків, завданих негативними природними явищами.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що на рівні держави акумулюється значна сума фінансових ресурсів для здійснення ПД. Це доводить порівняння потенційних та реальних джерел фінансових надходжень для ФПД та обсягів її державного фінансування (державний бюджет та фонд охорони НПС) (див. рис. 2.14).

Але, як ми бачимо питома вага видатків на ПД у загальній сумі від потенційних та реальних фінансових надходжень зовсім незначна і у 2007 р. становила 14,6 %, у 2008 р. – 13,3 %, у 2009 р. – 23,6 %, у 2010 р. – 11,9 %, у 2011 р. – 11,5 %, у 2012 р. – 16,9 % відповідно.

Отже, основні проблеми ФПД полягають не лише в недостатній кількості коштів, а також у недосконалості організації управління виконання державних програм з охорони НПС [118]. Аналіз ефективності ФПД на державному рівні за критеріями ефективного та цільового використання коштів державного бюджету, які повинні бути спрямовані на фінансування природоохоронних капітальних вкладень, капітального ремонту та поточних витрат, довів, що факти їх нецільового та неефективного використання мають системний характер і з кожним роком ситуація не покращується. За умови ефективного управління державними витратами на ПД можна було б вирішити велику кількість екологічних проблем. Але, як було з'ясовано вище, управління цими кошами здійснювалося неефективно.

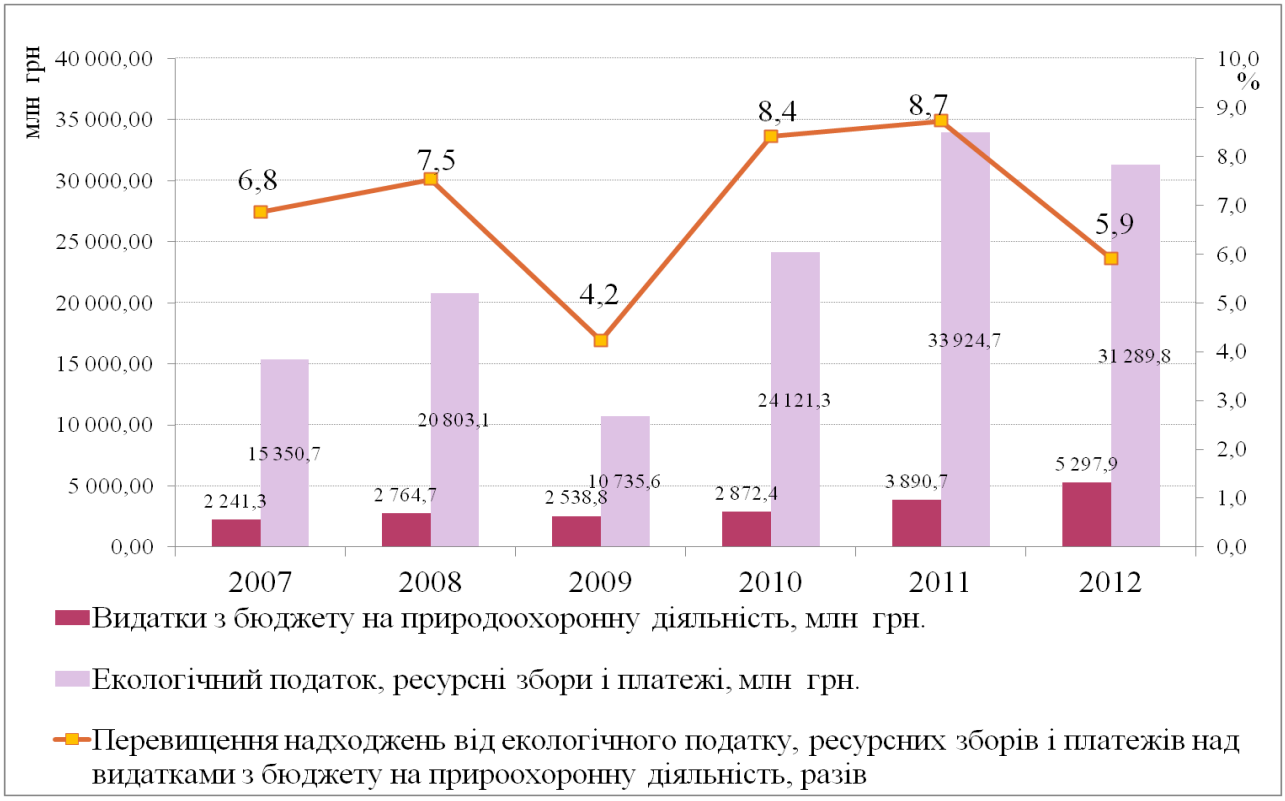

Рис. 2.14. Порівняння потенційних і реальних джерел фінансових надходжень на ПД та обсягів її фінансування з бюджету, 2007–2012 рр.*

**Джерело: Розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Під час глибокої економічної рецесії, яка спостерігається в країні, фінансові ресурси, що надходять до державного та місцевих бюджетів, а також фондів охорони НПС, на жаль, не завжди використовуються за цільовим призначення. Також ще однією проблемою є те, що, навіть за умови цільового використання, спостерігається тенденція до недофінансування державних екологічних програм. Водночас, на рахунках фондів охорони НПС на кінець фінансового року залишаються кошти, які в певні роки зараховувалися до основного фонду державного бюджету.

2.3. Порівняльний аналіз фінансування природоохоронної діяльності України та країн ЄС

Вітчизняні науковці [119], досліджуючи питання здійснення екологічної політики, вказують на необхідність взаємодії України з ЄС у цьому напрямі, не лише з огляду на перспективи інтеграції, а насамперед виходячи з необхідності збереження НПС у цілому. Досвід здійснення екологічної політики ЄС є корисним для України через доцільність та ефективність використання сучасних технологій у ПД.

Аналіз загального обсягу ФПД і в структурі у відсотках до ВВП та на душу населення в Україні та країнах ЄС дозволить більш об’єктивно оцінити ефективність екологічної політики, а також зусилля, які були докладені для попередження, скорочення негативного впливу на НПС, відновлення НПС після його забруднення на рівні країни. Для порівняння використаємо показники ФПД України та країн ЄС, під якими ми розуміємо витрати на ПД, що здійснюються з усіх джерел фінансування. Відповідно, витрати на ПД – це сума фінансових ресурсів, цілеспрямовано витрачена на всі операції, пов’язані із попередженням, скороченням і відновленням після забруднення НПС. Як відомо, до показників витрат на ПД відносять капітальні інвестиції та поточні витрати на ПД.

Капітальні інвестиції на ПД, у свою чергу, поділяють на інвестиції запобігання та інвестиції скорочення забруднення НПС.

Даний аналіз здійснимо на основі порівняння ФПД в Україні та країнах ЄС, в яких стан НПС набагато кращий, що дозволить виявити напрями його вдосконалення в нашій країні. Порявняльний аналіз проведемо поетапно за наступними напрямами, а саме порівнянн: за обсягом ФПД і в структурі у відсотках до ВВП; за обсягом ФПД на душу населення; за джерелами ФПД (державне і недержавне); за компонентами охорони НПС; за обсягом капітальних інвестицій та поточних витрат на ПД; за обсягом ФПД із іноземних (зовнішніх) джерел.

У зв'язку з цим, насамперед необхідно визначити рівень проблеми щодо забруднення НПС в Україні у порівнянні із іншими європейськими країнами. Для цього використаємо індекс якості НПС (EPI)[13] (рис. 2.15).

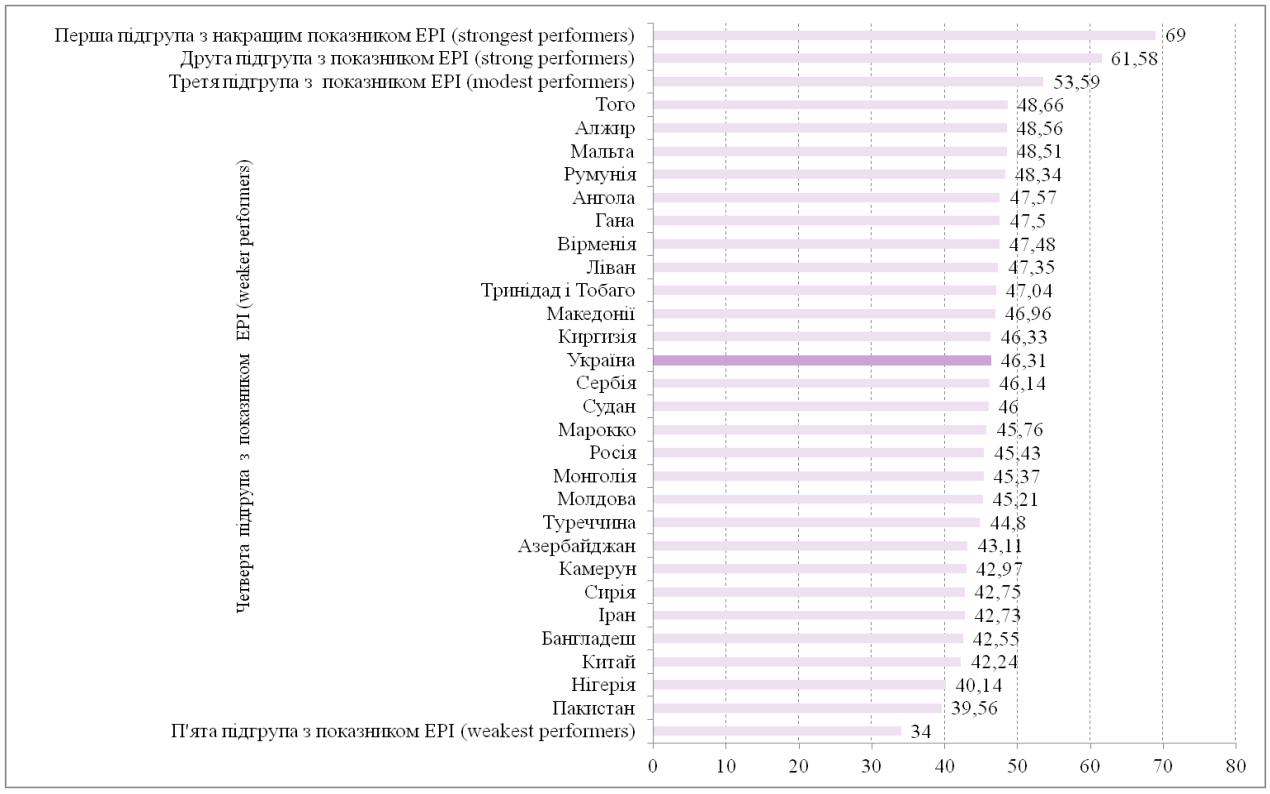

Рис. 2.15. Місце України в загальному рейтингу країн світу відповідно до індексу якості НПС в 2011 р.*

**Джерело: побудовано автором за даними [120].*

[13] Розроблений і впроваджений Йельским університетом (США)

Отже, як видно з рис. 2.15, незважаючи на те, що за офіційними даними [121], рівень техногенного навантаження в Україні значно скоротився, проте стан НПС не покращився. Це підтверджує і той факт, що, у рейтингу країн за індексом якості НПС Україна серед 132 країн має 102 ранг.

Показник індексу якості НПС в Україні становить 46,31 пункта, що значно менше ніж у Польщі (63,47) та Білорусії (53,88), землі якої також значно постраждали від аварії на Чорнобильській атомній електростанції (див. рис. 2.16). Тому, Україна віднесена до групи країн із слабким рівнем якості НПС (weaker performers).

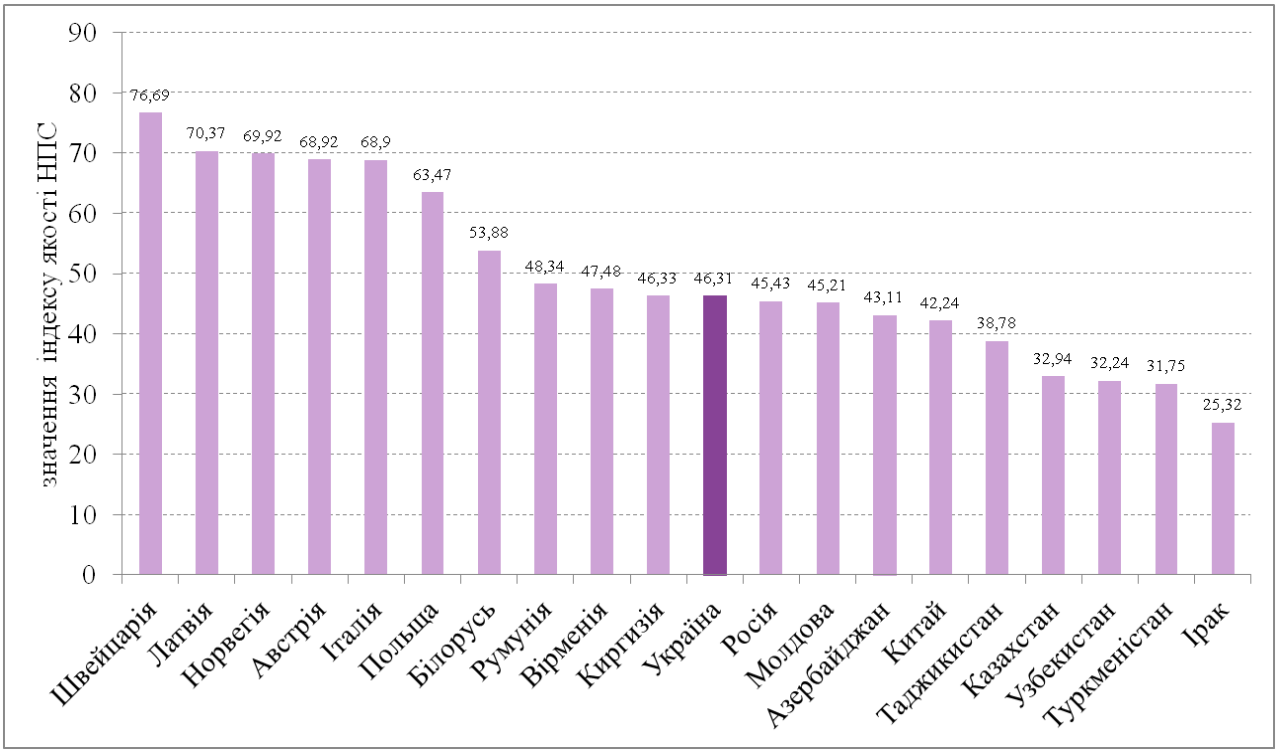

Рис. 2.16. Показник індексу якості НПС (EPI) України та інших країн у 2011 році*

**Джерело: побудовано автором за даними [120].*

За прогнозами [120], які побудовані на підставі наявних даних і тенденцій за минулі 10 років, показник індексу якості НПС для України зміниться у 2013 р. на 3,19 пункти, а це 82 ранг відповідно. На основі прогнозного показника Україну віднесено до групи країн, у яких „практично немає змін" (little to no change), тобто стан НПС не покращиться. За тими самими прогнозами, „найсильніші покращання" (strongest improvers) відбудуться у Латвії, індекс якості НПС якої

підвищиться на 18 пунктів. На нашу думку, таке значне покращання екологічного стану НПС пов'язано із інтеграцією до ЄС.

Рівень ФПД у відсотках до ВВП[14] значно варіюється в країнах ЄС: на охорону НПС виділяється від 0,87 % до 4,4 % ВВП (див. рис. 2.17). Середній показник по 27 країнах ЄС становить 2,25. У країнах, які нещодавно стали членами ЄС, таких як: Польща, Румунія, Латвія, Литва, рівень ФПД є вищим за середній по ЄС–27 і становить від 2,43 до 4,4 % ВВП. Такі тенденції зумовлені адаптацією національних стандартів охорони НПС до стандартів ЄС, що вимагає значних асигнувань з бюджету і витрат підприємств.

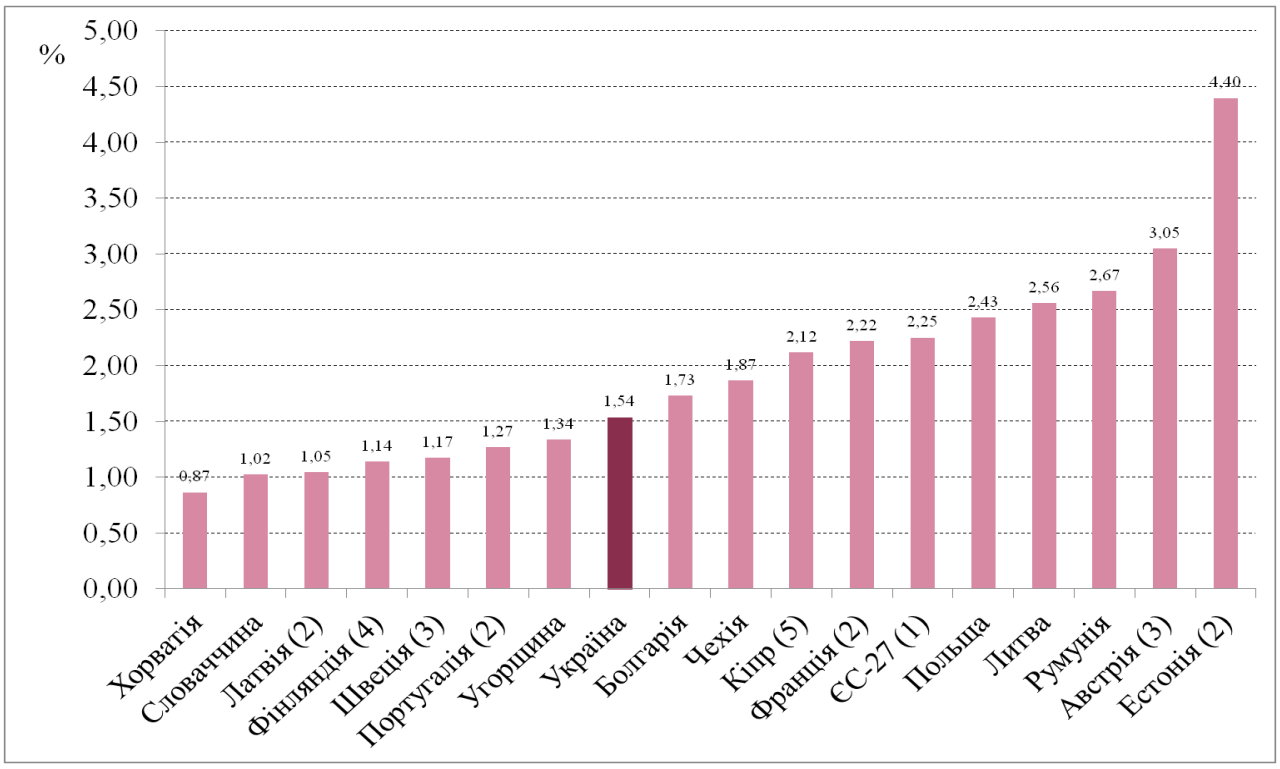

Рис. 2.17. Витрати на природоохоронну діяльність в Україні та країнах ЄС в 2011 р., в % до ВВП[15].*

**Джерело: побудовано автором за даними Євростату [106]. Показник ФПД України розраховано за даними Державної служби статистики України [87] та Національного банку України [122] (середній курс гривні до євро).*

[14] Відношення природоохоронних витрат до ВВП показує, яку саме частку свого доходу країна готова виділити на охорону НПС.

[15] (1) За оцінками Євростату
(2) 2008 р.
(3) 2007 р.
(4) 2006 р.
(5) 2004 р.

Показник України становить 1,54 % до ВВП, що близько до показників Болгарії (1,73 % ВВП) і Чехії (1,87 % ВВП), у яких цей індекс якості НПС вище на 10 і 18,5 пунктів відповідно. Такий факт свідчить про недостатню ефективність ФПД України та необхідність підвищити її дієвість.

Крім порівняння показників витрат на ПД у відсотках до ВВП у різних країнах, вважаємо доцільно порівняти показник витрат на ПД на душу населення. Це пов'язано насамперед з тим, що країни відрізняються рівнем розвитку економіки. Так, показник витрат ПД на душу населення в Україні за розглянутий період становив від 22,1 євро у 2009 р. до 36,42 євро у 2011 р. (рис. 2.18).

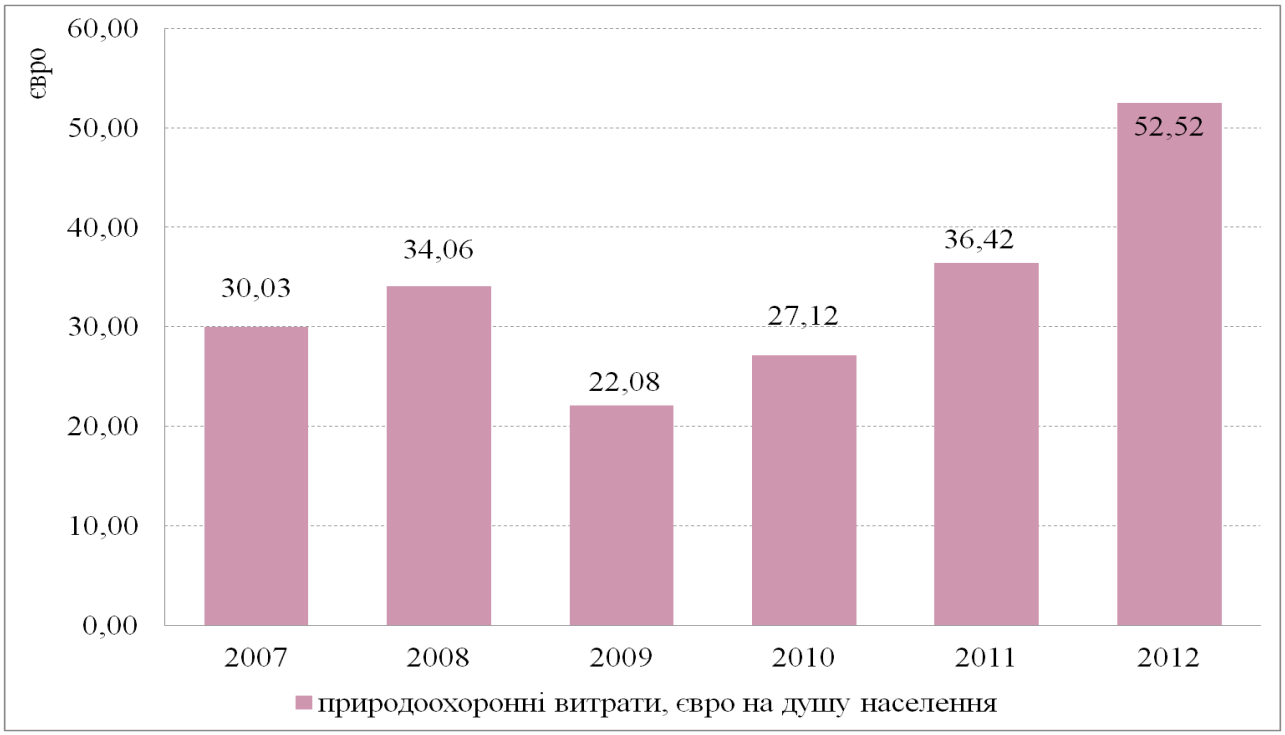

Рис. 2.18. Динаміка фактичних витрат на ПД в Україні в 2007–2012 рр., євро на душу населення.*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87] та Національного банку України [122].*

Порівнюючи цей показник із показником витрат на ПД на душу населення в країнах ЄС, необхідно зазначити, що він значно вищий ніж в Україні (див. рис. 2.19). Так, в Австрії цей показник більше ніж в Україні у 24 раза, Фінляндії – 14 разів, Чехії – 13 разів, Норвегії – 9,7 раза, Польщі – 9,4 раза, Данії – 5,2 раза відповідно.

Дані порівняння доводять, що показники ФПД України є нижчими ніж у багатьох країнах ЄС, як у відсотках до ВВП так і на душу населення, а в тих країнах ЄС, в яких показник ФПД є близьким до України, індекс якості НПС є вищим. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність визначити потенціал для підвищення рівня державних і недержавних витрат на охорону НПС. Крім того, важливими є питання підвищення ефективності використання коштів, які спрямовуються на ФПД нині.

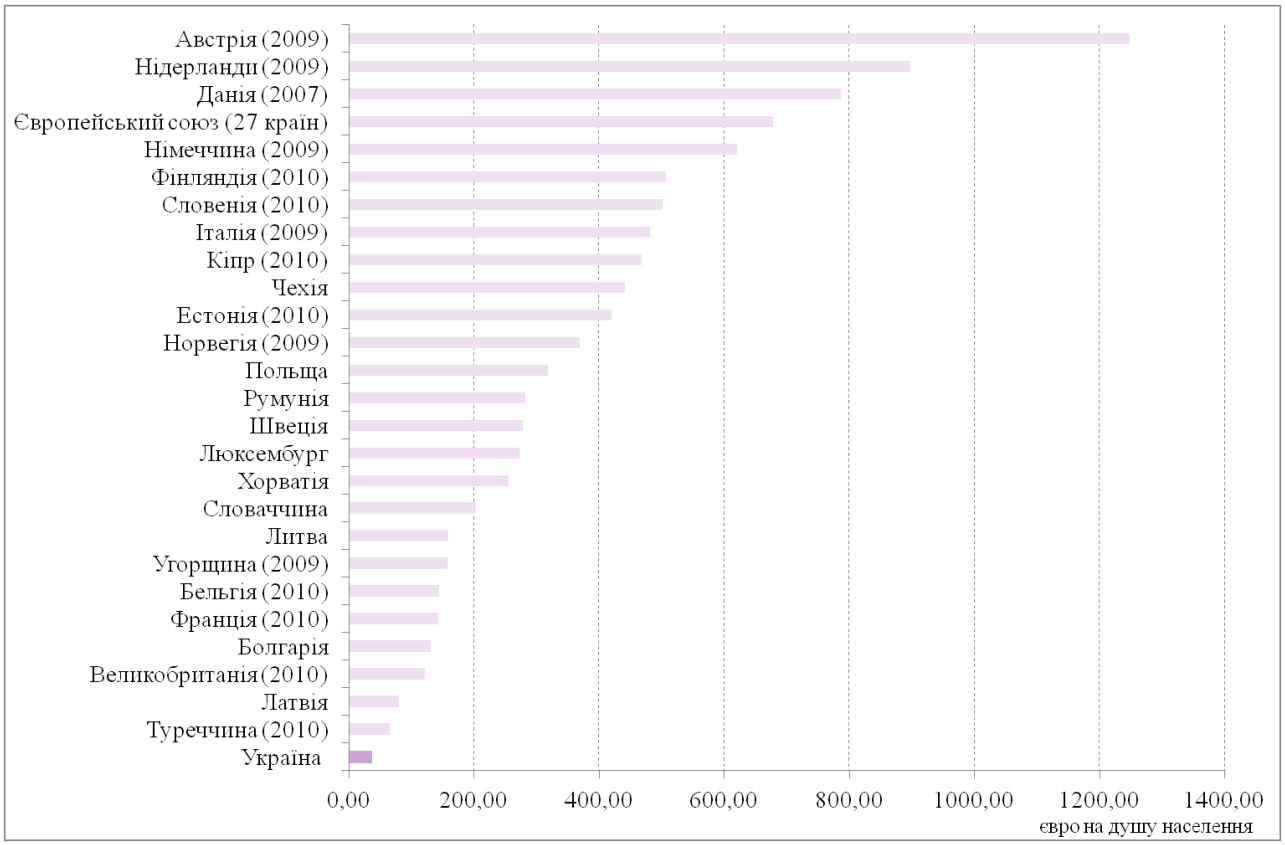

Рис. 2.19. Витрати на природоохоронну діяльність в Україні та країнах ЄС у 2011 р., євро на душу населення.*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87] та Євростату [106].*

Загальновідомо, що саме мобілізація фінансових ресурсів з різних джерел дає можливість здійснювати ПД і досягати конкретних екологічних і соціальних результатів від неї. Тому, на нашу думку, доцільно проаналізувати тенденції ФПД як з внутрішніх, так і зовнішніх джерел. До внутрішніх ми відносимо всі фінансові ресурси, що витрачаються на ПД країною (державні та недержавні), а зовнішні джерела – це фінансові ресурси донорів у вигляді офіційної допомоги розвитку.

Структура внутрішніх джерел ФПД у 2011 р. зображена на рис. 2.20, з якого видно, що найбільшу питому вагу мають власні кошти підприємств – 93,9 %. Фінансові ресурси державного та місцевих бюджетів у загальних природоохоронних витратах становлять лише 3,5 та 2,6 % відповідно.

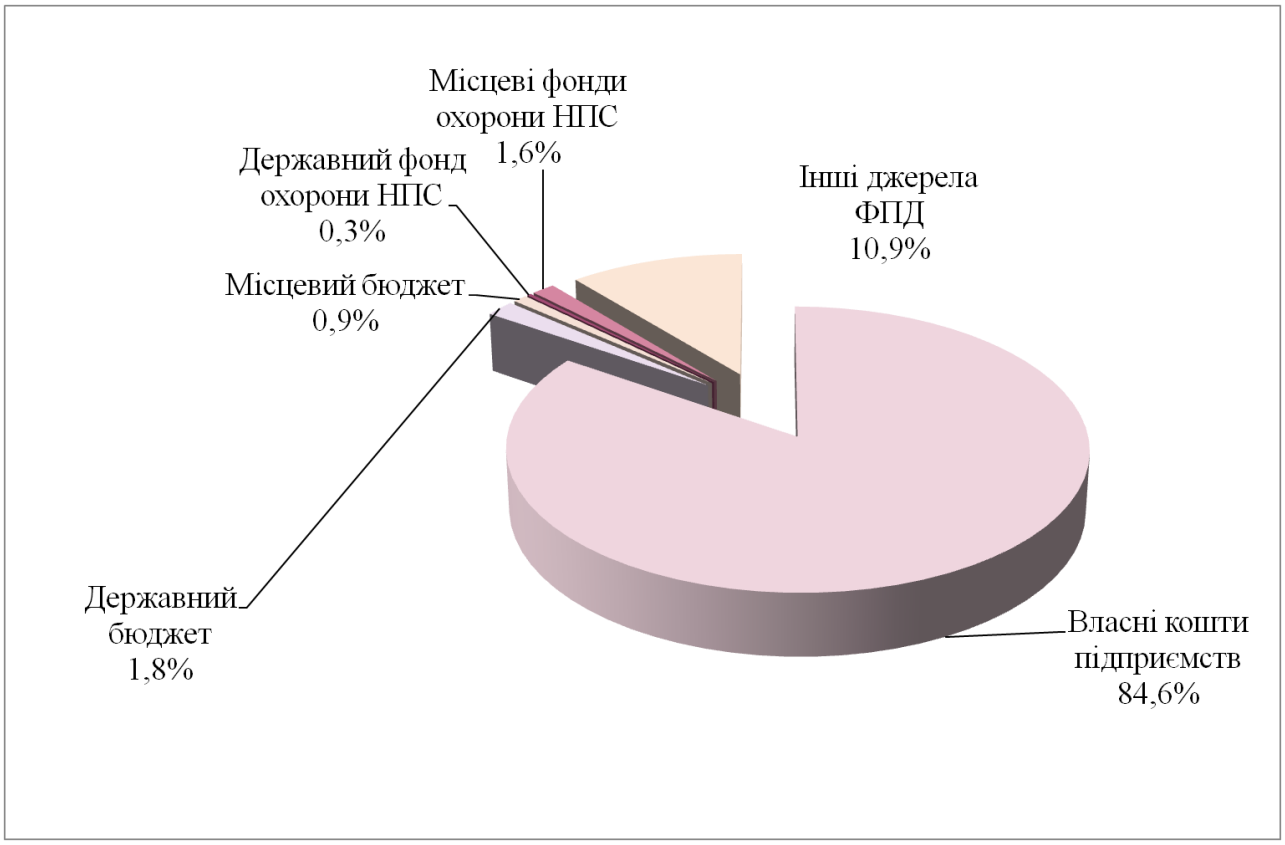

Рис. 2.20. Структура джерел ФПД в 2012 р.*

**Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [87].*

Зауважимо, що така тенденція не притаманна всьому розглянутому періоду. За даними Державної служби статистики України [87], співвідношення між державним і недержавним ФПД у 2007–2011 рр. становили: за рахунок державних фінансових ресурсів від 4,0 % до 7,5 % витрат, а за власні кошти підприємств – від 91,4 % до 95,4 %. Лише у 2012 р. на інші джерела фінансування припало майже 11 % ФПД в Україні. Це свідчить про те, що державні витрати у структурі загального ФПД є незначними. Хоча, як ми знаємо, саме в період розвитку економіки державне НПС має важливе значення.

Порівнюючи показник державного ФПД у відсотках до ВВП (див. рис. 2.21) в Україні з країнами-членами ЄС, він є меншим ніж усіх країнах ЄС,

крім Хорватії, а показник ФПД за рахунок власних фінансових ресурсів є найбільшим серед країн ЄС (див. рис. 2.22).

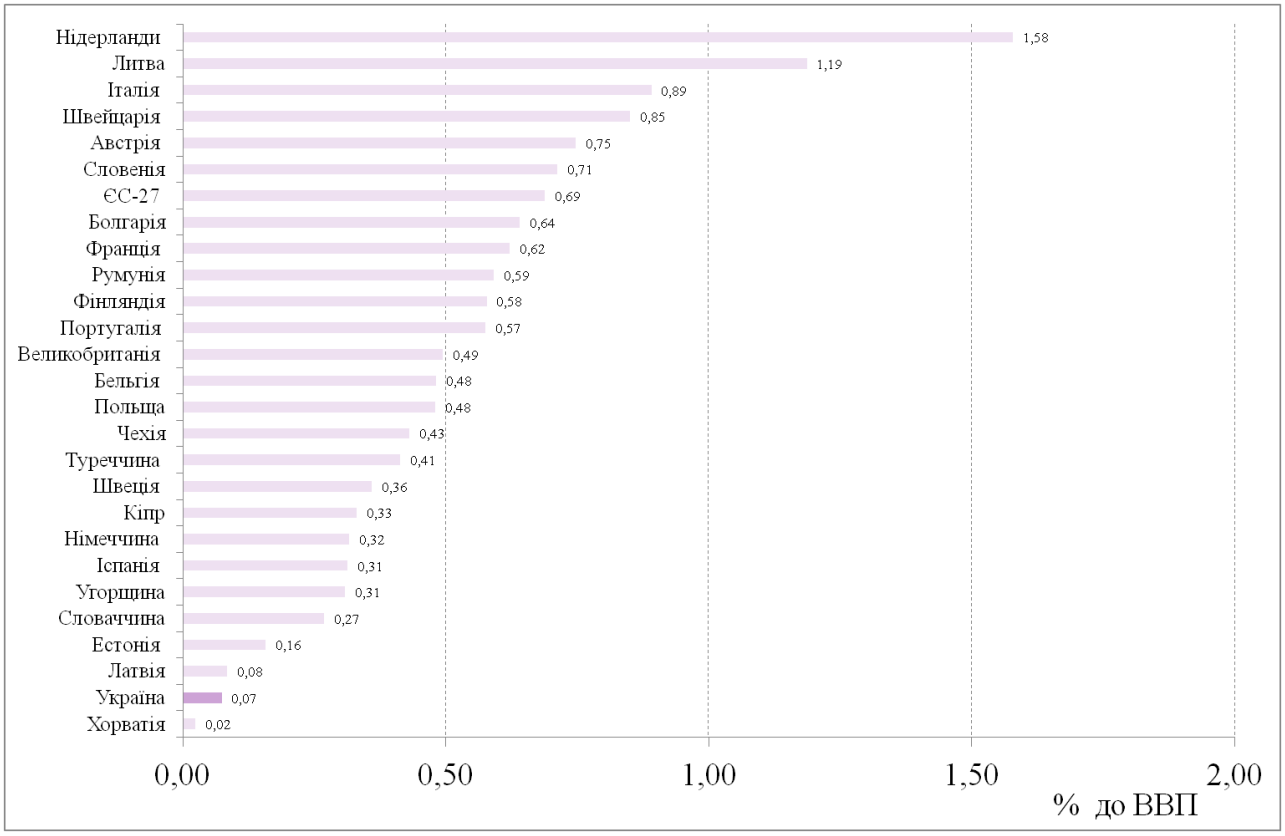

Рис. 2.21. ФПД за рахунок державних коштів, % до ВВП.*

**Джерело: побудовано автором за даними Євростату [106].*

Так, державне ФПД в Україні дуже низьке і становить лише 0,07 % до ВВП. Як було зазначено вище, рівень ФПД вказує на зусилля країни щодо покращання якості НПС. Отже, можемо стверджувати, що на рівні держави ФПД не достатньо уваги приділяється охороні НПС. Водночас рівень недержавного ФПД у 1,6 разів перевищує відповідний показник Бельгії та у 15,4 раза показник Туреччини.

Визначити найбільш оптимальне співвідношення рівня державного та недержавного ФПД не можливо. Проте з урахуванням зазначеного вище можна стверджувати, що в цілому по ЄС–27 ці витрати співвідносяться майже порівну, а саме: 0,69 % припадає на державний сектор і 0,43 – на недержавний. Така ситуація підтверджує нашу думку про те, що державні фінансові ресурси для ФПД відіграють важливу роль і вказують на ступінь реалізації екологічної політики в країні.

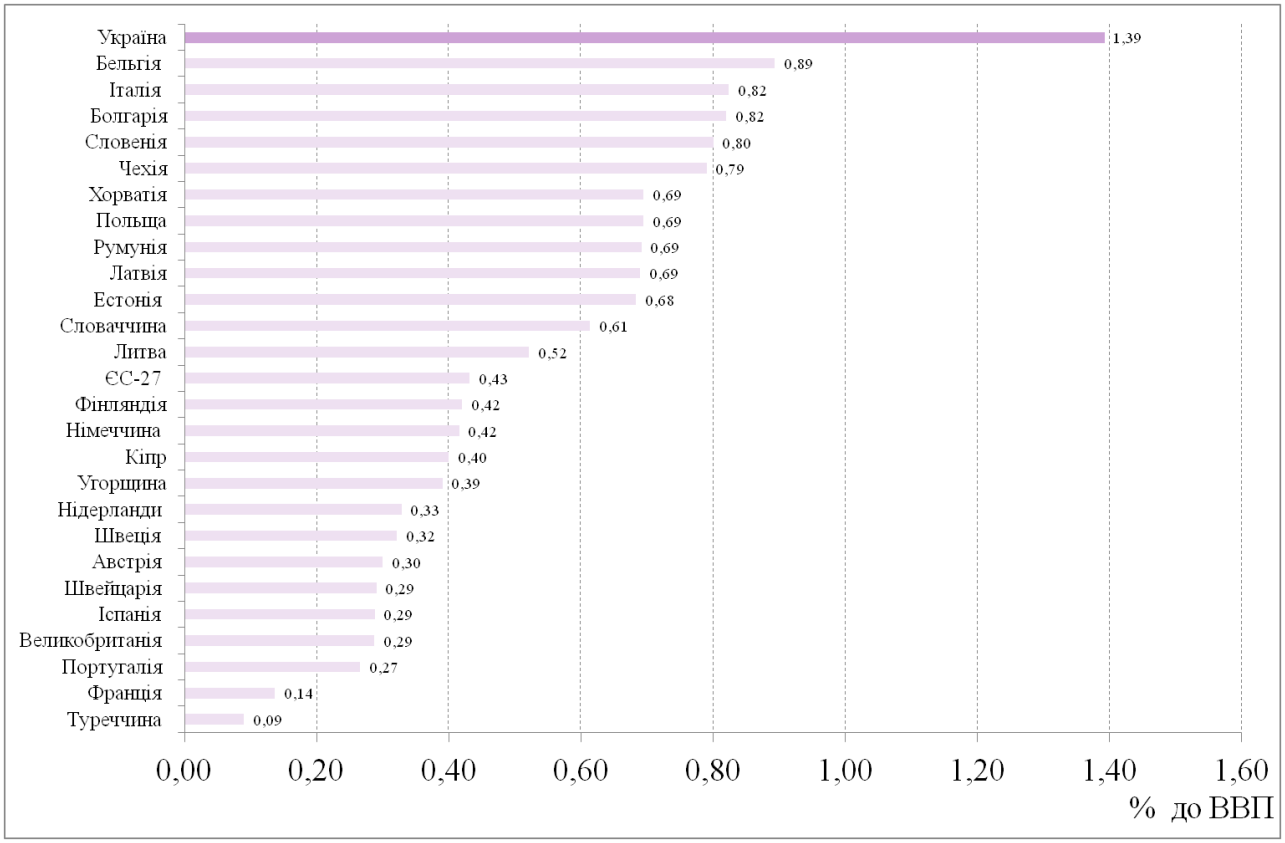

Рис. 2.22. ФПД за рахунок власних коштів підприємств, % до ВВП.*
**Джерело: побудовано автором за даними Євростату [106].*

Як було зазначено у п. 1.2, на державному рівні ФПД здійснюється з Державного та місцевих бюджетів, а також з Державного та місцевих фондів охорони НПС. На нашу думку, потрібно більш детально зупинитися на ФПД саме з Фонду охорони НПС, оскільки він створений з метою ФПД і заходів, пов'язаних з раціональним використанням і збереженням природних ресурсів [123]. Але ми вважаємо, що його потенціал у нашій країні реалізований не повною мірою.

Вивчаючи досвід ФПД країн ЄС, нами було з'ясовано, що фінансові ресурси, які поступають від екологічних податків, зборів і платежів до бюджетів країн-членів ЄС використовують для ФПД через спеціалізовані фонди охорони НПС на національному рівні, але в різних країнах вони діють по-різному, і ці відмінності є досить суттєвими.

Наприклад, в Австрії під контролем уряду діє три фонди, що підтримують природоохоронні інвестиції, а саме Водогосподарський фонд, Фонд охорони навколишнього середовища і Фонд по відновленню забруднених земель. Разом

вони щорічно надають інвестиційну підтримку в розмірі майже 300 мільйонів євро, співфінансуючи інвестиції в розмірі 1,1 млрд євро. Цими фондами від імені Міністерства екології управляє банк „Kommunalkredit", що спеціалізується в галузі управління державними фінансовими ресурсами. У Франції так само фінансовими ресурсами управляють шість регіональних державних водних агентств, які відповідають за збір надходжень і фінансування державних інвестиційних програм у водогосподарському секторі. Ці агентства значною мірою діють самостійно і в середньому управляють сукупним бюджетом понад 2 млрд євро в рік [124].

У таких європейських країнах, як Угорщина, Польща, Словаччина, Чеська Республіка, екологічні фонди мають більш широку сферу діяльності. Більшість із них використовують для управління коштами, які надходять з Фонду солідарності ЄС (Cohesion Fund) і структурних фондів ЄС, а також для спільного фінансування інвестиційних проектів, які підтримуються зазначеними фондами. У цих країнах фонди охорони НПС мають самостійний юридичний статус, ефективно організовану систему виконавчого управління та наглядові ради [125].

Для порівняння використаємо досвід роботи польського Національного фонду охорони НПС і водного господарства (далі – польський Фонд охорони НПС), оскільки Україна і Польща мають багато спільного у своїй економічній моделі розвитку, схожості природних і соціальних умов [119], а також, за оцінками ОЕСР, його робота в управлінні державними фінансовими ресурсами для ПД є найбільш успішною.

Так, незважаючи що саме фонд охорони НПС є основним фінансовим інструментом ПД на державному рівні в Україні, його частка, порівняно із витратами на ПД як з Державного, так і з місцевих бюджетів зовсім не значна і становить 31 % від загального обсягу державного фінансування.

Порівнявши питому вагу польського Фонду охорони НПС у структурі державного ФПД (рис. 2.23), можна визначити, що саме Фонд є стрижнем

польської державної системи ФПД. Його частка у структурі державного ФПД становить 79 %.

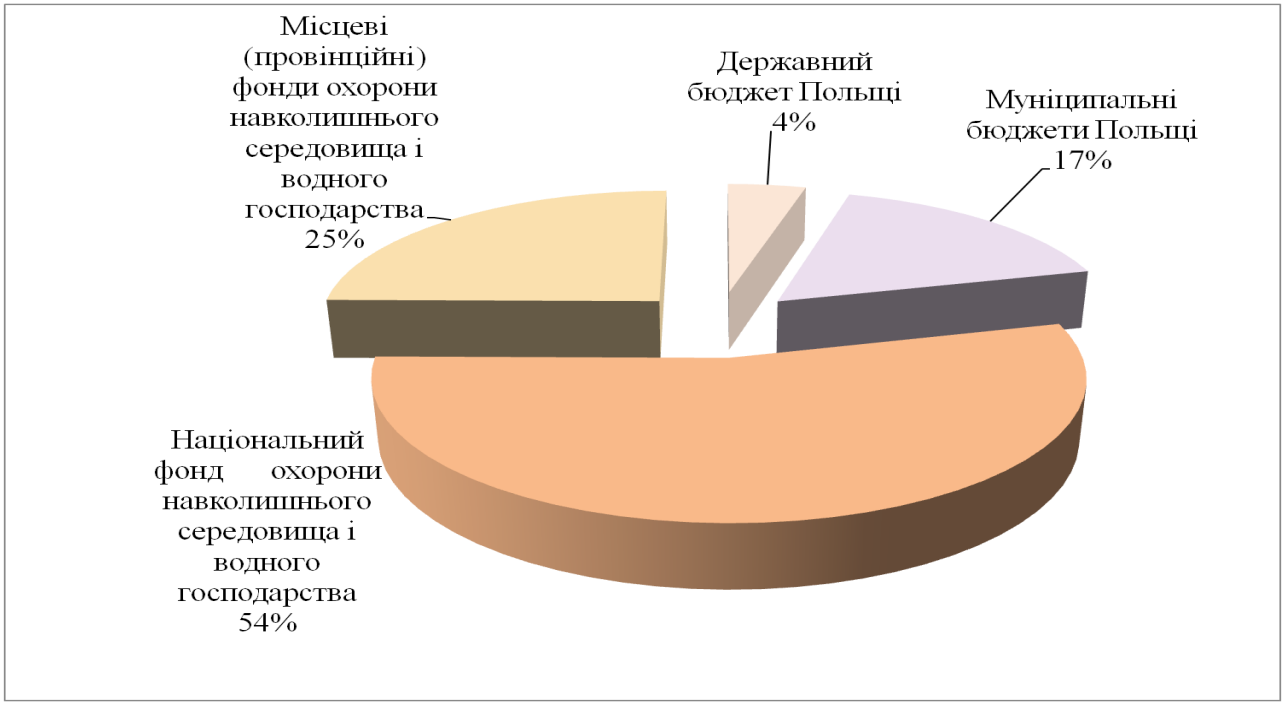

Рис. 2.23. Частка польського Фонду охорони НПС у структурі державного ФПД, %.*

*Джерело: [126].

Основними джерелами доходів Фонду охорони НПС України є екологічний податок і штрафи за порушення природоохоронного законодавства. Основна частка у структурі доходів Фонду охорони НПС України припадає саме на доходи від екологічного податку і становить 97 %, а 3 % припадає на штрафні санкції.

Досліджуючи джерела доходів польського Фонду охорони НПС, було визначено, що найбільш вагомим джерелом доходів є енергетичні податки, ресурсні збори та платежі за утилізацію автомобілів, концесійні платежі та штрафи за порушення екологічного законодавства країни. Їх частка становить 73 % від загальної структури доходів польського Фонду охорони НПС. Доходи від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів та інших викидів становлять 14 % доходів польського Фонду охорони НПС. На інші доходи припадає 13 %, у тому числі 0,4 % субсидії з державного бюджету (рис. 2.24).

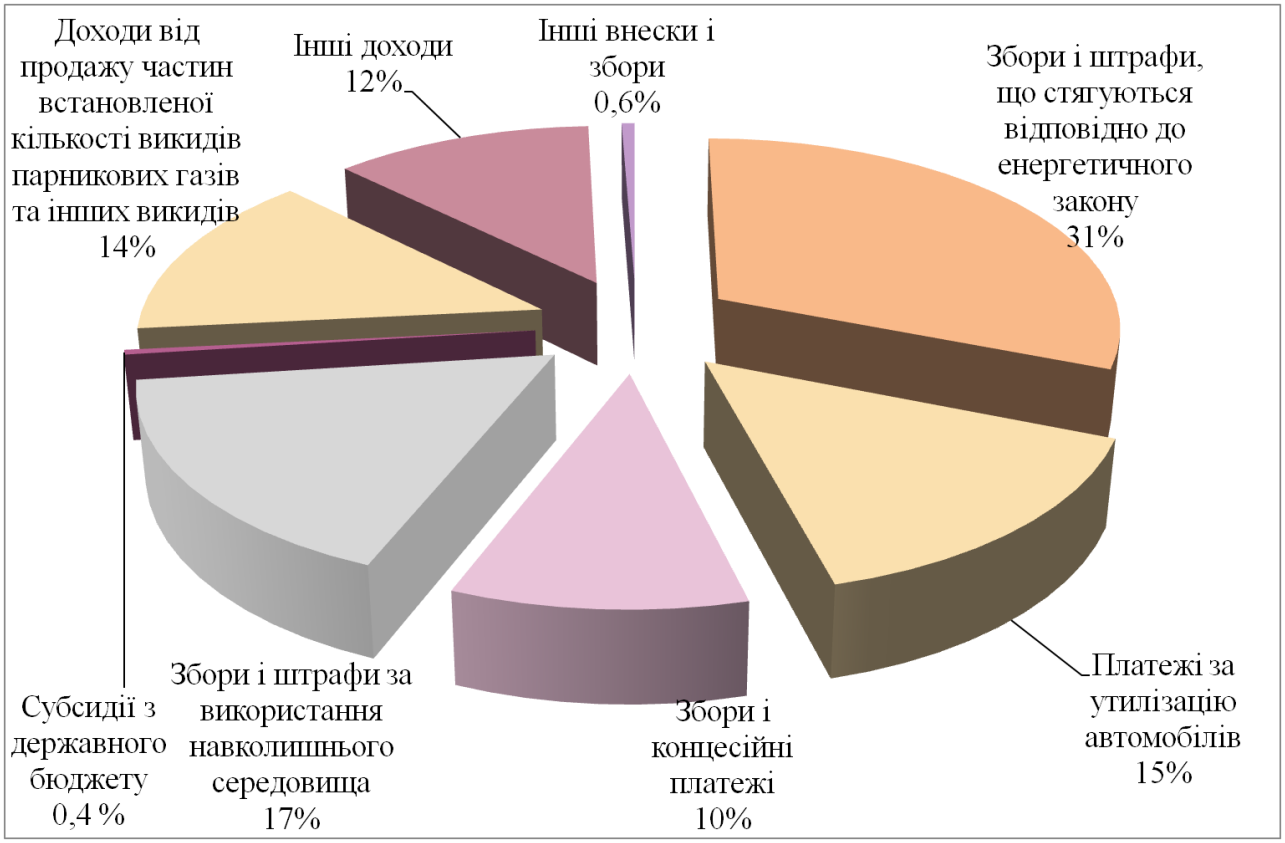

Рис. 2.24. Структура доходу польського Фонду охорони НПС.*
**Джерело: [127].*

У 2009–2011 рр. польським Фондом охорони НПС на природоохоронні цілі здійснено витрат майже на 1639,8 млрд євро, у тому числі з власних фондів профінансовано 916,4 млн євро у формі кредиту і 723,4 млн євро у формі грантів. Як установа, яка бере участь у виконанні проектів, що співфінансуються ЄС, польський Фонд охорони НПС витратив 1953,3 млн євро. Тобто природоохоронні інвестиції з 2009 р. по 2011 р. становили 3 617,2 млн євро.

Розмір фінансових ресурсів, які перебували у розпорядженні Фонду охорони НПС для ФПД в Україні, у 2007 р. становив 204,46 млн євро, у 2008 р. – 199,35 млн євро, у 2009 р. – 74,82 млн євро, у 2010 р. – 184,27 млн євро, у 2011 р. – 97,85 млн євро відповідно.

Особливу увагу необхідно звернути на результативність як українського, так і польського фондів охорони НПС. Як свідчать дані [128], основна частина фінансових ресурсів була виділена для захисту та управління водними ресурсами, а також для захисту повітряного басейну. Ці операції сприяли покращенню якості НПС у Польщі. Наприклад, великі, довгострокові

інвестиційні проекти по очищенню стічних вод, які були завершені у 2011 р., покращили сервісний стандарт у цій галузі для більше ніж 12 млн осіб у Польщі. Основні результативні показники польського Фонду охорони НПС подано у табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Результативні показники польського Фонду охорони НПС у 2009–2011 рр. [137]

Показники	**Екологічний та соціальний результати (ефекти)**	
Кількість осіб, які підключені до громадської каналізації	⇧	Зросло на 1,3 тис осіб
Кількість населення, яке отримало захист від паводків	⇧	Зросло на 438 тис осіб
Розміщення відходів у землю	⇩	Зменшилося на 5,5 тон
Рекультивація/оновлення земель	⇧	Збільшилося на 24 тис. гектарів
Обмеження чи припинення викидів CO_2, SO_2, NO та попелу	⇩	Зменшилося на 911,7 тис. тон
Площі, відновлені за рахунок державних коштів	⇧	Збільшилися на 441 тис. тон

За оцінками ОЕСР [129], результативність Фонду охорони НПС України є дуже низькою. Серед недоліків управління фінансовими ресурсами, які мобілізуються у Фонді охорони НПС, для ФПД можна відзначити неможливість оцінити йог екологічну та соціальну ефективність через відсутність критеріїв для оцінки даних показників, про що було зазначено у параграфі 2.2.

На нашу думку, розглядаючи дане питання, доцільно приділити увагу не лише джерелам доходів як Фонду охорони НПС України, так і польського Фонду охорони НПС, але й формам ФПД з фондів. Так, ми знаємо (п. 1.2.), що відповідно до чинного законодавства України, основними формами ФПД з Фонду охорони НПС є гранти та механізм здешевлення вартості комерційних кредитів для ПД.

Основною формою ФПД з польського Фонду є „поновлювані джерела фінансування", а саме кредити. Для фінансування природоохоронних проектів, польський Фонд охорони НПС пропонує значно більшу кількість форм фінансування, зокрема: субсидії, платежі в інтересах банківських кредитів, платежі по демонтажу виведених з експлуатації, часткове погашення банківського кредиту капіталу і виплати відсотків або ціна покупки облігації. Ефект „фінансового важеля" досягається за рахунок співпраці польського Фонду охорони НПС з іншими фінансовими установами (банки, фонди воєводств), що робить капітал на ринку охорони НПС більш доступним і має вагомі еколого-економічні наслідки [126].

Отже, порівняльний аналіз загального обсягу ФПД і в структурі у відсотках до ВВП та на душу населення дозволив зробити висновок про те, що в Україні, порівняно із розвиненими країнами ЄС, ФПД переважно здійснюється за рахунок власних коштів підприємствн. Відповідно на рівні держави кошти для ФПД мобілізуються неефективно, а також дієвість Державного фонду охорони НПС України, порівняно із польським Фондом охорони НПС, є дуже низькою.

Далі порівняємо витрати на ПД України із європейськими країнами за компонентами охорони НПС, а саме: охорона атмосферного повітря і клімату; очищення зворотних вод; поводження з відходами; захист і відновлення якості ґрунту, підземних і поверхневих вод; зниження шумового і вібраційного впливу; збереження біорізноманіття і середовища існування, радіаційна безпека, науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування, інші напрями ПД. Такий порівняльний аналіз дозволить визначити, які саме екологічні проблеми є найбільш важливими і визначені як пріоритетні, а також наскільки збалансоване ФПД для європейських країн та України.

Отже, проаналізувавши ФПД у структурі за компонентами НПС (рис. 2.25), можна виділити країни, у яких першочергово вирішується проблема поводження з відходами, а очищення зворотних вод та охорона атмосферного повітря та зміна клімату є другорядними, інша ПД фінансується за остаточними

принципом. У інших країнах пріоритетною є проблема очищення зворотних вод, на вирішенні якої зосереджуються значні фінансові ресурси, а поводження з відходами та охорона атмосферного повітря та зміна клімату є другорядними, інша ПД також фінансується за остаточними принципом.

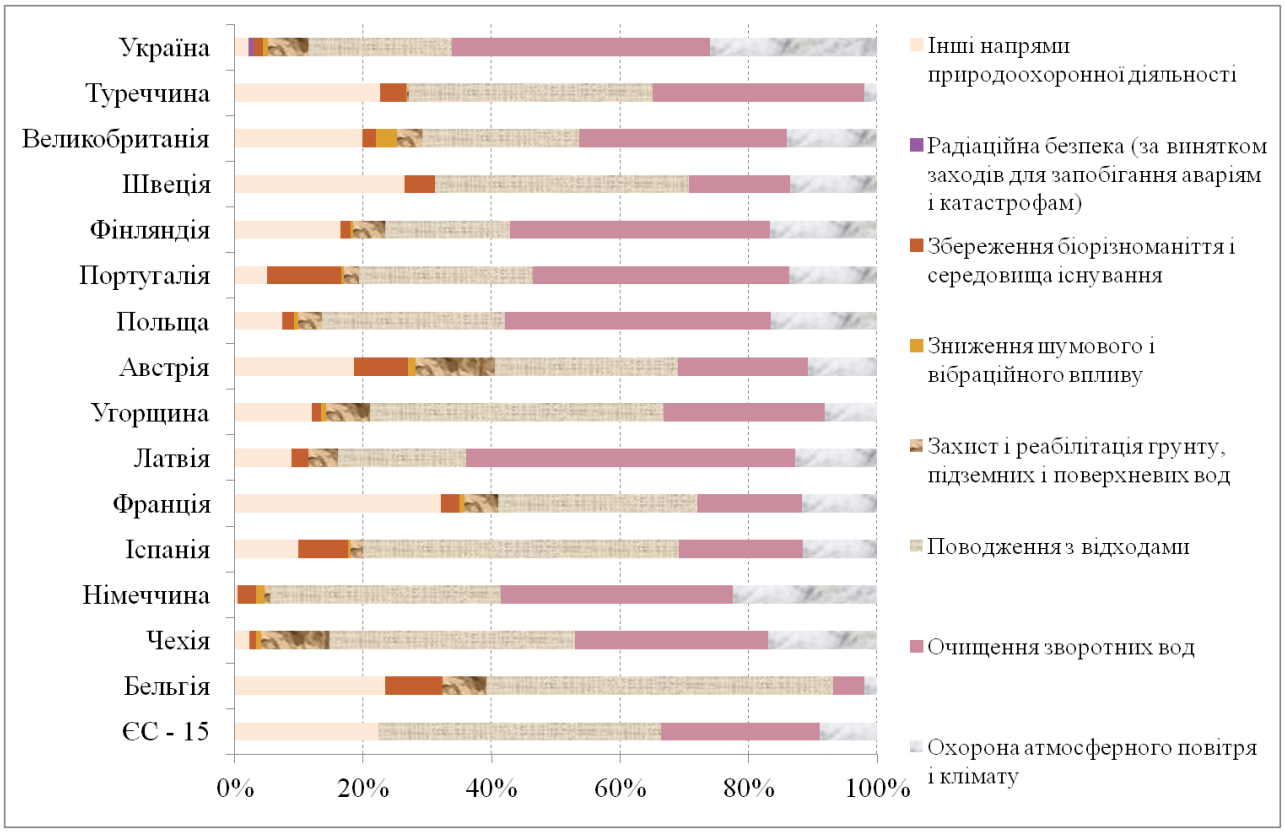

Рис. 2.25. Структура природоохоронних витрат за компонентами НПС в Україні та європейських країнах.*

**Джерело: побудовано автором за даними [87, 106, 130].*

Так, до країн, у яких переважно фінансується ПД і пов'язана із поводженням з відходами, відносять Бельгію (54,0 %), Іспанію (49 %), Угорщину (45,7 %), Швецію (40 %). Відповідно до країн, у яких пріоритетною проблемою є очищення зворотних вод, відносять Латвію (51,2 %), Польщу (41,4 %), Португалію (40 %), Фінляндію (40,4 %) та Україну (40,3 %).

Також потрібно виділити країни, у яких ФПД за компонентами охорони НПС є найбільш збалансованим, тобто фінансові ресурси майже пропорційно розподілені за компонентами охорони НПС. До таких країн можна віднести Німеччину, Францію, Великобританію.

Оскільки ПД в Україні переважно фінансується недержавними підприємствами, зіставимо структуру державних природоохоронних витрат із

витратами на ПД за рахунок власних коштів підприємств в розбивці за компонентами охорони НПС в Україні та європейських країнах. Оскільки, на нашу думку, показники ФПД за компонентами охорони НПС України ЄС–15 і ЄС–27 відображають загальні тенденції у країнах, які входять до цих спільнот порівняємо такі показники із показниками України. Структура державного та недержавного ФПД за компонентами охорони НПС подана на рис. 2.26.

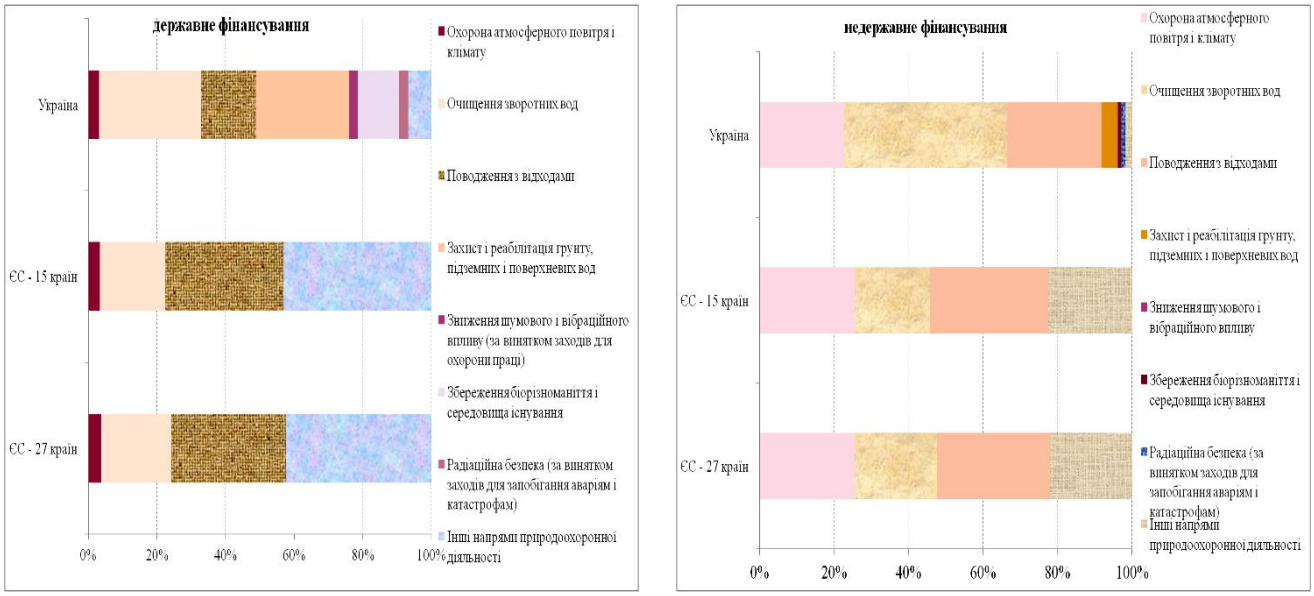

Рис. 2.26. Структура державного та недержавного ФПД за компонентами охорони НПС в Україні та країнах ЄС – 15 і ЄС–27[16].*

**Джерело: побудовано автором за даними [87, 106, 130].*

Як бачимо, тенденції ФПД за компонентами охорони НПС в Україні значно відрізняються від країн ЄС–15 і ЄС–27, які майже збігаються між собою. Крім того чітко видно (див. рис. 2.29), що державний та недержавний сектори як України так і європейських країн, які входять до ЄС–15 і ЄС–27, фінансують різні компоненти охорони НПС. Так, в Україні державне ФПД переважно зосереджено на очищенні зворотних вод та захисті і реабілітації ґрунту, підземних і поверхневих вод, а також фінансується збереження біорізноманіття і середовища існування, що майже не фінансується на недержавному рівні. У

[16] Статистична інформація щодо ФПД за компонентами охорони НПС у країнах ЄС – 15 і ЄС–27 на сайті Євростату надана за основними компонентами охорони НПС, а саме: охорона атмосферного повітря і клімату, очищення зворотних вод та поводження з відходами. ФПД за іншими компонентами охорони НПС узагальнені у інші напрями ПД.

країнах ЄС – 15 і ЄС–27 на державному рівні основні зусилля зосереджені на поводженні з відходами та очищенні зворотних вод.

Недержавне ФПД в Україні та країнах ЄС – 15 і ЄС–27 переважно зосереджене на трьох основних компонентах охорони НПС, оскільки саме недержавний сектор є основним забруднювачем атмосферного повітря, водних об'єктів і земельних ресурсів.

Далі буде вивчено ФПД у структурі, а саме капітальні інвестиції та поточні витрати. Для порівняння використаємо показники витрат на ПД в Україні та європейських країнах у % до ВВП (Додаток М). Так, поточні витрати на ПД як у європейських країнах, так і в Україні вищі за інвестиційні. У багатьох країнах поточні витрати на ПД становили приблизно 34,9 % загальних витрат, а інвестиційні – 65,1 % (див. рис. 2.27). Але, у таких країнах, як Хорватія, Словенія, Литва, за період з 2007 р. по 2011 р. перевищували або майже відповідали інвестиціям на ПД. Для Хорватії насамперед це пов'язано із адаптацією щодо вимог до якості НПС країн ЄС, а у Словенії та Литви – із інтеграцією до ЄС.

Аналізуючи капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону НПС, необхідно зауважити, що як держава, так і підприємства переважно фінансують заходи щодо охорони НПС через статті витрат, які відносяться до поточних, тобто заходи з реабілітації та збереження споруд, а не заходи щодо зниження кількості джерел забруднення НПС. Такі показники відповідають рівням витрат на ПД у розвинених країнах, де основний масив „традиційних" екологічних проблем уже вирішено, що не можна сказати про Україну. Порівнянно із середнім рівнем витрат у країнах Центральної Європи на піку їх зусиль з вирішення проблем минулого забруднення, рівень витрат в Україні відносно невеликий. Наприклад, у Чехії в середині 1990-х років було інвестовано в середньому 2,2 % ВВП у вирішення екологічних проблем [131]. А загальний обсяг інвестицій в охорону довкілля у Польщі в 1999 році становив приблизно 2,2 млрд доларів США проти 124 млн доларів США в Україні та 53 млн доларів США в Білорусії [132].

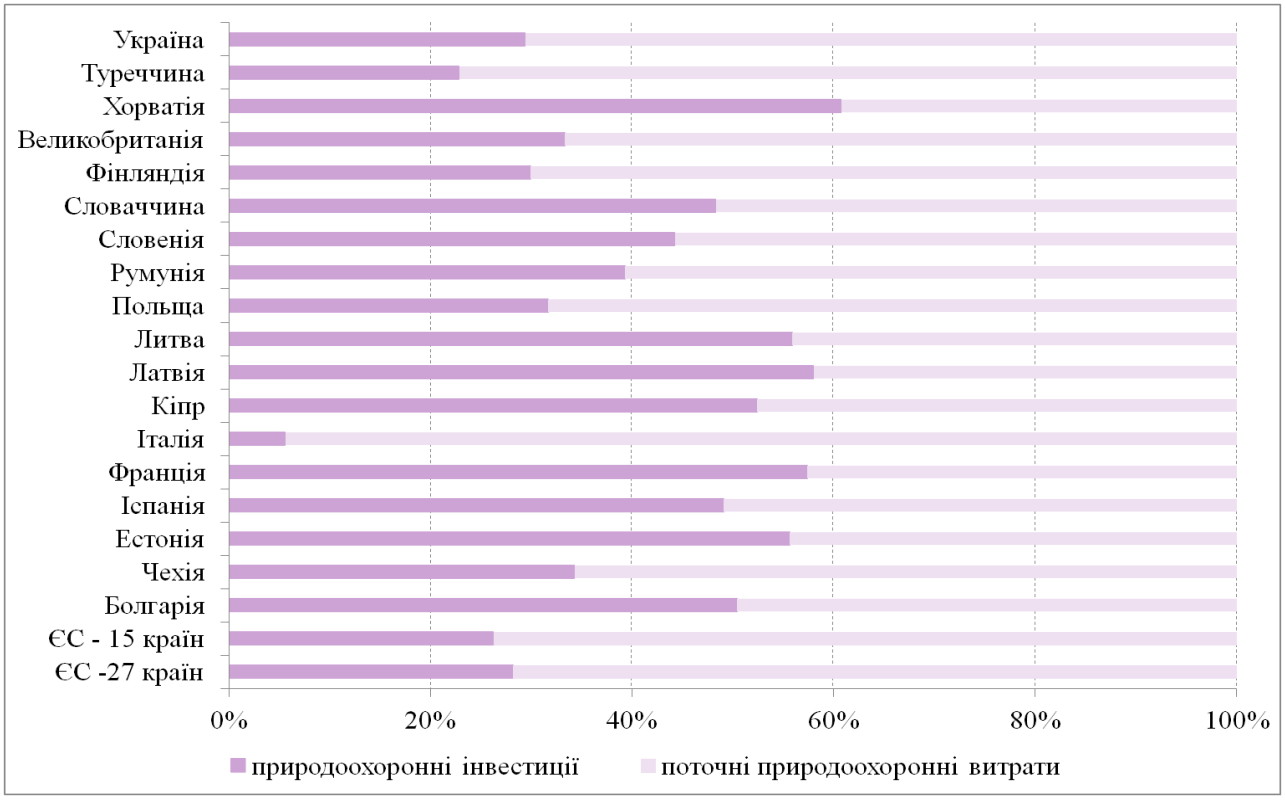

Рис. 2.27. Структура витрат на ПД (інвестиції, поточні витрати) у європейських країнах та Україні, середнє значення за 2007–2011 рр., % до ВВП.*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Євростату [106].*

На нашу думку, в Україні на сьогодні важливим є нарощування саме природоохоронних інвестицій (особливо в технології, інтегровані у виробничий процес) тому, що для країни є характерним високий рівень зносу основних фондів природоохоронного призначення, а в структурі ФПД найбільша частка припадає саме на поточні природоохоронні витрати. Так, на кінець 2007 року в Україні 52,6 % основних фондів відпрацювали свій ресурс і потребували заміни, а середня зношеність основних фондів за останнє десятиліття досягла рівня 46,9% (тоді як середній рівень зношеності основних фондів у розвинених країнах не перевищує 40 %) [81 с. 255].

Відповідно до [123, 133] інвестиційні витрати на ПД включають:

– інвестиції в інтегровані технології (investments in integrated technology) – запобігання забруднення або зниження забруднення внаслідок інвестицій у зміни технологічного процесу, що робить виробництво більш екологічно чистим і безпечним;

– інвестиції в очищення (the end-of-pipe investments) – інвестиції у технології, які не впливають на сам процес виробництва (виробництво може бути здійснено без таких інвестицій), але вони зменшують забруднення, що утворюються у процесі виробництва. Тобто інвестиції в природоохоронне обладнання, яке встановлюється для скорочення потрапляння утворених забруднюючих речовин у НПС.

Рівень інвестиційних витрат на ПД, спрямованих у скорочення або запобігання забруднення НПС, залежить від управлінських рішень на рівні як країни, так і підприємств щодо підтримки впровадження технологій, які запобігають забрудненню або підтримки впровадження технологій які скорочують забруднення НПС. Зрозуміло, що інтегровані технології є більш дорогими порівняно із технологіями „на кінці труби". Тому найчастіше рішення можуть прийматися на перевагу останніх. Для порівняння проаналізуємо інвестиційні витрати на ПД в Україні та країнах ЄС, які призводять до запобігання забруднення НПС у % до загальних інвестиційних витрат (див. рис. 2.28).

Отже, як бачимо, серед лідерів у нарощуванні інвестицій у чисті технології є такі країни, як Латвія, Німеччина, Великобританія, Швеція, Румунія, Чехія. У цих країнах інвестиції у запобігання забрудненню НПС значно перевищують інвестиції у скорочення забруднення НПС. Так, у Латвії з 2007 р. по 2010 р. спостерігається швидке нарощування інвестицій у чисті технології. Їх обсяг у 2008–2010 рр. перевищував майже у 3 раза інвестиційні витрати у скорочення забруднення НПС.

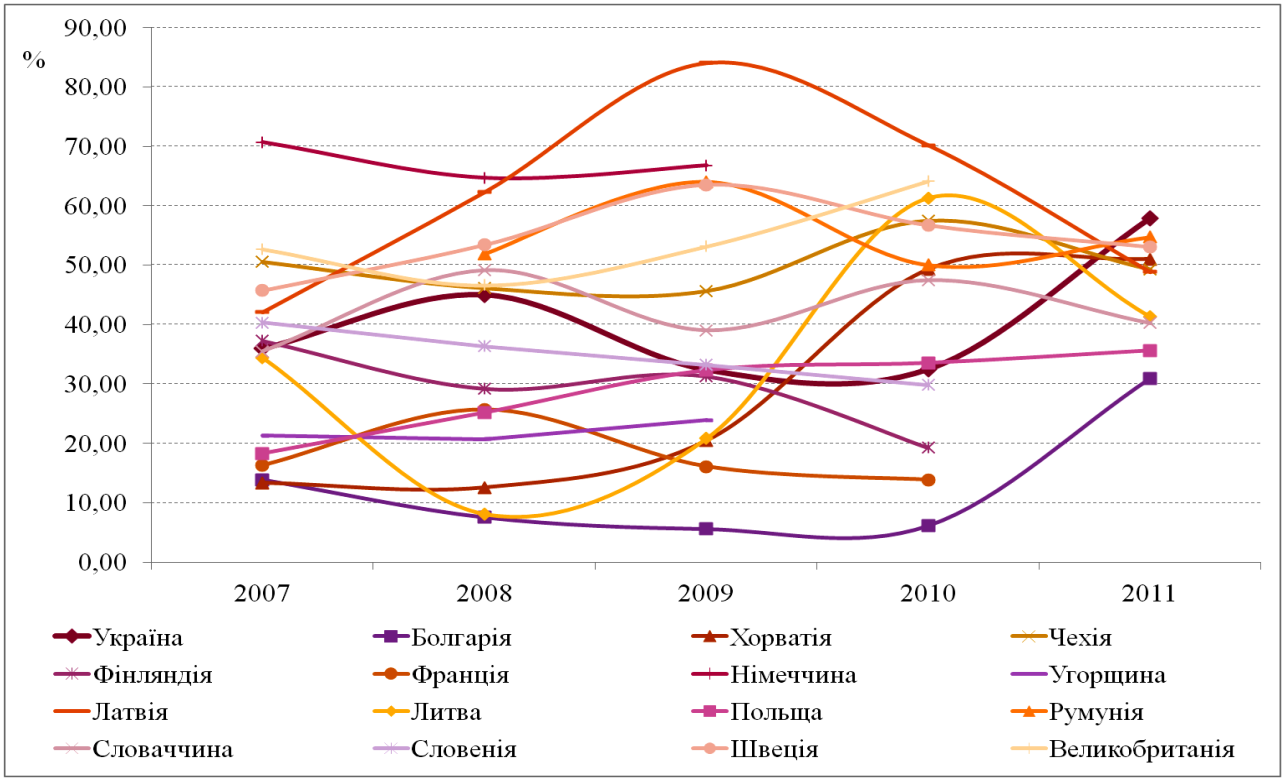

Рис. 2.28. Динаміка інвестиційних витрат на ПД в Україні та країнах ЄС, які призводять до запобігання забруднення НПС, % до загальних інвестиційних витрат.*

**Джерело: побудовано автором за даними [87, 106, 130].*

У 2011 р. перевищення було у 2 раза. На нашу думку, саме цей факт підтверджує і показник індексу якості НПС, про який було зазначено вище. У Німеччині інвестиції у запобігання забруднення перевищують інвестиції у скорочення забруднення НПС від 1,7 до 2,14 раза, у Великобританії від 1,1 до 1,9 разів, у Швеції від 1,1 до 1,2 раза, у Румунії від 1,1 до 1,8 раза, у Чехії від 1,2 до 1,7 раза відповідно.

Поступово нарощують інвестиції у чисті технології такі країни, як Польща (від 18,2 % у 2007 р. до 35,6 % у 2011 р.), Хорватія (від 13,36 % у 2007 р. до 51,04 у 2011 р.), Україна (від 35,92 % у 2007 р. до 57, 93 % у 2011 р.). Різке зростання спостерігалось у таких країнах як Словаччина (від 35,5 % у 2007 р. до 40,22 % у 2011 р.) Литва (від 34,4), Болгарія (від 7,56 % у 2008 р. до 30,93 % у 2011 р.). А у таких раїнах, як Фінляндія, Франція, Словенія, відбувається поступовий спад через те, що чисті технології були профінансовані у попередні роки [106].

Така позитивна тенденція у зміні напрямів капітальних інвестицій із скорочення забруднення до запобігання забрудненню НПС є наслідком

підвищеної уваги та розуміння важливості на рівні як країни, так і підприємств щодо екологічно чистих технологій через їх вплив на покращання якості НПС [134]. Також, на нашу думку, доцільно наголосити, що в Україні такі серйозні зміни відбулися через нарощування капітальних інвестицій порівняно із поточними витратами. Зростання в Україні капітальних інвестицій у 2011 р. порівняно із 2009 р. та 2010 р. майже у 2 раза надало можливість інвестувати у чисті технології на 2 753,6 млн грн більше.

Отже, підсумовуючи результати порівняльного аналізу ФПД України та країн ЄС, можна зробити висновок, що в Україні ФПД як на державному, так і недержавному рівні значно відрізняється за обсягами і за їх структурою. Проведений аналіз дозволив виявити, що ФПД на державному рівні в Україні не є пріоритетною серед інших галузей. Це також підтверджує той факт, що значення Фонду охорони НПС як основного фінансового інструменту для ФПД на загальнонаціональному рівні значно занижене через неефективне управління його фінансовими ресурсами. Але нами також було виявлено і позитивні тенденції на рівні недержавного ФПД. Його обсяг у порівнянні із європейськими країнами є найбільшим. Також недержавне фінансування ФПД у структурі за основними компонентами охорони НПС майже збігається із європейськими країнами. Але у загальному підсумку ФПД на одного жителя в Україні є зовсім незначим. Тому, на нашу думку, особливу увагу потрібно приділити ФПД на державному рівні, оскільки саме на цьому рівні було виявлено, що Україна має найбільший потенціал для покращання.

Висновки до розділу 2

Дослідження сучасного стану ФПД дозволило встановити наступне:

1. Для аналізу динаміки і структури фінансових надходжень для ФПД класифіковані нами за їх функціональною ознакою та поділені на групи, що дало можливість з’ясувати, наскільки кожна група фінансових надходжень виконує

свої функції, а саме: екологічний податок, ресурсні збори і платежі – фіскальну функцію; штрафи та кошти від компенсації екологічних збитків – компенсаційну функцію; кошти від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів – фінансування заходів зі зниження емісії парникових газів.

2. На державному рівні відбувається нарощування як реальних, так і потенційних джерел фінансових надходжень для ФПД, а також виявлено процеси активізації фіскальної функції нинішньої системи екологічного оподаткування, але, порівняно із європейськими країнами, вони все ще мають нереалізований фіскальний потенціал. Також компенсаційна функція майже не виконується, оскільки штрафні санкції мають мізерні значення, а через складний процес виділення коштів від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів для реалізації відповідних проектів фінансування заходів зі зниження емісії парникових газів у 2011 р взагалі не здійснювалось. Міжнародна технічна допомога виявилася вагомим джерелом фінансових надходжень для ФПД, але, оскільки в Україні середньострокове планування бюджету, як головної умови країн-донорів, перебуває на початковому етапі, тому не повною мірою виконує свою функцію. Крім того, було виявлено зовсім нереалізоване джерело фінансових надходжень, яким могло б стати екологічне страхування. Через відсутність законодавчо закріплених норм із державного бюджету на ліквідацію аварій витрачаються чималі фінансові ресурси, частину яких могли б покрити страхові компанії.

3. Аналіз фінансових надходжень для ФПД на недержавному рівні довів, що саме нерозподілений прибуток підприємств є основним і чи неєдиним джерелом ФПД на цьому рівні. Усі інші фінансові надходження, які могли б бути використані для ФПД, не знайшли своєї реалізації. Так, амортизаційні відрахування, банківські кредити, бюджетна фінансова підтримка, прямі іноземні інвестиції, а тим більше фінансовий ринок або лізингові компанії

залишаються недостатньо реалізованими як фінансові надходження для ФПД на недержавному рівні.

4. Під час дослідження була визначена виключна роль саме державного ФПД на сучасному етапі розвитку країни. У зв'язку з цим нами було проаналізовано ефективність державного ФПД та з'ясовано, що протягом досить тривалого періоду систематично відбуваються порушення Бюджетного законодавства стосовно планування фінансових надходжень від сплати екологічного податку, за рахунок якого формується Фонд охорони НПС. Саме відсутність точної та достовірної інформації щодо фінансових ресурсів, які будуть спрямовані на ПД, призводить до неефективних управлінських рішень і незаконного, у тому числі нецільового використання бюджетних коштів. Крім того, було з'ясовано, що ФПД на рівні держави здійснюється на основі бюджетних програм, методика оцінки ефективності яких донині залишається недосконалою.

5. Визначено, під час проведення оцінки ефективності бюджетних програм Міністерство екології та природних ресурсів України використовує показники затрат, показники продукту, показники ефективності та показники якості. Незважаючи на те що ПД має особливості фінансування, серед яких, крім інших, було доведено, що ФПД орієнтоване на економічний, екологічний та соціальний ефекти, показники екологічної та соціальної ефективності при оцінці ефективності зовсім не використовують.

6. Доведено, що ФПД впливає на якість НПС і рівень захворюваності населення в країні. Запропоновано закріпити показники екологічної та соціальної ефективності як обов'язкові при оцінці ефективності бюджетних програм, через які здійснюється ФПД.

7. Порівняльний аналізі ФПД в Україні та країнах ЄС надав можливість виявити нереалізований потенціал на рівні держави, а саме фонд охорони НПС, за умови вдосконалення його роботи від планування фінансових надходжень до відбору природоохоронних проектів для фінансування, моніторингу та оцінки

ефективності їх реалізації. Удосконалення у цьому напрямі дозволить зміцнити фінансовий потенціал Фонду охорони НПС та стати вагомим фінансовим інструментом для реалізації ПД як на державному, так і міжнародному рівні.

Основні наукові результати по розділу 2 опубліковані в працях автора [78, 105, 135, 136, 200, 201].

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТВ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні засади формування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони навколишнього природного середовища України

Концептуальні засади формування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони НПС України ґрунтуються на визнанні пріоритетності природоохоронної діяльності серед інших і забезпеченні екологобезпечного і сприятливого для суспільства загальноєвропейського простору.

Під час аналізу сучасного стану ФПД було виявлено ряд проблем, які перешкоджають виконувати зобов'язання держави в природоохоронній сфері, а саме: відсутність ефективного середньострокового бюджетного планування витрат на природоохоронну діяльність, що стримує рівень матеріальної технічної допомоги донорів, яка набуває все більшого значення в умовах обмежених бюджетних ресурсів; розпорошеність джерел ФПД і фінансових ресурсів, що надходять до них; нереалізований фіскальний потенціал як реальних, так і потенційних джерел фінансових надходжень для державного фінансування природоохоронної діяльності порівняно із європейськими країнами, в яких експлуатація природних ресурсів є менш інтенсивною ніж в Україні; незначний розмір штрафних санкцій за порушення природоохоронного законодавства, встановлений у країні, не дозволяє їм виконувати основну функцію – компенсаційну, та попередження правопорушень; через нецільове використання, складну бюрократичну процедуру, повільну реалізацію проектів і затримки із погодженням як проектів, так і напрямів фінансування кошти від продажу частини встановленої кількості викидів парникових газів, як джерело фінансових надходжень, реалізовані не повністю; нерозвинений фінансовий

ринок, незначний рівень прямих іноземних інвестицій, не створені амортизаційні природоохоронні фонди значно обмежують обсяги фінансування природоохоронної діяльності на недержавному рівні тощо.

Систематизація джерел фінансування та фінансових надходжень до них, а також порівняльний аналіз ФПД в Україні та розвинених країнах ЄС дали можливість визначити, що акумулювання відповідних коштів на природоохоронну діяльність дозволяє ефективно здійснювати програму з поліпшення екологічної ситуації. Враховуючи той факт, що в Україні з 1991 р. створено фонд охорони НПС, який є джерелом ФПД, як на державному так і недержавному рівні (гранти, механізм здешевлення кредитів комерційних банків), пропонуємо розглядати його як інституційну форму у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Метою фонду є ФПД і заходів, пов’язаних з раціональним використанням і збереженням природних ресурсів [123]. Неналежне управління фондом через відсутність чіткої управлінської та організаційної структури, неефективне планування витрат фонду через щорічний перерозподіл дохідної частини між різними рівнями бюджету, неузгодженість конкретних цілей та очікуваних показників ефективності із природоохоронними пріоритетами фонду на всіх рівнях його функціонування тощо призводять до низької екологічної, економічної і соціальної ефективності фонду охорони НПС.

Тому, функціонування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони НПС дозволить перетворити фонд охорони НПС з „рядка в бюджеті” (примітка автора) в визнаного у всьому світі потенційного партнера для іноземних джерел природоохоронних інвестицій [129, с. 10], а також забезпечить об’єктоспрямоване ФПД.

Виходячи з логіки нашого дослідженн, зауважимо, що відповідно до класифікації ПД, а саме рівня її здійснення, нами було виділено макро- і мікрорівні. До ПД на макрорівні віднесено міжнародну, державну, регіональну, місцеву, а на мікрорівні – підприємств і домогосподарств. Але побудови

фінансово-орієнтованої моделі фонду необхідно на макрорівні виокрмити регіональну і місцеву ПД на мезо- і локальний рівні (рис. 3.1).

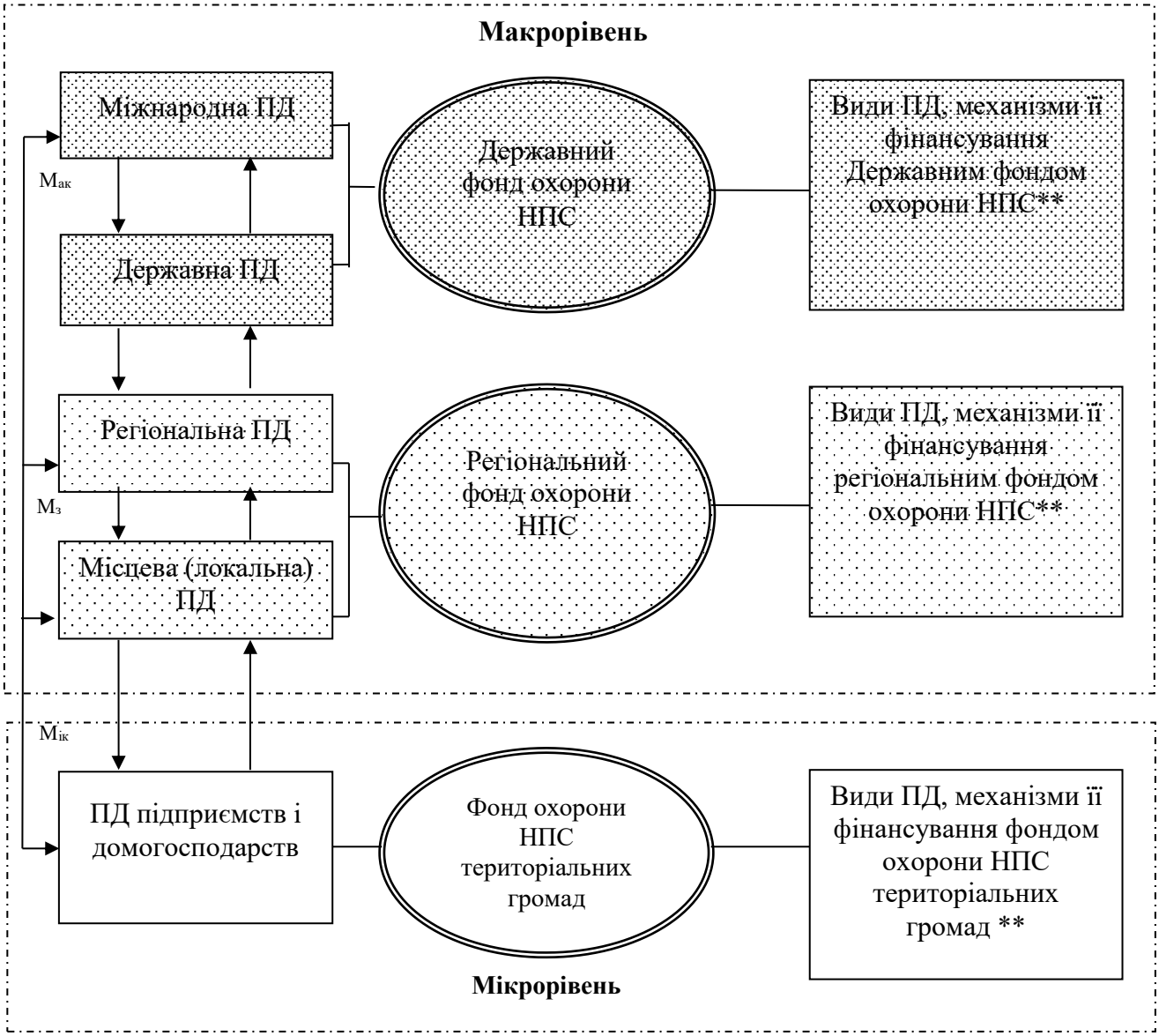

Рис. 3.1. Фінансово-орієнтована модель фонду охорони НПС*

**Джерело: побудовано автором.*

*** Види ПД фонду охорони НПС відповідного рівня, наведені у Додатку П.*

Заначене дозволить розмежувати і конкретизувати приорітери фонду, його природоохоронні цілі та очікувані результати, які повинні бути досягнені. Також це пов'язано із питанням фінансової децентралізації, що полягає у процесі розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідн за їх використання між центральними та місцевими (муніципальними) органами управління.

На думку окремих фахівців, головним завданням у цьому аспекті є розмежування бюджетів: державного і місцевого (муніципального), де останній мав би повні гаранти самостійності. Фінансова децентралізація

передбачає не лише перегляд структури податків та упорядкування видаткових повноважень, а й трансформацію ролі та місця органів управління в економіці. Власне фінансова децентралізація має політичні, економічні й інституційні аспекти міжбюджетних відносин і охоплює широкі сфери функціонування – від ефективності діяльності до удосконалення механізмів розподілу коштів і підтримки системи соціального страхування [78, с. 84–85].

Формування фонду охорони НПС на рівні держави та регіону є першим і другим рівнем. Для кожного з цих рівнів є свої визначені функції та завдання розв'язання важливих природоохоронних проблем. Третім, базовим рівнем виступає фонд охорони НПС територіальної громади. На цьому рівні важливими постають питання утримання відповідних рекреаційних територій, управління твердими побутовими та промисловими відходами, стоками, проведення заходів місцевого рівня, що поліпшують екологічну ситуацію в межах територіальної одиниці.

Для удосконалення фонду охорони НПС доцільно використати засади теорії управління з позиції системного підходу. Методологія теорії управління дозволить спроектувати оптимальну організаційну та управлінську структури фонду, надасть можливість сформувати сучасні підходи до прийняття управлінських рішень щодо ФПД, створити ефективну систему контролю, запровадити новітні методи управління тощо. Системний підхід дозволяє розглядати фонд охорони НПС не просто як набір окремих частин, а як сукупність елементів, пов'язаних між собою і злагоджено діючих для досягнення певної мети, що може бути динамічною, пристосовуватися до зовнішніх умов, прагнути до самозбереження, зазнавати еволюційних змін, реалізувати взаємозв'язки через потоки інформації [137, 12]. Отже, застосування системного підходу надасть можливість встановити зв'язки між суб'єктом і об'єктом управління, інформаційні потоки між ними та визначити мету фонду охорони НПС.

Відсутність організаційної та управлінської структур фонду охорони НПС актуалізує її проектування з метою встановлення ієрархічних зв'язків,

отримання очікуваного протікання процесу, досягнення встановлених цілей тощо. Для створення оптимальної організаційної структури фонду охорони НПС пропонуємо використати метод аналогії, який часто застосовують при дослідженні систем управління. До основних типів висновків за аналогією відносять аналогії за властивостями і аналогії за відносинами. Аналогії за властивостями характеризуються перенесенням певної властивості на прототип і перенесенням взагалі будь-якої властивості. Аналогії за відносинами охоплюють найбільш суттєві в практиці наукових досліджень форми аналогій, які більш різноманітні ніж форми аналогії за властивостями. Як основні форми аналогії відносин використовують функціональну та структурну, які розглядають як основний логічний апарат для конструювання, проектування та дослідження систем управління. Вихідним об’єктом служать стандартні системи управління і системи управління, що застосовують в успішних компаніях. Наприклад, у структурній моделі системи управління використовують одні й ті самі категорії теорії систем: підсистема, елемент, зв’язок. Для забезпечення результативності методу аналогії конструювання системи управління застосовують, як інтерактивний, також процес розв’язання дилем і компромісів. Мета його полягає у визначенні схожих або відповідність ознак розроблюваної системи управління еталонному об’єкту [138, с. 143].

Отже, оскільки системи часто є схожими, і розуміння їхньої поведінки однакове, тому вважаємо найбільш дієвим той, що дозволить змінити їх на тому чи іншому рівні [137, с. 3], беручи водночас за за еталон кращий міжнародний досвід управління фондами охорони НПС [139]. Спроектуємо оптимальну організаційну (рис. 3.2) і управлінську структури фонду охорони НПС України.

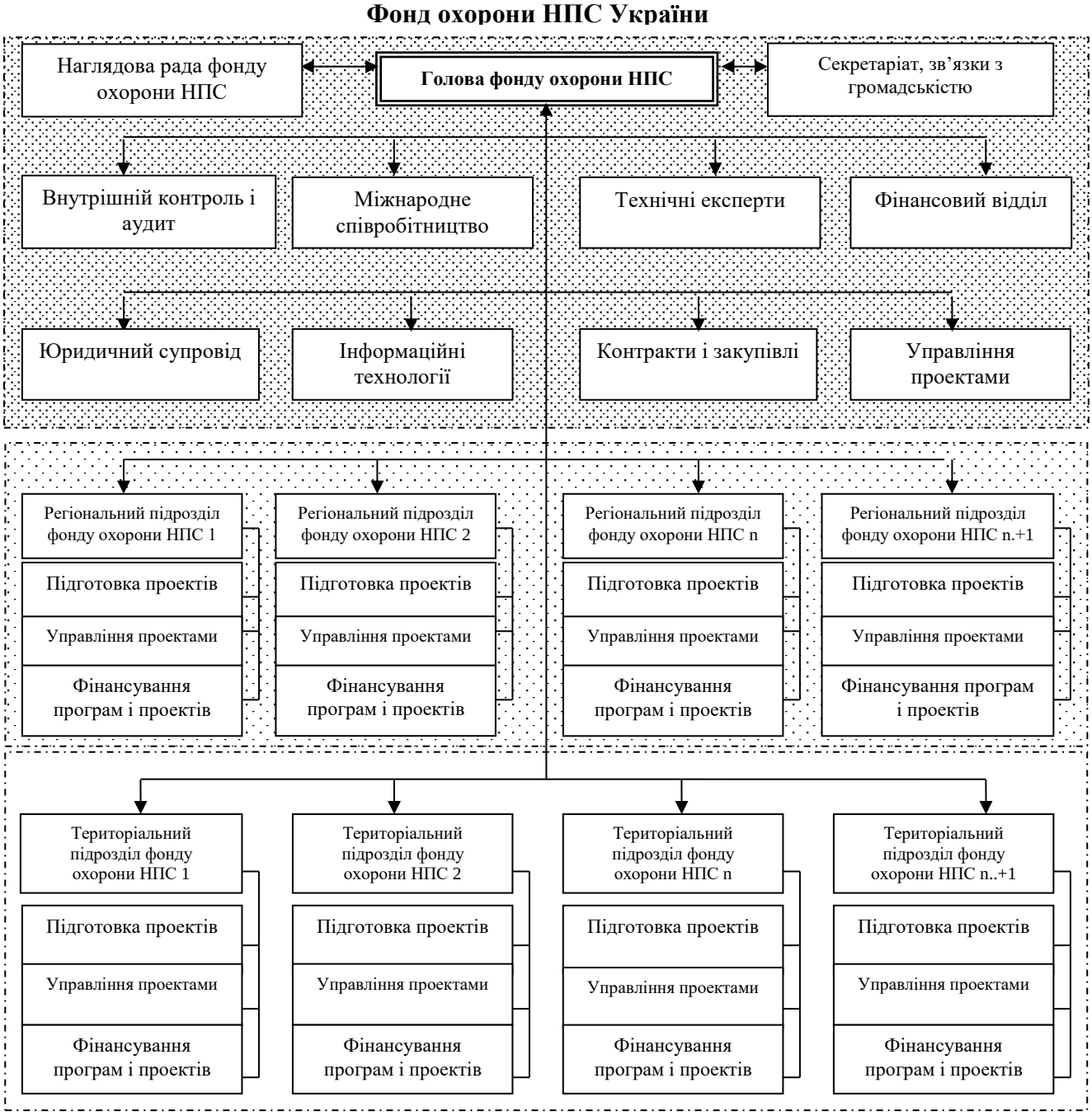

Рис. 3.2. Організаційна структура фонду охорони НПС за дивізіональним підходом*.

**Джерело: побудовано автором.*

Дивізіональний підхід до формування організаційної структури фонду охорони НПС дозволяє існуючу систему багаточисельних фондів охорони НПС на державному і місцевих рівнях трансформувати у єдину організаційну структуру. Аргументом щодо цього є багатопрофільність фонду і його регіональне розташування, а також сукупність переваг дивізіонального підходу: чітке розмежування відповідальності, висока гнучкість і адаптивність системи,

висока самостійність структурних одиниць, розвантаження вищого менеджера, простота комунікаційних мереж, кадрова автономія, висока мотивація тощо [140].

Так само за дивізіональної форми управління структура будується не за функціональною ознакою, а за результатом діяльності (виробництвом товарів чи послуг), тоб-то ця форма поєднана з програмно-цільовою [141] і проектною формами, що і забезпечує об'єктоспрямоване ФПД. Відповідно програмно-цільове управління забезпечить концентрацію фінансових ресурсів для реалізації екологічних програм, а проектне – планування, організацію і управління ними. Тільки такий комплексний підхід гарантує ефективне функціонування фонду охорони НПС.

Відповідно до організаційної структури фонду охорони НПС, а також враховуючи той факт, що фінансування з фонду, крім Міністерства екології та природних ресурсів, отримують й інші міністерства, пропонуємо таку його управлінську структуру. Головним органом управління фонду повинна бути Наглядова рада, до складу якої входять: представник Міністерства екології та природних ресурсів, Міністерства фінансів, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства енергетики та вугільної промисловості, представник Верховної Ради і експерт з питань охорони НПС. Також, на нашу думку, до Наглядової ради повинні входити представники країн-донорів, оскільки ми пропонуємо ОДР зараховувати до фонду. Отже, за допомогою системи управління активізується рух капіталу у тому напрямі, якому він найбільш активно починає відтворюватися та створювати передумови для покращання якості НПС.

Зрозуміло, що процес функціонування фонду охорони НПС, відповідно до спроектованої організаційної та управлінської структур, вимагає впровадження сучасної системи менеджменту, яка забезпечить контроль якості послуг фонду. Потенційні вигоди від впровадження системи менеджменту за умови дотримання фондом відповідних вимог[17] включають: 1) відкритий доступ до

[17] Міжнародні стандарти, які описують вимоги до системи менеджменту якості (ISO 9000).

звітності; 2) гарантію, що система менеджменту якості застосовується належним чином; 3) впевненість, що фонд має систему управління, яка забезпечує ефективну і послідовну обробку заявок на фінансування; 4) гарантія, що методи роботи, які застосовує фонд, доступні для перевірки, є справедливими і відповідають правовим його повноваженням, правилам управління та операційним критеріям; 5) послідовність підходів і дій в усіх структурах організації, що створює міцний фундамент для планування будь-яких майбутніх змін або розширень фонду та управління ними; 6) створення основи для раціоналізації діяльності, підготовки нового персоналу, аудиту та впровадження нових методів роботи; 7) визнання і підтвердження того, що фонд є „належним чином керованою організацією" [139].

Формування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони НПС дозволяє впорядкувати механізми фінансування, які може використовувати фонд охорони НПС для ФПД (табл.. 3.1), а також види ПД відповідно до рівня її реалізації (Додаток П).

Таблиця 3.1.

Механізми фінансування ПД фонду охорони НПС та їх ризики*

Механізми ФПД фонду охорони НПС	**Ризики, пов'язані із ФПД фонду охорони НПС та управління ними**
1	2
Гранти	„Моральний ризик", пов'язаний із неекономним витрачанням коштів фонду. *Управління ризиком:* контроль і оцінка досягнутих результатів на кожному етапі реалізації державної цільової і регіональної екологічної програм і НПП;
Пільгове кредитування	Ризик неповернення кредиту. *Управління ризиком:* застава під пільговий кредит або поручитель;

Продовження таблиці 3.1.

1	2
Кредитні гарантії	Ризик спекулятивного завищення відсотків банку по кредиту. *Управління ризиком:* компетенція у сфері фінансових продуктів комерційних банкі на фінансовому ринку країни;
Інвестиції в акціонерний капітал, зарезервовані на природоохоронні цілі (екологічний капітал)	Ризик, пов'язаний із продажем акцій при виході з капіталу підприємства. *Управління ризиком:* професійні компетенції при розробці „стратегії виходу" і продажу акцій

**Джерело: [151].*

Отже, формування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони НПС дозволило визначити приорітетні напрями ПД і механізми фінансування фонду охорони НПС відповідно до рівня, спроектувати організаційну структуру фонду за дивізіональним підходом і запропонувати структуру управління ним. Чітко визначені цілі, завдання і компетенції, взаємозв'язок із державною екологічною і бюджетно-податкової політикою, а також зі стратегіями секторів тощо позитивно вплине на ефективність фонду охорони НПС, його роль у ФПД і покращення якості НПС. Вважаємо, що, крім організаційної і управлінської структур, не менш важливе удосконалення процесу фінансового планування витрат фонду охорони НПС на ПД. Тому далі зосередимо увагу саме на цьому.

3.2. Напрями удосконалення фінансового планування фонду охорони навколишнього природного середовища

Як було з'ясовано вище, низький рівень ефективності ФПД на державному рівні зумовлений не тільки відсутністю ефективної організаційнї структури управління фондом охорони НПС, а також незадовільним плануванням бюджетних витрат на ПД, відсутністю зв'язку між плануванням і бюджетуванням, неузгодженістю та непослідовністю державної екологічної політики на коротко- та середньострокову перспективу, слабким державним контролем за бюджетними витратами на ПД, недосконалою звітністю про результати фінансової діяльності, річними бюджетними рамками ФПД, які

несумісні із завданнями підтримки довгострокових природоохоронних програм, незадовільним рівенем розробленості природоохоронних програм, що фінансуються державою, не визначеними цільовими екологічними і соціальними показниками, яких необхідно досягнути після закінчення реалізації природоохоронної програми, відсутністю чітко визначених критеріїв оцінки ефективності програми під час її реалізації та після закінчення тощо.

Отже, зауважимо, в Україні бюджетне планування, у тому числі і бюджетних витрат на ПД, здійснюється на основі програмно-цільового методу (Performance Budgeting/Result-oriented Budget), яке має таки форми: власне програмно-цільовий бюджет (Performance Budget), система „планування – програмування – бюджетування" (Planning – Programming – Budgeting System), управління за цілями (Management by Objectives), планування бюджету з нуля (Zero-Based Budgeting).

На підставі вивченого міжнародного досвіду в управлінні державними витратами [142], а також Рекомендацій Ради ОЕСР за зразком кращої практики управління державними природоохоронними витратами [143], удосконалення бюджетного планування та ФПД пропонуємо здійснювати на засадах середньострокового планування бюджетних витрат (далі – СПБВ).

Дієвість СПБВ саме в природоохоронній сфері підтверджена успішним досвідом таких країн, як Австралії, Австрія, Бельгія, Італія, Чехія, Польща, Болгарія та ін. Особливістю цього виду бюджетного планування у природоохоронному секторі є те, що вона зумовлена міжгалузевим характером ПД і визначає потребу координації дій широкого кола установ державного сектору. Також стабільність і передбачуваність у доходах і необхідному рівні ФПД, яку забезпечує СПБВ, є позитивним аспектом для довгострокового характеру реалізації природоохоронних програм та інших заходів екологічної політики.

Потреба у СПБВ у сфері охорони НПС в Україні зумовлена тим, що найчастіше ФПД не досягає поставлених цілей через бюджетне планування, обмежене річним циклом. Ефективне ФПД вимагає, щонайменше,

середньострокового горизонту. За оцінками Світового банку [41, с. 10] потреба в інвестиціях у сферу охорони НПС для України становить від 1,5 до 3 млрд. дол.. США щорічно (без урахування інвестицій в енергетичні проекти та проекти водопостачання та водовідведення), що свідчить про об'єктивну потребу у фінансовій підтримці донорів. У свою чергу, донори надають підтримку за умови впровадження країною СПБВ.

Водночас зазначимо, що в Україні вже впроваджені елементи СПБВ на основі програм, а саме: програмно-цільове бюджетне планування, складання прогнозів основних макроекономічних показників на трирічний період, складання бюджету на основі програм, контроль і нагляд за державними витратами. У зв'язку з цим вважаємо, що удосконалення управління бюджетними витратами на ПД потрібно здійснювати через впровадження планування бюджетних витрат на середньострокову перспективу.

Метод СПБВ був розроблений Світовим банком для забезпечення зв'язку між рішеннями уряду та бюджетним плануванням на середньострокову перспективу, яке складається з: розподілу бюджетних фінансових ресурсів за принципом „зверху вниз"; оцінки поточних і середньострокових бюджетних витрат на діючі та нові заходи за принципом „знизу вверх"; процесу узгодження бюджетних витрат з наявними фінансовими ресурсами в контексті річного бюджетного циклу [144].

Бюджетні фінансові ресурси, що розподіляються за таким способом, фактично являють собою макроекономічну модель для визначення цілей фіскальної політики та оцінки доходів і витрат, у тому числі за фінансовими зобов'язаннями уряду. Щоб доповнити цю макроекономічну модель, галузеві міністерства залучають до аналізу „знизу вгору", який починається з вивчення політики та діяльності галузі з метою оптимізації міжгалузевих асигнувань. Загальновизнані критерії ефективного СПБВ подано в додатку Н.

Оскільки СПБВ – це не фіксований багаторічний бюджет, а гнучка система, яка забезпечує середньострокову перспективу, необхідну для складання якісного та ефективного річного бюджету, її спроможність

визначається здатністю уряду оцінювати ресурси, доступні державному сектору протягом декількох років, як правило, в рамках середньострокової макроекономічної та податкової і бюджетної політики [145]. Гнучкість СПБВ полягає у тому, що верхню межу витрат для галузевого міністерства встановлюють лише на поточний рік. Разом з тим прогнозна верхня межа витрат галузевих міністерств на наступні роки також повинна бути обґрунтована та розрахована на основі даних відповідних державних цільових програм, і врахована у наступному році СПБВ. У протилежному випадку галузеві міністерства не зможуть отримати вигоду від передбачуваності, яку забезпечує СПБВ. Іншими словами, план на наступний за поточним періодом повинний складатися не з нуля, а базуватися на тих показниках, що були заплановані для нього в первинному плані.

Завдання СПБВ для галузевих міністерств полягає в тому, щоб забезпечити планування витрат виходячи з обґрунтованих припущень про наявні фінансові ресурси, а для уряду – зберегти гнучкість і корегувати бюджет із урахуванням зміни політики. СПБВ може реалізовуватися через [146]:

– традиційне планування на фінансовий строк – фінансування всіх основних програм планується на фіксований строк (як правило, на 5 років). Основною проблемою такого планування було те, що плани витрат ставили без обмежень доходів, тому вони, як правило, були нереалістичними;

– прогнозування економічної структури видатків – складання прогнозів сукупних витрат за економічними категоріями (прогнозування економічної структури видатків);

– прогнозування економічної та функціональної структури видатків – прогнозування сукупних витрат для кожного міністерства і відомства (прогнозування функціональної структури видатків);

– середньострокову програму бюджетних витрат – найсучасніший вид середньострокового бюджетного планування, складається на основі програм, які реалізовуються або повинні бути реалізовані галузевим міністерством.

Традиційна практика бюджетного планування передбачає формування бюджету на один рік. При СПБВ річний порядок планування змінюється на ковзне або періодичне планування. Результатом ковзного СПБВ є ковзна програма, яка складається під час щорічної підготовки бюджету або кожні два роки. Періодичну програму складають у тому випадку, коли цикли СПБВ йдуть один за одним, тому періодичну програму складають на початку періоду, до якого вона відноситься та діє до завершення цього періоду. Строк дії як ковзної так і періодичної програми може становити від двох до п’яти років, включаючи наступний фінансовий рік. Також кожна з названих програм може переглядатися та коригуватися у середині строку дії.

Відповідно до Методики Світового банку [144], логічна послідовність процесу середньострокового бюджетного планування складається з таких етапів:

– оцінка наявних ресурсів з урахуванням макроекономічних тенденцій, на основі якої здійснюється розробка різних варіантів середньострокового прогнозування доходів і вибір найкращого сценарію;

– аналіз бюджетної політики минулого періоду;

– визначення цілей та здійснення стратегічного планування на наступний бюджетний період;

– визначення потреби у фінансових ресурсах та оцінка наявних ресурсів, тобто надходжень до бюджету з усіх передбачених законодавством джерел;

– виконання бюджету відповідно до затверджених планових показників;

– здійснення постійного моніторингу виконання бюджету та контролю за відповідністю фактичних показників плановим;

– проведення оцінки та аудиту ефективності.

Розглянемо напрями удосконалення ФПД в Україні на засадах СПБВ. Відповідно до Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, середньострокове бюджетне планування – це визначення головними розпорядниками бюджетних коштів на підставі Програми діяльності Кабінету Міністрів України плану своєї діяльності на середньостроковий період

та обсягу необхідних коштів для досягнення поставлених цілей у середньостроковій перспективі. Упровадження середньострокового бюджетного планування надасть учасникам бюджетного процесу можливість узгодити свої стратегічні плани діяльності з наявними бюджетними коштами як у рамках підготовки проекту бюджету на відповідний рік, так і на наступні періоди, що сприятиме переходу до формування довгострокової бюджетної політики [147].

Міжнародна практика підтверджує, що СПБВ сприяє консолідації джерел доходів і забезпечує більш чітку і повну картину надходжень для ФПД у середньостроковий період. Саме тому вважаємо доцільно закріпити ресурсні збори та платежі за використання та транспортування природних ресурсів, які сплачують суб'єкти господарювання на території України, та кошти від міжнародної технічної допомоги на екологічні цілі як джерело фінансових надходжень саме до фонду охорони НПС [41].

Консолідуючи всі фінансові надходження для ФПД у фонді охорони НПС, можна вирішити проблему їх розпорошеності, що значно полегшить завдання складання фінансового прогнозу і середньострокового фінансового плану. Забезпечивши цільове використання коштів фонду охорони НПС, можна розраховувати на вирішення багатьох екологічних проблем. Крім того, досвід постсоціалістичних країн також підтверджує, що головним структурним фінансовим елементом у природоохоронній сфері виступають саме фонди охорони НПС[148, с. 96–103].

Також консолідація фонду охорони НПС на державному, регіональному і місцевому рівнях у єдине джерело ФПД дозволить уникнути розпорошення державних коштів. Чітка система контролю і відповідальності, забезпечення автоматизованою системою управління фінансовими ресурсами на основі СПБВ на ПД дозволить підвищити ефективність їх реалізації.

Так само важливим структурним елементом у концентрації фінансових ресурсів для ФПД є створення та практичне втілення різних екологічних програм, як державних так і недержавних, які отримують державну фінансову

підтримку. Механізм ФПД з фонду охорони НПС полягає в тому, що кошти використовують у рамках бюджетних програм (короткострокова і має оперативні цілі), згідно з кошторисами доходів і витрат, що затверджуються Міністерством екології та природних ресурсів за погодженням з Міністерством фінансів. Фінансову підтримку фонду охорони НПС отримують державні та недержавні юридичні особи, що подають заявку на реалізацію Державних цільових екологічних програм (далі – ДЦЕП), а також недержавних природоохоронних проектів (далі – НПП). Фонд охорони НПС може фінансувати місцеві та регіональні екологічні програми на умовах пайової участі заявників. Але для того щоб ДЦЕП і НПП стали надійним підґрунтям для складання плану бюджетних витрат на ПД на середньострокову перспективу, насамперед необхідно усунути окремі недоліки, пов’язані із їх розробкою та реалізацією.

Серед основних недоліків можна виділити такі:

– нові ДЦЕП повторюють ті, що були раніше (наприклад, державна цільова програми „Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води” на 1997–2000 рр. і прогноз до 2010 р. та Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 р.), тому кожного року виникає одна й та сама діяльність;

– відсутні чіткі та вимірювані природоохоронні цілі, не узгоджені показники результативності на весь період виконання багаторічних програм, як правило, відсутня фінансова стратегія реалізації програм;

– надто неефективна система відбору НПП, які фінансуються з бюджету, відсутній рейтинг пріоритетності цих проектів;

– недосконала методика оцінки результативність ДЦЕП і НПП, які отримують підтримку за рахунок державних фінансових ресурсів, а також відсутня система проміжного та кінцевого моніторингу їх виконання тощо.

На нашу думку, найближчим часом необхідно вирішити проблему з недосконалою розробкою екологічних програм, їх відбором для фінансування та

оцінкою ефективності, оскільки саме цей процес є невід'ємною частиною надійного та ефективного управління державними витратами на ПД. Усунення недоліків при розробці та удосконаленні методики оцінки, відбору та моніторингу ДЦЕП, а також НПП надасть можливість Міністерству екології та природних ресурсів сформувати ефективну програму бюджетних витрат на ПД як на середньострокову перспективу, так і на період річного бюджетного циклу.

Так, ДЦЕП повинна являти собою всю комплексну систему взаємопов'язаних природоохоронних проектів і заходів, спрямованих на вирішення питань, пов'язаних з екологічною безпекою країни, та передбачати такі складові, як пріоритети в галузі охорони НПС та законодавчі ініціативи, наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки, зміцнення ресурсного потенціалу, а також природоохоронні інвестиції [41, с 57]. На жаль, в нашій країні на сьогодні недосконаліть розробки та реалізації, а також оцінки результативності ДЦЕП не дозволяє використовувати їх як головний інструмент, завдяки якому виникає можливість переводити програму бюджетних витрат на ПД на середньострокову перспективу у ефективний річний план бюджетних витрат на ПД (бюджетні програми).

Крім того, проблема відбору та рейтингування за пріоритетністю НПП для фінансування з фонду охорони НПС призводить до того, що кошти фонду витрачаються неефективно. На основі [149; 150; 151] та з метою вдосконалення процесу відбору та рейтингування НПП пропонуємо основні критерії, а також їх характеристику, якими доцільно доповнити існуючу методику відбору і попередньої оцінки природоохоронних заходів і використовувати Міністерству екології та природних ресурсів при прийнятті рішення щодо їх фінансування з фонду охорони НПС (табл. 3.2).

Ефективність є найважливішим елементом співвідношення ціни та якості на державному рівні. Товари та послуги можуть надаватися економічно і раціонально, але якщо не будуть забезпечені очікувані результати, то ресурси будуть розтрачені даремно. Поняття „ефективність" також застосовують для опису співвідношення між товарами і послугами, виробленими в рамках

програми або того чи іншого виду діяльності, і витраченими для цього ресурсами. У такому випадку ефективність вимірюється витратами на одиницю продукції [151].

Таблиця 3.2

Основні критерії для відбору та рейтингування ДЦЕП і НПП при фінансуванні їх з фонду охорони НПС*

Критерій	**Характеристика критерія відповідно до діючої методики**	**Характеристика критерія для доповнення діючої методики**
1	2	3
Критерії (обмеження) прийнятності для розгляду як НПП, так і бенефіціантів	Критерії (обмеження) прийнятності для розгляду НПП: 1) наявність позитивного екологічного висновку відповідного територіального органу Міністерства екології та природних ресурсів; 2) відповідають меті фонду охорони НПС (попередження, усунення чи зменшення забруднення); 3) покриття інвестиційних витрат та капітальний ремонт; 4) фінансування природоохоронних заходів, що мають бути здійснені після подання запиту	Критерії (обмеження) прийнятності для розгляду НПП: 1) інвестиційні, спрямовані на будівництво та/або модернізацію; 2) виконуються на території, яка включена до ДЦЕП; 3) спрямована на вирішення конкретної пріоритетної екологічної проблеми; 4) економічно ефективні, але не життєздатні
	критерії прийнятності для бенефіціантів: 1) інформація щодо сплати екологічного податку і штрафів та компенсації шкоди, завданої порушенням природоохоронного законодавства	критерії прийнятності для бенефіціантів: 1) фінансова життєздатність та кредитоспроможність замовника;

Продовження таблиці 3.2

1	2	3
Критерії (обмеження) відбору НПП	1) повна назва державної, регіональної чи місцевої ЦПП, назва та реквізити законодавчого акта, який вказаний як підстава для фінансування; 2) розділ, пункт, підпункт документа, в якому зазначено конкретний захід, що запропонований для фінансування з фонду охорони НПС; 3) ступінь масштабності екологічного впливу; 4) коротка характеристика технології, її практична цінність та основні екологічні параметри; 5) країна-виробник технології: вітчизняна чи зарубіжна; 6) стадія готовності проекту	1) комерційний або не комерційний проект; 2) новий проект або який реалізується; 3) інноваційний проект; 4) великий або малий проект
Критерії (обмеження) оцінки НПП	1) інформація, яка б дозволяла відповідальним виконавцям провести порівняльну оцінку заходів стосовно їх результативних показників при відборі на фінансування; 2) всі види природоохоронного ефекту, які можуть бути результатом реалізації проекту (якісні, кількісні результативні показники, кількісна оцінка природоохоронного ефекту, зменшення інтенсивності забруднення в розрахунку на рік, рівень забруднення порівняно з існуючим рівнем)	1) відповідність пріоритетам державних витрат на охорону НПС; 2) показники ефективності: продукт, послуга, якість, продуктивність, результативність, економічна, екологічна, соціальна ефективність, ефект
Критерії (обмеження) для фінансування НПП	1) обсяги та джерела фінансування реалізації природоохоронного заходу; 2) загальна вартість заходу (наведена у цінах на момент подання запиту у тис. грн); 3) готовність заходу на момент подання запиту (указується відношення суми освоєних коштів до загальної вартості реалізації заходу, у відсотках)	1) фінансові механізми: державні субсидії, дотації, бюджетне інвестування, державне кредитування, співфінансування; 2) мінімальний та максимальний рівень державної підтримки

Джерело: складено автором на основі [149; 150; 151].

На нашу думку, саме оцінка ефективності бюджетних витрат на ПД повинна відігравати найважливішу роль у процесі прийняття управлінських рішень щодо ФПД на державному рівні і, як наслідок, стати дієвим механізмом щодо розподілу державних фінансових ресурсів з фонду охорони НПС за пріоритетними природоохоронними напрямами.

Отже, як було визначено вище, особливістю ФПД на державному і недержавному рівнях є те, що воно орієнтоване на економічний, екологічний та соціальний ефекти. Метою ФПД є не лише бюджетні витрати на ПД, а також і вирішення конкретних екологічних проблем. У процесі дослідження (п. 2.2)

було доведено, щое втрачений зв'язок між обсягом ФПД і конкретним результатом від нього стає перешкодою для того, щоб з'ясувати наскільки ефективні були бюджетні витрати на ПД порівняно з отриманими результатами. З урахуванням цього пропонуємо показники, які необхідно застосовувати при плануванні витрат на ПД, у процесі розробки як бюджетних програм, так і ДЦЕП та НПП, а також враховувати їх під час проведення екологічної експертизи, що дозволить більш точно і об'єктивно оцінити ефективність бюджетних витрат на ПД (Додаток Р).

Водночас при оцінці ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС пропонуємо використовувати такі критерії: результативність (ефективність), якість послуг, соціальний та екологічний ефекти. Оцінку результативності бюджетних витрат на ПД доцільно проводити як у процесі, так і після їх реалізації, а, як критерії оцінки, використовувати зазначені ефекти: екологічний, економічний і соціальний.

Отже, узагальнюючий показник, який характеризує результативність витрат на ПД з фонду охорони НПС, можна розрахувати за формулою [152, с. 171]:

$$K_{p_n} = \frac{V_{з_{пл}}}{V_{з_ф}} \times \frac{V_{прод_{пл}}}{V_{прод_ф}} \times \frac{E_{ф_{пл}}}{E_{ф_ф}} \times \frac{K_{як_{пл}}}{K_{як_ф}}, \qquad (3.1)$$

де K_{p_n} – коефіцієнт результативності бюджетних витрат;

$V_{з_{пл}}$, $V_{з_ф}$ – планові та фактичні показники затрат, які визначають обсяг бюджетних витрат;

$V_{прод_{пл}}$, $V_{прод_{пл}}$ – планові та фактичні показники екологобезпечного продукту, які вказують на обсяг виробленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг), зокрема, кількість виробленого продукту або наданих послуг, кількість споживачів екологобезпечних товарів (робіт, послуг);

$E_{ф_{пл}}$, $E_{ф_ф}$ – планові та фактичні показники ефективності, які відображають кількість створеного продукту на одиницю бюджетних затрат;

$K_{як_{пл}}$, $K_{як_{ф}}$ – планові та фактичні показники якості вироблених екологобезпечних товарів (послуг).

Оскільки ПД має відмінні риси, коефіцієнт якості пропонуємо розраховувати за такою формулою:

$$\frac{K_{як_{пл}}}{K_{як_{ф}}} = E_e \times E_c, \qquad (3.2)$$

де: E_e – екологічний ефект, який виражається індивідуально щодо кожного виду ПД, що фінансується (наприклад, ступінь очищення забруднюючих речовин у газодимових викидах чи скидах промстоків, рівень забруднення атмосферного повітря, зміна обсягу накопичених відходів);

E_c – соціальний ефект від ФПД, пов'язаних з охороною атмосферного повітря, операціями поводження з відходами, заходами з очищення водних ресурсів, покращання екологічного стану територій, які отримали радіоактивне забруднення.

Соціальний ефект від ФПД пропонуємо розраховувати за формулою:

$$E_c = \frac{З_{r_t}}{З_{r_{t+n}}}, \; n = 1, 2, \ldots, m, \qquad (3.3)$$

де $З_{r_t}$, $З_{r_{t+n}}$ – рівень захворюваності населення на конкретній території залежно від державного рівня ФПД (загальнодержавне, регіональне, місцеве) у період до початку ФПД, у період виконання і після його закінчення; n – термін ФПД фондом охорони НПС.

Щоб показати переваги критеріїв екологічного та соціального ефектів над економічним при визначенні результативності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС, було розраховано коригуючі коефіцієнти для цих критеріїв. Уведення таких вагових коефіцієнтів дозволяє ранжувати критерії та їх групи за ступенем значимості.

Розрахунок було здійснено на основі методу експертних оцінок (Додаток С). Анкета, за якою проводилось опитування експертів, подана у додатку Т. Під час оцінювання важливості критеріїв екологічного та соціального ефекту кожному судженню експерта присвоювався відповідний бал:

„Не важливо" – 1 бал;

„Важливо" – 5 балів;

„Дуже важливо" – 10 балів.

Вагові коефіцієнти для критеріїв екологічного та соціального ефектів під час оцінки ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС подано в додатку У.

Критерії результативності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС запропоновано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Критерії результативності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС*

Рівень результативності	**Інтервали показника результативності**
Високий рівень результативності	$K_{p_n} > 1$
Прийнятний рівень результативності	$0{,}8 \leq K_{p_n} \leq 1$
Низький рівень результативності	$K_{p_n} < 0{,}8$

**Джерело: [152, с. 171].*

СПБВ на ПД зорієнтує бюджетне планування на вимоги державної екологічної політики. Результатом СПБВ для Міністерства екології та природних ресурсів повинна стати програма бюджетних витрат на ПД на середньострокову перспективу, яка, в свою чергу, повинна бути тим базисом, на підставі якого розроблятиметься річний план бюджетних витрат на ПД із фонду охорони НПС.

СПБВ на ПД з фонду охорони НПС, як механізм узгодженої взаємодії фінансового планування, обліку та контролю, аналізу і регулювання повинно охоплювати всі рівні фінансового управління: стратегічний, тактичний та

оперативний. Кожному з них відповідають певні цілі, завдання, критерії і оцінки. Причому кожному рівню управління необхідно мати чітко визначений відповідний рівень планування, реалізації завдань і контролю. Головними відмінностями тут є масштабність мети, рівень деталізації показників та інформатизованості. Етапи середньо- та короткострокового планування бюджетних витрат на ПД із фонду охорони НПС подано на рис. 3.3.

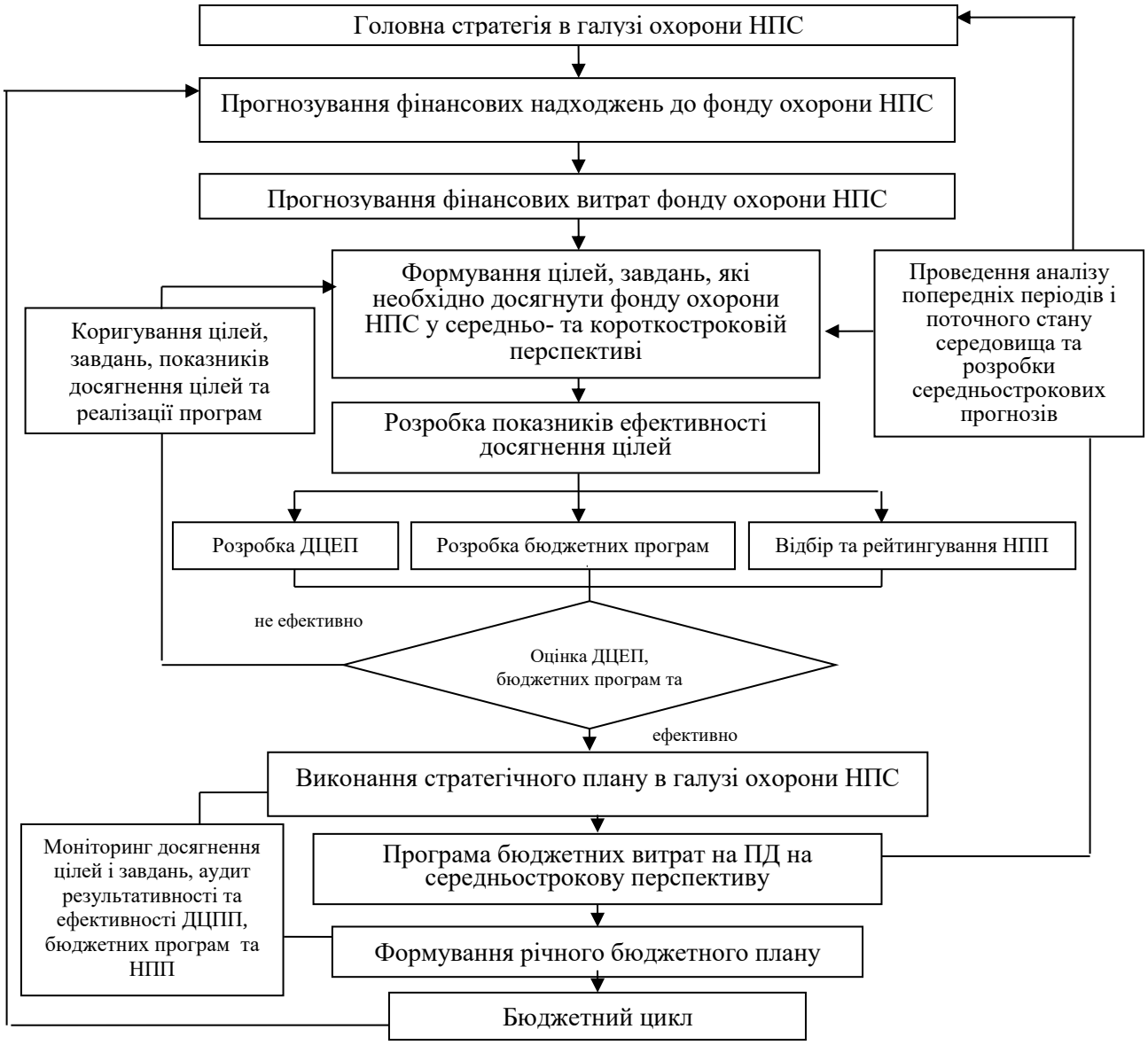

Рис. 3.3. Основні етапи СПБВ на ПД та короткострокового планування фонду охорони НПС.*

**Джерело: розроблено автором.*

Отже, удосконалення фінансового планування на засадах СПБВ на ПД фондом охорони НПС (від стратегічних природоохоронних цілей, прогнозних показників фінансових надходжень для ФПД до вибору пріоритетів,

фінансування, моніторингу виконання та оцінки ефективності на основі розрахунку коефіцієнта результативності державних і недержавних екологічних програм) забезпечить ефективну організацію їх виконання протягом декількох років. Оцінка результативності екологічних програм на основі екологічного, економічного і соціального ефекту дозволить найбільш повно оцінити ефективність їх фінансування з метою адекватніше реалізувати його вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я населення.

3.3. Альтернативні джерела фінансування природоохоронної діяльності в Україні

Досвід інших країн показує, що ефективність екологічної політики тісно пов'язана з обсягами та ефективністю ФПД. За попередніми розрахунками [81] для того, щоб стан НПС в Україні відчутно покращився, необхідно збільшити значення середнього показника за регіонами поточних витрат та інвестицій в охорону НПС у 12 разів. При цьому часовий лаг впливу становить 2 роки. Також, як відомо з досвіду європейських країн, а саме Польщі, Румунії, загальні обсяги ФПД напередодні вступу цих країн до ЄС оцінювалися на рівні 22 млрд і 32,5 млрд євро відповідно, що для України може становити близько 2–3 % ВВП щорічно [153]. Унаслідок обмеженості як державних, так і власних коштів підприємств для ФПД питання пошуку альтернативних[18] джерел набуває особливої актуальності.

Отже, пошук зазначених джерел, на нашу думку, доцільно сфокусуватися насамперед на:

– розширенні бази екологічного оподаткування;

– збільшенні сум штрафів за порушення норм екологічного законодавства;

[18] Альтернатива – це необхідність вибору однієї з двох або більше можливостей яки виключають одна одну, а також кожна з цих можливостей

– посиленні державно-приватного партнерства в сфері охорони НПС;

– підвищенні ефективності управління ОДР Україні в сфері охорони НПС;

– залученні фінансових ресурсів венчурних фондів і сталого інвестування;

– створенні екологічних (природоохоронних) банків;

– впровадженні обов'язкового екологічного страхування;

– лізингу природоохоронного обладнання.

Розглянемо кожний напрям окремо.

Розширення бази екологічного оподаткування. Застосування податкових інструментів у галузі охорони НПС спрямоване насамперед на заохочення виробників і споживачів раціонально використовувати природні ресурси, зменшення обсягу викидів і підвищення конкурентоспроможності екологічно безпечних продуктів, а також збільшення надходжень до бюджету [78, с. 94–95, 154]. Так само основою „екологічної" поведінки є система „екологічного" оподаткування як структурний елемент державної фіскальної політики.

Оскільки у Україні ФПД на державному рівні дуже тісно пов'язано з надходженнями від сплати екологічного податку і природоресурсних платежів (як було завпопоновано вище), тому, на думку експертів [155], розширення фінансової бази державної екологічної політики, підвищення ступеня екологізації наявних податкових інструментів, а також введення нових екологічно спрямованих фіскальних важелів призведе як до збільшення обсягу ФПД, так і досягнення цілей державної екологічної політики. Співвідношення надходжень екологічного податку і видатків бюджету за розділом „Охорона навколишнього природного середовища" становило в 2012 р. 36,8 %. Зазначений податок є основним джерелом фінансових надходжень до фонду охорони НПС, являє близько 97,4 %. Також проведене нами дослідження (п. 2.1.) показало, що як екологічний податок, так і ресурсні збори і платежі мають нереалізований фіскальний потенціал.

Так, відповідно до діючого Податкового Кодексу України [36], відходи електронного та електричного обладнання, що входять до складу твердих побутових відходів, не оподатковуються. Передбачені лише ставки податку за

розміщення окремих видів надзвичайно небезпечних відходів за: обладнання та прилади, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням – 548,47 грн за одиницю; люмінесцентні лампи – 9,54 грн за одиницю.

Відпрацьовані батарейки, побутова та оргтехніка, мобільні телефони, або так звані „електронні відходи", визнані однією з основних проблем сьогодення через їх стрімке зростання та істотну загрозу для довкілля і здоров'я людей. Згідно зі статистичними даними, на території нашої держави перебувають у користуванні 53,6 мільйона мобільних засобів зв'язку, щороку імпортується 300 тисяч портативних комп'ютерів, 277 мільйонів елементів живлення (батарейок). У перерахунку на вагу це становить 4,5 тисячі тонн батарейок і акумуляторів на рік, які після відпрацювання є потенційно небезпечними відходами або, за умови переробки, – джерелом цінних ресурсів, кольорових металів і хімічних речовин. Гострота проблеми накопичення електронних відходів в Україні посилюється не тільки швидким зростанням їх кількості, але й відсутністю налагодженої системи збору, сортування та переробки [156].

Як стверджують експерти [157], фінансування системи поводження з відходами електронного та електричного обладнання доцільно здійснювати за рахунок двох джерел – за рахунок екологічного податку та субсидій від уряду або неурядових фондів, як і у більшості країн ЄС.

В Україні для вирішення даної проблеми прийнята Концепція Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 рр. [158], у якій зазначено, що фінансування Програми здійснюватиметься за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а орієнтовний обсяг фінансування становить 4 655,9 млн грн, з них за рахунок спеціального фонду державного бюджету (фонду охорони НПС) – 1 715,3 млн грн, місцевих бюджетів – 2 940,6 млн грн.

Отже, в розрізі сучасного Податкового кодексу України (розділ 8) розширення бази екологічного оподаткування виглядатиме цілком логічним і юридично оформленим. Зокрема, вже виокремився екологічний податок, платниками якого є суб'єкти господарської діяльності, юридичні особи, що не

проводять господарську діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно тих нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України здійснюються: викиди в атмосферу стаціонарними джерелами забруднення; скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах; утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені), а також їх тимчасове зберігання понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

Екологічний податок на шкідливі викиди речовин. Суть його полягає в оподаткуванні всіх шкідливих викидів у довкілля (газоподібні, рідкі та тверді). Цей тип податку може досягти тісного зв'язку, а то й об'єднатись у певний вид платежу з платою за природні ресурси.

Для товаровиробників, які одночасно є забруднювачами НПС, цей податок спричинить збільшення витрат на кожній стадії виробництва. Унаслідок цього, ціни на кінцеву продукцію будуть відображати екологічні витрати, а споживачі, у свою чергу, будуть більше зацікавлені у придбанні продукції, яка є менш екологомісткою. Тому такий підхід має ще одну перевагу, адже він надає можливість гнучко та оперативно реагувати при виборі ефективного методу зменшення емісії забруднюючих речовин протягом певного періоду. Тобто це спонукатиме їх до технічного та технологічного удосконалення виробництва, що сприятиме зменшенню техногенного навантаження на НПС.

Податок на продукт. Такий податок є одним із основних економічних інструментів, який активно застосовують у світовій практиці. Його запроваджують насамперед з метою збільшення фінансових ресурсів, необхідних для зниження негативного впливу на НПС. У зв'язку з цим розглянемо більш детально деякі види податку на продукт.

Податок на шини. Він стягується з власників шин автомобілів, тракторів, вантажних автомобілів, трейлерів і літаків, незалежно від того, вводяться вони в обіг як самостійний товар чи як частина перерахованих вище засобів

транспортування. Ставка податку за одиницю імпортованих вживаних шин у кілька разів перевищує відповідну ставку податку для нових шин.

Податок на холодильники та охолоджуючі речовини. Цей податок спрямований на вирішення двох екологічних проблем. Перша – це проблема утилізації використаних холодильників, а саме недостатній рівень їх переробки. Друга – забруднення атмосфери речовинами, що спричиняють руйнування озонового шару.

Податок на пакувальні матеріали. Головна мета такого податку полягає у акумуляції відповідних фінансових ресурсів для здійснення ефективної утилізації і переробки пакувальних матеріалів, які мають найбільш негативний вплив на НПС. Зокрема, це стосується ПЕТ-упаковки та інших пластикових пакувальних виробів.

Також слушною є думка про те, щоб надати природоохоронного спрямування й деяким загальнодержавним фіскальним платежам, зокрема акцизному збору, що справляється з імпортованих автомобілів, які були у використанні, а також акцизу з тютюнових виробів, мотивуючи таку пропозицію тим, що споживання тютюнової продукції забруднює навколишнє середовище. Рекомендовані заходи спрямовані насамперед, на подолання наявної екологічної диспропорції, що полягає у відсутності фінансової компенсації шкоди, завданої довкіллю у процесі споживчого обігу наведених вище товарів, і відповідно, на підвищення фінансової бази фондів охорони НПС держави [155].

Надходження від екологічного податку (після розширення бази оподаткування) пропонуємо акумулювати у фонді охорони НПС. Раціональність даної пропозиції підтверджена успішним досвідом європейських країн у період їх вступу до ЄС (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Джерела фінансових надходжень фондів охорони НПС деяких європейських країн у період вступу до ЄС*

Фонд	Країна	Джерела надходжень
1	2	3

Державний фонд охорони навколишнього середовища (National Environmental Fund)	Чехія	– плата за забруднення – 50,3 %; – погашення кредитів – 40 %; – фінансові операції – 8,0 %
Центральний фонд охорони навколишнього середовища (Protection Fund Appropriation)	Угорщина	– податок на продукт – 51 %; – погашення кредитів – 9,7 %; – приватизація – 5,2 %; – трансферти з бюджету – 30,5 %;
Національний фонд охорони навколишнього середовища (National Environmental Protection Fund)	Болгарія	– платежі за продукт – 87 %; – штрафи за порушення природоохоронного законодавства – 4,5 %; – погашення кредитів – 4,1 %;
Центр екологічних інвестицій (Environmental Investment Centre)	Естонія	до 1999 р.: – платежі за забруднення – 42,3 %; – ресурсні платежі – 21,5 %; – приватизація – 23,3 %; – збори за вирубку дерев – 9,0 %; з 2000 р.: – трансферти з бюджету – 99,3 %;
Фонд екологічних інвестицій (Environmental Investment Fund)	Литва	– платежі за забруднення – 38,0 %; – зовнішні позики – 60,1 %;

Продовження таблиці 3.4

1	2	3
Державний фонд навколишнього середавища (State Fund for the Environment)	Словаччина	– платежі за забруднення – 61,9 %; – приватизація – 25,4 %; – трансферти з бюджету – 8,9 %;
Фонд екологічного розвитку (Environmental Development Fund)	Словенія	– погашення кредитів – 59,6 %; – приватизація – 10,4 %; – зовнішні позики – 25,9 %.

**Джерело: переклад автора за даними [159].*

Отже, екологічний податок повинний бути стимулятором довгострокового екологічного розвитку виробництва за рахунок запровадження більш чистих технологій та раціонального використання природних ресурсів. Крім того, збільшення бази оподаткування та посилення фіскальної функції призведе до зростання доходів фонду охорони НПС, що, в свою чергу, дозволить здійснювати фінансування таких необхідних заходів, як будування пунктів прийому використаних батарейок, люмінесцентних ламп, зношених автомобілів тощо.

Штрафи за порушення норм екологічного законодавства. Як було зазначено у п. 2.1, основна функція такого інструменту полягає у стримуванні нераціонального природокористування у випадках, коли воно пов’язане з порушенням чинних екологічних стандартів та офіційних інструкцій. Оскільки сума штрафу надходить до фонду охорони НПС, у даному випадку збільшення розміру штрафних санкцій можна розглядати як альтернативне джерело ФПД.

Вище було доведено, що як економічна, так і екологічна ефективність цього виду адміністративно-правового стягнення дуже низька. На нашу думку, це пов’язано з тим, що розмір штрафів за порушення норм екологічного законодавства дуже малий. Наприклад, порівняємо розмір штрафів за порушення природоохоронного законодавства у сфері запобігання і контролю за забрудненням НПС України та країн ЄС (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Розмір штрафів за порушення природоохоронного законодавства у сфері комплексного запобігання і контролю за забрудненням НПС України та країн ЄС, 2011 р., євро

Країна	**Штраф за експлуатацію установки без необхідного екологічного дозволу, євро**	**Штраф за порушення зобов'язання надавати інформацію для заявок про видачу дозволу, євро**	**Штраф за неповідомлення компетентний орган про будь-які зміни в експлуатації установки, євро**	**Штраф за недотримання умов екологічного дозволу, євро**
1	2	3	4	5
Австрія	72 600 за 6 тижнів	–	72 600 за 4 місяці	72 600 за 6 тижнів
Болгарія	3 068 –10 226	3 068 –10 226	51 125	51 125
Чехія	405 872	40 656	40 656	2 025 234
Естонія	1 200 – 32 000	–	400 – 2 000	1 200 –32 000
Німеччина	50 000	–	5 000	50 000
Греція	500 000	500 000	500 000	500 000
Бельгія: Фландрія	50 000	50 000	50 000	50 000
Валлонія	100 000	–	100 000	100 000
Брюссель – Столиця	62 500	–	62 500	62 500
Італія	35 000	35 000	35 000	35 000
Латвія	711 – 4 269	д/н	д/н	711 – 2 134
Литва	2 320	2 320	2 320	2 320
Португалія	37 500 – 2 500 000	д/н	20 000 –48 000	48 000 – 2 500 000
Румунія	23 182	23 182	23 182	23 182
Словаччина	331 939	331 939	331 939	331 939
Словенія	4 100 – 125 000	–	50 000 –75 000	225 000 –375 000
Іспанія	2 000 000	300 506	20 000	2 000 000
Швеція	111 394	111 394	111 394	111 394
Україна	8 – 12**	8 – 12**	–	–

**Джерело: складено автором за даними [160, 39].*
д/н – дані не надані.;
***по середньорічному курсу НБУ за 2011 р.*

У зв'язку з цим вважаємо необхідно:

– змінити абсолютні показники сум штрафів за екологічні порушення, які повинні бути великими і виключити при цьому будь-яку можливість одержання суб'єктами господарської діяльності вигоди від порушення встановлених екологічних правил і норм;

– критично і виважено підійти до методики обчислення штрафів, а саме: показники штрафів за екопорушення доцільно встановлювати залежно від розмірів ставки екологічного податку, економічних збитків, можливих витрат суб'єкта-порушника на природоохоронні заходи, вартості ліквідації наслідків даного екологічного порушення, а також відновлення НПС;

– здійснювати періодичну індексацію ставок штрафних санкцій, враховуючи індекси інфляції;

– цільове використання фінансових ресурсів, які вилучаються у разі застосування штрафних санкцій до порушників екологічного законодавства.

Унаслідок цього штрафи значно поповнять доходи бюджету, але їх стримуючий вплив на порушників надалі різко скоротить ці надходження [161, с. 31]. Також доцільно зазначити, що штрафи не можна віднести до пріоритетних інструментів екологічної політики, їх потрібно жорстко застосовувати в тих випадках, коли ринкові інструменти природоохоронної політики виявляються не досить дієвими.

Офіційна допомога розвитку. ОДР Україні в сфері охорони НПС відіграє важливу роль у ФПД, оскільки є вагомою та допомагає вирішувати важливі екологічні проблеми. Але на підставі отриманих даних (табл. 3.6) можна зробити висновки, що її обсяг дуже малий (за винятком 2009 р.) порівняно із такими країнами, як Туреччина, Сербія, Хорватія. Відповідно постає завдання виявити можливості нарощування обсягів залучення ресурсів донорів.

Таблиця 3.6

Обсяги офіційної допомоги розвитку, яка спрямовується на ПД в Україні та іншими європейськими країнами, що розвиваються, млн євро, 2007–2011 рр.*

	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
1	2	3	4	5	6
Туреччина	167,6	124,2	169,7	201,5	413,4
Сербія	27,5	52,1	16,3	11,8	12,8
Хорватія	25,6	27,0	30,5	32,2	–
Україна	2,1	2,1	65,7	9,4	16,2

Продовження таблиці 3.6

1	2	3	4	5	6
Македонія	5,1	7,7	11,6	9,9	6,0
Боснія і Герцеговина	8,7	8,8	3,9	6,8	2,7
Монтенегро	1,4	10,3	10,5	0,4	0,2
Білорусь	0,7	7,0	1,0	5,6	7,0
Албанія	5,7	5,1	2,5	0,4	4,8
Косово	–	–	6,5	11,5	0,0
Молдова	0,3	0,8	0,3	0,3	2,5

**Джерело: побудовано автором за даними [88]. Для порівняння використані дані щодо обсягів ОДР на ПД, що виключають допомогу на збереження біорізноманіття, пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптації до зміни клімату та спустелювання.*

– дані відсутні.

Прийнята Паризька декларація із підвищення ефективності зовнішньої допомоги визначила напрями у реформуванні ОДР, а саме – увага до посилення її ефективності і впровадження таких нових форм надання ОДР, як бюджетна підтримка та секторальний підхід [50].

Зосередимо увагу на проблемі ефективності витрачання ресурсів донорів, які виділяють галузевим бюджетам, оскільки на даний час це питання є найбільш актуальним. Як було з'ясовано вище, найчастіше у країн виникають труднощамі під час залучення ресурсів донорів через відсутність середньострокового бюджетного планування в сфері охорони НПС, що негативно впливає на ефективність управління фінансовими ресурсами в цій сфері. Відсутність обґрунтованих національних стратегій розвитку країн-партнерів і забезпечення їхньої реалізації, відсутність критеріїв, стандартів виконання та підзвітності для національних систем країн-партнерів у сфері державного фінансового управління, системі закупівель, фідуціарних гарантій і природоохоронних оцінок тощо [50] серйозно перешкоджає отриманню доступу до ресурсів донорів.

Секторальна бюджетна підтримка ЄС у реалізації життєздатної екологічної стратегії України відповідно до норм ЄС та пріоритетів, погоджених у Рамках Порядку денного асоціації Україна – ЄС, здійснюється через Програму „Підтримка реалізації стратегії національної екологічної політики", загальна

вартість якої становить 35 млн євро [162]. Термін реалізації цієї Програми 5 років (2010 – 2015 рр.).

Фінансування Програми повинно було здійснюватися у три етапи. Перший транш у розмірі 15 млн євро Міністерство екології та природних ресурсі мало отримати у 2011 р., другий – до 10 млн євро у 2012 р., а третій – до 10 млн. євро в 2013 р. За планом реалізації Програми вона вже повинна бути повністю профінансована, але сьогодні отримано лише 20 млн євро, які поступили до державного бюджету тільки у 2013 році, а третій транш взагалі відтерміновано. Це свідчить про невисокий рівень стратегій і неефективність фінансових планів витрачання ресурсів донорів. Зрозуміло, що така ситуація унеможливлює ефективне виконання Програми.

Останнім часом в Україні деякі із зазначених проблем уже були вирішені. Прийнята у 2010 р. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року [163], а також затверджений і впроваджений Національний план дій з охорони НПС на 2011–2015 рр. [164], що, по суті, є планом фінансування сфери охорони НПС країни. Також створене відповідне правове забезпечення процесу реалізації програм секторальної бюджетної підтримки ЄС [165, 166, 167, 168]. Такі позитивні зміни розглядаємо як створення передумов для активізації співпраці як з міжнародними організаціями, так і країнами-донорами, що дозволить значно збільшити обсяги ОДР для ФПД.

Але для підвищення ефективності зовнішньої допомоги потрібно вжити таких заходів:

– офіційну допомогу розвитку акумулювати у Державному фонді охорони НПС, що дозволить мобілізувати ресурси для ФПД, а також не суперечить вимогам Паризької декларації;

– на офіційному сайті Міністерства екології та природних ресурсів України створити загальнодоступну інформаційну базу даних щодо природоохоронних програм, які фінансуються як з державного фонду охорони НПС, так і за кошти донорів, що дозволить виключити їх дублювання, а також забезпечить прозорість і підзвітність витрат, що стосується результатів;

– зобов’язати Мінінстерство екології і природних ресурсів України розміщувати щорічні звіти Фонду охорони НПС у засобах масової інформації;

– найближчим часом розробити середньострокову програму бюджетних витрат на ПД, що забезпечить безперервний процес планування, а отже, вплине на підвищення ефективності як бюджетних витрат, так і витрат донорів;

– при розробці середньострокового плану бюджетних витрат на ПД необхідно застосовувати сучасні аналітичні методи для економічної, екологічної та соціальної оцінки, що дозволить забезпечити їх обґрунтованість і результативність.

Державно-приватне партнерство. Законом України „Про державно-приватне партнерство” [169] передбачено укладання угод між Державою (в особі відповідних органів державної влади) та суб’єктами господарювання, які претендують на отримання державної підтримки.

Державно-приватне партнерство[19] застосовується в таких сферах:

– пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування, крім таких, що здійснюються на умовах угод про розподіл продукції; збір, очищення та розподілення води;

– забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;

– оброблення відходів;

– виробництво, розподілення та постачання електричної енергії.

Здійснення державно-приватного партнерства у зазначених сферах передбачає виконання однієї або кількох функцій: проектування, фінансування; будівництво, відновлення (реконструкція, модернізація), експлуатація, пошук, обслуговування, а також інших функцій, пов’язаних з виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства.

[19] Державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору.

Державна підтримка в рамках державно-приватного партнерства здійснюється у вигляді:

– надання державних гарантій[20] для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання;

– фінансування здійснення заходів (програм) за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та інших джерел згідно із загальнодержавними та місцевими програмами;

– в інших формах, не заборонених законодавством.

У разі державної підтримки підприємств щодо підвищення енергоефективності або певного рівня заміщення традиційних ресурсів відновлюваними енергоресурсами умовами її надання є зобов'язання суб'єктів господарювання щодо досягнення показників енергоефективності, встановлених стандартами (нормами, нормативами) або певного рівня заміщення традиційних ресурсів відновлюваними енергоресурсами. За невиконання умов угоди встановлена фінансова відповідальність. На нашу думку, завдяки цьому державно-приватне партнерство є досить ефективним альтернативним джерелом ФПД на недержавному рівні [170].

Останнім часом велика увага як з боку розвинених країн, так і корпоративних структур приділяється питанню капіталізації економіки, а відповідно і природних ресурсів [171, 172] оскільки екосистема – це особлива форма багатства. Також питанню капіталізації природних ресурсів був присвячений Корпоративний форум зі сталого розвитку **„**Інновації та співпраця заради майбутнього, якого ми прагнемо" [173] і Міжнародний симпозіум (9th International Sustainability Leadership Symposium)

Експерти стверджують [174, 175], що природні ресурси можуть трансформуватися у природний капітал одночасно під впливом державного регулювання, фіскальної політики та ринкових механізмів. Але в існуючих інституційних умовах природні ресурси поки що не формують природного

[20] спосіб забезпечення повного або часткового виконання державою боргових зобов'язань суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором (позикодавцем).

капіталу, тому у сучасному експертному і науковому середовищі прикладаються значні зусилля на розробку інноваційних продуктів фінансових ринків, призначених для реалізації положень Декларацій природного капіталу і капіталізації природних ресурсів [176] для збереження балансу між економічним розвитком, охороною НПС і соціальною справедливістю [174].

Капіталізація природних ресурсів не можлива без захисту і відновлення елементів екосистеми: водного і повітряного середовища, ґрунту, рослинного і тваринного світу тощо, а вирішальне значення для цього, крім державного регулювання, має доступність фінансових ресурсів для ФПД. Такий доступ у багатьох країнах світу забезпечує фінансовий ринок [174], оскільки зростає розуміння того, що відповідальне інвестування, стале фінансування, стійкі фондові біржі тощо являють собою внесок інвесторів у глобальний стійкий розвиток, відповідно вібрується активізація фінансування операцій з природним капіталом (рис. 3.4).

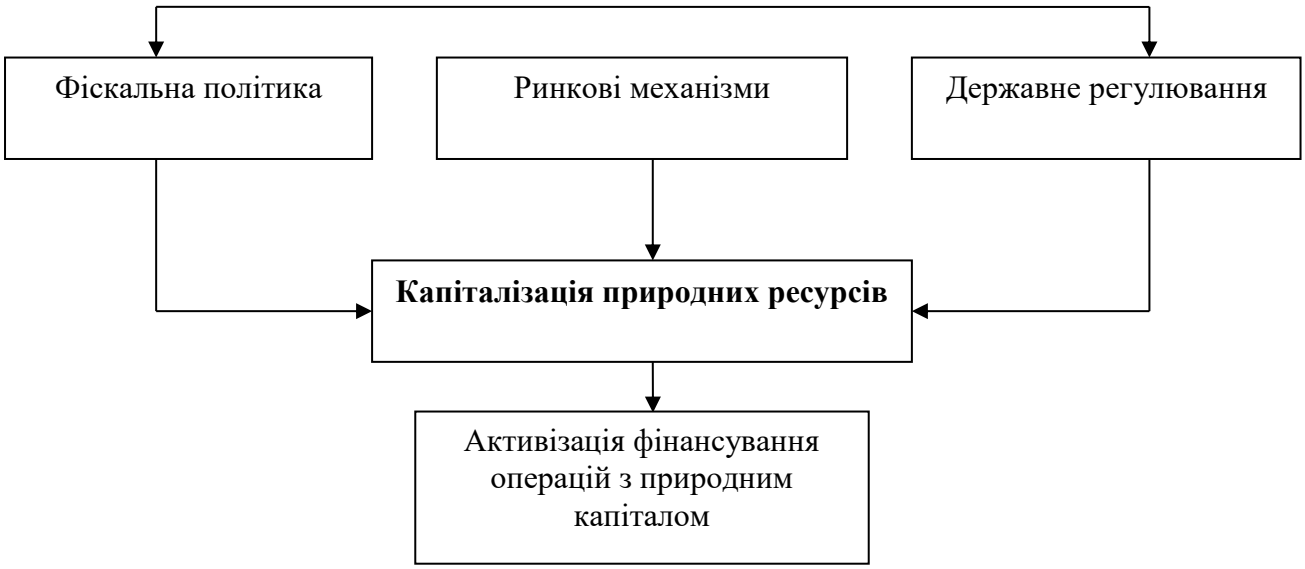

Рис. 3. 4. Роль капіталізації природних ресурсів у збільшенні обсягів ФПД*.

**Джерело: побудовано автором на основі [174].*

Зауважими, що, крім доступності фінансових ресурсів для ФПД, капіталізація природних ресурсів може призвести до збільшення доходів фонду охорони НПС, оскільки частина дохору від фінансових операцій з природним капіталом може спрямовуватися до фонду.

Отже, розглянемо найбільш поширені продукти фінансового ринку розвинених країн, які можна успішно реалізувати в Україні, а саме: венчурне фінансування, стале інвестування, кредитування ПД екологічними (природоохоронними) банками, екологічне страхування.

Венчурне фінансування. Венчурні фонди характеризуються рядом вимог: отриманням очікуваної віддачі від інвестицій, відносною економічною результативністю, а також входженням у склад акціонерів-власників через купівлю пакета акцій підприємства.

Не зважаючи на те, що ставка венчурного фінансування (ставка банківського кредиту + 1 %) завжди вище банківського кредиту, серед його переваг над іншими формами можна виділити такі, що венчурні інвестори:

– не змінюють величину прибутковості за весь час розвитку компанії; не вимагають страхувати свої ризики, активно допомагають новій компанії своїми порадами, досвідом і діловими зв'язками; не здійснюючи при цьому постійного тиску і не проводячи прискіпливого контролю за витрачанням коштів;

– не вимагають щорічних (а іноді і щоквартальних) виплат – (cash flow) за відсотками, що є одним з обов'язкових вимог банків;

– здійснюють фінансування на довгостроковий термін;

– не вимагають у компаній ліквідної застави;

– беруть на себе весь фінансовий ризик невдачі;

– стають добровільними діловими партнерами із засновниками компанії, а тому не можуть оголосити компанію банкрутом і подати позовну заяву до суду, навіть якщо вона не виконує в строк взяті на себе зобов'язання, або перспективи розвитку компанії стають несприятливими [177, 178, с. 106–107; 179, с. 128–129; 180].

Важливу роль інвестиційного та венчурного капіталу для ФПД підтверджує досвід розвинених європейських країн (табл. 3.7). В Україні функціонує понад 900 (інститутів спільного інвестування) [180]. Частина їх капіталів, зокрема, може спрямовуватися на певні напрями, виходячи з пріоритетів галузевих і цільових інвестицій. Серед них:

– екотехнології;

– екологічно орієнтовані підприємства;

– природні ресурси та високі технології.

У зв'язку з цим вважаємо, що венчурне фінансування повинно стати вагомим альтернативним джерелом ФПД в Україні.

Таблиця 3.7

Частка інвестиційного та венчурного капіталу у інвестиціях, спрямованих у сферу охорони НПС у розвинених європейських країнах та Україні, 2012 р.*

Країна	Обсяг інвестиційного та венчурного капіталу, млн євро	Обсяг інвестицій, спрямованих у сферу охорони НПС за рахунок інвестиційних та венчурних капіталів, млн євро	Частка інвестицій, спрямованих у сферу охорони НПС від загального обсягу інвестиційного та венчурного капіталу, %
Бельгія	544,3	39,7	7
Фінляндія	483	32,7	7
Франція	5139	472,4	9
Німеччина	5119,5	143,1	3
Італія	1217,5	20,6	2
Люксембург	248,9	36,3	15
Нідерланди	1320,4	111,9	8
Норвегія	852,6	165,5	19
Португалія	227,9	10,4	5
Іспанія	1470,2	191,2	13
Швейцарія	657,3	45,0	7
Україна	66,9	0	0

**Джерело: складено автором за даними [181].*

Стале інвестування. Поняття „стале інвестування" (Sustainable investing) також відоме як „соціально відповідальне інвестування", з'явилось понад 25 років тому, після того як Комісія з навколишнього середовища і розвитку при ООН (Комісія Брундтланд) опублікувала доповідь „Наше спільне майбутнє". Засноване на традиційних інвестиційних підходах, стале інвестування включає екологічні, соціальні, управлінські та інші фундаментальні чинники сталого

розвитку в процес прийняття інвестиційних рішень, щоб зберегти і збільшити вартість для інвесторів. Цей комплексний підхід до інвестування спрямований на досягнення конкурентоспроможної дохідності, скоригованої з урахуванням ризику. Крім того, він дозволяє інвесторам формувати фінансові портфелі на основі своїх цінностей і здійснювати позитивний вплив на суспільство через інвестиції [182, с. 7].

До глобального сталого інвестиційного ринку належать сім регіонів, частка яких становить: Європа – 64,5 %, США – 27,6 %, Канада – 4,3 %, Африка – 1,7 %, Австралія і Нова Зеландія – 1,3 %, Азія – 0,5 %, Японія – 0,1 %. На початок 2013 р. розмір глобального сталого інвестиційного ринку становив 13 600 млрд. дол. США, що 21,8 % від загального обсягу активів під управлінням регіонів згаданого ринку, що свідчить про їх значний обсяг [183]. Як видно з зазначених даних, Європа є найбільшим з регіональних ринків сталого інвестування. За даними Eurosif [184] (Європейський форум сталих інвестицій), наприкінці 2012 р. обсяг сталого інвестування в регіоні зріс на 35 % порівняно із 2009 р, і становив 8 760 млрд. дол. США. На підставі цього можна зробити висновок, що ринок сталого інвестування Європейського регіону швидко зростає. Основними причинами такої тенденції є те, що як європейська політика сталого розвитку, так і суспільство в цілому мають міцну позицію підтримки ініціатив сталого зростання.

На нашу думку, в Україні розвиток сталого інвестування стримує непоінформованість учасників фінансового ринку про переваги цього продукту. Впровадження концепції соціальної відповідальності через обов’язкову підготовку нефінансових звітів (наприклад про участь бізнесу у вирішенні екологічних, соціальних та ін. проблем) посилить увагу громадськості до соціально відповідального бізнесу. Підписання з боку України Принципів сталого інвестування ООН[21], а також запуск ESG-індексів[22] на фондовій біржі

[21] У 2006 р. ООН розробила Принципи сталого інвестування з метою створення фінансової системи, яка відповідає ідеї сталого розвитку.

[22] Індекси, розроблені відповідно до трьох показників сталого інвестування: навколишнє середовище, соціальні питання і управління.

може стати мотивом для виникнення попиту і пропозиції серед гравців фінансового ринку. Отже, розвиток сталого інвестування в Україні, як альтернативне джерело ФПД, надасть можливість вирішити проблеми у сфері охорони НПС.

Екологічні (природоохоронні) банки. Ідея про те, що екологічні (природоохоронні) банки повинні стати особливим інструментом ФПД в Україні [185, с. 125] виникла вже досить давно. Але питання створення та діяльності таких банківських установ донині залишається не реалізованим. Екологічний банк є установою, головна мета якої полягає у забезпеченні екологічної безпеки за рахунок залучення коштів підприємств, установ, фізичних осіб та інших кредитних ресурсів для кредитування суб'єктів ПД.

У Німеччині перший екологічний банк „Gemeinschaftsbank für Leihen und Schenken" (GLS Банк) [186] був заснований ще у 1974 р. Так, відповідно до Річного звіту GLS Банку у 2010 р. частину коштів клієнтів банку у вигляді венчурного капіталу банк інвестував у відновлювані джерела енергії (будівництво трьох парків сонячної енергії у м. Баварія). Результатом цих інвестицій стало вироблення близько 11,2 млн кВт/год електроенергії у 2011 р., створюючи екологічно чисту енергію для 3 320 домашніх господарств. Економія, порівняно з виробленою електроенергією з використанням викопних видів палива та іншими джерелами енергії, становила близько 6 400 тонн вуглецю. Така економія відповідає річним витратам діоксиду вуглецю 195 домашніх господарств, стосовно до середньої сім'ї, яка складається з трьох осіб, та/або компенсує викиди забруднюючих речовин з 3 288 автомобілів протягом одного року з середньою витратою палива 7 л на 100 км, а річний пробіг – 10 000 км [187].

Також яскравим прикладом успішної діяльності на ринку банківських послуг є німецький екологічний банк UmweltBank [188]. Основними фінансовими операціями банку є фінансування та кредитування таких природоохоронних напрямів:

– енергозберігаючі проекти (крім великих електростанцій);

– проекти, пов'язані із поновлюваними джерелами енергії (енергія вітру, сонячна енергія, енергія біомаси та біогазу, гідроелектроенергія тощо);

– децентралізована енергетика, теплоенергетика;

– проекти екологічно чистих будівель (енергозберігаючі будинки, використання екологічних будівельних матеріалів тощо);

– органічне сільське господарство та лісове господарство;

– запобігання утворення відходів, природні очисні споруди тощо.

UmweltBank фінансує більше 15 тис. екологічних проектів, а кредитний портфель ділиться на: кредитування сонячної енергії – 43,3 %; іпотечне кредитування екологічного будівництва – 30,6 %; повітряні і гідроенергетичні проекти – 21,4 % %; органічне землеробство та інше – 4,7 %. Крім зазначених фінансових установ, у Німеччині працює також 5 екологічних банків, а саме: Bank für Orden und Mission, Ethikbank, Triodos Bank, Steyler Bank, Kirche und Diakonie Bank, що свідчить про зацікавленість юридичних і фізичних осіб у таких фінансових послугах. На підставі цього можна стверджувати, що екологічні банки відіграють важливу роль у забезпеченні ФПД.

Отже, екологічний банк може здійснювати такі операції:

– залучення та розміщення грошових засобів на цілі ПД;

– фінансування конкретних екологічних проектів;

– випуск, купівля, продаж і збереження платіжних документів і цінних паперів, зокрема облігацій, векселів, акцій, чеків та ін. з метою кредитування екологічних проектів;

– придбання за власні кошти екологічної техніки для передачі її в оренду;

– надання консультативних послуг кредитно-фінансової діяльності у сфері охорони НПС;

– страхування кредитних і процентних рахунків у фінансовій сфері ПД;

– відкриття та обслуговування поточних і депозитних рахунків фізичних і юридичних осіб тощо.

На жаль, екологічні банки в Україні досі не створені, хоча деякі банки пропонують спеціальні банківські продукти, розроблені для ФПД. Так,

Банк „Львів”, спільно з NEFCO[23] реалізує Програму екологічного банкінгу, що полягає у підтримці проектів підвищення енергоефективності. Загальний фонд фінансування Програми становить 5 млн. євро. NEFCO виділила 3 млн. євро, а інші кошти надає Банк „Львів”. За час існування програми було надано 3 млн. євро. більш ніж 1,4 тис. домашнім господарствам і 6 організаціям, які інвестували у підвищення енергоефективності. Суми кредитів становили 30–100 тис. грн при терміні погашення близько 36 місяців.

Основна частина проектів пов’язана з реконструкцією будівель, в яких встановлюються нові склопакети для вікон або змінюються котли та теплообмінне обладнання. Також кредити видавалися для розвитку відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячних панелей, котлів для спалювання біомаси. Екологічний ефект Програми становить скорочення викидів вуглекислого газу на 22 тис. тон за рахунок зменшення споживання енергії приблизно на 16 тис МВт – г/рік [189].

Крім того, система екологічних банків, за умови інноваційних підходів просування своїх послуг, могла б стати потужним альтернативним джерелом ФПД як на державному, так і недержавному рівні.

Діяльність промислових підприємств часто пов’язана з ризиком забруднення НПС, завданням шкоди природним ресурсам, створенням проблем для здоров’я людини тощо. Цей ризик тягне за собою відповідальність власників і посадових осіб таких підприємств за нанесений збиток. Екологічна відповідальність є одним із способів змусити підприємства-забруднювачі платити за запобігання, ліквідацію, відновлення або відшкодування збитку, завданого ними довкіллю. З економічного погляду це означає інтерналізацію наслідків забруднення, а також є важливим інструментом впровадження принципу „забруднювач платить” [190]. Джерелом фінансування ліквідації

[23] Nordic Environment Finance Corporation (Північна екологічна фінансова корпорація) – це міжнародна фінансова установа, заснована в 1990 р. п’ятьма Північними країнами: Данією, Фінляндією, Ісландією, Норвегією та Швецією. Станом на сьогодні корпорація фінансує широкий спектр екологічних проектів у країнах Центральної та Східної Європи, включаючи і Україну.

забруднення НПС або відшкодування збитку у розвинених країнах є екологічне страхування.

Екологічне страхування. Практична реалізація страхування у природоохоронній сфері дозволяє не лише розширити ринок страхових послуг, а також вирішити ряд важливих природоохоронних завдань:

– підвищити рівень захисту майнових інтересів держави, юридичних і фізичних осіб, які є власниками чи користувачами природних ресурсів;

– зниження навантаження на державний та місцевий бюджети внаслідок компенсації втрати очікуваного доходу від екологічних та техногенних аварій і катастроф;

– зниження ризику надзвичайних ситуацій, які негативно впливатимуть на НПС;

– підвищення ефективності фінансових і матеріальних засобів, що виділяють на природоохоронну діяльність.

Порівнявши державні видатки на ліквідацію аварій із державними видатками на ПД, було виявлено, що за досліджуваний період вони були досить значні та становили від 11,8 % до 23,7 % від загального обсягу державного ФПД (див. рис. 3.5). У разі запровадження обов’язкового екологічного страхування в Україні частину цих витрат могли б покрити страхові компанії, основною метою яких (крім отримання прибутку) є компенсація шкоди, завданої НПС.

Не зважаючи на те, що ЗУ „Про охорону НПС” [34] на випадок шкоди, завданої внаслідок забруднення НПС та погіршення якості природних ресурсів, передбачене добровільне і обов’язкове екологічне страхування, на сьогодні ринок екологічного страхування має фрагментарний та епізодичний характер [191, с. 158].

Рис. 3.5. Обсяг видатків на ПД з бюджету, потенційним джерелом фінансування яких могло б бути екологічне страхування*

**Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Обов'язковою умовою формування страхового екологічного ринку є конкуренція страхових компаній, що виражається зрештою у створенні зручних форм укладення страхових угод і сплати страхових внесків, ефективної динаміки тарифних ставок та правильному визначенні збитків, що виникли, та оперативної виплати страхового збитку та ін. В Україні на сьогодні діє лише незначна група страхових компаній (ЗАТ „Українська екологічна страхова компанія", „ІНГО Україна", СТ „Кредо-Класік", НАСК „Оранта", ВАТ УСК „Дженералі Гарант" тощо), які пропонують послуги екологічного страхування.

За умови державної підтримки розвиток ринку екологічного страхування як для страховиків, так і для страхувальників є досить перспективним. Так, в ЄС на початку формування ринку екологічного страхування загальні доходи від страхових внесків становили всього 200 млн. євро, але після введення Директиви „Про екологічну відповідальність" (2004/35/ЄС) вони стрімко зросли і на даний час становлять 0,6 % ринку загальної відповідальності, а в США в 2003 р. вартість ринку екологічного страхування становила 2 млрд. дол. США [192]. У

зв’язку з цим екологічне страхування, ефективність якого підтверджена світовим досвідом, може стати ще одним альтернативним джерелом для ФПД, а також реальним джерелом фінансування екологічної відповідальності.

Необхідно зауважити, що екологічне страхування у розвинених країнах – це не єдиний спосіб надання фінансових гарантій щодо ризику забруднення НПС. Введення вимоги фінансового забезпечення в будь-якій формі, прийнятній, не забороненій чинним законодавством (як в Іспанії та Чехії), може бути кращим способом вирішення проблем неплатоспроможності, ніж введення обов’язкового екологічного страхування. Так, банківські гарантії, „самострахування” і колективні гарантії [192, с. 30] можуть бути альтернативними фінансовими інструментами для покриття екологічної відповідальності.

У Франції, наприклад, банківська гарантія повинна бути надана певними категоріями підприємств (підприємствами високого ризику, зобов’язаними отримувати дозволи з обмеженнями на їх розміщення, підприємствами з управління відходами тощо), і нею повинні покриватися поточна діяльність, можливі аварії, а також виведення підприємства з експлуатації та рекультивацію його території. Колективні домовленості застосовують малі підприємці для виконання вимог про фінансове забезпечення. У Нідерландах власники заправних станцій можуть захиститися від відповідальності за ліквідацію наслідків забруднення ґрунту, беручи участь у Фонді колективного фінансового забезпечення. Цей Фонд створений самою галуззю, але виплати з нього здійснюються тільки у разі банкрутства власника заправної станції. „Самострахування” практикують деякі підприємці, залишаючи за собою відповідальність по ризику і відкладаючи (наприклад, депонуючи на спеціальному рахунку) кошти на покриття очікуваних збитків [193, с. 45–47].

Екологічний лізинг. Застосування лізингу у природоохоронній сфері зумовлено пошуком оптимальних форм фінансування оновлення основних природоохоронних фондів. Можливість розглядати лізинг як альтернативне джерело ФПД зумовлена тим, що в Україні прийнято цілий ряд нормативно-

правових актів, які створюють всі необхідні передумови для розвитку і функціонування лізингового ринку у нашій країні [36, 52, 194, 195, 196, 197], а також сформований ринок лізингових послуг, який постійно розвивається. Крім того, враховуючи особливості ФПД, лізинг має ряд переваг перед банківським кредитуванням і фінансуванням природоохоронних заходів за власні кошти підприємства:

– прискорена амортизація природоохоронного обладнання, що купується через лізинг;

– включення лізингових платежів до собівартості продукції;

– податкові пільги: 100 % комісії лізингодавця відноситься на валові витрати; у момент передачі транспорту (техніки, обладнання) лізингоодержувачу виникає податковий кредит з ПДВ на всю суму вартості цього предмета лізингу; амортизаційні відрахування від балансової вартості предмета лізингу зменшують базу оподаткування; 50 % палива відносяться на валові витрати; винагорода по лізингу не обкладається ПДВ;

– можливість отримати природоохоронне обладнання в користування із подальшим його викупом без значного відволікання грошових коштів з обороту;

– лізингодавець може отримувати фінансові ресурси у вигляді кредиту від фонду охорону НПС;

– фонд охорони НПС може самостійно виступати лізингодавцем або надавати послуги екологічного лізингу тощо [198, 199].

Оскільки екологічний лізинг – це ФПД через механізм лізингу, то можна виділити такі перспективні напрями екологічного лізингу в Україні:

– лізинг енергоощадних технологій і обладнання;

– лізинг обладнання, приладів для контролю і моніторингу забруднення НПС (повітря, води, ґрунту);

– лізинг сучасного очисного обладнання;

– лізинг екологічно безпечного транспорту, сільськогосподарської техніки;

– лізинг обладнання для знешкодження та утилізація відходів тощо.

Отже, розширюючи базу екологічного оподаткування, збільшуючи розміри штрафів за порушення норм екологічного законодавства, підвищуючи ефективність використання ОДР у галузі охорони НПС, використовуючи державно-приватне партнерство у вигляді державних гарантій та фінансування заходів (програм) за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів, створюючи екологічні (природоохоронні) банки, залучаючи фінансові ресурси фондів спільного інвестування, фінансові резерви страхових компаній, страхові виплати від екологічного страхування, використовуючи механізми лізингу для ФПД, можна значно збільшити його обсяги і покращити якість НПС в Україні.

Висновки до розділу 3

Результати аналізу сучасного стану державного ФПД свідчать про актуальність його удосконалення на основі світових сучасних управлінських технологій бюджетного планування та фінансування, які дозволять оптимізувати витрати на ПД на державному рівні та підвищити їх ефективність, а також відповідати вимогам європейських стандартів.

1. В умовах жорсткої економії фінансових ресурсів для ФПД на державному рівні основним напрямом підвищення його ефективності є впорядкування процесів формування та функціонування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони навколишнього природного середовища Україн, як основного консолідованого джерела ФПД.

2. Обґрунтовано концептуальні засади формування та функціонування фінансово-орієнтованої моделі фонду охорони НПС. Використовуючи методологію теорії управління з позиції системного підходу спроектовано оптимальну організаційну і управлінську структуру фонду. Дивізіональний підхід до формування організаційної структури фонду охорони НПС дозволив існуючу систему багаточисельних фондів охорони НПС на державному і

місцевих рівнях трансформувати у єдину організаційну структуру. Запропоновано впровадження сучасної системи менеджменту, яка забезпечить контроль якості послуг фонду.

3. Основоположним структурним елементом у механізмі ФПД на державному, регіональному і локальному рівнях залишається фонд охорони НПС, саме тому він повинний мати певну автономію і відносну самостійність, децентралізований характер і забезпечуватись автоматизованою системою управління, що сприятиме консолідації всіх реальних і потенційних джерел фінансових надходжень для ФПД та ефективному управлінню ними.

4. Обґрунтовано необхідність впровадження середньострокового планування бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС, оскільки процес реалізації природоохоронних програм здебільшого має довготерміновий характер. Удосконалення ФПД з фонду охорони НПС на основі СПБВ запропоновано здійснювати поєднуючи поточне, середньо- та довгострокове планування, що є передумовою його ефективності у сфері охорони НПС.

5. Оцінка ефективності державних цільових екологічних програм і недержавних природоохоронних проектів, що фінансуються з фонду охорони НПС, є об’єктивною передумовою підвищення ефективності ФПД. З метою удосконалення діючої нині методики оцінки ефективності бюджетних витрат на ПД запропоновано, крім критерію економічної ефективності, доповнити її критеріями екологічного та соціального ефектів. Для того щоб показати переваги критеріїв екологічного та соціального ефектів над економічним розраховано коригуючі коефіцієнти для цих критеріїв на основі методу експертних оцінок.

6. Спираючись на міжнародний досвід ФПД і через об’єктивну необхідність збільшити його обсяги в Україні, пошук альтернативних джерел її фінансування зосереджено на удосконаленні вже існуючих податкових і неподаткових інструментів у сфері охорони НПС, державних і міжнародних механізмів співробітництва, а також на впровадженні та розвитку продуктів

фінансового ринку, ефективність яких доведена досвідом розвинених країн світу.

Основні наукові результати по розділу 3 опубліковані в працях автора [78, 206–212].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено узагальнення теоретичних положень та запропоновано вирішення наукового завдання вдосконалення ФПД в Україні. На підставі проведеного дослідження отримано такі висновки і пропозиції:

1. У процесі дослідження теоретичних основ ФПД, узагальнення та систематизації різних підходів до визначення сутності поняття „природоохоронна діяльність” з’ясовано, що окремі науковці розглядають її як частину господарської діяльності підприємства або велику за масштабами, здійснювану на загальнодержавному рівні діяльність щодо збереження еталонних зразків незайманої природи та збереження різноманітності видів на Землі.

Це дозволило запропонувати власне комплексне визначення змісту поняття природоохоронної діяльності, яке відрізняється від існуючих. По-перше, уточнено сутність природоохоронної діяльності відповідно до рівня її здійснення; по-друге, запропоновано використовувати, замість „усунення наслідків” поняття „відновлення якості”, адже відновлення охоплює усунення наслідків, що має принципове значення для ФПД.

2. На засадах методології теорії добробуту, за якою придатне для життя людини НПС є суспільним благом, визначено особливості ФПД на державному рівні. Це дозволило конкретизувати роль і визначити завдання держави у процесі ФПД, яке полягає у нейтралізації наслідків негативних екстерналій та посиленні дії позитивних, що забезпечує більш ефективний розподіл ресурсів у ринковій економіці.

Особливості ФПД на рівні підприємств були визначені з погляду фінансування тієї діяльності, що не дає прибутку у класичному його розумінні (крім підприємств, установ та організацій, що займаються збиранням, зберіганням, перевезенням, знешкодженням, видаленням і захороненням відходів), оскільки, на відміну від інших видів діяльності, основним ефектом від реалізації природоохоронної діяльності є екологічний та соціальний.

Встановлено, що економічний ефект виражається у прирості прибутку, який може бути отриманий за рахунок реалізації виробленої продукції з відходів основного виробництва або безпосередньої реалізації відходів іншому підприємству для подальшої переробки. Крім того, результатом реалізації природоохоронної діяльності може бути зниження собівартості продукції або зниження витрат з доходу (зменшення витрат на сплату екологічного податку та ресурсних зборів і платежів). Такий підхід дозволив окреслити стимули ФПД на мікрорівні, і підвищити його ефективність з погляду підприємства.

3. Удосконалено класифікацію природоохоронної діяльності і виокремлено такі елементи: рівень реалізації – макро- та мікро-; форма реалізації – природоохоронні заходи і поточна природоохоронна діяльність; напрям економічної діяльності – інвестиції, капітальні та поточні витрати; цільове призначення – усунення причин забруднення, усунення наслідків забруднення та відновлення якості навколишнього природного середовища; види природоохоронної діяльності – охорона та раціональне використання водних ресурсів, атмосферного повітря, земель, мінеральних ресурсів, природних рослинних ресурсів і ресурсів тваринного світу, збереження природно-заповідного фонду; наука, інформація, освіта, підготовка кадрів, екологічна експертиза, упровадження економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Виділення природоохоронної діяльності за рівнем її здійснення дозволяє розмежовувати пріоритетні напрями її фінансування як на макро-, так і на мікрорівні, а також виявляти потенційні джерела фінансових надходжень для збільшення обсягу ФПД в Україні.

4. Систематизовано основні джерела ФПД і визначено їх пріоритетність. Відповідно до рівня реалізації природоохоронної діяльності джерела її фінансування об’єднано за рівнем їх утворення – державні та недержавні. На державному рівні їх поділено на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх джерел віднесено такі: систему фондів охорони НПС, державний та місцеві бюджети, а до зовнішніх – фінансову підтримку донорів у формі офіційної допомоги розвитку на охорону навколишнього природного середовища. На недержавному

рівні джерелами ФПД є кошти підприємств. Встановлено взаємозв'язок джерел ФПД та їх реальних і потенційних фінансових надходжень, що дозволило дослідити його механізми на державному та недержавному рівнях. Запропоновано альтернативні джерела ФПД з метою збільшення його обсягів.

5. Проведено оцінку ефективності ФПД на державному рівні, результати якої дали підстави стверджувати, що через недосконаліть основних показників, якими воно оцінюється, не можна об'єктивно проаналізувати вплив ФПД на стан навколишнього природного середовища (екологічний ефект) і покращання рівня життя населення (соціальний ефект) в Україні. З'ясовано, що на низький рівень ефективності ФПД на державному рівні впливають бюджетні правопорушення, а саме нецільове та неефективне використання коштів бюджету та фонду охорони НПС. Незадовільне фінансове планування як доходів, так і витрат на природоохоронну діяльність з фонду охорони НПС призводить до недофінансування державних цільових екологічних програм, що унеможливлює їх реалізацію та досягнення відчутного екологічного та соціального ефекту.

6. Здійснено порівняльний аналіз ФПД України та європейських країн. Запропоновано введення нових і вдосконалення вже існуючих, але не повною мірою реалізованих у нашій країні, інструментів, серед яких виділено: 1) забезпечення акумуляції зборів за спеціальне використання природних ресурсів у спеціальному фонді бюджету (фонді охорони НПС) з метою консолідації державних фінансових ресурсів для ФПД у фонді охорони НПС; 2) посилення розмежування обов'язків між рівнями фонду охорони НПС (державний та місцевий), що дозволить посилити контроль і підвищити ефективність процесу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів для ФПД; 3) удосконалення системи екологічного оподаткування, підвищення ефективності офіційної допомоги розвитку та розвитку складових фінансового ринку (створення екологічних банків, орієнтація інвестиційних і венчурних фондів на реалізацію природоохоронних проектів, розвиток страхового ринку) як альтернативних джерел ФПД на державному і недержавному рівнях з метою розширення перспектив збільшення його обсягу у середньостроковій перспективі.

7. На засадах теорії управління з погляду системного підходу побудовано фінансово-орієнтовану модель фонду охорони НПС, що дозволило здійснити таке: структурувати фонд охорони НПС відповідно до рівнів здійснення природоохоронної діяльності; довести необхідність у функціонуванні фонду на державному, регіональному і локальному рівнях, визначити види природоохоронної діяльності та механізми її фінансування фондом відповідно до цих рівнів; спроектувати організаційну структуру фонду і окреслити структуру його управління. Це надало можливість визначити напрями його реформування у частині фінансового планування. Запропоновано вдосконалення процесу фінансового планування державних витрат на природоохоронну діяльність здійснювати на засадах середньострокового планування, що дозволить оптимізувати весь процес ФПД – від рейтингування і відбору державних цільових екологічних програм і недержавних природоохоронних проектів (для вибору пріоритетів в умовах обмеженості бюджетних ресурсів) до моніторингу виконання та оцінки їх ефективності як у процесі їх реалізації, так і після неї.

8. Удосконалено методичні підходи до оцінки ефективності бюджетних витрат на природоохоронну діяльність, а саме запропоновано використовувати як критерії оцінки ефективності економічний, екологічний та соціальний ефекти; застосовувати коригуючі коефіцієнти для екологічного та соціального ефектів, розраховані на основі методу експертних оцінок з метою підкреслення їх превалюючої ролі щодо економічного. Це дозволяє визначити екологічну та соціальну складову у процесі ФПД, що в умовах соціалізації державних програм набуває особливої актуальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Труды 1-го Всероссийского съезда по охране природы / [под ред. Б. Дитмара, М. Потёмкина, С. Северцова]. – М. : Издание Всероссийского общества охраны природы, 1930. – 226 с.

2. Захлебный А. Н. К определению понятия „охрана природы” / А. Н Захлебный, И. Т. Суравегина // Сов. педагогика. – 1975. – № 2. – С. 33–40.

3. Система стандартов в области охраны природы и улучшения использования природных ресурсов (с изменениями VIII-1979 г. и XII-1987 г.). – ГОСТ 17.00.01-76 (СТ СЭВ 1364-78. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www/document.ua/documents/doc13662.php. – Название с экрана.

4. Бернштейн Л. Ю. Основоположні принципи екології як науки / Л. Ю. Бернштейн // Економічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні. – К., 2000. – С. 33–52..

5. Святохо Н. В. Оцінка ефективності витрат на природоохоронну діяльність промислового підприємства : [монографія] / В. М. Ячменьова, Н. В. Святохо. – Сімферополь : ВД „АРІАЛ”, 2011. – 264 с.

6. Джигирей В. С. Основи екології та охорони навколишнього природного середовища. Екологія та охорона природи [Текст]: навч. посіб. / Джигирей В. С. , Сторожук В. М., Яцюк Р. А. ; Мін-во освіти і науки України. – 2-е вид., доп. – Львів : Афіша, 2004. – 272 с.

7. Кондратюк Є. М. Словник-довідник з екології / Є. М. Кондратюк, Г. І. Хархота. – К. : Урожай, 1987. – 160 с.

8. Самолюк В. Й. Регулювання природоохоронної діяльності в регіоні на основі системної оцінки її інтенсивності: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спеціальністю 08.08.01 – економіка природокористування і охорони НПС / В. Й. Самойлюк. – Львів, 2002. – 22 с.

9. Саксонова О. М. Удосконалення економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності: автореф. дис. на

здобуття наукового ступеня к.е.н. за спеціальністю 08.08.01 – економіка природокористування і охорони НПС / О. М. Саксонова. – Київ, 2003. – 21 с.

10. Васькович І. М. Природоохоронні витрати на виробничому підприємстві / І. М. Васькович, М. М. Баран // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. − Вип. 20.6 – С. 93–98.

11. Ляпина А. А. Экологические аспекты трансформации макроэкономических показателей / А. А. Ляпина // Экономическая эффективность развития России / [под ред. К. В. Папенова]. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2007. – С. 283–284.

12. Шимова О. С. Экономика природопользования: учеб. пособие / О. С. Шимова, Н. К. Соколовский. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 377 с.

13. Реймерс Н. Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Мысль, 1990. – 637 с.

14. Куриленко В. В. Основы управления природо- и недропользованием. Экологический менеджмент / Куриленко В. В. – СПб. : Россия, 2000. – 256 с.

15. Большая Советская Энциклопедия [Текст] : в 30-ти томах / гл. ред.: А. М. Прохоров и др. – Том 19 : Отоми – Пластырь : справ. изд. / [ред. А. М. Прохоров]. – 1975. – 648 с.

16. Broniewicz Elzbieta Environmental Management in Practice / Elzbieta Broniewicz. – Publisher: InTech, 2011. – 448 p.

17. Временная типовая методика определения экономической эффективности осуществления природоохранных мероприятий и оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей среды / [А. С. Быстров, В. В. Варанкин, В. А. Виленский и др.] – М. : Экономика, 1986. – 96 с.

18. Glossary of Environment Statistics Series: F, No. 67 Sales number: 96.XVII.12 [Electronic resource]. – Access Mode : http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_67E.pdf. – Title from the screen.

19. Pollution Abatement and Control Expenditure in OECD Countries, Environment Monograph, Paris, 1996 [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd.org/env/indicators-modelling-outlooks/38230860.pdf. – Title from the screen.

20. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды. Словарь-справочник / Реймерс Н. Ф. – М. : Просвещение, 1992. – 319 с.

21. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів: Постанова КМУ : від 17.09.1996 р. № 1147 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF. – Назва з екрана.

22. Chantaladze V.G. Aspects of Finance Theory. Tbilisi: Publishing House of Tbilisi University, 1979. – 284 p.

23. Романовський М. М. Финансы и управление научно-техническим прогрессом / Романоський М. М. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 172 с.

24. Фальцман В. К. Динамика национального богатства СССР / В. К. Фальцман // Экономика и математические методы. – 1991. – Т. 27. – Вып. 2. – С. 242–257.

25. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / [за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2008. – 720 с.

26. Пигу А. Экономическая теория благосотояния / Пигу А. ; пер. с англ. – Т. 1. – М. : Прогресс, 1985. – 406 с.

27. Пахомова Н. В. Економика природопользования и охрана окружаюшей среды / Н. В. Пахомова, К. К. Рихтер. – СПб. : СПбГУ, 2003. – 220 с.

28. Андрущенко В. Л. Фінансова думка заходу в ХХ столітті. Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів: [монографія] / Андрущенко В. Л. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.

29. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Коуз Р. ; пер. с англ. Б. Пинскера. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.

30. Коуз Р. Фирма, рынок и право: сб. статей / Коуз Р. ; пер. с англ. Б. Пинскера; науч. ред. Р. Капелюшников. – М. : Новое издательство, 2007. – 224 с.

31. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: [монографія] / [за заг. ред. Л. Л. Тарангул. – Ірпінь, 2012. – 611 с.

32. Peszko G. The Good Practices of Public Environmental Expenditure Management in transition economies / G. Peszko. – Draft background paper for discussion at session III.1 of the OECD Global Forum on Sustainable Development: Conference on Financing Environmental Dimension of Sustainable Development OECD, Paris, 2002, 24 – 26 April [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd.org/environment/outreach/2080960.pdf. – Title from the screen.

33. . Экология и экономика природопользования [Текст]: учебник для вузов / [Э. В. Гирусов, С. Н. Бобылев, А. Л. Новоселов, Н. В. Чепурных]; под ред. Э. В. Гирусова, В. Н. Лопатина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2003. – 519 с.

34. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України : від 25 червня 1991 р. № 1264-XII, остання редакція від 16 червня 2011 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http: // zakon. rada. gov. ua /cgi-bin / laws/main.cgi?nreg=1264-12. – Назва з екрана.

35. Monitoring Environmental Expenditure in Eastern Europe, Caucasus and Central Asia Implementing the OECD/Eurostat Standards in the Kyrgyz Republic and Ukraine. – OECD. – 2006. – 148 с.

36. Податковий Кодекс України : від 02. 12. 2010 № 2755-VI, [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. – Назва з екрана.

37. Бюджетний кодекс України : від 8 липня 2010 року № 2456-VI, остання редакція від 08. 07. 2011 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База

даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon1. rada. gov. ua/ cgi-bin/ laws/ main.cgi?nreg=2456-17. – Назва з екрана.

38. Веклич О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / О. Веклич // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 20–34.

39. Погріщук Г. Вдосконалення фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища / Галина Погріщук // Світ фінансів. – 2010. – № 4. – С. 131–137.

40. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07. 12. 1984 № 8073-X, остання редакція від 07. 01. 2013 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http: //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10. – Назва з екрана.

41. Medium-Term Management of Grin Budgets : The Case of Ukraine. OECD. – 2010. –101 p.

42. Бюджетний менеджмент [Текст] : підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К. : Видавництво КНЕУ, 2004. – 864 с.

43. Назаркевич І. Б. Значення ресурсних платежів у системі оподаткування України / І. Б. Назаркевич, А. В. Козюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С.191–199.

44. Государственное управление охраной окружающей среды в союзной республике [Текст] / [Ю. С. Шемшученко, Н. Р. Малышева Н. И. Ерофеев и др.] – К. : Наук. думка, 1990. – 280 с.

45. Новосельська Л. І. Аналіз чинного природоохоронного законодавства з виявленням заходів податкового стимулювання – [Електронний ресурс] / Л. І. Новосельська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ portal/natural/ lglpdp/2004_29 /290_Nowoselska_LG_29.pdf/ – Назва з екрана.

46. Розвиток економіки – основа для сталого зростання добробуту громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.kmu.gov.ua/file/link/273702/file/PodKod.pdf .– Назва з екрана.

47. Протидія глобальній зміні клімату у контексті Кіотських домовленостей: український вимір. Аналітична доповідь. – К. : НІСД, Нацекоінвестагентство України, Фонд цільових екологічних інвестицій, 2010. – 28 с.

48. Про Положення про Державне агентство екологічних інвестицій України: Указ Президента України: від 13 квітня 2011 року № 455/2011. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/455/2011 – Назва з екрана.

49. Офіційний веб-сайт Державного агентства екологічних інвестицій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.neia.gov.ua. – Назва з екрана.

50. Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги від 2. 03. 2005 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу: http://zakon2. rada.gov.ua /laws/show/ 998_271. – Назва з екрана.

51. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України : від 15. 02. 2002 р. № 153 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF. – Назва з екрана.

52. Довідка про міжнародну технічну допомогу Україні від 05.03.2013. Департамент співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями та координації міжнародної технічної допомоги. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=198831. – Назва з екрана.

53. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р. № 436-IV, остання редакція від 02. 10. 2011 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База

даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon. rada. gov. ua/ cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=455%2F2011. – Назва з екрана.

54. Поддєрьогін А. М., Білик А. М., Буряк Л. Д. Фінанси підприємств [Текст]: підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 5-те вид., перероб. та допов. – К.: КНЕУ, 2004. – 546 с.

55. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: [монографія] / Онишко С. В. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.

56. Серебрянський Д. М. Оподаткування прибутку підприємств та його вплив на інвестиційну діяльність в ринкових умовах: дис. на здобуття кандидата економ. наук : 08.04.01 / Серебрянський Дмитро Миколайович. – Ірпінь, 2006. – с. 256.

57. Дёмина Т. А. Учёт и анализ затрат предприятия на природоохранную деятельность : [монография] / Дёмина Т. А. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 112 с.

58. Макар С. В. Основы экономики природопользования / Макар С. В. – М. : Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 1998. – 192 с.

59. Святохо Н. В. Сутність та класифікація витрат на природоохоронну діяльність промислових підприємств / Н. В. Святохо // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Вип. 21. Ч. 2. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 207–217.

60. Agency Financial Report Fiscal Year 2011. – 206 p. [Electronic resource] // U.S. Environmental Protection Agency. – Access Mode : http://nepis.epa.gov/Exe/ZyPDF.cgi?Dockey=P100A42E.PDF. – Title from the screen.

61. Guidebook of Financial Tools. U.S. EPA. 2008. – 223 p. [[Electronic resource] // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. – Access Mode : http://epa.gov/efinpage – Title from the screen.

62. Official website Clean Water and Drinking Water State Revolving Funds [Electronic resource]. // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. – Access Mode : http://water.epa.gov. – Title from the screen.

63. Official website Superfund [Electronic resource] // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. – Access Mode : http://www.epa.gov/superfund/index.htm. – Title from the screen.

64. Budget of the United States Government, Fiscal Year 2011 [Electronic resource]. // US Government Printing Office – Access Mode : http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BUDGET-2011-BUD/pdf/BUDGET-2011-BUD.pdf. – Title from the screen.

65. Budget of the United States Government, Fiscal Year 2012 [Electronic resource]. // US Government Printing Office – Access Mode : http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BUDGET-2012-BUD/pdf/BUDGET-2012-BUD.pdf. – Title from the screen.

66. A State and Local Government Guide to Environmental Program Funding Alternatives. EPA 841-K-94-001 January 1994. [Electronic resource]. – Access Mode : http://water.epa.gov/polwaste/nps/1994_funding_alts_pub.cfm. – Title from the screen.

67. Official website United States Environmental Protection Agency [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.epa.gov/. – Title from the screen.

68. Official website European Environment Information and Observation Network (Eionet) [Electronic resource] // European Environment Agency's. – Access Mode : http://www.eionet.europa.eu. – Title from the screen.

69. Олефіренко О. Головні тенденції формування екологічного простору [Текст] [Електронний ресурс] / О. Олефіренко // Науковий вісник „Демократичне врядування" / Електронне наукове фахове видання. – 2010. – Вип. 6. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2010_6/fail/olefire.pdf. – Назва з екрана.

70. Funding Opportunities. Directorate General for the Environment. [Electronic resource] // European Commission. – Access Mode : http://ec.europa.eu /environment/funding /intro_en.htm. – Title from the screen.

71. Официальный веб-сайт Аграрной торговой системы [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.agroru.com – Название с экрана.

72. Соколов В. В. Социализация природы в Советской России, 1917 – 1940 гг. / Соколов В. В. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та экономики и финансов, 1994. – 154 с.

73. Налоговый кодекс Российской Федерации в двух частях: I часть от 31. 07. 1998 г. № 146-ФЗ с изм. и доп., вступающими в силу с 30. 09. 2011 г., II часть от 05. 08. 2000 № 117-ФЗ с изм. и доп., вступающими в силу с 01. 10. 2011 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nalkodeks. ru/ news/ novosti/ na_sajte_ obnovleny_obe _chasti_ nalogovogo_ kodeksa_rf. html – Название с екрана.

74. Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации : Федеральный закон : от 06. 10. 1999 р. №184-ФЗ, последняя редакция от 25 июля 2011 г. [Електронный ресурс]. – Режим доступа : – http://base.garant.ru/12117177/ – Название с экрана.

75. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України : від 21.12.2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/ cgi-bin/laws/ main.cgi? nreg= 2818-17&p= 1305522626730416. – Назва з екрана.

76. Новицька О. В. Проблемні питання формування екоресурсних платежів у системі трансформаційної економіки України / О. В. Новицька // „Экологическая и техногенная безопасность. Охрана водного и воздушного бассейнов. Утилизация отходов” : Сборник научных трудов XVI Международной научно-технической конференции : [под ред. В. Ф. Костенко, Д. Н. Почепецкого, С. В. Разметаева] – Х. : УкрВОДГЕО, 2008. С. 505–515.

77. Новицька О. В. Фінансовий механізм у сфері природокористування / О. В. Новицька // Науковий вісник НУДПСУ : зб. наук. пр. – № 3 (46). – 2009 р. С. 68 – 73.

78. Студінський В. А. Фінансово-організаційні механізми управління природоохоронною діяльністю в Україні [монографія] / В. А. Студінський, О. В. Новицька – Малин : ПП „НДНЦ „ПринцепС", 2007. – 128 с.

79. Новицька Н. В. Природоохоронна діяльність та особливості її фінансування / Н. В. Новицька, О. В. Новицька // „Міжнародна практика економічного розвитку країни" : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 24-25 травня 2013 року): У 2-х частинах / Наукове об'єднання „Economics". – Сімферополь: НО „Economics", 2013. Ч. 2 – С. 53–56. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economics.crimea.ua/index.php/c/materialu.html

80. Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору : Постанова КМУ : від 01.03.1999 №303. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/303-99-%D0%BF. – Назва з екрану.

81. Новицька Н. В. Причини і наслідки реформування екологічного податку в Україні / Н. В. Новицька // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – 1(52). – С. 187–194.

82. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://treasury.gov.ua/main/uk/index – Назва з екрана.

83. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2007 році / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. – К., 2008. – 302 с.

84. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ : [монографія] / Молдован О. О. – К. : НІСД, 2011. – 380 с.

85. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10. – Назва з екрана.

86. Environmental offences: the panel’s advice to the court of appeal [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.corporateaccountability. org/dl/ Sentfinal.pdf. – Title from the screen.

87. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана.

88. Авраменко Н. Л. Еколого-економічна оцінка ефективності технології промислового водоочищення (на прикладі ЦПВ): автореферат на здобуття наукового ступеня к.т.н. за спеціальністю 21.06.01 – Екологічна безпека. / Н. Л. Авраменко – К., 2005. – 24 с.

89. Handbook on the OECD-DAC. Climate Markers – OECD, 2011. – 20 p.

90. Official website Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd.org/. – Title from the screen.

91. Актуальные проблемы налоговой политики в условиях модернизации экономики: опыт Украины и Белоруссии : [монография] / [под ред. д.э.н., проф. С. В. Онышко. – Ирпень : Национальный университет ГНС Украины, 2007. – 396 с.

92. Кірсанова Т. О. Екологічний контролінг в системі управління підприємством : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спеціальністю 08.08.01 – економіка природокористування і охорони НПС. / Т. О. Кірсанова. – Суми, 2004 – 22 с.

93. Trade and Development Report 2008: Commodity Prices, Capital Flows and the Financing of Investment: Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development / United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 2008 – 249 p.

94. Финансирование охраны окружающей среды в Восточной Европе, на Кавказе и в Центральной Азии (ВЕКЦА): аналитический отчёт / Пятая конференция на уровне министров „Окружающая среда для Европы". – Киев. – Украина. 21–23 мая 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oecd.org/env/outreach/4614213.pdf. – Название с экрана.

95. Kawalec Stefan, K. Kluza (2001). „Challenges of Financial System Development in Transition Economies" in Financial Transition in Europe and Central Asia: Challenges of the New Decade, ed. by Lajos Bokros, Washington, D.C., World Bank – 274 p. [Electronic resource]. – Access Mode : http://ru.scribd.com. – Title from the screen.

96. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015 року (проект). [Електрониий ресурс] // Український кредитно-банківський союз. – Режим доступу: http://www.kbs.org.ua/files/dpee1.pdf. – Назва з екрана.

97. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] // Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу – http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf. – Назва з екрана.

98. Якушик И. Д. Инвестиционные процессыв в экономическом и социальном развитии регионов / И. Д. Якушик, Т. А Безземельная // Экономика и управлени. Научно-практический журнал. – 2006. –6. – С. 29–32.

99. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій]; за ред. С. В. Мочерного. Т. І – Л. : Світ, 2005. – С. 217.

100. Про результативні показники бюджетної програми : Наказ Міністерства фінансів України : від 10. 12. 2010 р. № 1536 [Електорнний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10. – Назва з екрана.

101. Звіт про результати виконання природоохоронних заходів за бюджетною програмою „Комплексна реалізація державної екологічної

політики, здійснення природоохоронних заходів" [Електронний ресурс] // Мінінстерство екології та природних ресурсів. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/content/article/7545. – Назва з екрана.

102. Про результативні показники бюджетної програми : Наказ Міністерства фінансів України від 27. 10. 2009 р. № 1252 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua /control/ publish/ article/ main? art_id =232505& cat_id=232502. – Назва з екрана.

103. Шимова О. С. Экономическая эффективность мероприятий по сохранению биологического разнообразия / [Шимова О. С., Лопачук О. Н., Байчоров В. М.]. – Минск: Беларус. навука, 2010. – 124 с.

104. Устойчивое развитие: теория, методология, практика / [под ред. Л.Г. Мельника. – Сумы : ИТД „Университетская книга", 2009. – 1220 с.

105. Новицька О. В. Вдосконалення методичних підходів до оцінки ефективності використання коштів від екологічного податку / О. В. Новицька, Н. В. Новицька // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. – Т 13. – Випуск 247 : – Економічні та екологічні механізми розвитку України та її регіонів С. 172–178. – (серія „Економіка").

106. Official website European statistics (Eurostat) [Electronic resource] // European Commission – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/ portal/page/ portal/eurostat /home/ – Title from the screen.

107. Official website World Health Organization (WHO) [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.who.int/en/. – Title from the screen.

108. Prüss-Üstün A. Preventing disease through healthy environments : towards an estimate of the environmental burden of disease : executive summary / [A. Prüss-Üstün and C. Corvalan]. – World Health Organization, 2006. – 106 p.

106. Шимова О. С. Основы экологии и экономики природопользования: учебн. / О. С. Шимова, Н. К. Соколовский – 2-е издание перераб. и доп. – Мн. : БГЭУ, 2002. – 367 с.

110. Ревич Б. А. Экономические последствия воздействия загрязненной окружающей среды на здоровье населения : пособие по региональной экологической политике / [Б. А. Ревич, В. Н. Сидоренко]; под. ред. В. М. Захарова, С. Н. Бобылева. – М. : Акрополь, ЦЭПР, 2007. – 56 с.

111. Макроэкономическая оценка издержек для здоровья населения России от загрязнения окружающей среды / [Бобылев С. Н., Сидоренко В. Н., Сафонов Ю. В. и соавт.]. – м. : Институт Всемирного Банка, фонд защиты природы, 2002. – 32 с.

112. Прохоров Б. Б. Оценка стоимости статистической жизни и экономического ущерба от потерь здоровья / Б. Б. Прохоров, Д. И. Шмаков // Проблемы прогнозирования. – 2002. – № 3. – С. 125–135.

113. World Bank Yearbook, 2000 [Electronic resource] // The World Bank. – Access Mode : http://data.worldbank.org/. – Title from the screen.

114. Guide to the Approximation of European Union Environmental Legislation [Electronic resource] // European Environment Agency – Access Mode : http://ec.europa.eu/environment/archives/guide/guidfin.pdf. – Title from the screen.

115. Зменшення викидів у тепловій електроенергетиці України через виконання вимог Європейського енергетичного співтовариства. Зелена книга [Електронний ресурс] // Міжнародний центр перспективних досліджень – Режим доступу: http://www.average.com.ua/energy_green.pdf. – Назва з екрана.

116. Про надання роз’яснення щодо поняття „нецільове використання бюджетних коштів” : Лист міністерства фінансів України : від 15. 06. 2009 р. № 31-09030-07-5/15920 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=v1592201-09 – Назва з екрана.

117. Офіційний веб-сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index. – Назва з екрана.

118. Симоненко В. Програми життя – це державні програми збереження навколишнього природного середовища в Україні / В. Симоненко // Урядовий кур'єр. – №146 (4396). – 5 серпня. – 2008.

119. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики. Аналітична записка. [Електронний ресурс] / Л. Якушенко ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/840/. – Назва з екрана.

120. Official website Yale University. [Electronic resource]. – Access Mode : http://epi.yale.edu – Title from the screen.

121. Україна в цифрах. 2011 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 251 с.

122. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – http://www.bank.gov.ua/control/uk/index. – Назва з екрану.

123. Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища : Постанова Кабінет Міністрів України : від 07. 05. 1998 р. № 634 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/634-98-%D0%BF. – Назва з екрана.

124. Policy Brief: Как сделать управление природоохранными расходами эффективным? – OECD, 2007. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd.org – Title from the screen.

125. SERIEE – European System for the collection of economic information on the environment, 1994 [Electronic resource]. – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BE-02-002/EN/KS-BE-02-002-EN.PDF. – Title from the screen.

126. Ochrona Środowiska 2012 [elektroniczny zasób]. – Tryb dostępu : www.stat.gov.pl – Tytuł z ekranu.

127. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej [elektroniczny zasób]. – Tryb dostępu : http://www.nfosigw.gov.pl/ – Tytuł z ekranu.

128. Renewable source of financing. Effectively and efficiently support the pro-environmental activities. National Fund for Environmental Protection and Water Management. – Warsaw, 2012. – 4 p. [Electronic resource]. – Access Mode : www.nfosigv.gov.pl as – Title from the screen.

129. Обзор деятельности Государственного фонда охраны окружающей природной среды Украины. – ОЕСР, 2006. – 135 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oecd.org/env/outreach/37723597.pdf – Название с экрана.

130. Information Portal datamarket [Electronic resource]. – Access Mode : http://datamarket.com – Title from the screen.

131. Green Growth and Environmental Governance in Eastern Europe, Caucasus, and Central Asia. OECD Green Growth Papers, №. 2012-02, OECD Publishing, Paris. doi: 10.1787/5k97gk42q86g-en [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd-ilibrary.org. – Title from the screen.

132. Україна на шляху до ефективного управління охороною навколишнього природного середовища. Огляд державних витрат на охорону навколишнього природного середовища / Світовий банк, 22 жовтня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org/eca/environment. – Назва з екрана.

133. Environmental Protection Expenditure and Revenues Joint Questionnaire / SERIEE Environmental Protection Expenditure Account: Conversion Guidelines, OECD / Eurostat, 2005 [Electronic resource]. – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EC-05-001/EN/KS-EC-05-001-EN.PDF. – Title from the screen.

134. Manuel Frondel, Jens Horbach and Klaus Rennings. End-of-Pipe or Cleaner Production? An Empirical Comparison of Environmental Innovation Decisions Across OECD Countries. Center for European Economic Research.

Discussion Paper No. 04-82 – [Electronic resource]. – Access Mode : ftp://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp0482.pdf – Title from the screen.

135. Lyubich A. A. Trends in the area of budgetary support and tax expenditures to the coal mining industry in Ukraine / A. A. Lyubich, N. V. Novytska, O. V. Novytska // XV Anniversary Balkan Mineral Processing Congress 12 – 16 June, 2013.

136. Новицька О. В. Підходи до визначення ефективності витрат від природоохоронної діяльності / О. В. Новицька // Схід, – №4, 2004. С. 25–28.

137. Медоуз Донелла. Х. Азбука системного мышления / Донелла. Х. Медоуз. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 344 с.

138. Фрейдина Е. В. Исследование систем управления : учеб. пособие / Е. В. Фрейдина : под ред. Ю. В. Гусева. – М. : Издательство Омега–Л, 2008. – 367 с.

139. Применение лучшего международного опыта при управлении фондами охраны окружающей среды в Кыргызской Республике / сост. Юрг Кларер – Б.: ОсОО „Алтын тамга”, 2010. – 278 с.

140. Лисьонкова Н. М. Основи методики побудови організаційних структур управління за допомогою соціально-економічних систем / Н. М. Лисьонкова // Комунальное хазяйство городов. – 2008. – №83. – с.85–89.

141. Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://subject.com.ua/economic/slovnik/1670.htm. – Назва з екрана.

142. Economic aspect of sustainable development in the European Union [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.un.org/ esa/agenda21 /natlinfo/ countr/ec/ Eco.htm – Title from the screen.

143. Good Practices for Public Environmental Expenditure Management. Environment for Europe. United Nations Economic Commission for Europe. OECD . – 2003. – 20 p.

144. Public Expenditure Management Handbook, World Bank, Washington DC, 1998. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www1.worldbank.org/ publicsector/pe/ handbook /pem98.pdf. – Title from the screen.

145. Интеграция природоохранных программ в государственные бюджеты: Исследование систем среднесрочного бюджетного планирования и природоохранной деятельности в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии. Ежегодная встреча СРГ ПДООС. 12–13 мая 2011 г. (г. Берлин, Германия). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oecd.org/env/outreach/47836147.pdf – Название с экрана.

146. Schiavo-Campo, S. (2008) ‘Of Mountains and Molehills: „The Medium-Term Expenditure Framework”. Conference on Sustainability and Efficiency in Managing Public Expenditure, Honolulu, 20 September. [Electronic resource]. – Access Mode : http://blog-pfm.imf.org/pfmblog/2008/09/hype-and-realit.html. – Title from the screen.

147. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі (Концепція, п.5) : Розпорядження Кабінету Міністрів України : від 14 вересня 2002 р. N 538-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.11469.0. – Назва з екрана.

148. Савченко О. Ф. Оподаткування шкідливих викидів / О. Ф. Савченко // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 96–103.

149. Методичні вказівки щодо вибору та попередньої оцінки природоохоронних заходів для фінансування з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища / [В. В. Костицький, П. І. Лапечук, Л. М.Степаненко, О. Ю. Бутакова, Л. О. Плакидюк] – К., 2003. – 34 с.

150. Greening Public Budgets in Eastern Europe, Caucasus and Central Asia. – OECD, 2011.– 154 p.

151. Handbook for Appraisal of Environmental Projects Financed from Public Funds. OECD, 2007. – 203 p.

152. Бюджетна політика в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : [у 6 т.] / редкол. : М. Я. Азаров (голова) та ін. – К. : НДФІ, 2004. – Т. 1: Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні

/ [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Геєць та ін.]; кер. авт. кол. В. М. Геєць. – 2004. – с. 368

153. Вдихнути чисте повітря. – Электронный журнал энергосервисной компании “Экологические системы”, 2012. – № 10. http://esco-ecosys.narod.ru/2012_10/art285.htm

154. Залуцька Н. С. Державний контроль в системі оподаткування використання природних ресурсів : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата эконом. наук : 8.00.08. / Н. С. Залуцька. – Львів, 2010. – 2010 с.

155. Филипіф Р. С. Фінансовий механізм охорони довкілля у процесі реалізації фінансової політики держави. Автореферат дис. на здобуття к.е.н. за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит – Львівська державна фінансова академія, Львів, – 2010. – 22 с.

156. На нас наступають електронні відходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://7d.rv.ua/2012/10/11/на-нас-наступають-електронні-відходи/. – Назва з екрана.

157. Вирішення проблеми електронних відходів: європейські підходи до української проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/publication_final_web.pdf. – Назва з екрана.

158 Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03. 01. 2013 № 22–р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/22-2013-%D1%80. – Назва з екрана.

159. Environmental Funds in the Candidate Countries [Electronic resource]. – Access Mode : http://archive.rec.org/REC/Programs/SofiaInitiatives/SI_EnvironmentalFunds.pdf. – Title from the screen.

160. Overview of provisions on penalties related to legislation on industrial installations in the Member State. – 2011. Report Milieu Ltd for the European

Commission. [Electronic resource]. – Access Mode : http://ec.europa.eu/environment/air/pollutants/stationary/pdf/overview_penalties_study.pdf.– Title from the screen.

161. Refocusing economic and other monetary instruments for greater environmental impact: How to unblock reform in Eastern Europe, Caucasus and Central Asia. – OECD. – 2012. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd.org/env/outreach/2012_EM_Refocusing%20Economic%20Instruments_ENG.pdf. – Title from the screen.

162. Співробітництво Уряду України з Європейським Союзом в рамках реалізації програм секторальної бюджетної підтримки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/file/link/389492/file/0412.ppt. – Назва з екрана.

163. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21. 12. 2010 р. № 2818–VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17. – Назва з екрана.

164. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 577–р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80. – Назва з екрана.

165. Порядок підготовки, виконання та проведення моніторингу програм секторальної бюджетної підтримки Європейського Союзу в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 15. 09. 2010 р. № 841 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/841-2010-%D0%BF. – Назва з екрана.

166. Про створення Спільної групи з моніторингу програми бюджетної підтримки сектору «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року» : Наказ Міністерства екології та

природних ресурсів України від 17. 06. 2011 р. № 203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/index.php/normakty/60-9/acts/2032-nakaz-vid-17-06-2011-203-pro-stvorennia-spilnoi-hrupy-z-monitorynhu-prohramy - biudzhetnoi-pidtrymky-sektoru-pidtrymka-realizatsii-stratehii-natsionalnoi-ekolo hichnoi-polityky-ukrainy-na-per. – Назва з екрана.

167. Про підписання Угоди про фінансування програми "Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики" : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15. 12. 2010 р. № 2263–р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2263-2010-%D1%80. – Назва з екрана.

168. Деякі питання виконання Угоди про фінансування програми "Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України" постанова Кабінету Міністрів України від 17. 08. 2011 р. № 877 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу :

169. Про державно-приватне партнерство : Закон України № 2404-VI від 01.07.2010 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2404-17. – Назва з екрана.

170. Про затвердження Умов надання у 2013 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання – резидентів України державного сектору економіки, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвиткові національної економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 07. 2013 р. № 500 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/500-2013-%D0%BF. – Назва з екрана.

171. Капіталізація економіки : проблеми та перспективи. Матеріали семінару [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ief.org.ua/Arjiv_ET/Kapitalizaciya1_206.pdf. – Назва з екрану.

172. Системні аспекти капіталізації природних ресурсів [Текст] / [Хвесик М. А. та ін.] ; за наук. Ред.. акад.. НААН України, д-ра екон. Наук, проф.. М. А. Хвесика ; Нац. Акад.. наук України, Держ. Установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розв. Нац. Акад.. наук України». – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 72 с.

173. Official Website Rio+20 Corporate Sustainability Forum: Innovation & Collaboration for the Future We Want [Electronic resource]. – Access Mode : http://csf.compact4rio.org/events/rio-20-corporate-sustainability-forum/event-summary-251b87a2deaa4e56a3e00ca1d66e5bfd.aspx. – Title from the screen.

174. Бистряков І. Капіталізація природних ресурсів: механізми залучення інвестицій у сталий розвиток / І. Бистряков, В. Пилипів, О. Луців // Економіст : науково-практичний журнал. – 2013. – № 10. – С. 38-41

175. Бондар Л. В. Капіталізація природних ресурсів як передумова сталого відтворення економічних систем / Л. В. Бондар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1162/. – Назва з екрана.

176. Обзор и результаты : Инновации и сотрудничество. Рекомендации в отношении государственной политики. Обязательства к действиям. – Корпоративный форум по устойчивому развитию «Рио+20» 21. 06. 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://media.rspp.ru/document/1/2/9/2996c755b0eec5f4351af050f15a735b.pdf. – Название с экрана.

177. Отличия венчурного финансирования от банковского кредита [Элеткронный ресурс]. – Режим доступа : http://bishelp.ru/gde_dengi/vench/obshee/otli4ia_venchur.php. – Название с экрана.

178. Маслов М. П. Место венчурного капитала в системе источников финансирования инвестиций / М. П. Маслов // Сборник научных трудов НГТУ. – 2006. – № 3(45). – С. 103–108.

179. Любова Т. Г. Экологически-ориентированный венчурный капитал / Т. Г. Любова // Вестник ЧГУ. – 2004. – № 1(6). – С. 127–137.

180. Офіційний веб-сайт Української Асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua. – Назва з екрана.

181. Yearbook 2013 – Europe&Country_tables [Electronic resource] / Private Equity and Venture Capital Investing in Europe – Access Mode : http://www.evca.eu/. –Title from the screen.

182. Sustainable investing. CIO Wealth Management. – 2013. – 40 p. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.ubs.com/global/en/wealth_management/wealth_management_research/ubs_research_focus.html. – Title from the screen.

183. Global Sustainable Investment Review / Global Sustainable Investment Alliance (GSIA) – 2012 [Electronic resource]. – Access Mode : http://gsiareview 2012.gsi-alliance.org/pubData/source/Global%20Sustainable%20Investement% 20 Alliance.pdf. – Title from the screen.

184. Official Website the European Sustainable Investment Forum [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.eurosif.org/. – Title from the screen.

185. Козьменко О. В. Система страхования экономических и катастрофических рисков : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата эконом. наук : 08.08.01. / Ольга Владимирова Козьменко. – Сумы, 1998. – 184 с.

186. Offizielle Website Gemeinschaftsbank für Leihen und Schenken (GLS Bank) [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : http://mitgliedwerden.gls.de – Name des Bildschirms.

187. Annual Report 2011 [Electronic resource] // GLS Bank. – Access Mode : www.gls.de/jahresbericht. – Title from the screen.

188. Offizielle Website Umweltbank [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus : http://www.umweltbank.de/anlagekonditionen/default.html. – Name des Bildschirms.

189. Official Website Nordic Environment Finance Corporation. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.nefco.org/. – Title from the screen.

190. Экологическая ответственность за ущерб природным ресурсам в ВЕКЦА : Внедрение лучшего международного опыта / Секретариат СРГ ПДООС/ОЭСР при участии РЭЦ ВЕКЦА. – 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oecd.org/environment/outreach/48878610.pdf. – Название с экрана.

191. Козьменко О. В. Страховий ринок України в контексті сталого розвитку [Текст] : Монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ”ДВНЗ УАБС НБУ”, 2008. – 350 с.

192. Liability for Environmental damage in eastern Europe, Caucasus and Central Asia (EECCA): Implementation of good international practices. Environmental Performance and Information Division Environment Directorate, OECD (2012). [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.oecd.org/env/outreach/50244626.pdf. – Title from the screen.

193. Financial Security in Environmental Liability Directive, Final Report, prepared by Bio Intelligence Service, Service Contract 070307/2007/485399/G.1, European Commission, Brussels, August 2008 (BIO 2008) [Electronic resource]. – Access Mode : http://ec.europa.eu/environment/legal/liability/pdf/eld_report.pdf. – Title from the screen.

194. Цивільний кодекс України : Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435–IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15. – Назва з екрана.

195. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16. 12. 1997 р. № 723/97–ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство”. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80. – Назва з екрана.

196. Про міжнародний фінансовий лізинг : Конвенція УНІДРУА від 28. 05. 1988 р. ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне

законодавство". – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_263. – Назва з екрана.

197. Конвенція про міждержавний лізинг : Конвенція від 25. 11. 1998р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. База даних „Загальне законодавство". – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_179. – Назва з екрана.

198. Офіційний веб-сайт Українського об'єднання лізингодавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uul.com.ua/leasing/. – Назва з екрана.

199. Боронос В. М. Екологічний лізинг: сутність, структура, напрямки розвитку / В. М. Боронос, Ю. М, Шкодкіна // Вісник СумДУ. Серія Економіка.– 2010. – № 1. – С. 115 – 119.

200. Новицька О. В. Джерела формування фінансових ресурсів природоохоронної діяльності / О. В. Новицька, С. В. Онишко // Науковий вісник : зб. наук. праць. – Національна академія державної податкової служби України – 2004. – № 3 – С. 42–56. (0,47 д.а., з них 0,2 – внесок автора).

201. Новицкая О. В. Природоохоронна діяльність у контексті сталого розвитку і становлення податкового законодавства в Україні / О. В. Новицька / Податкова політика в Україні та її нормативно-правове забезпечення : зб. наук. пр. за матер. міжн. наук.-практ. конф. (1–2 грудня 2000 р.). – Ірпінь : Академія ДПС України, 2000. – С. 260–262. (0,02 д.а.).

202. Новицька О. В. Актуальні питання державного регулювання фінансової системи природоохоронної діяльності / О. В. Новицька // Розвиток наукових досліджень '2006 : Міжн. наук.-практ. конф., Полтава, 27–29 листопада 2006 р. – Полтава. – 2006. – С.89–93. (0,09 д.а.).

203. Новицька О. В. Природоохоронна діяльність та особливості її фінансування / О. В. Новицька, Н. В. Новицька // Міжнародна практика економічного розвитку країни : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 24–25 травня 2013 року): у 2-х частинах. – Сімферополь: НО „Economics", 2013. Ч. 2 – С. 53–56. (0,24 д.а., з них 0,12 д.а. – внесок автора).

204. Новицкая Е. Направления усовершенствования методики оценки эффективности бюджетных затрат на природоохранную деятельность / Е. Новицкая / Collection of Scientific Papers : InformationTechnologies, Management and Society. – Riga, Latvia, 2014. (0,26 д.а).

205. Новицька О. В. Оцінка використання коштів від екологічного податку / О. В. Новицька, Н. В. Новицька / Реформування податкової системи України відповідно до Європейських стандартів : зб. матер. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2013 р. / Мін. доходів і зборів України, Нац. унів. ДПС України, Наук.-досл. центр з проблем оподатк. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. – С. 343–348 (0,2 д.а., з них 0,1 д.а. – внесок автора).

206. Новицька О. В. Роль органів місцевого самоврядування у вдосконаленні економічного механізму природоохоронної діяльності / О. В. Новицька // Схід. – 2006. – № 6 (78). – С. 44–48. (0,4 д.а.).

207. Новицька О. В. Бюджетування природоохоронної діяльності у контексті її фінансового управління / О. В. Новицька // Схід. – 2008. – № 5. – С. 58–60. (0,35 д.а.).

208. Новицкая О. В. Основные подходы к совершенствованию финансово-экономических механизмов природоохранной деятельности / О. В. Новицкая / Новое в экологии и безопасности жизнедеятельности : Международный экологический конгресс. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 442–444. (0,02 д.а.).

209. Новицька О. В. Екологічний маркетинг в системі природоохоронної діяльності підприємства / О. В. Новицька // Теорія та практика державного управління в умовах євроінтеграції : наук.-практ. конф. м. Луцьк, 8–9 червня 2006 року. – Луцьк, 2006. – С. 146–147. (0,02 д.а.).

210. Новицька О. В. Трирівневий підхід до формування спеціалізованих екологічних фондів / О. В. Новицька / Перспективи розвитку економіки України : теорія, методологія, практика : матер. XVI міжн. наук.-практ. конф. (24–25 травня 2011 року) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Волин. Мистецька агенція „Терен”, 2011. – С. 223–224 (0,02 д.а.).

211. Новицька О. В. Фінансово-економічний механізм бюджетування системи охорони навколишнього природного середовища / О. В. Новицька // Фінансова політика в контексті глобальних перетворень суспільного розвитку : Міжн. наук.-практ. конф., м. Ірпінь, 23 березня 2011 р. – Ірпінь, 2011. – С. 183–184. (0,08 д.а.).

212. Новицька О. В. Питання здійснення податкової політики в системі поводження з відходами / О. В. Новицька // Співробітництво для вирішення проблеми відходів : матер. IV міжн. конф., м. Харків. 31 січня –1 лютого 2007 р. – Харків, 2007. – С. 38–39. (0,03 д.а.).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Порівняння нормативів збору за забруднення НПС і ставок екологічного податку після введення податкового кодексу України

№ з/п	Складова бази оподаткування	Збільшення ставки екологічного податку порівняно з нормативом збору за забруднення НПС, разів	Збільшення ставки екологічного податку порівняно з проіндексованим нормативом збору за забруднення НПС, разів	Збільшення ставки екологічного податку порівняно з проіндексованим нормативом збору за забруднення НПС з коригуючим коефіцієнтом, разів
1.	Обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами	15,28	3,60	1,21
2.	Обсяги викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами	11,36	3,58	1,21
3.	Обсяги скидів окремих забруднюючих речовин у водні об’єкти	15,3	3,6	1,3
4.	Обсяги скидів забруднюючих речовин у водні об’єкти залежно від їх концентрації	20,4	4,8	1,7
5	Обсяги розміщених відходів залежно від класу небезпеки та рівня їх небезпечності	8,4	2,0	2,0

**Джерело: [81, с. 190].*

Додаток Б

Фінансові надходження для ФПД в Україні

Таблиця Б.1

Реальні та потенційні фінансові надходження для державного ФПД в сукупності всіх джерел у 2007–2011 рр., млн грн

Збори і платежі / роки	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
1	2	3	4	5	6	7
за спеціальне використання лісових ресурсів	173,1	213,3	213,3	219,3	269,5	316,8
за спеціальне використання водних ресурсів	507,6	584,5	711,9	883,6	1 170,3	1 363,2
за спеціальне використання надр	591,5	1 190,2	1 335,1	1 481,1	2 683,9	3 271,6
за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету	785,3	621,4	606,5	584,7	0	0
за землю	3 889,3	6 681,4	8 362,7	9 539,9	10 701	12 581,7
за використання інших природних ресурсів	1,5	1,4	1,2	0,9	1,7	4,1
рентна плата	8 314,4	10 329,1	7 704,6	9 479,3	16 822,4	10 936,4
екологічний податок	981,3	1041,8	1 107,1	1 229,7	1 825,6	2 816,0
грошові стягнення за шкоду, завдану порушенням законодавства про охорону НПС в результаті господарської та іншої діяльності	19,3	30,6	32,5	48	98,8	61,5
Кошти, отримані від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об’єднаних націй про зміну клімату			3 300,5	1 538,2	0	231,71

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7
Реальні та потенційні надходження для ФПД, всього	15 263,2	20 693,5	23 375,4	25 004,7	33 573,3	31 582,9
Реальні та потенційні надходження для ФПД, % до доходів бюджету	6,9	6,9	8,6	8,0	8,4	7,1
Реальні та потенційні надходження для ФПД, % до ВВП	2,1	2,2	2,6	2,3	2,5	2,2
Доход зведеного бюджету, млн грн	219 936,5	297 893	272 967	314 506,3	398 553,6	445 525,3
ВВП, млн грн	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 316 600	1 408 889

**Джерело: систематизовано та розраховано автором за даними Державної казначейської служби України [82].*

Додаток В

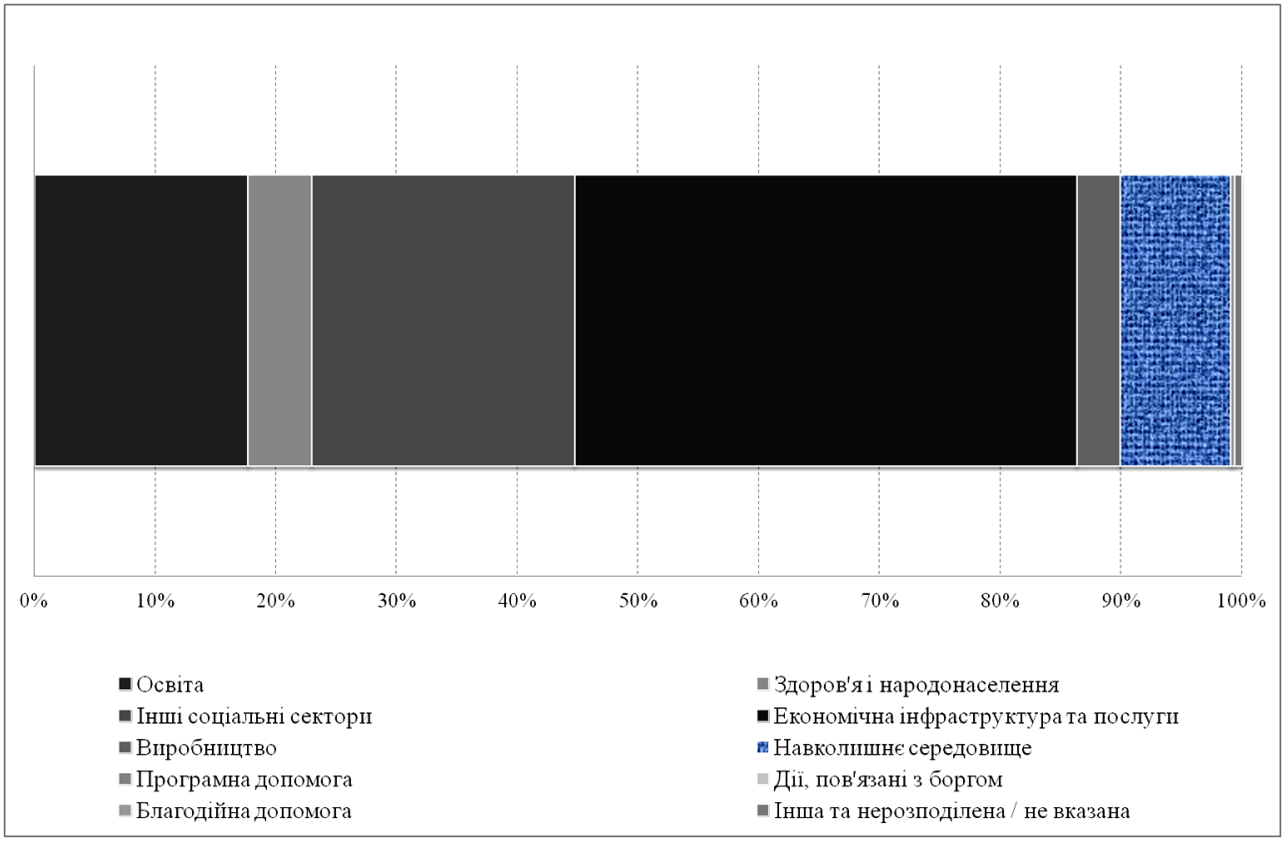

Рис. В.1. Структура двосторонньої офіційної допомоги розвитку в Україні, середнє значення 2010–2011 рр.*

**Джерело: розраховано автором за даними [90].*

Додаток Д

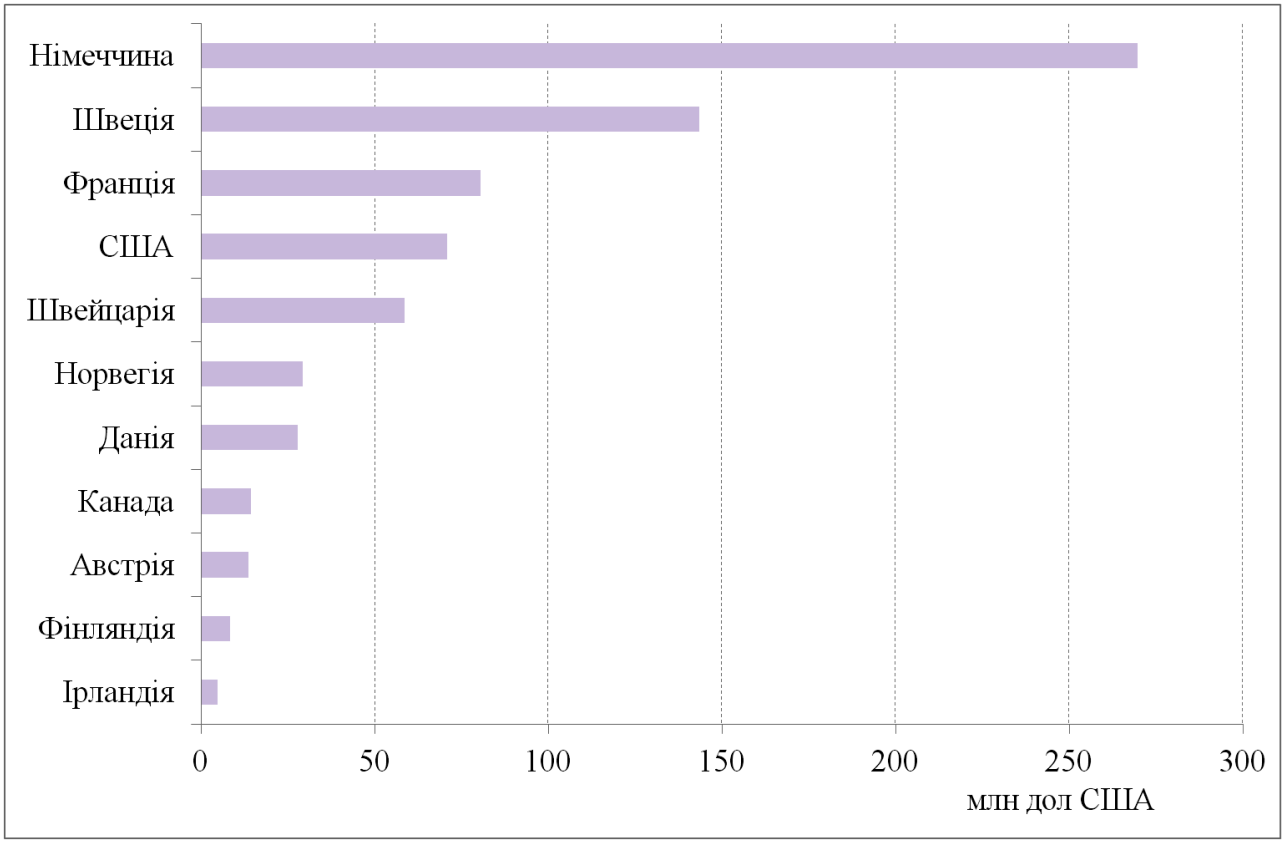

Рис. Д.1. Топ-10 донорів, за рівнем допомоги Україні в сфері охорони НПС, сумарне значення за 2007–2011 рр. *

**Джерело: побудовано автором за даними [90].*

Додаток Е

Рис. Е.1. Офіційна допомога розвитку, спрямована на охорону НПС в Україні у 2007–2011 рр., млн длр. США у постійних цінах 2010 р.*

**Джерело: побудовано за даними [90].*

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Виконання результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми 2401270 „Комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів” за 2011 рік*

№ з/п	Показники	Одиниця виміру	Джерело інформації	Затверджено паспортом бюджетної програми на звітний період			Виконано за звітний період			Відхилення		
				загальний фонд	спеціальний фонд	разом	загальний фонд	спеціальний фонд	разом	загальний фонд	спеціальний фонд	разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Затрат											
1	Вартість заходів щодо екологічно безпечного поводження з небезпечними хімічними речовинами та відходами, у тому числі непридатними до використання пестицидами і агрохімікатами	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		181 418,0	181 418,0		181 287,4	181 287,4		– 130,6	– 130,6

Продовження табл. Ж.1

1	**2**	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2.	Вартість розроблення нормативно-правових документів та проектно-конструкторських розроблень у сфері поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		300,0	300,0			0,0		– 300,0	– 300,0
3.	Вартість заходів з будівництва, рекультивації полігонів твердих побутових відходів	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		34 900,0	34 900,0		10 857,5	10 857,5		– 24 042,5	– 24 042,5
4.	Сума внесків до бюджетів міжнародних організацій природоохоронного спрямування (у тому числі сплата членських внесків та заборгованості по них)	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 817,0	1 817,0		1 685,4	1 685,4		– 131,6	– 131,6
5.	Витрати на відрядження делегацій України для участі у заходах з виконання міжнародних зобов’язань України, як сторони міжнародних Конвенцій та угод	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		185,2	185,2		118,8	118,8		– 66,4	– 66,4
6.	Вартість проведення конференцій, семінарів, круглих столів та протокольних заходів з питань міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		160,0	160,0			0,0		– 160,0	– 160,0

7.	Вартість природоохоронних заходів з реалізації положень Кіотського протоколу	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 830,0	1 830,0		611,0	611,0		– 1 219,0	– 1 219,0

Продовження табл.. Ж.1

1	**2**	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
8.	Вартість природоохоронних заходів, спрямованих на упровадження систем і приладів контролю, оснащення ними пунктів спостереження за забрудненням атмосферного повітря	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 200,0	1 200,0			0,0		– 1 200,0	– 1 200,0
9.	Вартість природоохоронних заходів, спрямованих на відображення інформації про стан об'єктів довкілля, в тому числі атмосферного повітря	тис. грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		430,0	430,0		378,9	378,9		– 51,1	– 51,1
10.	Вартість природоохоронних заходів, спрямованих на збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, формування екомережі	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 665,4	1 665,4		1 388,6	1 388,6		– 276,8	– 276,8
11.	Вартість природоохоронних заходів, спрямованих на розроблення проектів землеустрою, організації території, у т.ч. проектів лісовпорядкування, оформлення державних актів на право постійного користування землею, встановлення меж у натурі (на місцевості)	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		15 568,0	15 568,0		11 855,4	11 855,4		– 3 712,6	– 3 712,6

	установ природно-заповідного фонду											

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
12.	Вартість природоохоронних заходів спрямованих на зміцнення матеріально-технічної бази установ природно-заповідного фонду	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	9 400,0	25 515,8	34 915,8	6 248,0	5 314,0	11 562,0	– 3 152,0	– 20 201,8	– 23 353,8
13.	Вартість природоохоронних заходів, спрямованих на будівництво, придбання, ремонт, облаштування та реконструкцію приміщень та об’єктів природно-заповідного фонду	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	600	7 447,0	8 047,0		6 295,9	6 295,9		– 1 151,1	– 1 151,1
14.	Вартість природоохоронних заходів, спрямованих на збереження біотичного і ландшафтного різноманіття на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		4 009,0	4 009,0		3 038,7	3 038,7		– 970,3	– 970,3
15.	Вартість підготовки макету презентаційної книги до 20– річчя Мінприроди ,,Міністерство екології та природних ресурсів. 20 років на захисті довкілля” українською та англійською мовами	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		57,5	57,5		57,5	57,5		0,0	0,0
16.	Вартість підготовки друку презентаційної книги до 20– річчя Мінприроди ,,Міністерство екології та природних ресурсів. 20 років на захисті довкілля”	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		96,9	96,9			0,0		– 96,9	– 96,9

	українською та англійською мовами											

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
17.	Вартість здійснення невідкладних природоохоронних заходів з видалення, перевезення та утилізації небезпечних відходів мононітрохлорбензолу Державного підприємства „Горлівський хімічний завод” (Донецька область)	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		60 000,0	60 000,0		59 969,6	59 969,6		– 30,4	– 30,4
18.	Вартість здійснення невідкладних природоохоронних заходів з видалення, перевезення та утилізації небезпечних відходів гексахлорбензолу, що перебувають на полігоні у зоні консервації Домбровського кар’єру в Калуському районі Івано-Франківської області	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		182 000,0	182 000,0		11 469,9	11 469,9		– 170 530,1	– 170 530,1
19.	Сума оплати банківських послуг	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 450,0	1 450,0		74,4	74,4		– 1 375,6	– 1 375,6
20.	Загальна кошторисна вартість робіт з проведення будівництва систем каналізаційних мереж і споруд на них	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		5 801,8	5 801,8		1 170,3	1 170,3		– 4 631,5	– 4 631,5

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
21.	Витрати на будівництво систем каналізаційних мереж і споруд на них	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		3 600,0	3 600,0		1 170,3	1 170,3		– 2 429,7	– 2 429,7
22.	Вартість природоохоронних заходів із впровадження технологій дистанційного зондування Землі для проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища із застосуванням засобів автоматизації та геоінформаційних систем. 1 етап	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	27605	22 778,9	50 383,9		15 149,8	15 149,8	– 27 605,0	– 7 629,1	– 35 234,1
	Продукту											
1.	Обсяг небезпечних хімічних речовин та відходів, у тому числі непридатних до використання пестицидів і агрохімікатів, щодо яких здійснюються заходи поводження з відходами	тонн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		8 064,2	8 064,2		8 064,3	8 064,3		0,1	0,1
2.	Кількість розроблення нормативно– правових документів та проектно-конструкторських розроблень у сфері поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1,0	1,0		1,0	1,0		0,0	0,0

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
3.	Кількість міжнародних конвенцій та угод, за якими сплачуються внески до бюджетів міжнародних організацій природоохоронного спрямування	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		22,0	22,0		19,0	19,0		– 3,0	– 3,0
4.	Кількість відряджень делегацій України для участі з виконання міжнародних зобов'язань України як сторони Міжнародних Конвенцій та угод	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		9,0	9,0		9,0	9,0		0,0	0,0
5.	Кількість природоохоронних заходів з реалізації положень Кіотського протоколу	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		4,0	4,0		1,0	1,0		– 3,0	– 3,0
6.	Кількість природоохоронних заходів, спрямованих на упровадження систем і приладів контролю та оснащення ними пунктів спостереження за забрудненням атмосферного повітря	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1,0	1,0		1,0	1,0		0,0	0,0

Продовження табл. Ж.1

1	**2**	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
7.	Кількість природоохоронних заходів, спрямованих на відображення інформації про стан об'єктів довкілля, в тому числі атмосферного повітря	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		2,0	2,0		2,0	2,0		0,0	0,0
8.	Кількість здійснених заходів, спрямованих на збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, формування екомережі	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		6,0	6,0		5,0	5,0		– 1,0	– 1,0
9.	Кількість здійснених заходів, спрямованих на розроблення проектів землеустрою, організації території, у т.ч. проектів лісовпорядкування, оформлення державних актів на право постійного користування землею, встановлення меж у натурі (на місцевості) установ природно-заповідного фонду	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		31,0	31,0		19,0	19,0		– 12,0	– 12,0
10.	Кількість здійснених заходів, спрямованих на зміцнення матеріально-технічної бази установ природно-заповідного фонду	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	4,0	22,0	26,0	1,0	20,0	20,0	– 3,0	– 2,0	– 5,0
11.	Кількість придбаної спеціальної техніки	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	12,0	23,0	35,0	8,0	8,0	8,0	– 4,0	– 15,0	– 19,0

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
12.	Кількість здійснених заходів, спрямованих на будівництво, придбання, ремонт, облаштування та реконструкцію приміщень та об'єктів установ природно-заповідного фонду	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	1,0	17,0	18,0		13,0	13,0	– 1,0	– 4,0	– 5,0
13.	Кількість здійснених заходів, спрямованих на збереження біотичного і ландшафтного різноманіття на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		6,0	6,0		2,0	2,0		– 4,0	– 4,0
14.	Кількість заходів з будівництва, рекультивації полігонів твердих побутових відходів	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		3,0	3,0		3,0	3,0		0,0	0,0
15.	Кількість примірників презентаційної книги до 20– річчя Мінприроди „Міністерство екології та природних ресурсів. 20 років на захисті довкілля" українською та англійською мовами	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 000,0	1 000,0		1 000,0	1 000,0		0,0	0,0
16.	Обсяг відходів мононітрохлорбензолу, який буде видалений, перевезений та утилізований з Державного підприємства „Горлівський хімічний завод" (Донецька область)	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		2 350,0	2 350,0		2 351,4	2 351,4		1,4	1,4

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
17.	Обсяг відходів гексахлорбензолу, який буде видалений, перевезений та утилізований з полігону у зоні консервації Домбровського кар'єру в Калуському районі Івано-Франківської області	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		5 214,0	5 214,0		5 200,5	5 200,5		– 13,5	– 13,5
18.	Кількість заходів з екологічної освіти	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1,0	1,0		1,0	1,0		0,0	0,0
19.	Кількість об'єктів, на яких проводиться будівництво систем каналізаційних мереж і споруд на них	од.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1,0	1,0		1,0	1,0		0,0	0,0
	Ефективності											
1.	Середні затрати, пов'язані із екологічно безпечним поводженням з 1 тонною небезпечних хімічних речовин та відходів, у тому числі непридатних до використання пестицидів і агрохімікатів	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		22,5			22,4			– 0,1	
2.	Середні затрати на розроблення 1 нормативно-правового документа чи науково-конструкторського розроблення у сфері поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		300,0						– 300,0	

Продовження табл. Ж.1

1.	**2**	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
3.	Середній розмір внеску, що сплачується до бюджетів міжнародних організацій природоохоронного спрямування відповідно до міжнародних конвенцій та угод	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		82,6			88,7			6,1	
4.	Середні витрати на відрядження делегацій України для участі у заходах з виконання міжнародних зобов'язань України як сторони Міжнародних Конвенцій та угод	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		28,5			13,2			– 15,3	
5.	Середня вартість одного природоохоронного заходу, спрямованого на реалізацію положень Кіотського протоколу	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		457,5			350,0			– 107,5	
6.	Середня вартість одного природоохоронного заходу, спрямованого на упровадження систем і приладів контролю та оснащення ними пунктів спостереження за забрудненням атмосферного повітря	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		1 200,0						– 1 200,0	
7.	Середня вартість одного природоохоронного заходу, спрямованого на відображення інформації про стан об'єктів довкілля, в тому числі атмосферного повітря	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		215,0			189,5			– 25,5	

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
8.	Середня вартість однієї роботи, направленої на збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, формування екомережі	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		227,6			277,7			50,1	
9.	Середня вартість однієї роботи, направленої на розроблення проектів землеустрою, організації території, у т.ч. проектів лісовпорядкування, оформлення державних актів на право постійного користування землею, встановлення меж у натурі (на місцевості) установ природно-заповідного фонду	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		502,2			624,0			121,8	
10.	Середня вартість однієї роботи, направленої на зміцнення матеріально-технічної бази установ природно-заповідного фонд	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	2 350,0	1159,8		6 248,0	265,7		3 898,0	894,1	
11.	Середня вартість однієї роботи, направленої на будівництво, придбання, ремонт, облаштування та реконструкцію приміщень та об’єктів для установ природно-заповідного фонду	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	600,0	438,1			484,3		– 600,0	46,2	
12.	Середня вартість однієї роботи, направленої на збереження біотичного і ландшафтного різноманіття на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		668,2			1 519,4			851,2	

Продовження табл. Ж.1

1.	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
13.	Середні затрати на здійснення одного заходу з будівництва, рекультивації полігонів твердих побутових відходів	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		11 633,3			3 619,2			– 8 014,1	
14.	Середні затрати на видалення 1 тонни відходів мононітрохлорбензолу Державного підприємства „Горлівський хімічний завод” (Донецька область)	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		25,5			25,5			0,0	
15.	Середні затрати на видалення 1 тонни відходів гексахлорбензолу, що перебувають на полігоні у зоні консервації Домбровського кар’єру в Калуському районі Івано-Франківської області	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		34,9			34,9			0,0	
16.	Середня вартість однієї презентаційної книги до 20– річчя Мінприроди „Міністерство екології та природних ресурсів. 20 років на захисті довкілля” українською та англійською мовами	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		96,9						– 96,9	
17.	Середні затрати на організацію і здійснення одного заходу з екологічної освіти	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		85,0						– 85,0	

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
18.	Середня вартість робіт на одному об’єкті з проведення будівництва систем каналізаційних мереж і споруд на них, здійснення яких передбачено за рахунок коштів ДФОНПС	тис грн	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		3 600,0			1 170,3			– 2 429,7	
	Якості											
1.	Зменшення рівня невпорядкованого зберігання непридатних до використання пестицидів і агрохімікатів	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		41,5			41,5			0,0	
2.	Зменшення рівня забруднення небезпечними відходами довкілля шляхом утилізації мононітрохлорбензолу Державного підприємства „Горлівський хімічний завод”	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		100,0			100,0			0,0	
3.	Зменшення рівня забруднення небезпечнимии відходами довкілля шляхом утилізації гексахлорбензолу, що перебувають на полігоні у зоні консервації Домбровського кар’єру в Калуському районі Івано-Франківської області	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		22,2			22,2			0,0	

Продовження табл Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
4.	Відсоток виконання від запланованих на 2011 рік робіт, спрямованих на упровадження систем і приладів контролю та оснащення ними пунктів спостереження за забрудненням атмосферного повітря та відображення інформації про стан об'єктів довкілля	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		100,0			28,6			– 71,4	
5.	Відсоток виконання від запланованих на 2011 рік робіт, спрямованих на збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, формування екомережі	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		100,0			100,0			0,0	
6.	Відсоток виконання робіт з проведення будівництва систем каналізаційних мереж і споруд на них, здійснення яких передбачено за рахунок коштів ДФОНПС, від загальної кошторисної вартості	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		62,0			20,2			– 41,8	
7.	Стан готовності робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом приміщень і об'єктів установ природно-заповідного фонду Мінприроди, включених до плану природоохоронних заходів на 2011 рік	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	100,0	80,5			68,1		– 100,0	– 12,4	

Продовження таблиці Ж.1

1	**2**	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
8.	Рівень оплати банківських послуг	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		100,0			5,1			– 94,9	
9.	Рівень виконання заходу із видачі презентаційної книги до 20– річчя Мінприроди	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		100,0			100,0			0,0	
10.	Збільшення відсотку матеріально-технічного забезпечення установ природно-заповідного фонду	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	10,2	27,8		6,8	5,8		– 3,4	– 22,0	
11.	Відсоток виконання від запланованих природоохоронних заходів із впровадження технологій дистанційного зондування Землі для проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища із застосуванням засобів автоматизації та геоінформаційних систем. 1 етап	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання	100,0	100,0			66,5		– 100,0	– 33,5	
12.	Рівень сплати внесків, що сплачуються до бюджетів міжнародних організацій природоохоронного спрямування відповідно до міжнародних конвенцій та угод	відс.	План природоохоронних заходів за бюджетною програмою та звіт про його виконання		100,0			86,4			– 13,6	

**Джерело: [101].*

Додаток З

Таблиця 3.1

Природоохоронні витрати в країнах ЄС, профінансовані за рахунок всіх джерел в 2002–2009 рр., в % до ВВП*

	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**Середнє значення**
Болгарія	1,38	1,41	1,36	1,1	1,74	1,9	1,79	1,49	1,52125
Чеська республіка	1,29	1,37	1,48	1,39	1,42	1,21	1,19	1,3	1,33125
Данія	1,17	1,05	1,01	1,01	0,99	0,98	1,03	1,09	1,04125
Німеччина	1,16	1,11	1,08	0,88	1	0,98	1	1,02	1,02875
Естонія	0,93	0,64	0,68	0,69	1,15	0,77	1,15	1,21	0,9025
Греція	0,97	0,94	1,01	1,02	1,02	1,02	1,07	1,11	1,02
Іспанія	0,55	0,56	0,61	0,65	0,6	0,63	0,66	0,63	0,61125
Франція	0,76	0,72	0,71	0,75	0,76	0,78	0,83	0,78	0,76125
Італія	1,84	1,6	1,66	1,66	1,65	1,62	1,68	1,71	1,6775
Кіпр	0,55	0,5	0,62	0,54	0,5	0,56	0,46	0,72	0,55625
Латвія	0,42	0,34	0,4	0,51	0,6	0,77	1,21	1	0,65625
Литва	0,59	0,83	0,73	0,92	1,26	1,38	1,22	1,71	1,08
Люксембург	0,78	0,76	0,75	0,71	0,64	0,53	0,46	0,56	0,64875
Угорщина	1,21	1,27	1,34	1,42	1,2	0,85	0,72	0,7	1,08875
Мальта	1,65	2,13	2,07	2,09	2,17	2,17	2,29	2,44	2,12625
Нідерланди	1,9	1,9	1,87	1,82	1,87	1,91	1,83	1,98	1,885
Австрія	1,16	1,14	1,1	1,07	1,13	1,05	1,14	1,19	1,1225
Польща	1,33	1,23	1,05	1,09	1,23	1,25	1,27	1,35	1,225
Португалія	0,88	0,88	0,86	0,86	0,89	0,82	0,84	0,94	0,87125
Румунія	1,54	0,96	1,25	0,89	1,22	1,21	1,36	1,29	1,215
Словенія	1,7	1,94	1,64	1,54	1,44	1,39	1,63	1,74	1,6275
Словаччина	1,74	1,18	1,5	1,48	1,38	1,15	1,09	0,99	1,31375
Фінляндія	0,99	0,94	0,97	0,9	0,96	0,91	0,9	0,97	0,9425
Швеція	0,71	0,71	0,7	0,76	0,71	0,68	0,67	0,67	0,70125
Великобританія	0,73	0,77	0,76	0,99	0,89	0,9	0,92	1,05	0,87625

** Джерело:складено та розраховано автором за даними [106].*

Додаток И

Вихідні дані для кореляційно-регресійних моделей впливу фінансування природоохоронної діяльності на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в вибраних країнах ЄС та Україні

Дані взяті з інтерактивної бази даних [88, 106, 138,]. В якості вихідних даних нами були взяті показники: залежна змінна – емісія забруднюючих речовин: оксид сірки, оксид азоту, суспендованих твердих частинок, моноксид карбону, неметанові летки органічні сполуки в атмосферне повітря стаціонарними і пересувними джерелами, незалежна змінна – ФПД за рахунок державних коштів за період 1990–2011 рр.

Таблиця И.1

Динаміка викидів забруднюючих речовин у вибраних країнах ЄС та Україні в 1990–2011 рр.

	Бельгія	Данія	Німеччина	Іспанія	Франція	Італія	Люксембург	Нідерланди	Австрія	Португалія	Фінляндія	Швеція	Великобританія	Україна
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1990	2 427,0	1 338,7	23 671,5	8 199,5	17 799,2	13 374,4	539,9	2 432,4	2 044,3	1 875,2	1 478,5	2 104,2	18 866,9	н/д
1991	2 424,3	1 476,0	19 339,0	8 335,2	18 231,4	13 682,2	115,4	2 261,5	2 039,5	1 906,0	1 372,4	2 143,1	18 738,5	н/д
1992	2 385,9	1 356,5	16 870,3	8 328,8	17 522,0	13 806,8	114,4	2 187,2	1 959,5	2 037,4	1 297,5	2 047,1	18 087,9	н/д
1993	2 243,9	1 295,9	15 476,5	7 894,7	16 584,7	13 680,8	116,1	2 080,6	1 921,5	1 934,2	1 258,4	1 879,3	17 095,9	н/д
1994	2 108,8	1 265,7	13 515,0	7 765,9	15 499,9	13 187,3	110,3	1 996,1	1 840,8	1 895,9	1 225,2	1 901,7	15 954,9	н/д
1995	1 969,1	1 195,7	12 702,5	7 280,4	15 177,0	12 797,4	98,7	1 901,3	1 789,4	1 920,4	1 171,6	1 803,5	14 791,4	н/д
1996	1 940,7	1 244,9	11 802,6	7 073,9	14 552,3	12 192,6	95,8	1 788,1	1 715,2	1 837,0	1 163,3	1 765,6	14 303,2	н/д
1997	1 829,6	1 071,2	11 320,5	7 202,7	13 519,7	11 656,6	91,6	1 675,6	1 585,6	1 836,0	1 138,4	1 635,7	13 165,2	н/д
1998	1 770,0	979,9	10 532,2	6 957,7	13 212,1	10 746,4	84,6	1 685,8	1 536,5	1 879,6	1 106,8	1 544,2	12 605,9	н/д
1999	1 706,4	891,3	10 492,4	6 844,0	12 353,1	10 063,0	79,5	1 635,1	1 435,8	1 859,6	1 085,5	1 457,7	11 543,3	н/д

Продовження табл. И.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2000	1 808,5	881,6	9 155,0	6 829,5	11 393,2	8 970,8	121,2	1 541,1	1 433,0	1 751,3	1 133,0	1 362,4	10 516,8	5 908,6
2001	1 758,5	867,4	8 752,1	6 692,9	10 778,9	8 563,8	114,2	1 482,3	1 403,6	1 656,6	1 141,9	1 301,8	9 929,5	6 049,5
2002	1 684,4	838,3	8 253,1	6 486,4	10 296,7	8 037,0	105,3	1 420,6	1 368,3	1 608,7	1 124,7	1 255,8	8 977,1	6 101,9
2003	1 637,8	858,6	7 906,6	6 277,2	9 888,8	7 614,1	101,1	1 369,9	1 368,7	1 431,1	1 129,7	1 233,5	8 305,2	6 191,3
2004	1 576,3	820,9	7 582,4	6 197,9	9 858,6	7 304,0	98,5	1 352,7	1 304,7	1 419,1	1 078,7	1 166,7	7 698,1	6 325,9
2005	1 344,8	818,8	7 215,4	5 895,0	9 167,8	6 742,8	88,8	1 303,1	1 290,4	1 362,1	985,7	1 140,7	7 088,2	6 615,6
2006	1 301,2	814,3	7 109,0	5 677,3	8 388,0	6 423,5	80,9	1 271,9	1 246,5	1 258,8	1 005,1	1 102,5	6 708,6	7 027,6
2007	1 174,1	810,6	6 842,8	5 639,8	7 912,8	6 211,1	85,8	1 229,2	1 169,3	1 204,3	973,0	1 086,7	6 226,2	7 380,0
2008	1 105,1	758,7	6 612,7	4 596,1	7 495,5	5 877,8	75,1	1 211,5	1 106,8	1 124,4	912,8	1 061,1	5 735,0	7 210,3
2009	798,1	697,4	5 977,3	4 169,2	6 536,4	5 431,3	68,2	1 115,8	1 007,5	1 015,0	869,8	1 060,2	4 849,7	6 442,9
2010	883,1	684,5	6 446,1	4 140,7	6 795,1	5 343,6	50,0	1 105,6	1 030,1	982,8	915,3	1 108,7	4 596,0	6 678,0
2011		0,0	0,0	4 159,7	0,0	0,0	0,0	1 063,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6 877,3

н/д – немає даних.

Таблиця И.2

Динаміка державних витрат на охорону НПС, в національній валюті, в поточних цінах, млн

	Бельгія	**Данія**	**Німеччина**	**Іспанія**	**Франція**	**Італія**	**Люксембург**	**Нідерланди**	**Австрія**	**Португалія**	**Фінляндія**	**Швеція**	**Великобританія**	**Україна**
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1990	233,7	1 789,0	н/д	н/д	н/д	1 257,0	60,1	н/д	н/д	115,1	102,0	н/д	н/д	н/д
1991	295,0	3 239,0	800,0	н/д	н/д	1 420,0	63,9	н/д	н/д	157,8	127,0	н/д	н/д	н/д
1992	321,4	2 708,0	1 010,0	н/д	н/д	1 433,0	69,0	н/д	н/д	173,2	129,0	н/д	н/д	н/д
1993	338,3	3 477,0	1 100,0	н/д	н/д	1 625,0	76,0	н/д	н/д	179,9	138,0	н/д	н/д	н/д
1994	418,2	3 773,0	1 180,0	н/д	н/д	1 753,0	82,7	н/д	н/д	187,3	132,0	н/д	н/д	н/д

Продовження табл. И.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1995	421,8	3 821,0	1 640,0	1 286,0	2 797,0	1 763,0	88,2	2 382,0	317,1	329,7	156,0	862,0	н/д	н/д
1996	448,7	4 134,0	1 700,0	1 500,0	2 781,0	1 702,0	95,4	2 443,0	333,4	366,0	175,0	797,0	2 642,0	н/д
1997	484,8	4 553,0	1 640,0	1 581,0	2 767,0	1 807,0	104,4	2 427,0	353,3	422,8	186,0	1 238,0	3 007,0	н/д
1998	590,8	4 859,0	1 590,0	1 870,0	2 753,0	1 862,0	106,4	2 601,0	384,9	503,0	221,0	992,0	3 257,0	н/д
1999	626,9	5 140,0	1 680,0	2 030,0	2 759,0	2 375,0	113,7	2 656,0	402,0	565,3	221,0	989,0	4 078,0	н/д
2000	757,3	5 244,0	2 960,0	1 620,0	3 057,0	2 503,0	123,4	2 898,0	383,5	599,7	226,0	1 082,0	4 609,0	123 859,8
2001	808,5	5 449,0	2 950,0	2 735,0	3 298,0	2 782,0	132,0	3 150,0	406,3	632,3	229,0	1 259,0	4 764,0	117 662,1
2002	797,2	5 295,0	3 010,0	2 983,0	2 945,0	2 938,0	142,4	3 462,0	418,4	673,6	249,0	1 551,0	5 225,0	661 585,0
2003	736,0	5 241,0	3 110,0	3 296,0	3 361,0	3 276,0	150,6	3 786,0	498,5	665,8	269,0	1 654,0	5 486,0	920 937,8
2004	721,0	5 302,0	3 020,0	3 678,0	3 591,0	3 586,0	160,3	3 759,0	488,1	563,3	255,0	1 720,0	6 011,0	1 183 335,9
2005	610,6	5 672,0	3 060,0	3 865,0	3 702,0	3 765,0	174,8	3 735,0	499,5	601,5	275,0	2 587,0	7 352,0	1 252 537,2
2006	648,2	5 572,0	3 270,0	3 992,0	3 828,0	4 084,0	166,1	4 298,0	512,3	738,7	278,0	2 576,0	7 155,0	1 636 581,0
2007	753,6	5 429,0	3 120,0	4 468,0	4 106,0	4 431,0	142,1	4 514,0	463,9	722,9	285,0	1 856,0	7 899,0	2 241 343,7
2008	793,9	5 655,0	3 480,0	4 859,0	9 967,0	4 802,0	153,9	4 644,0	497,1	760,8	291,0	2 187,0	7 471,0	2 764 685,2
2009	858,5	6 140,0	3 900,0	4 768,0	10 200,0	4 983,0	160,2	5 012,0	536,7	762,9	309,0	2 238,0	8 305,0	2 538 786,8
2010	882,7	6 173,0	3 910,0	4 769,0	10 434,0	5 183,0	163,3	5 082,0	551,3	748,4	310,0	2 391,0	9 053,0	2 872 356,0
2011	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	5 102,0	165,1	4 964,0	521,7	н/д	314,0	н/д	н/д	3 890 698,4

н/д – немає даних.

Додаток К

Результати кореляційно-регресійного аналізу

Таблиця К.1

Основні параметри кореляційно-регресійних моделей впливу фінансування природоохоронної діяльності на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в вибраних країнах ЄС та Україні*

№ з /п	**Країна**	Тест Дікі-Фуллера	Коефіцієнт детермінації	Основні показники	F – критерій Фішера	t – статистика Стьюдента для вільного члена та незалежної змінної	DW – статистика Дарбіна-Уотсона	Перевірка на гетероскедастичність
1	2	3	*4*	*5*	*6*	7	*8*	9
1.	Бельгія	Ряди стаціонарні	R = 0,79, що означає, що варіація залежних змінних на 79,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1990–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 11,4 *EnvExp*: -0,62	$F_{ф(1,19)}$ = 31,46; F_m = 4,38 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 19; $F_{ф(1,19)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	Вільний член: $t_ф$ = *16,1*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = –5,6; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D = 1,49*; табличні значення для k = 1, n = *21* d_L = 1,22, d_U = 1,42, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2.	Данія	Ряди стаціонарні	R = 0,87 , що означає, що варіація залежних змінних на 79,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1990–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 12,6 *EnvExp*: - 0,7	$F_{ф(1,19)}$=59,2; F_m=4,38 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 19; $F_{ф(2,24)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	Вільний член: $t_ф$ = *17,0*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = –7,7; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D = 1,43*; табличні значення для k = 1, n = *21* d_L = 1,22, d_U = 1,42, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності
3.	Німеччина	Ряди стаціонарні	R = 0,98, що означає, що варіація залежних змінних на 98,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1991–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 14,4 *EnvExp*: -0,7	$F_{ф(1,18)}$=31,46; F_m=4,41 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 18; $F_{ф(2,24)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	Вільний член:$t_ф$ = *–19,0*; t_m = 2,01 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = – 5,6; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,48*; табличні значення для k = 1, n = *20* d_L = 1,20, d_U = 1,41, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	*4*	*5*	*6*	7	*8*	9
4.	Іспанія	Ряди стаціонарні	R = 0,84, що означає, що варіація залежних змінних на 84,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1995–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 11,4 *EnvExp*: -0,3	$F_{ф(1,14)}$=33,34; F_m=4,60 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 14; $F_{ф(1,14)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ = *24,7*; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = – 5,8; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,38*; табличні значення для k = 1, n = 16 d_L = 1,10, d_U = 1,37, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності
5.	Франція	Ряди стаціонарні	R = 0,85, що означає, що варіація залежних змінних на 85,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1995–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 13,1 *EnvExp*: -0,5	$F_{ф(1,14)}$=37,9; F_m=4,60 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 14; $F_{ф(1,14)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ = *20,8*; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = – 6,15; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,63*; табличні значення для k = 1, n = 16 d_L = 1,10, d_U = 1,37, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6.	Італія	Ряди стаціонарні	R = 0,98, що означає, що варіація залежних змінних на 98,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1990–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 14,7 *EnvExp*: -0,7	$F_{ф(1,19)}$ = 870,13; F_m=4,38 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 19; $F_{ф(1,19)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ = *45,16*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = – 16,7; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,44*; табличні значення для k = 1, n = *21* d_L = 1,22, d_U = 1,42, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності
7.	Люксембург	Ряди стаціонарні	R = 0,63, що означає, що варіація залежних змінних на 63,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1990–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 8,75 *EnvExp*: -0,9	*Вільний член:* $F_{ф(1,19)}$=12,27; F_m=4,38 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 19; $F_{ф(1,19)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ =*7,4*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = –3,5; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,46*; табличні значення для k = 1, n = *21* d_L = 1,22, d_U = 1,42, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	*4*	*5*	*6*	7	*8*	9
8.	Нідерланди	Ряди стаціонарні	R = 0,98, що означає, що варіація залежних змінних на 98,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1995–2011 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 12,3 *EnvExp*: – 0,6	$F_{ф(1,15)}$= 449,64; F_m=4,54 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 15; $F_{ф(1,15)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ = *51,2*; t_m = 2,13 для числа ступенів свободи 15 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = – 21,2; t_m = 2,13 для числа ступенів свободи 15 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,47*; табличні значення для k = 1, n = 17 d_L = 1,13, d_U = 1,38, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності
9.	Австрія	Ряди стаціонарні	R = 0,92 що означає, що варіація залежних змінних на 92,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1995–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 12,5 *EnvExp*: –0,9	$F_{ф(1,14)}$=74,3; F_m=4,60 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 14; $F_{ф(1,14)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ *=20,3*; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = –8,6; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,39*; табличні значення для k = 1, n = 16 d_L = 1,10, d_U = 1,37, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10.	Португалія	Ряди стаціонарні	R = 0,71, що означає, що варіація залежних змінних на 71,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1990–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 11,4 *EnvExp*: –0,1	$F_{ф(1,19)}$ = 19,4; F_m=4,38 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 19; $F_{ф(1,19)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ =*34,6*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = –3,4; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	D = *1,43*; табличні значення для k = 1, n = 21 d_L = 1,22, d_U = 1,42, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності
11.	Фінляндія	Ряди стаціонарні	R = 0,92, що означає, що варіація залежних змінних на 92,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1990–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 8,6 *EnvExp*: -0,3	$F_{ф(1,19)}$=103,8; F_m=4,38 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 19; $F_{ф(1,19)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ =*46,6*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = *8,12*; t_m = 2,09 для числа ступенів свободи 19 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	D =*1,48*; табличні значення для k = 1, n = *21* d_L = 1,22, d_U = 1,42, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
12.	Швеція	Ряди стаціонарні	R = 0,92, що означає, що варіація залежних змінних на 29,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1995–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 10,2 *EnvExp*: – 0,4	$F_{ф(1,14)}$=74,2; F_m=4,60 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 14; $F_{ф(1,14)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ = *28,8*; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = – 8,6; t_m = 2,14 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,38*; табличні значення для k = 1, n = 16 d_L = 1,10, d_U = 1,37, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності
13.	Великобританія	Ряди стаціонарні	R = 0,97, що означає, що варіація залежних змінних на 97,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди:* 1996–2010 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 16,8 *EnvExp*: -0,9	$F_{ф(1,14)}$=220,9; F_m=4,67 при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = 14; $F_{ф(1,14)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ =*32,2*; t_m = 2,16 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = –14,9; t_m = 2,16 для числа ступенів свободи 14 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,37*; табличні значення для k = 1, n = 15 d_L = 1,08, d_U = 1,36, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
14.	Україна	Ряди стаціонарні	R = 0,77, що означає, що варіація залежних змінних на 77,0 % пояснюється варіацією незалежної	*Часові ряди: 2000*–2011 рр. *Тим моделі:* логарифмічна, *Значення параметрів*: Вільний член: 8,11 *EnvExp*: 0,1	$F_{ф(1,10)}$=14,8; F_m=*4,96* при 5 %-му рівні значимості і ступенях свободи k_1 =1 і k_2 = *10*; $F_{ф(1,10)} > F_m$. Рівняння регресії вважається статистично значимим.	*Вільний член:* $t_ф$ *=46,3*; t_m = 2,23 для числа ступенів свободи 10 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим *Для EnvirExp:* $t_ф$ = *3,84*; t_m = 2,23 для числа ступенів свободи 10 и α = 0,05 $t_ф > \lvert t_m \rvert$. Параметр є статистично значимим.	*D =1,33*; табличні значення для k = 1, n = 19 d_L = 0,93, d_U = 1,32, d_U < d < 4 – d_U. Автокореляція залишків відсутня	Гістограма залишків близька до функції нормального розподілу – відсутність гетероскедастичності

*Джерело: складено та розраховано автором.

Додаток Л

Зміни до Закону України „Про Державний бюджет України”, внесені за 2007–2011 рр.

Таблиця Л.1

Зміни до Закону України „Про Державний бюджет України” в частині зміни підходів до формування Державного фонду охорони НПС, 2007–2011 рр.*

	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6
Джерела фінансових надходжень до Державного фонду охорони НПС	65%	65% від збору за забруднення НПС	30 % збору за забруднення НПС	30 % збору за забруднення НПС	30 % екологічного податку (крім надходжень, визначених пунктом 30 цієї статті)
		65 % грошових стягнень за шкоду, завдану порушенням законодавства про охорону НПС господарської та іншої діяльності		30 % грошових стягнень за шкоду, завдану порушенням законодавства про охорону НПС внаслідок господарської та іншої діяльності	30 % грошових стягнень за шкоду, завдану порушенням законодавства про охорону НПС внаслідок господарської та іншої діяльності
					30 % збору за забруднення НПС (крім такого збору, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками)

Продовження табл. Л.1

1	2	3	4	5	6
Заходи, які фінансуються з Державного фонду охорони НПС	заходи, пов’язані з охороною НПС	заходи, пов’язані з охороною НПС	заходи, пов’язані з охороною НПС	заходи, пов’язані з охороною НПС	комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів
	захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів, смт Лазурного та сільськогосподарських угідь				здійснення природоохоронних заходів, спрямованих на упередження та ліквідацію наслідків негативних природних явищ
	комплексний протипаводковий захист у басейні річки Тиса у Закарпатській області	захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь	захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь, комплексний протипаводковий захист у басейні річки Тиса у Закарпатській області та Прикарпатському регіоні	захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, комплексний протипаводковий захист у басейні річки Тиса у Закарпатській області та Прикарпатському регіоні	

Продовження табл. Л.1

1	2	3	4	5	6
	реструктуризація та ліквідація об’єктів підприємств гірничої хімії і здійснення невідкладних природоохоронних заходів у зоні їх діяльності	комплексний протипаводковий захист у басейні річки Тиса у Закарпатській області			
	утилізація твердого ракетного палива	реструктуризація та ліквідація об’єктів підприємств гірничої хімії і здійснення невідкладних природоохоронних заходів у зоні їх діяльності			
	підтримка екологічно безпечного стану у зонах відчуження і безумовного (обов’язкового) відселення.	утилізація твердого ракетного палива (за рахунок джерел, визначених пунктом 20 статті 7 цього Закону)			
		підтримка екологічно безпечного стану у зонах відчуження і безумовного (обов’язкового) відселення			

Джерело: складено автором за даними Законів України Про Державний бюджет України на 2007–2011 рр.

Додаток М

Таблиця М.1

Обсяг державних капітальних інвестицій та поточних витрат на ПД в Україні та європейських країнах у 2007–2011 рр., % до ВВП*

	капітальні інвестиції на ПД					поточні витрати на ПД				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	0,43	0,39	0,33	0,26	0,49	0,92	0,89	0,88	0,96	0,92
ЄС – 27 країн	0,57	0,63	0,63	0,6	0,6	1,85	1,95	2,04	2,04	2,02
ЄС – 15 країн	0,54	0,59	0,59	0,56	0,55	1,85	1,94	2,05	2,04	2
Бельгія	0,39	0,1	0,09	0,05	:	1,67	0,4	0,43	0,43	:
Болгарія	1,57	1,73	1,17	1,2	1	1,38	1,69	1,37	1,24	1,51
Чехія	0,81	0,78	0,88	0,8	0,87	1,81	1,81	1,76	1,95	2,09
Естонія	0,96	1,59	1,36	0,64	:	1,71	3,52	2,51	3,57	:
Іспанія	0,74	0,75	:	:	:	1,31	1,36	:	:	:
Франція	0,61	0,63	0,16	0,13	:	1,53	1,45	:	0,34	:
Італія	0,57	0,37	0,34	0	:	2,77	2,91	3,05	:	:
Кіпр	0,4	0,59	1,22	1,03	:	0,91	0,98	1,01	1,16	:
Латвія	0,86	0,94	1,14	0,61	0,32	0,82	1,01	1,1	1,05	0,48
Литва	1,33	1,08	1,75	1,72	0,96	1,19	0,98	1,18	1,13	0,61
Люксембург	0,24	0,28	0,33	0,22	0,29	0,93	1,04	1,06	0,98	0,98
Польща	0,87	0,89	1,07	1	1,05	1,98	2,26	2,19	2,21	2,27
Румунія	1,18	1,19	1,17	1,2	1,11	2,32	2,56	2,19	2,77	3,27
Словенія	1,37	1,63	1,69	1,3	:	1,11	1,28	1,35	1,57	:
Словаччина	0,82	0,72	0,67	0,68	0,59	1,13	0,97	0,97	0,97	0,98
Фінляндія	0,38	0,41	0,41	0,35	:	0,9	0,89	1,01	0,95	:
Швеція	0,13	0,16	0,13	0,16	0,14	0,72	0,69	0,72	0,68	0,7
Великобританія	0,14	0,24	0,22	0,12	:	0,48	0,3	0,34	0,32	:
Норвегія	0,17	0,34	0,13	:	:	0,49	0,57	0,44	0	:
Хорватія	1,21	1,07	1,15	1,04	1,44	0,79	0,63	0,73	0,66	1,07
Туреччина	0,32	0,22	0,22	0,19	:	0,55	0,52	0,7	0,65	:

Умовні позначення:

: – інформація не надана

**Джерело:складено автором за даними [106].*

Додаток Н

Загальновизнані критерії ефективного СПБВ [138, с. 19]

Загальновизнані міжнародні критерії ефективного середньострокового планування бюджетних витрат

1. Єдиний підхід до розподілу бюджетних фінансових ресурсів для всіх секторів. Для того, щоб розподіл ресурсів мав по-справжньому стратегічний характер, охоплення СПБВ не повинено бути частковим. З погляду ефективності СПБВ доступ окремих секторів до зовнішнього фінансування має негативне значення, оскільки це призводить до роздробленості фінансових ресурсів через цільове фінансування донорів. Пряма підтримка бюджету дозволяє позбутися цих негативних факторів.

2. Жорстке обмеження асигнувань „зверху до низу” у відповідності до цілей макроекономічної стійкості, яке обмежує рівень витрат у середньостроковій перспективі. Встановлюється на основі достовірних і обґрунтованих прогнозів про наявні ресурси, засновані на ретельно зважених макроекономічних показниках. Необхідні механізми, що дозволяють знижувати адміністративний та політичний тиск, пов’язаний з надмірно оптимістичними прогнозами. У найкращому випадку обмеження асигнувань повинно підкріплюватись політичною прихильністю виконавчої та законодавчої влади і встановлюватися при взаємодії з різними рівнями системи державного управління, які беруть участь у проведенні податково-бюджетної політики.

3. Набір стратегічних пріоритетів політики, встановлених „зверху до низу” – одночасно з жорстким обмеженням асигнувань є визначальними на стратегічному етапі складання бюджету та переглядаються на цьому етапі. Рішення, прийняті на цьому етапі, будуть спияти детальному складанню бюджету та оцінки СПБВ.

4. Перспективні оцінки, „знизу вгору", видатків на діючі та нові програми та заходи в середньостроковій перспективі, повинні здійснюватися одночасно з контролем за витрачанням фінансових ресурсів. Для того щоб оцінки були надійними, організація, що координує процес СПБВ, дає галузевим міністерствам відповідні вказівки про оцінку вартості програм / політики (включаючи, крім того, допущення для розрахунку оцінки вартості програм – такі як зростання ВВП, темпи інфляції, демографічні коливання, ставки дисконтування і т.д.).

5. Єдиний національний політичний процес перебуває у центрі системи державного управління, за допомогою якого узгоджуються компоненти „знизу вгору" і „зверху вниз" і обов'язково визначаються політичні пріоритети у межах загального обмеження фінансових ресурсів унаслідок прийняття рішень про їх асигнування. Сюди відноситься перерозподіл фінансових ресурсів між секторами (за прозорими правилами), а також асигнування на нові політичні ініціативи з додаткових грошових засобів, або так званого „бюджетного простору"[24]

6. Міцний і чіткий взаємозв'язок між прогнозами СПБВ і річним бюджетним процесом з тим, щоб основою складання бюджету служили багаторічні цільові показники, встановлені в попередні роки яки належним чином уточнюються з урахуванням зміни макроекономічної ситуації. В ідеалі не повинно бути розмежування між СПБВ і бюджетним процесом – це має бути один і той самий процес.

7. Орієнтація на результати (проміжні та кінцеві), а не на витрачені фінансові ресурси. Це передбачає, що керівники секторів отримують більш передбачуваний потік ресурсів разом з більшою свободою дій порівняно з конкретними напрямами видатків. Передумовою цього є те, що саме керівники секторів краще проінформовані як оптимально використати бюджетні кошти. При цьому вони відповідають за результати. На відміну від „постатейного"

[24] Термін „бюджетний простір" найчастіше розглядають так „передбачена в бюджеті можливість, дозволяє державі виділяти ресурси на досягнення помтавленої мети, не піддаючи при цьому ризику стійкість свого фінансового становища і стабільність економіки".

підходу, структурування бюджету навколо програм привносить елемент щорічного змагання за асигнування, коли сектори більше не „мають права” на асигнування у торішньому обсязі плюс невеликий додатковий приріст.

8. Розробка чітких і надійних процедур, правил і критеріїв ідентифікації та відбору проектів, які будуть фінансуватися за рахунок коштів відповідної програми, має найважливіше значення для забезпечення економічної ефективності цих програм.

Додаток П

Таблиця П.1

Природоохоронна діяльність фонду охорони НПС України залежно від рівня його функціонування*

Державний фонд охорони НПС	Регіональні фонди охорони НПС	Фонди охорони НПС територіальної громади
1	**2**	**3**
Види ПД		
Охорона і раціональне використання водних ресурсів		
1. Ведення водного кадастру; 2. Розроблення методик, технологій, установок, обладнання, приладів контролю, проведення робіт з очищення водних ресурсів, забруднених пестицидами і агрохімікатами та їх знезараження; 3. Реалізація Державних цільових екологічних програм в сфері охорони і раціонального використання водних ресурсів;	1. Створення водоохоронних зон з комплексом агротехнічних, лісомеліоративних, гідротехнічних, санітарних та інших заходів, спрямованих на запобігання забрудненню, засміченню та виснаженню водних ресурсів, а також винесення об'єктів забруднення з прибережних смуг; 2. Будівництво, розширення та реконструкція руслових аераційних станцій; 3. Будівництво та реконструкція розсіюючих випусків очищених стічних вод та проведення заходів щодо запобігання тепловому забрудненню водойм;	1. Будівництво у населених пунктах, на новобудовах і розширення та реконструкція на діючих підприємствах: необхідних споруд для очищення стічних вод, що утворюються в промисловості, комунальному господарстві, інших галузях народного господарства; дослідних та дослідно-промислових установок, пов'язаних з розробленням методів очищення стічних вод; берегових споруд для прийому та очищення з плавзасобів господарсько-побутових стічних вод (в тому числі баластних та лляльних) і сміття для утилізації, складування і очищення; систем роздільної каналізації, каналізаційних мереж і споруд на них;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
	4. Ліквідаційний тампонаж або переведення на регульований режим роботи самовиливних артезіанських свердловин; 5. Реконструкція або ліквідація фільтруючих накопичувачів стічних вод з метою відвернення чи припинення забруднення підземних і поверхневих вод. Реконструкція гідротехнічних споруд; 6. Заходи з охорони підземних вод та ліквідації джерел їх забруднення; 7. Роботи, пов'язані з поліпшенням технічного стану та благоустрою водойм; 8. Паспортизація малих річок і водойм; 9. Заходи щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок, а також заходи для боротьби з шкідливою дією вод (біологічна меліорація водних об'єктів, винесення водоохоронних зон в натуру, упорядкування джерел, очищення русел від дерев, що потрапили до них внаслідок проходження весняних повеней, будівництво протиповеневих водосховищ і дамб тощо);	систем водопостачання з замкнутими циклами з поверненням для потреб технічного водопостачання стічних вод після їх відповідного очищення і оброблення (включаючи оборотні системи гідрозоловидалення і гідровидалення різних шламів); оборотних систем виробничого водопостачання, а також систем послідовного і повторного використання води, в тому числі води, що надходить від інших підприємств; споруд для збирання, очищення та використання вод поверхневого стоку у системах водопостачання; водопровідних мереж у місцях утворення депресійних лійок;. 2. Придбання насосного і технологічного обладнання для заміни такого, що використало свої технічні можливості на комунальних каналізаційних системах, установок, обладнання і технічного флоту для збирання нафти, сміття та інших рідких, твердих відходів з суден;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
	10. Обстеження та паспортизація ставків-відстійників шахтних вод, шламонакопичувачів та хвостосховищ, гідротехнічних споруд; 11. Розроблення, виготовлення та придбання систем, приладів, оснащення спеціального транспорту для здійснення контролю за кількістю та якістю поверхневих, підземних та стічних вод і скидів шкідливих речовин у водні ресурси;	3. Заходи очищення стічних скидних і дренажних вод з меліоративних систем (включаючи скидні води з рисових полів) та поліпшення їх якості (акумулюючі ємкості, відстійники, споруди та пристрої для аерації вод, біологічні канали, екрани для затримування пестицидів та інші); 4. Спорудження установок для очищення і поліпшення якості води для зрошення сільськогосподарських культур;
Охорона атмосферного повітря		
1. Проведення робіт з інвентаризації джерел забруднення НПС; 2. Розроблення, організація виробництва пристроїв для очищення відпрацьованих газів двигунів та оснащення ними транспортних засобів; 3. Будівництво дослідних та дослідно-промислових установок для розроблення методів очищення газів, що відводяться від джерел шкідливих викидів в атмосферу; 4. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері охорони атмосферного повітря;	1. Спорудження і оснащення контрольно-регулювальних пунктів для перевірки і зниження токсичності відпрацьованих газів транспортних засобів; 2. Розроблення та виготовлення систем і приладів контролю та оснащення ними стаціонарних джерел викидів шкідливих речовин в атмосферу та пунктів контролю і спостереження за забрудненням атмосферного повітря;	1. Організація виробництва, установлення та реконструкція обладнання для очищення газопилового потоку від забруднюючих речовин хімічного та біологічного походження, що викидаються в атмосферне повітря, та зниження рівня впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; розроблення технології, організація виробництва та застосування матеріалів, використання методів та впровадження технологій, що забезпечують запобігання виникненню, зниження рівня впливу чи усунення факторів забруднення атмосферного повітря;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
Охорона і раціональне використання земель		
1. Ведення земельного кадастру; 2. Розроблення технології, обладнання для знезараження, очищення землі, забрудненої пестицидами і агрохімікатами; 3. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері охорони і раціонального використання земель;	1. Впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території. 2. Проведення обстеження ґрунтів. 3. Консервація деградованих і забруднених земель; 4. Проведення агролісотехнічних заходів на ярах, балках та інших ерозійно небезпечних землях. 5. Рекультивація територій полігонів твердих побутових відходів; 6. Заходи, пов’язані з створенням захисних лісових насаджень на еродованих землях, вздовж водних об’єктів (в тому числі водойм, магістральних каналів, тощо) та полезахисних смуг; 7. Засипка і виположування ярів, балок з одночасним їх дренуванням; 8. Терасування крутих схилів;	1. Будівництво, розширення та реконструкція протиерозійних, гідротехнічних, протикарстових, берегозакріплювальних, протизсувних, протиобвальних, протилавинних і протиселевих споруд, а також проведення заходів з захисту від підтоплення і затоплення, направлених на запобігання розвитку небезпечних геологічних процесів, усуненню або зниженню до допустимого рівня їх негативного впливу на території і об’єкти. Проведення заходів щодо хімічної меліорації ґрунтів; 2. Рекультивація порушених земель та використання родючого шару ґрунту під час проведення робіт, пов’язаних із порушенням земель. 3. Поліпшення малопродуктивних земельних угідь.

Продовження таблиці П.1

1	2	3
Охорона і раціональне використання мінеральних ресурсів		
1. Картування забруднених територій, ведення аерокосмічного моніторингу геологічного середовища, ведення постійно діючих моделей геологічного середовища, радіоекологічні дослідження, ліквідаційний тампонаж свердловин; 2. Розроблення технологій і обладнання для вилучення супутніх цінних компонентів з мінеральної сировини, розкривних і вміщуючих порід, відходів виробництва, з уловлюваних продуктів при газо- і водоочищенні та будівництво відповідних установок; 3. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері охорони і раціонального використання мінеральних ресурсів;	1. Заходи щодо захисту родовищ (газових, нафтових, вугільних, торфових та ін.) від пожеж, затоплення, обвалів та придбання для цієї мети обладнання. 2. Будівництво, розширення та реконструкція комплексів для закладки відпрацьованих, відкритих та підземних гірничих виробок супутніми породами, що не утилізуються; 3. Заходи, пов’язані з селективним видобуванням і зберіганням корисних копалин, розкривних та вміщуючих порід, відходів виробництва, що містять компоненти, які тимчасово не використовуються у народному господарстві, але є потенційно корисними;	1. Заходи, здійснювані з метою застосування раціональних, екологічно безпечних технологій видобування корисних копалин і вилучення наявних у них компонентів, що мають промислове значення, недопущення наднормативних втрат і погіршення якості корисних копалин, а також відбіркового відпрацювання багатих ділянок родовищ корисних копалин, що призводитиме до втрат їх запасів;
Охорона і раціональне використання природних рослинних ресурсів		
1. Проведення заходів з виявлення запасів природних рослинних ресурсів, затрати на їх охорону і відтворення; 2. Створення станцій і лабораторій біологічного та хімічного захисту лісових насаджень; 3. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері охорони і раціонального використання природних рослинних ресурсів;	1. Ліквідація лісових та степових пожеж і пожеж торфовищ та їх наслідків; 2. Ліквідація наслідків буреломів, сніголомів, вітровалів; 3. Ліквідація негативних наслідків техногенного впливу на лісові насадження;	1. Спорудження установок для утилізації відходів лісозаготівельної та деревообробної промисловості; 2. Заходи з озеленення міст і сіл;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
Охорона і раціональне використання ресурсів тваринного світу		
1. Ведення кадастру тваринного світу; 2. Створення кріогенного банку генофонду цінних промислових видів риб; 3. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері охорони і раціонального використання ресурсів тваринного світу;	1. Будівництво, розширення та реконструкція розплідників і ферм для розведення диких звірів та птахів з метою їх розселення в природному середовищі; 2. Оптимізація роботи гідровузлів ГЕС на Дніпрі, Дністрі та інших ріках, забезпечення рибогосподарських та екологічних попусків води. 3. Обводнення природних нерестовищ, будівництво міграційних каналів, штучних нерестовищ з керованим гідрологічним режимом; 4. Будівництво, розширення та реконструкція рибоходів;	1. Будівництво та облаштування притулків для утримання безпритульних тварин; 2. Заходи щодо охорони тваринного світу та боротьби з браконьєрством (придбання матеріально-технічних засобів тощо); 3. Будівництво, реконструкція, розширення, технічне переозброєння, оснащення риборозводнях підприємстві виробничо-акліматизаційних баз для одержання та вирощування личинок життєстійкої молоді цінних промислових риб для зариблення природних водойм і водосховищ комплексного призначення; 4. Будівництво, розширення та реконструкція механічних, гідравлічних, фізіологічних рибозахисних пристроїв на промислових, комунальних і сільськогосподарських водозаборах;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
Збереження природно-заповідного фонду		
1. Створення центрів для розведення рідкісних та зникаючих тварин і рослин; 2. Розроблення проектів створення територій і об’єктів природно-заповідного фонду та організації їх територій; 3. Створення центрів і банків генетичного матеріалу тварин і рослин, які знаходяться під загрозою зникнення; 4. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері збереження природно-заповідного фонду;	1. Будівництво, обладнання, реконструкція і розширення приміщень, призначених для проведення науково-дослідних робіт, пропаганди природоохоронних знань і створення експозицій, а також інших об’єктів (майстерень, кордонів, установок для миття машин з безстічним циклом, мостів, доріг, стежок, огорож і вольєрів), будівництво гідротехнічних та інших споруд, об’єктів зв’язку в заповідниках, національних природних парках, ботанічних садах, дендрологічних парках, зоологічних парках та парках-пам’ятках садово-паркового мистецтва з метою збереження та відтворення природних екологічних систем і пов’язаних з діяльністю цих установ, а також витрати на утримання об’єктів природно-заповідного фонду; 2. Придбання спеціального обладнання, транспортних засобів і засобів зв’язку, віднесених до організацій заповідників та інших природоохоронних установ; 3. Проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об’єктів природно-заповідного фонду;	1. Створення екологічних фондів при природно-заповідних об’єктах;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
	4. Витрати на резервування територій для заповідання; 5. Діяльність щодо збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, поліпшення середовища їх перебування чи зростання, створення належних умов для розмноження у природних умовах, розведення та розселення; 6. Здійснення заходів щодо відновлення корінних природних комплексів на заповідних територіях;	
Раціональне використання і зберігання відходів виробництва і побутових відходів		
1. Реалізація Державних цільових екологічних програм у сфері раціонального використання і зберігання відходів виробництва, побутових і електронних відходів;	1. Будівництво, технічне переобладнання і реконструкція сміттєпереробних і сміттєспалювальних заводів; 2. Будівництво, розширення та реконструкція комплексів, спеціалізованих полігонів та інших об'єктів для знешкодження та захоронення непридатних для використання пестицидів, шкідливих і токсичних промислових та інших відходів;	1. Будівництво, розширення та реконструкція споруд, придбання та впровадження установок, обладнання та машин для збору, транспортування, перероблення, знешкодження та складування побутових, електронних, сільськогосподарських і промислових відходів виробництва, кубових залишків; 2. Будівництво, розширення та реконструкція установок, виробництв, цехів для одержання сировини або готової продукції з відходів виробництва, побутових та електронних відходів; 3. Гасіння породних відвалів, що горять, та їх реформування. Спеціальне складування відходів вуглевидобутку та вуглезбагачення, що запобігає їх самозайманню. Рекультивація та озеленення породних відвалів;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
		4. Спеціальні роботи щодо запобігання пилоутворенню на прилеглих територіях шламонакопичувачів і хвостосховищ; 5. Будівництво, розширення та реконструкція цехів утилізації осадів на очисних каналізаційних та водопровідних комплексах; 6. Будівництво та реконструкція установок знешкодження та утилізації шламів. Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення відходів та небезпечних хімічних речовин, у тому числі непридатних або заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин;
1	2	3
Ядерна і радіаційна безпека		
1. Розроблення і реалізація державних цільових і екологічних програм першочергових заходів захисту населення від факторів радіаційного забруднення НПС;	1. Розроблення і реалізація регіональних екологічних програм першочергових заходів захисту населення від факторів радіаційного забруднення НПС;	1. Розроблення і реалізація локальних екологічних програм першочергових заходів захисту населення від факторів радіаційного забруднення НПС;

Продовження таблиці П.1

1	2	3
Наука, інформація і освіта, підготовка кадрів, екологічна експертиза, організація праці, забезпечення участі у діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування, впровадження економічного механізму забезпечення охорони НПС		
1. Запровадження та обслуговування функціонування державної системи моніторингу НПС, автоматизованих геоінформаційних систем та приладів, у тому числі впровадження технологій дистанційного зондування Землі із застосуванням засобів автоматизації та геоінформаційних систем; 2. Розроблення державних цільових природоохоронних програм; 3. Наукові дослідження, проектні та проектно-конструкторські розроблення, що охоплюють зазначені у переліку природоохоронні заходи; 4. Розроблення екологічних стандартів і нормативів; 5. Проведення науково-технічних конференцій і семінарів, організація виставок, фестивалів та інших заходів щодо пропаганди охорони НПС, видання поліграфічної продукції з екологічної тематики, створення бібліотек, відеотек, фонотек тощо; 6. Організація і здійснення робіт з екологічної освіти, підготовки кадрів, підвищення кваліфікації та обміну досвідом роботи працівників природоохоронних органів; 7. Проведення екологічної експертизи;	1. Розроблення регіональної екологічної програми; 2. Проведення екологічної експертизи;	1. Розроблення екологічних програм територіальної громади; 2. Проведення екологічної експертизи;

Продовження таблиці П.1

8. Утримання та оснащення природоохоронних організацій приладами, обладнанням і спеціальними транспортними засобами, зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони НПС, його урядових і територіальних органів, а також установ та організацій, що належать до сфери його управління; 9. Забезпечення участі у діяльності міжнародних організацій природоохоронного спрямування, у тому числі сплата членських внесків; 10. Впровадження економічного механізму забезпечення охорони НПС.		

**Джерело: побудовано автором відповідно до [21, 146]*

Додаток Р

Показники оцінки ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС

Під системою критеріїв оцінки ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС ми розуміємо основу для кількісного оцінювання результатів реалізації чи оптимізації даних програм, яка складається з показників: продукту, якості, витрат, ефективності. Відповідно до логіки нашого дослідження показники продукту – це обсяг виконаних робіт і наданих послуг у результаті реалізації ДЦЕП і НПП, які фінансуються за рахунок державних фінансових ресурсів; показники якості – це досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам у результаті реалізації ДЦЕП і НПП, які фінансуються за рахунок державних фінансових ресурсів; показники витрат – це кількісна оцінка ресурсів, необхідних для реалізації ДЦЕП і НПП, які фінансуються за рахунок державних фінансових ресурсів. Витрати на придбання одиниці ресурсів, необхідних для реалізації ДЦЕП і НПП, які фінансуються за рахунок державних фінансових ресурсів; показники ефективності – це співвідношення результатів від бюджетних витрат на охорону НПС (зменшення антропогенного навантаження, зменшення рівня захворюваності та смертності населення) до обсягу ресурсів, які були витрачені для досягнення ефекту від реалізації ДЦЕП і НПП, які фінансуються за рахунок державних фінансових ресурсів. Відповідно цілі ДЦЕП і НПП – це кінцеві результати, на які спрямовані ДЦЕП і НПП, що фінансуються за рахунок державних фінансових ресурсів.

Продовження додатку Р

Таблиця Р.1

Основні показники оцінки ефективності ДЦЕП та НПП, які фінансуються з фонду охорони НПС*

Цілі ДЦЕП і НПП, які фінансуються з фонду охорони НПС	Деталізовані цілі / індикатори	Система критеріїв оцінки ефективності ДЦЕП та НПП, які фінансуються з фонду охорони НПС			
		Показники продукту	Показники якості	Показники витрат	Показники ефективності
1	2	3	4	5	6
Покращання стану атмосферного повітря	– скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; – зменшення забруднення атмосферного повітря; – зниження парникового ефекту; – обмеження і скорочення викидів парникових газів і збільшення їх поглинання – покращання якості атмосферного повітря;	– кількість заходів з охорони атмосферного повітря (од.);	– ступінь очищення забруднюючих речовин в газодимових викидах (%); – зменшення обсягів викидів шкідливих речовин та парникових газів в атмосферу у порівнянні з попереднім роком (%); – зменшення рівеня забруднення атмосферного повітря (%)	– витрати на заходи з охорони атмосферного повітря (тис. грн);	– витрати на один захід з охорони атмосферного повітря (тис. грн); – викинуто в середньому одним підприємством забруднюючих речовин та парникових газів (т)

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
	– зменшення рівня захворюваності та смертності серед дорослих, дітей та підлітків від хвороб, які викликані забрудненням атмосферного повітрям (смертність від злоякісних пухлин легенів, захворювання ендокринної системи, хвороби органів дихання тощо); – зменшення витрат на лікування та соціальне страхування; – подовження тривалості життя населення; – 100 % профінансовані витрати, пов’язані з покращанням стану атмосферного повітря				

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
Покращання стану земель і ґрунтів	– скорочення рівня забруднення земельних ресурсів; – зменшення рівня захворюваності та смертності людей від хвороб, які визвані забрудненням земельних ресурсів (онкологічні захворювання шлунково-кишкового тракту, зниження імунітету та ін); – зменшення витрат на лікування та соціальне страхування; – подовження тривалості життя населення; – покращання якості життя; – 100 % профінансовані витрати, пов’язані з покращанням стану земель і ґрунтів	– обсяг утилізації/ видалення/оброблення (переробки)/ знешкодження і захоронення твердих (тис.т.), рідких (куб.м) відходів; – створення нових виробничих потужностей для поводження з відходами (для твердих – тис. т, для рідких – куб. м); – обсяг утилізації звичайних видів боєприпасів, непридатних для подальшого використання та зберігання/рідинних компонентів ракетного палива /твердого ракетного палива (т)	– зміна обсягів накопичення відходів (%); – питома вага знешкоджених відходів у загальній кількості утворених (%); – рівень виробничого навантаження спеціальних сховищ організованого складування (%); – рівень готовності будівництва до кошторисної вартості (%); – забезпечення безпеки утилізації/ видалення/ переробки /знешкодження і захоронення відходів, боєприпасів, непридатних для подальшого використання та зберігання, рідинних компонентів та твердого ракетного палива (%)	– витрати на операції поводження з відходами; – витрати на утилізацію звичайних видів боєприпасів, непридатних для подальшого використання та зберігання, рідинних компонентів та твердого ракетного палива (тис. грн); – витрати на заходи із збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів (тис. грн); – витрати на захист земель від шкідливої дії вод(тис. грн)	– витрати на утилізацію/ видалення/оброблення (переробку)/ знешкодження і захоронення 1 т. твердих та 1 куб. м. рідких відходів (тис. грн); – середня вартість створення нових виробничих потужностей для поводження з відходами, утилізації 1 т звичайних видів боєприпасів, непридатних для подальшого використання та зберігання, рідинних компонентів та твердого ракетного палива (тис. грн);

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
		– площа території, на який проведено збереження відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів; – площа сільськогосподар-ських угідь, захищених від шкідливої дії вод (тис. га)			– вартість витрат, на 1 захід із збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів (тис. грн); – середня вартість робіт із захисту сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод в розрахунку на1 га (тис. грн)
Покращання стану водних ресурсів	– скорочення обсягів скидів у водні об’єкти; – покращання якості питної води до рівня безпечної для вживання;	– кількість об’єктів, на яких проведено заходи з очистки стічних вод (од.); – кількість об’єктів, на яких проведено роботи з будівництва (розширення та реконструкції) споруд для очистки стічних вод(од.);	– зміна обсягів фактичних збитків від шкідливої дії вод у порівнянні з попереднім роком (%) – ступінь очищення стічних вод відповідно до нормативів (%) – частка оборотної та послідовно використаної води у загальному обсязі використання води на виробничі потреби (%);	– витрати на проведення заходів з очистки стічних вод(тис. грн);	– середня вартість заходів з очищення стічних вод на одному об’єкті (тис. грн); – середня вартість створення одиниці - потужностей із очистки стічних вод (тис. грн);

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
	– зменшення рівня захворюваності та смертності людей від хвороб, які визвані забрудненням водних ресурсів (гепатит, менінгіт, онкологічн і захворювання крові, нирок, шлунково-кишкового тракту, зниження імунітету та ін); – зменшення витрат на лікування та виплат на соціальне страхування; – подовження тривалості життя населення; – покращання якості життя; – 100 % профінансовані витрати, пов’язані з покращанням стану водних ресурсів	– створення нових виробничих потужностей з очистки стічних вод (тис. куб. м)	– рівень виконання робіт з будівництва (розширення та реконструкції) споруд для очистки стічних вод від загальної кошторисної вартості(%); – зміна потужності очисних споруд стічних вод (%); – зміна стану поверхневих вод у порівнянні з попереднім роком (%)		– середня вартість робіт на одному об’єкті споруд для очистки стічних вод(тис. грн)

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
Покращання стану природно-заповідного фонду	– збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та включення їх до Національної екологічної мережі та Державного кадастру природно-заповідного фонду; – збільшення популяцій видів рослин і тварин; – створення нових об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони природних комплексів; – збільшення площі земель, наданих у користування установам природно-заповідного фонду до 2 млн гектарів;	– кількість природоохоронних заходів із формування національної екологічної мережі (од.) – кількість заходів, спрямованих на створення та збереження природно-заповідного фонду(од.) ; – площа новостворених (розширених) територій та об'єктів природно-заповідного фонд у(тис. га); – кількість збережених різних видів рослин/тварин, занесених до Зеленої книги України (га); – площа, на якій здійснено заходи із збереження різних видів рослин і тварин (тис. га);	– рівень виконання природоохоронних заходів із формування національної екологічної мережі (наприклад, ведення державного кадастру природно-заповідного фонду, збереження популяцій видів рослин і тварин та інше) (%); – зміна кількості об'єктів природно-заповідного фонду у порівнянні з попереднім роком(%); – зміна кількості збережених видів рослин/тварин, занесених до Червоної книги у порівнянні з попереднім роком(%); – зміна площі природно-заповідного фонду(%).	– витрати на природоохоронні заходи із формування національної екологічної мережі(тис. грн); – кількість об'єктів природно-заповідного фонду(од.) – загальна площа природно-заповідного фонду (тис. га); – кількість штатних одиниць(од.); – витрати на заходи із створення та збереження природно-заповідного фонду(тис. грн).	– середні витрати на створення/розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду (тис. грн) – середні витрати на утримання1 га природно-заповідного фонду (тис. грн) – середні витрати на збереження 1 га площі, на якій здійснюються відповідні заходи(%); – середні витрати на утримання 1 га площі, зайнятої рослинними угрупованнями, занесеними до Зеленої книги України(тис. грн)

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
	– створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг, залуження земель; – збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони; – екологічно доцільне збільшення площі лісів; – зменшення негативних наслідків природних явищ; – захист ґрунтів від ерозії; – очищення та запобігання забрудненню НПС; – оздоровлення населення та його естетичне виховання; – зменшення рівня захворюваності та смертності серед дорослих, дітей та підлітків від хвороб, які визвані забрудненням НПС;	– площа, зайнята рослинними угрупованнями, занесеними до Зеленої книги України (га)			

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
	– зменшення витрат на лікування та соціальне страхування; – збільшення тривалості життя; – 100 % профінансовані витрати, пов'язані з покращанням стану природно-заповідного фонду				
Оздоровлення території, яка зазнала радіоактивного забруднення	– зниження рівня радіоактивного забруднення до належного через екологічне оздоровлення територій, що зазнали радіоактивного забруднення та повернення забруднених територій до нормального життя;	– площа території радіоактивного забруднення, на якій проведено заходи з оздоровлення (протирадіаційні, протипожежні, агрохімічні, агротехнічні та інші заходи) (тис. га) – дозиметрична паспортизація населених пунктів(од.) – кількість проведених заходів у зоні відчуження(од.);	– рівень оздоровлення території, яка зазнала радіоактивного забруднення (%) – рівень проведення дозиметричної паспортизації населених пунктів(%) – переведення аварійних радіоактивних відходів в екологічно безпечний стан (сумарна активність РАВ, що поставлені на регулюючий контроль, Бк) (од.)	– витрати на екологічне оздоровлення території, яка зазнала радіоактивного забруднення (тис. грн) – витрати на підтримку екологічно безпечного стану у зоні відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення(тис. грн) – площа радіаційно небезпечної території(тис. кв. м)	– середні витрати на оздоровлення 1 га території, яка зазнала радіоактивного забруднення(тис. грн) – середня вартість дозиметричної паспортизації населених пунктів (тис. грн) – середня вартість тимчасового зберігання 1 куб. м радіоактивних відходів(тис. грн)

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
	– посилення радіологічного захисту населення через безпечну експлуатацію та зняття з експлуатації енергоблоків Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему; – покращання здоров'я громадян, які постраждали в наслідок Чорнобильської катастрофи через медико-санітарне забезпечення та лікування онкологічних захворювань із застосуванням високовартісних медичних технологій;	– об'єм звільнення енергоблоків (об'єкта«Укриття») від радіоактивних відходів(тис. куб. м) – об'єм радіоактивних відходів, які знаходяться на тимчасовому зберіганні(тис. куб. м); – остаточна зупинка систем та елементів енергоблоків Чорнобильської АЕС(од.) – виконання робіт із звільнення енергоблоків від відпрацьованого ядерного палива(шт.) – кількість атомних блоків, що готуються до зняття з експлуатації (од.)	– рівень радіаційного впливу атомної станції на персонал, населення і навколишнє середовище(%); – кількість облікових порушень правил, норм та стандартів у сфері використання ядерної енергії(од.); – кількість остаточно зупинених систем та елементів енергоблоків Чорнобильської АЕС у порівнянні з попереднім роком(%); – питома вага систем і елементів, які остаточно зупинені від їх загальної кількості(%);	– протяжність дорожньої мереж і зони відчуження/ інженерних мереж (тепломережі, мережі водопостачання, каналізаційні мережі), що обслуговуються (км); – витрати на проведення робіт з підтримки у безпечному стані енергоблоків та об'єкта«Укриття» Чорнобильської АЕС(тис. грн); – кількість штатних одиниць Чорнобильської АЕС(од.);	– рівень виконання робіт із звільнення енергоблоків від відпрацьованого ядерного палива відносно до загального обсягу (%)

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4	5	6
	– забезпечення екологічно безпечного стану у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення через виконання заходів з її оздоровлення; – зменшення рівня захворюваності та смертності серед дорослих, дітей та підлітків від хвороб, як і визвані радіоактивним забрудненням; – зменшення витрат на лікування та соціальне страхування населення; – подовження тривалості життя населення; – 100 % профінансовані витрати, пов'язані з оздоровлення території, яка зазнала радіоактивного забруднення		– рівень виконання робіт з підготовки до зняття із експлуатації атомних блоків до загальної кількості тих, що потребують зняття з експлуатації(%); – питома вага перероблених радіоактивних відходів, накопичених в сховищах Чорнобильської АЕС (%)	– витрати на заходи з поводження з радіоактивними відходами та відпрацьованим ядерним паливом/підготовки до зняття з експлуатації атомних блоків(тис. грн)	

**Джерело: розроблено автором на основі Наказу Міністерства фінансів України від 27. 10. 2009 р. № 1252 Про результативні показники бюджетної програми.*

Додаток С

Розрахунок вагових коефіцієнтів для екологічного та соціального ефектів при оцінці ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС

Для визначення превалюючої ролі критеріїв екологічного та соціального ефектів бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС, а також груп цих критеріїв, розрахуємо вагові коефіцієнти, які визначемо методом експертних оцінок:

– для груп критеріїв: $V_{E_l}=(V_{E_e}, V_{E_c})$, $l=1,2;$

– для критеріїв екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС: $V_{E_e i} = (V_{E_e 1}, \ldots, V_{E_e n})$, $i = 1, \ldots, n$, $n = 4$;

– для критеріїв соціального ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС: $V_{E_c j} = (V_{E_c 1}, \ldots, V_{E_c m})$ $j = 1, \ldots, m$, $m = 3$.

Після того, як нами було проведене опитування експертів, ми отримали:

– матрицю експертних бальних оцінок значимості екологічного та соціального ефектів бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС (першої та другої груп) у вигляді:

$$V_E = \begin{pmatrix} V_{E_e 1} & V_{E_e 2} & \cdots & V_{E_e s} \\ V_{E_c 1} & V_{E_c 2} & \cdots & V_{E_c s} \end{pmatrix},$$

де s – кількість експертів, $s = 1, \ldots, 20$;

– матрицю експертних бальних оцінок значимості критеріїв екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС у вигляді:

$$V_{E_e} = \begin{pmatrix} V_{E_e}(11) & V_{E_e}(12) & \cdots & V_{E_e}(1s) \\ V_{E_e}(21) & V_{E_e}(22) & \cdots & V_{E_e}(2s) \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ V_{E_e}(n1) & V_{E_e}(n2) & \cdots & V_{E_e}(ns) \end{pmatrix},$$

де s – кількість експертів, $s = 1, \ldots, 20$;

n – кількість критеріїв екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС, *n* = 1, …, 4;

– матрицю експертних бальних оцінок значимості критеріїв соціального ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС:

$$V_{E_c} = \begin{pmatrix} V_{E_c}(11) & V_{E_c}(12) & \cdots & V_{E_c}(1s) \\ V_{E_c}(21) & V_{E_c}(22) & \cdots & V_{E_c}(2s) \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ V_{E_c}(n1) & V_{E_c}(n2) & \cdots & V_{E_c}(ms) \end{pmatrix},$$

де *s* – кількість експертів, *s* = 1, …, 20;

m – кількість критеріїв соціального ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС, *m* = 1, …, 3.

Для визначення коефіцієнта значимості критеріїв екологічного та соціального ефектів бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС вираховується величина окремого коефіцієнта значимості за формулою середнього арифметичного:

$$V_{E_l} = \frac{\sum_{t=1}^{s} V_{E_l t}}{s}, \; t = 1, \ldots, s, \; l = 2;$$

де V_{E_l} – коефіцієнт значимості групи критеріїв;

$V_{E_l t}$ – бальна оцінка критерію *t*-го експерта;

s – кількість експертів, які були задіяні;

l – кількість груп критеріїв.

Для визначення коефіцієнта значимості критеріїв екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС вираховується величина окремого коефіцієнта значимості за формулою середнього арифметичного:

$$V_{E_e i} = \frac{\sum_{t=1}^{s} V_{E_e}(i, t)}{s}, \; t = 1, \ldots, s, \; i = 1, \ldots, n;$$

де $V_{E_e i}$ – коефіцієнт значимості критеріїв екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС;

$V_{E_e(i,t)}$ – бальна оцінка критерію екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС *t*-го експерта;

s – кількість експертів, які були задіяні;

i – кількість критеріїв екологічного ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС.

Для визначення коефіцієнта значимості критеріїв соціального ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС вираховується величина окремого коефіцієнта значимості за формулою середнього арифметичного:

$$V_{E_c\ j} = \frac{\sum_{t=1}^{s} V_{E_c(j,t)}}{s},\ t = 1, \ldots, s,\ j = 1, \ldots, m;$$

де $V_{E_c\ j}$ – коефіцієнт значимості критеріїв соціального ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС,

$V_{E_c(j,t)}$ – бальна оцінка критерію соціального ефекту бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС *t*-го експерта,

s – кількість експертів, які були задіяні,

j – кількість критеріїв соціального ефекту ДЦЕП та НПП, які фінансуються з фонду охорони НПС.

Додаток Т

Таблиця Т.1.

АНКЕТА

Типові критерії та шкала оцінки превалюючої ролі екологічних і соціальних ефектів при оцінці ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС*

Критерії	Оцінка важливості групи критеріїв *(поставити відмітку біля вибраного судження)*		
	Не важливо	Важливо	Дуже важливо
Перша група: Екологічні ефекти ДЦЕП та НПП, які фінансуються з фонду охорони НПС:			
Критерій 1. Оцінка важливості покращання / погіршення якості атмосферного повітря			
Критерій 2. Оцінка важливості покращання / погіршення якості питної води			
Критерій 3. Оцінка важливості покрашення / погіршення якості земельних ресурсів			
Критерій 4. Оцінка важливості зниження / підвищення рівня парникового ефекту (явище в атмосфері Землі, при якому енергія сонячних променів, відбиваючись від поверхні Землі, не може повернутися в космос, оскільки затримується молекулами різних газів через що відбувається підвищення температури нижніх шарів атмосфери планети в порівнянні з ефективною температурою, тобто температурою теплового випромінювання планети)			
Оцінка важливості першої групи критеріїв			
Друга група: Соціальні ефекти ДЦЕП та НПП, які фінансуються з фонду охорони НПС:			
Критерій 1. Оцінка важливості зменшення / збільшення рівня захворюваності та смертності серед дітей, підлітків та дорослих від хвороб, які викликані несприятливими екологічними умовами			
Критерій 2. Зменшення / збільшення рівня тривалості життя населення			

Критерій 3. Зменшення / збільшення витрат населення на лікування та медичне страхування			
Оцінка важливості другої групи критеріїв			

**Джерело:розроблено автором.*

Додаток У
Таблиця У. 1

Вагові коефіцієнти для критеріїв екологічного та соціального ефектів при оцінці ефективності бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС

	Експерти																				Середній ваговий коефіцієнт
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8	№ 9	№ 10	№ 11	№ 12	№ 13	№ 14	№ 15	№ 16	№ 17	№ 18	№ 19	№ 20	
Перша група. Екологічні ефекти бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС	5	5	10	10	5	5	5	10	10	10	10	10	5	5	5	5	5	5	10	5	**7**
Покращання/погіршення якості атмосферного повітря	5	5	10	10	5	5	5	10	5	5	5	5	5	5	5	5	10	10	10	10	**6,75**
Покращання/погіршення якості питної води	10	5	5	5	5	5	5	5	10	10	10	10	5	5	5	5	5	10	5	5	**6,5**
Покрашення/погіршення якості земельних ресурсів	1	5	5	5	5	1	5	5	5	10	10	10	5	5	5	5	5	1	1	5	**4,95**
Зниження/підвищення рівня парникового ефекту	1	1	5	5	5	5	1	5	5	5	5	5	1	5	5	5	1	1	1	5	**3,6**
Друга група. Соціальні ефекти бюджетних витрат на ПД з фонду охорони НПС	10	10	10	10	5	5	10	5	5	5	5	5	5	10	10	10	5	5	10	5	**7,25**
Зменшення / збільшення рівня захворюваності та смертності серед дітей, підлітків і дорослих від хвороб, які викликані несприятливими екологічними умовами	10	10	10	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	10	10	10	5	5	10	5	**6,75**
Зменшення /збільшення рівня тривалості життя населення	5	5	5	5	5	1	1	1	5	5	5	5	1	5	5	5	5	5	10	5	**4,45**
Зменшення /збільшення витрат населення на лікування та медичне страхування	5	10	10	5	10	10	10	5	10	10	10	5	5	5	1	1	1	5	5	1	**6,2**

ІРПІНСЬКА МІСЬКА РАДА
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
08200, Київська область, м. Ірпінь, вул. Шевченка, 2-а

23.05.12 № 01-14/2147 *До Спеціалізованої Вченої Ради*

ДОВІДКА
Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Новицької Олени Валеріївни

Надані Новицькою О.В. результати дисертаційного дослідження щодо удосконалення фінансування природоохоронної діяльності та, як наслідок, підвищення ефективності фінансування природоохоронних витрат були використані в практичній діяльності фінансового управління Ірпінської міської ради.

Заступник міського голови Л.Я. Михальченко

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ І ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
01034, Київ, вул. Паторжинського, 4, офіс 8
тел./факс. (044) 278-50-12, 270-69-01

INSTITUTE OF LEGISLATIVE PREVISION AND LAW EVALUATION
01034, Kyiv, Patorzhynskogo str., 4 office 8
tel./fax. (044) 278-50-12, 270-69-01

№ 2/02
від «08» квітня 2014 року. м. Київ

АКТ
впровадження результатів дослідження

Комісія у складі директора Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи к.ю.н., І.О. Костицької, д.ю.н., проф. П.П. Захарченко, д.ю.н., член кореспондент АПрН України, професора В.В. Костицького, к.ю.н., доцента Ю.В. Корнєєва, к.ю.н., С.І. Хомяченко, П.І. Лапечука, к.ю.н. І.В. Мироненка, к.ю.н. М.М. Ониськіва, к.е.н. С.О. Гудзинського склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто наукові розробки Новицької Олени Валеріївни у вигляді статтей до проекту Екологічного кодексу України «Джерела фінансування заходів щодо охорони довкілля», «Планування заходів щодо охорони довкілля які фінансуються за власні та залучені кошти підприємств», «Планування заходів щодо охорони довкілля які фінансуються за кошти, отримані від продажу одиниць (частин) установленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату», «Фінансування заходів щодо зміни клімату за рахунок коштів від продажу одиниць (частин) установленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату», «Фінансування екологічних програм та заходів з охорони довкілля».

Зазначені матеріали становлять наукову та практичну цінність у сфері нормативно-правого забезпечення фінансового регулювання охорони довкілля, дозволяють вирішити важливе завдання щодо надання цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, врегулювання відносин у галузі екології, застосування превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо їх негативного впливу на довкілля.

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи вважає, що представлені наукові розробки викликають безсумнівний інтерес, є актуальними та обґрунтованими, а тому будуть взяті до уваги при розробці проекту Екологічного кодексу України.

Директор Інституту **І.О. Костицька**

УКРАЇНА

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31, тел. (04597) 57571, факс (04597) 60294, (044) 4929157

10.02.12 № 2040/01-12

На _____

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідній роботі
Новицької Олени Валеріївни

Довідку складено про те, що в рамках науково-дослідної роботи *«Фінансові важелі соціально-економічного зростання України та її регіонів» (державний реєстраційний номер 0107U004128)* Новицькою Оленою Валеріївною досліджувались напрями реформування бюджетної політики України в контексті фінансування природоохоронної діяльності.

Проректор з наукової роботи,
Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., проф. Л.Л. Тарангул

УКРАЇНА

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31, тел. (04597) 57571, факс (04597) 60294, (044) 4929157

10.07.12 № 2069/01-12

на

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідній роботі
Новицької Олени Валеріївни

Довідку складено про те, що в рамках науково-дослідної роботи *«Податковий менеджмент у транзитивній економіці» (державний реєстраційний номер 0102U002787)* Новицькою Оленою Валеріївною досліджувались проблеми формування фінансово-організаційного механізму управління природоохоронною діяльністю.

Завідувач кафедри
фінансового менеджменту,
к.е.н. Г.І. Євтушенко

Проректор з наукової роботи,
д.е.н., професор Л.Л. Тарангул

Виконавець: Побоча К.П., (067) 5011588

УКРАЇНА

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31, тел. (04597) 57571, факс (04597) 60294, (044) 4929157

29.03.12 № 2483/01-12

на

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
у навчальному процесі
Новицької Олени Валеріївни

Довідку складено про те, що результати наукових досліджень та практичні рекомендації щодо основних проблем фінансування природоохоронної діяльності в Україні в контексті екологічної безпеки, надані Новицькою Оленою Валеріївною, було використано на кафедрі фінансів Національного університету державної податкової служби України при підготовці методичних розробок і викладанні дисципліни «Фінансова безпека».

Завідувач кафедри фінансів,
д.е.н. проф. Л.Л.Тарангул

Проректор
з навчальної роботи,
к.е.н. М.М. Касьяненко